

17665

T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH BÖLÜMÜ

DÜNDEN BUGÜNE
YALVAÇ TARİHİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

T. C.
Yükseköğretim Kurulu
Dokümantasyon Merkezi

Tezi Hazırlayan
Durmuş KARAMAN

Tez Danışmanı
Yrd. Doç. Dr. Kemal GÖDE

KAYSERİ — 1991

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖNSÖZ	vi
KISALTMALAR	vii
GİRİŞ	viii

I. BÖLÜM YALVAÇ ADI VE ANLAMI

A. TARİHTE YALVAÇ ADI	2
a. Kişi Adı Olarak Yalvaç	5
b. Yer Adı Olarak Yalvaç	8
c. Topluluk Adı Olarak Yalvaç	9
B. YALVAÇ'IN BOY ADI OLMASI	14

II. BÖLÜM İLKÇAĞ'DA YALVAÇ

A. TARİH ÖNCESİ DÖNEMİ	16
B. HELLENİSTİK DÖNEME KADAR YALVAÇ	17
C. HELLENİSTİK DÖNEMDE YALVAÇ	18
D. ROMA DÖNEMİ	23
a. Yalvaç'ta Koloni Kurulmasına Kadar Meydana Gelen Olaylar...	24
b. Yalvaç'ta Roma Kolonisinin Tesisi	26
c. Roma Döneminde Yalvaç'ın Önemi	32
E. İLKÇAĞ'DA ANADOLU YOLLARI VE YALVAÇ	34

III. BÖLÜM BİZANS DÖNEMİ

A. DİNİ KONUM	39
B. SİYASİ VE ASKERİ KONUM	40
C. ARAP İSTİLALARI DÖNEMİ	41
D. TÜRK İSTİLALARI DÖNEMİ	45

IV. BÖLÜM ANADOLU SELÇUKLULARI DÖNEMİ

A. MALAZGİRT SONRASI BATI ANADOLU'DA YAPILAN FETİHLER	50
B. HAÇLI SEFERLERİ SIRASINDA MEYDANA GELEN OLAYLAR	52

C. MYRIOKEFALON SAVAŞININ YERİ HAKKINDA İLERİ SÜRÜLEN GÖRÜŞLER..	56
D. MYRIOKEFHALON SAVAŞI'NDAN SONRAKİ DURUM	64
E. YALVAÇ'IN İSKANINA DAİR BAZI MÜLAHAZALAR	66
F. HAMİDOĞULLARI BEYLİĞİ DÖNEMİ	75

V. BÖLÜM OSMANLI DÖNEMİ

A. BAŞLANGIÇTAN XIX.YÜZYILA KADAR	82
B. XIX.YÜZYILDA YALVAÇ	92
C. XIX.YÜZYILDA YALVAÇ'IN İDARİ, SOSYAL, EKONOMİK DURUMU	101
a. Nüfus Durumu	103
b. Askeri-Sivil-Dini Hizmetler	108
c. Tarım	109
d. Eğitim	110

VI. BÖLÜM MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİ

A. GENEL DURUM	115
B. İZMİR'İN İŞGALİNE KARŞI TEPKİLER	116
C. YALVAÇ'TA KUVA-YI MİLLİYE HAREKETLERİ	119
D. TBMM'NİN KURULMASINDAN SONRA GELİŞEN OLAYLAR	123

VII. BÖLÜM CUMHURİYET DÖNEMİ

A. EĞİTİM	129
a. Cumhuriyetin İlk Yıllarında Eğitim	129
b. Günümüzde Eğitim	136
c. Yaygın Eğitim	140
C. SANAYİ	144
D. HAYVANCILIK	150
E. NÜFUS	161
F. TARIM	165
G. KÜLTÜR KURUMLARI	172

VIII. BÖLÜM SOSYAL ADET VE GELENEKLER

A. ODALAR VE ODA YAKMASI	177
B. DÜĞÜNLER	179
C. DİNİ GÜNLER VE BAYRAMLAR	181
D. İNANIŞLAR	182
E. YALVAÇ'TA SÖYLENEN BAZI MANİLER VE TÜRLERİ	184
F. YEMEKLER	186
G. EL SANATLARI VE TİCARET	188

H. GİYİM	193
a. Kadın Giyimi	194
b. Erkek Giyimi	196
İ. MESKEN TİPİ	197

IX. BÖLÜM
MİMARİ ESERLER

A. CAMİLER	199
B. MEDRESELER	202
C. TÜRBELER	202

X. BÖLÜM

SONUÇ	205
BİBLİYOGRAFYA	210
EKLER	216

ÖNSÖZ

Şehir, kasaba ve hatta köylerimizin tarihini, coğrafyasını ve kültürünü, yazmak, milli tarih, milli coğrafya ve milli kültürümüzü ortaya koymada ve Türk birliğini sağlamak açısından faydalı olacaktır.

Bu görüşten hareketle "Dünden Bugüne Yalvaç Tarihi" konulu tezimle Yalvaç ve yöresinin tarihini, coğrafyasını, kültürünü görebildiğimiz kaynak ve tedkiklerin ışığında ele aldık. Şöyle ki;

- I.Bölümde Yalvaç adı ve anlamını*
- II.Bölümde İlkçağ Yalvaç tarihini*
- III.Bölümde Bizans dönemini*
- IV.Bölümde Anadolu Selçuklulari Dönemini*
- V.Bölümde Osmanlı dönemini*
- VI.Bölümde Milli Mücadele dönemini*
- VII.Bölümde Cumhuriyet dönemini*
- VIII.Bölümde Sosyal adet ve geleneklerini*
- IX.Bölümde Mimari eserlerini*

incelemeye çalıştık. X. ve son bölümde ise çalışmamızda ulaştığımız sonuçları vermeye çalıştık.

Bu çalışmalarımız esnasında zorlandığımız, takıldığımız anlar oldu. Bu anlarda yardımlarını esirgemeyen, yol gösteren kıymetli hocam Sayın Yrd.Doç.Dr.Kemal GÖDE'ye, öğrencisi olmaktan kıvanç duyduğum hocalarım, Sayın Prof.Dr.Ahmet UĞUR'a, Sayın Yrd.Doç.Dr.Mustafa KESKİN'e ve çalışmalarım sırasında yardımları dokunan resmi ve özel kişilere teşekkür etmeyi bir borç bilirim.

Durmuş KARAMAN

KISALTMALAR

- ADTYK : Atatürk Dil Tarih Yüksek Kurulu
a.g.e.: Adı geçen eser
a.g.m.: Adı geçen makale
Ank : Ankara
AUA : Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi
AÜDTCF: Ankara Üniversitesi Dil-Tarih-Coğrafya Fakültesi
b : bin
c : Cilt
Çev : Çeviren
DK : Durmuş Karaman
DTCF : Dil Tarih Coğrafya Fakültesi
Hz. : Hazreti
H. : Hicri
Isp : Isparta
İA : İslâm Ansiklopedisi
İst : İstanbul
İzm : İzmir
KB : Kültür Bakanlığı
KTB : Kültür ve Turizm Bakanlığı
MEB : Milli Eğitim Bakanlığı
M : Miladi
MÖ : Milattan Önce
s : Sayfa
S : Sayı
TDK : Türk Dil Kurumu
Trc. : Tercüme
T.İst.H.: Türk İstiklal Harbi
TK : Türk Kültürü
TKAE : Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü
TTK : Türk tarih Kurumu
YA : Yurt Ansiklopedisi

GİRİŞ

Akdeniz Bölgesi'nin Batı bölümünde, **Göller Yöresi** olarak anılan bölgenin en kuzeyinde Isparta iline bağlı bir ilçe merkezi olan Yalvaç, $30^{\circ}45$ dakika- $31^{\circ}20$ dakika doğu boylamları ile; $38^{\circ}10$ dakika ve $38^{\circ}35$ dakika kuzey enlemleri arasında yer alır. 2530 m yükseklikteki **Sultan Dağları**'nın güney ve batı eteklerinde kurulmuştur. Akdeniz Bölgesi'nin en kuzeyinde yer aldığı için doğudan İç Anadolu Bölgesi ve batıdan Ege Bölgesi ile çevrilidir. İl olarak sınırları kuzeydoğuda Konya, kuzeybatıda Afyon iledir. Güneyinde Isparta toprakları bulunur. Daha dar bir sınırlama ile Yalvaç ilçesi, doğusunda Akşehir, batısında Senirkent, kuzeyinde Çay ve Sultandağı, güneyinde ise Şarki Karaağaç ve Gelendost ilçeleri ile çevrilidir.

Yalvaç'ın yükseltisi 1100 m'dir. Arazi kuzeyden güneye ve doğudan batıya alçalmaktadır. Arazinin bu yapısı dolayısıyla ulaşımda zorluklar göze çarpar. İlçeyi kuzeye bağlayan bir yol bulunmamaktadır. Doğuya açılan Akşehir yolu ise oldukça engebeli olup, kış mevsiminde ulaşım güçlükle sağlanmaktadır. Bunun yanında ilçeyi güneye ve batıya bağlayan yollarda herhangi bir aksaklık mevzubahis değildir.

İlçe arazisi, doğuda **Sultan dağları**, kuzeyde **Karakuş dağı**, ve güneydoğudaki **Kızıldağ**, güney batıda **Kirişli dağı** ve kısmen Hoyran Gölü sahili arasında teşekkül etmiş geniş ve düz sayılabilecek bir arazidir.

Sultan Dağları doğuda şehre daha yakındır. Meydana getirdiği tepe ve sırtlarla **Hisarardı** köyünde birleşir. Bu birleşmenin olduğu yerden **Yalvaç Kaynağı** (Çay) çıkmıştır. Bu kaynak, Hisarardı köyü ve Yalvaç ilçesinin içme ve sulama suyudur. Sulama suyu Hisarardı'yı geçtikten sonra **Yılanca(İlanga)Boğazı**'na girer. Bu boğaz derin bir vadidir ve bugünkü **Şirket**'in bulunduğu yerde sona erer. Buradan itibaren su Yalvaç Ovası'na dağılır. Mahalleler ve bahçeler bu suyun suladığı alanda kurulmuştur. Adıgeçen boğazda yakın zamana kadar çalışan birçok su değirmeni bulunmakta idi.

İlçenin kuzeyinde bulunan **Akköprü Çayı**, Sücüllü istikametinden çıkar ve Yalvaç, Yağcılar, Hüyükklü ve Eğirler vadisi boyunca uzanır. Burada geniş bir alüvyonlu ova meydana getirir. Bugün bu suyun üzerine **Yalvaç(Sücüllü) Barajı** kurulmuştur. Önceleri bağ ve tarla halinde olan Akköprü mevki bugün meyva bahçeleri(Elmalık) ile kaplıdır.

Şehrin kuzey eteklerinde bir başka vadi vardır. Bu vadinin adı **Düzkır** olup, daha önceleri mevcut olan kaynak, arazinin karstik olması dolayısıyla yer altı tabakalarına kaçmıştır. Adından anlaşılacağı üzere Düzkır arazisi bitki örtüsü bakımından zayıf olup, bir süre meralık görevini yaptıktan sonra, 1980'li yıllarda ağaçlandırılmış 6 hektar ve 30 bin ağaçtan müteşekkil bir orman meydana getirilmiş ise de; 1991 yılının Haziran ayında çıkan bir yangın sonucu 3 hektar ve 14 bin ağaç maalesef yanmıştır.

Yalvaç iklim bakımından ilk bakışta Akdeniz Bölgesine dahil olmasından dolayı, bu iklim çevresinde sanılırsa da bu yanlıştır. Coğrafi konumu itibariyle hem Akdeniz, hem Orta Anadolu ve hem de Ege Bölgesi'nin özelliklerini gösterir. Ama hiç bir zaman deniz ikliminin etkileri Yalvaç'a kadar giremez. Akdeniz'e yakın olmasına rağmen Toroslar buna engeldir. Ege Denizi ise uzaktır ve dağların Uşak, Afyon'da birleşmesi ile etkileri Yalvaç'a ve Orta Anadolu'ya girmemektedir. Karasal iklim

daha çok hakimdir. En yüksek sıcaklık 37° en az sıcaklık -18° 'dir. Ortalama sıcaklık 12° 'dir. Yağışlar en fazla kış mevsiminde olur, ortalama yağış yıllık 470 mm'dir.

İklim özellikleri, bitki örtüsünde de tesirini göstermiştir. Arazinin büyük kısmı steplerle kaplıdır. Maki topluluklarına az da olsa rastlanır. Orman sayılabilecek geniş alanlar mevcut değildir. Ancak Çentince, Bağkonak, Kuyucak, Gemen, Sücüllü, Hisarardı ve Kaşıkara koru-ları ilçedeki orman varlıklarıdır.

İlçenin toplam arazisi 1415 km'dir. Arazinin dağılımı şöyledir.

Tarım arazisi	48.811	hektar
Kayalık, taşlık arazi	30.511	"
Göl	10.000	"
Çayır-mera	27.500	"
Orman	19.978	"
Mesken	4.700	" dır.

Yalvaç'taki ev tiplerini üç grupta toplayabiliriz. Birincisi en eski ev tipi, kerpiç ve çatıları toprak damlıdır. İkincisi yine kerpiçten fakat çatıları kiremit olan evlerdir. Bugün Yalvaç'ın en karakteristik evi bunlardır. Üçüncüsü ise modern betonarme binalardır. Bu binalar daha çok çarşıya yakın eski bahçeler üzerine yapılmışlardır. Ancak eski mahallelerde de betonarme binalar sıkça görülmeye başlanmıştır.

Yeni betonarme binalaşma daha çok kooperatif yolu ile gerçekleşirken, müteahhitler tarafından yap-sat usulü ile meydana getirilen bunalar son yıllarda oldukça yaygınlaşmıştır. Bir kısmı da tasarruflarını bina yapımında kullanan Yalvaçlılar tarafından yapılmıştır. Bu kişiler genellikle çarşıya uzak olan mahallelerini ve eski evlerini terkederek yeni binalarda oturmayı tercih etmektedirler.

Evler genellikle Görgü, Kaşmahalle, Pazar mahallede sıkışık durumdadır. Cadde ve sokaklar dardır. Yine bu mahallelerde sokaklar girift ve çoktur. Diğer mahallelerde ise evler genellikle bir caddenin iki tarafında toplanmıştır. Çok az sokak vardır. Saray mahalle, Eskimahalle, Tabaklar, Abacılar, Müderris bu tür mahallelere örnektir.

İlçe kuzey ve güneyde bulunan iki sırtla bunların arasındaki düzlükte kuruludur. Kuzey sırtlarında Görgü ve Kaşmahalle kurulmuştur. Güney sırtlarında (Hıdırlık'ın etekleri) ise Kızılca, Müderris, Abacılar mahalleleri vardır. İki sırtın ortasında diğer mahalleler ve çarşı bulunmaktadır. Doğudan batıya Tabaklar (Debbağlar), Pazar, Yukarı mahallesi, çarşı pazar, Pazar Yukarı mahallesi, Saray ve Eskimahalleleri ve bunların devamı Salur ve Sofular mahalleleri ile çarşıya bitişik, batıda Leblebiciler mahalleleri iskan olmuştur. Görüldüğü üzere çarşı merkezdedir. Yakın zamana kadar çarşuyu çeviren bahçeler bugün evlerle donatılmıştır. Çarşı içinde yalnız dükkanlar vardır, ev yoktur. Dolayısıyla çarşıda genellikle tek katlı yapılar görülür. Çarşının tamamı betonla kaplıdır. Bir kısmının üzerine asfalt dökülmüştür. Çarşıda yollar düzgün ve birbirini dik keser. Bu açıdan modern şehirciliğin örneğini görmek mümkündür. Şehrin bu hale gelmesine bir yangın sebep olmuştur. 1952 yılı sonbaharında çıkan büyük bir yangında 98 dükkanla 3 ev yanmıştır. Bu yangından sonra çarşı içindeki ahşap dükkanların yerine betonarme dükkanlar, yeni düzenlenen imar planına göre yapılmıştır(1).

Önceleri bütün dükkanlar çarşı içinde iken yapılan sanayi çarşıları ile bir kısım meslek grupları (imalat, tamirat vs) 150 ve 250 dükkanlık eski ve yeni sanayi bölgelerine taşınmıştır. Darlığı hissedilen unsur yalnız dükkan olmayıp, artan nüfus ve apartman hayatının yaygınlaşması sonucu arsa ihtiyacı da doğmuştur. Bunun için de bugünkü askerlik şubesi ve Musalla'nın arka tarafındaki tarlalar açılan yollarla, alt yapıları tamamlanarak yerleşim alanları meydana getirilmiş ve yapılaşma hızla artmıştır.

1980'den sonra 20 km yeni yol açılmıştır(2). Tamamiyle belediye imkanları ile açılan yolların alt yapıları da tamamlanmıştır. Artan

- (1) Yangından sonra girilen imar faaliyetleri, Yalvaç halkının şüphesine yol açmış ve yangının bu imarı yapabilmek için kasten çıkarıldığı kanaatine kapılmalarına neden olmuştur.
- (2) Bu yolların tamamı bahçelerden geçmektedir. Çarşıya yakın olan Pazar, Görgü, Leblebiciler ve Saray mahalle bahçeleri yerini çoktan beton bloklarına bırakmıştır. Bu açılan yeni yollarla bütün Görgü, Kaşmahalle, Kuşku bahçeleri de arsa haline

araç ve trafik problemlerine karşı ilçede 12 adet kavşağın yapılması planlanmış ve 1991 yılında bunlardan dördü tamamlanarak üçüne ışıklı sinyalizasyon yerleştirilmiştir.

Şehrin görünümünü güzelleştirmek için özellikle bu yıl dükkanların önündeki kaldırımları, dükkan sahipleri tarafından mermer parçaları belediye tarafından karşılanarak, mermer paridyenlerle döşenmiştir. Mahalle sokaklarına ise kaldırım yapılmasına ve parke döşenmesine başlanmıştır.

İlçeye elektrik 1957 yılında gelmiştir. Bu yılda iki jeneratörle elektrik hizmetleri sağlanmış ve bu durum 1961 yılına kadar devam etmiştir. Aynı tarihte Kovada Hidro-elektrik santralının devreye girmesi ile bu hizmet köylere kadar uzamış ve bugün ilçede elektriksiz köy bulunmamaktadır.

İlçe içme suyu şebekesine 1951 yılında kavuşmuştur. Bu tarihe kadar bugünkü sulama suyundan açık olarak alınarak bazı mahallelerdeki çeşmelere getirilen suyu halk buradan sağlamakta idi. Yağmurlu günlerde çeşmelerden akan bulanık sudan bıkan halk, yağmurlu günlerde bulanık su gelmeden temiz su alabilmek için çeşmelere koşarmış. Bu suyun ulaşmadığı yerlerde de kuyulardan faydalanılmakta iken 1951 yılında düzenli olarak suya kavuşmuştur. Artan ihtiyacı temin etmek için 1986 yılında İller Bankası tarafından yeni su şebekesi için ihale yapılmış ve proje 1990 yılında tamamlanarak, şehrin içme suyu probleminin 2030 yılına kadar olmayacağı yetkililer tarafından ifade edilmiştir.

Bu arada son günlerde mimari değere haiz çeşmeler yapılmaya başlanmıştır. 1990 yılında yeri ve projesi belediye tarafından verilen çeşmelerden dört tanesi hayırsever vatandaşlar tarafından yapılarak hizmete sunulmuştur.

... getirilmiştir. Bahçeler arsa olarak değer kazanmaktadırlar. Ama kaybedilen bir şey yok mu? Bu sorunun cevabını yetkililer ile beraber halk da düşürmek istemiyorlar. Ama gelecek nesillerin yeşili göremeyecekleri bir Yalvaç'ı düşünmenin zamanı gelmiştir kanaatindeyim(DK).

Yalvaç'taki hayır müesseselerinden biri de Aşevi'dir. Mülkiyeti belediyeye ait eski mezbahanın bir bölümünde, Kızılay Yalvaç Şubesi ve Yalvaç Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı ile belediyenin ortak çalışmalarını ile faaliyette bulunan Aşevi, 1990 yılında hergün 150 fakire iki öğün ve 150 civarında öğrenciye de öğle yemeği vermiştir.

Sosyal faaliyetlerden olarak spor faaliyetleri, ilçe merkezindeki okulların bünyesinde 2 kapalı spor salonu ile Düzkır mevkiinde yeni yapılan bir futbol sahası ve Eskimahalle harmanının düzenlenmesi ile meydana getirilen ikinci futbol sahasında yürütülmektedir. Ayrıca Düzkır mevkiinde yeni bir kapalı spor salonu inşaatı devam etmektedir. Bundan başka 6 kasabada futbol sahası bulunmaktadır. İlçe, kasaba ve köylerinde 10 adet spor kulübü mevcut olup, bunlardan Yalvaç Gençlik ve Spor Kulübü Futbol Takımı Isparta Amatör liginde oynamaktadır.

Yalvaç, ilçe sınırları içinde, ulaştırma problemi olmayan bir ilçedir. Bütün köylerle yol bağlantısı olup, bu yollar yaz kış açıktır. Trenyolu olmayan Yalvaç'ta şehirlerarası ulaştırmada büyük problemleri vardır. Şehirlerarası bağlantı yollarından en çok kullanılan Akşehir yolu olup, 50 km uzunlukta olmasına rağmen, asgari bir saatlik zaman diliminde ulaşılabilir. Bir diğer yol Ş.Karaağaç, Beyşehir üzerinden Konya'ya ulaşan yol olup, 180 km uzunluktadır. Üçüncü yol ise Isparta yoludur ve 105 km uzunluğundadır. Bu yollar tek taraflı yollardır. Yalvaç'a geldiğinde bitmektedir, çıkışı yoktur. Transit yol gibi gözükən yol ise Senirkent üzerinden Afyon'a ulaşan, fakat Yalvaçlının en az kullandığı yoldur. Ulaşım yönünden sapa ve fakir olan Yalvaç'ı transit bir yola bağlama gayretleri düşünmeden, uygulamaya geçmemiştir. 1984-1985 yıllarında kaba inşaatı tamamlanan Sağır ve Yarikkaya'dan, Konya-Afyon asfaltına çıkan yol o haliyle kalmıştır. İç Anadolu trafiğine bağlanacak bu yoldan daha önemli olanı, daha doğrusu Yalvaçlının beklediği Ankara-Antalya oto yoludur ve yolun ulaşım master planında bulunduğu söylentisi vardır. Bu yollarla Yalvaç'ın ulaşım alanında beklentileri sona erecektir. Mevcut yolların fiziki yapısı iyi durumdadır.

Yalvaç idari olarak merkez, Kumdanlı(Hoyran) ile Bağkonak(Örkenez) olmak üzere üç bucağa ayrılmıştır. 10 kasaba, 28 köy mevcuttur. Yalvaç

merkez ilçe bucağına 4 kasaba ve 17 köy bağlıdır. Kasabalar, Hüyükklü, Körküler, Sücüllü ve Tokmacık. Köyler ise Akçaşar, Altıkapı, Ayvalı, Bağlarbaş(Elhengi), Çakırçal(Surk), Çamharman(Köstük), Eğirler, İleği, Eyüpler, Hisarardı, Kurusarı, Özhayat, Özgüney, Sağır, Terziler, Yağcılar, Yarikkaya.

Bağkonak bucağına 4 kasaba 3 köy bağlıdır. Kasabalar, bucak merkezi Bağkonak(Örkenez), Çetince, Dedeçam(Manarga), Kozluçay(Gelegermi) ile köyler Bahtiyar, Korukaya(Ağap) ve Kuyucak.

Kumdanlı bucağına 2 kasaba 8 köy bağlıdır. Kasabalar Merkez Kumdanlı ile Yukarı Kaşıkara köyler, Aşağı Kaşıkara, Aşağı Tırtar, Celeptaş, Gökçeali, Kırkbaş, Mısırlı, Taşevi ve Yukarı Tırtar.

İlçede 18 mahalle vardır. Bunlar: Pazar Yukarı, Pazar Aşağı, Eski-mahalle, Saray mahallesi, Leblebiciler, Sofular, Salur, Müderris, Abacılar, Kızılca, Debbağlar(Tabaklar), Kaşasağı, Kaşyukarı, Kaşcami, Kaşhacıbey, Görgü bayram, Görgü orta, Görgü cami'dir.

Yalvaç turizm yönünden büyük bir potansiyele sahip olmasına rağmen, bu imkandan ulaşım yetersizliklerinden dolayı faydalanamamaktadır. Hem tabii güzellikleri bakımından, hem de tarihi kalıntılar bakımından şanslı olan Yalvaç bilhassa dış turizmi cezbedecek mirasa sahiptir.

Yalvaç'ın gezilip görülebilecek yerleri şunlardır: Tabii güzellikler bakımından, Hoyran Gölü ve çevresi, Gemen Korusu(Men Mabedi), Hisarardı Köyü(Su Çıktığı) ve Eymir. tarihi kalıntılar: Antiokheia harabeleri(Hisar), Mehn Mabedi(Yolu mevcuttur), Hoyran Gölü'nde Limenia adası ve kalıntıları, yine Hoyran Gölü'nün Dutlubük mevkiinde Kaya mezarlarını sayabiliriz. Ayrıca ilçe merkezinde zengin koleksiyonlara sahip olan müze ile sıcak yaz günlerinde serinlenebilecek ve dinlenilecek Çınaraltı da görülmeye değer yerler arasındadır.

Ayrıca Tokmacık, Altınoluk, Akçaşar, Kurusarı, Sücüllü, sağır, Çamharman, Yarikkaya, Ayvalı, Terziler, Mısırlı, Kırkuyusu, Çamlıca, Dört-yol, Kuyucak ve Yağcılar köy ve mevkilerinde tesbit edilen höyükler tescil edilmiş olup, günümüzde olmasa bile geleceğin turizm bölgeleri olmaya adaydır.

Yalvaç ilçesi bugün Anadolu'da yüzlercesi bulunan ilçelerden herhangi bir ilçedir. Ülkemizin iktisadi, sosyal, siyasi hayatında da bu sıradanlığını sürdürmektedir. Tarihi yazılmak istenen ülke veya şehir, geçmişte üstlendiği role göre önem kazanmaktadır. Tarihi de bu seyre göre kolay veya zor yazılabilir. Bu noktadan hareketle Yalvaç'ta geçmişte önemli rol üstlenmiş, zaman gelmiş alelade bir yer konumuna girmiştir. Dolayısıyla tarihi en iyi bilinen Yalvaç, tarihteki aktif Yalvaç olmuştur.

Yalvaç ne zaman aktif olmuştur? Kendisine rol verildiği zaman. Kimler bu rolü vermiştir? Hellenizm krallıkları ve Roma. Ne zaman yıkıldı sönmüştür? Bizans döneminde. Niye yok olmamıştır? Coğrafi mevkiisi ile. Coğrafi mevkiisinin özellikleri nelerdir? Askeri ve stratejik konumu ve üzerinde yaşadığı insanlara bahsettiği imkan. Bu özellikler her zaman var olmuş mudur? Hayır, askeri ve strateji önemi kaybolmuştur. Hangi zamanda? Osmanlı devrinde. Ne zamana kadar sürmüştür? Yaşadığımız şu ana kadar. Ne yapılmalıdır? Geçmişte üstlendiği rolün iadesi lazımdır. Kim iade edecek? Devlet ve Yalvaçlı. Nasıl iade edilecek? Bağışla değil, hakkıyla.

Tezimizin devamı boyunca bu sorulara muhatap kaldık ve cevaplar bulmaya çalıştık. Kaynaklar elverdiği ölçüde bu cevapları vermeye çalıştık.

Tarihi en iyi bilinen Yalvaç İlkçağ'daki Yalvaç'tır. Ancak bu zamanda adı **Antiokheia**'dır. Antiokheia'nın hem kaynağı boldur, hem de tetkikleri. Yerli ve yabancı araştırmacılar bölgeyi araştırmışlar ve sonuçlarını yayınlamışlardır. Kendisi de Antiokheia harabeleri üzerinde çalışmalar yapan Yalvaç Müze Müdürü **Dr. Mehmet Taşlıalan**, bu hususta araştırma yapan yabancı tarihçi, arkeologların adlarını ve çalışmalarını eserinde vermiştir(3). Yerli araştırmacılardan Doç. Dr. **Mehmet Özsait** Pisidia tarihi üzerinde eserler vermiştir. Yabancı araştırmacılardan **Ramsay**'ın dilimize çevrilen "**Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası**" adlı eserinde, karşılıkları bulunduğu halde yerleşim bölgelerinin, Hellen Grek-Roma dilindeki adlarını kullanmıştır. Türk-İslâm döneminde bile

(3) Mehmet Taşlıalan, Yalvaç Pisidia Antiocheia, İst 1991, s 6-8.

aynı şekilde davranan Ramsay'ın bu değerli araştırmasından yeterince istifade edilememektedir. Ramsay, Arundell ve diğerlerinin herşeyden önce **hristiyanlık ve tarihi eser** peşinde oldukları da edindiğim intibalar arasındadır. Arundell'i böyle bir araştırmaya sevkeden, dini duygular olmuştur. 1833 yılında geldiği Yalvaç'ta kendisini sadece harabeler enterese etmiştir. O günkü Yalvaç'ın harabeler dışında herhangi bir durumu ile ilgilenmemiş dolayısıyla bilgi de vermemiştir. Ramsay'ın da aynı davranış içinde olduğunu hemen belirtmeliyim. Diğer araştırmacılar ise daha ziyade arkeolog, sanat tarihçisi olduklarından pek istifade edemedik.

Yalvaç tarihinin her dönemine ait, karınca kararınca bilgiler aktaran **Naci Kum**(4)ı buradaki rahmetle anmak gerekir. Ramsay'ın kazıları sırasında, O'nun yanında hükümet komiseri olarak çalışan N.Kum 1925 yılında "**Yalvaç Armağanı**" adlı bir eser yazmıştır. İlkçağ tarihine geniş yer ayırdığı tarih kısmında, dolayısıyla Ramsay'a dayanmaktadır. Eserinin bizce asıl önemli olan kısmı, Yalvaç'ta bulunan münevver kişiler arasında bulunmasından dolayı, yaşadığı yıllardaki Yalvaç'ın siyasi, ekonomik, sosyal durumunu yansıtan bölümdür. Hiç olmazsa bu bölümlerini yeniden gözden geçirerek basılması, çok yerinde bir davranış olacaktır. Bu arada N.Kum'un eserini okuyarak, latin alfabesine çeviren ve yeni nesillerin **Yalvaç Tarihi** ihtiyacının giderilmesinde hizmeti büyük olan eski kütüphane müdürlerinden **Muzaffer Tütüncü**'yü de saygıyla anıyoruz.

Türk-İslâm döneminde şehrin azalan rolüne paralel olarak, çalışmalar da azalmıştır. Bu dönemin tarihini yazarken., genel tetkiklerden istifade etmeye çalıştık. Arap-Bizans mücadelesinde Şahin Uçar, Anadolu Selçukluları döneminde Osman Turan'ın verdiği genel bilgilerden hareketle bir sonuca varmaya çalıştık. Bu zamanda daha çok bölge ve çevrede meydana gelen olaylarla, zaman zaman askeri hareketlere güzergah olan Yalvaç'ın durumunu açıklığa kavuşturmak istedik.

(4) Aslen Atabeyli olan N.Kum, Yalvaç'a derin bir sevgi ile bağlanmış, yalvaç'la iftihar etmiştir. Daha sonra gittiği Kayseri ve Adana'dan Yalvaç tarihi ile ilgili yazdığı yazılar **ÜN Dergisi**'nde yayınlanmıştır. Bu yazılardan biri de Kayseri ile Yalvaç'ın tarihi benzerlikleri ile ilgilidir.

Gerçi Anadolu Selçukluları ile ilgilenen değerli hocalarımızda zaman zaman değindikleri konu, bu dönem tarihinin tam olarak aydınlatılmamasıdır. Kaldı ki o yıllarda önemli bir konumda olmayan Yalvaç tarihinin karanlıkta kalmasından daha tabii bir sonuç olamaz.

Yalvaç adına ilk defa rastladığımız **Hamidoğulları** döneminde Yalvaç, hemen hemen bütün Osmanlı kroniklerinde zikredilmiş ve Osmanlı Devleti'ne katılımının hikayesi anlatılmıştır.

Osmanlı tarihlerinde de tıpkı Selçuklu tarihinde olduğu gibi Yalvaç'ın adından bahsedilmemektedir. Ama Osmanlı'nın tuttuğu vergi ve asker miktarlarını gösteren çeşitli defterlerde adından bahsedilmektedir. Bu alanda göze çarpan belgeler Isparta Halkevi'nce çıkarılan **ÜN Mecmuası**nda zaman zaman yayımlanmıştır.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında, yeni Devlet'in felsefesi ve inkılâplarını halka benimsetmek gayesiyle çıkan dergide birçok kalem, bölge tarihi ile ilgili yazılar yayımlamışlar ve belgeleri günümüz dili ve alfabesiyle aktarmışlardır. Amatör bir ruhla, ama Türk Milleti'ne hizmet duygusuyla hareket eden N.Kum, F.Aksu, N.Katırcıoğlu, H.Turhan Dağlıoğlu, Tahir Erdem gibi tarihi konulara değinen yazarların yanında, o günkü Isparta ve kazalarının eğitim, kültür, tarım, hayvancılık durumlarını yazan değişik kalemlerin bulunması işimizi kolaylaştıran başlıca amil olmuştur.

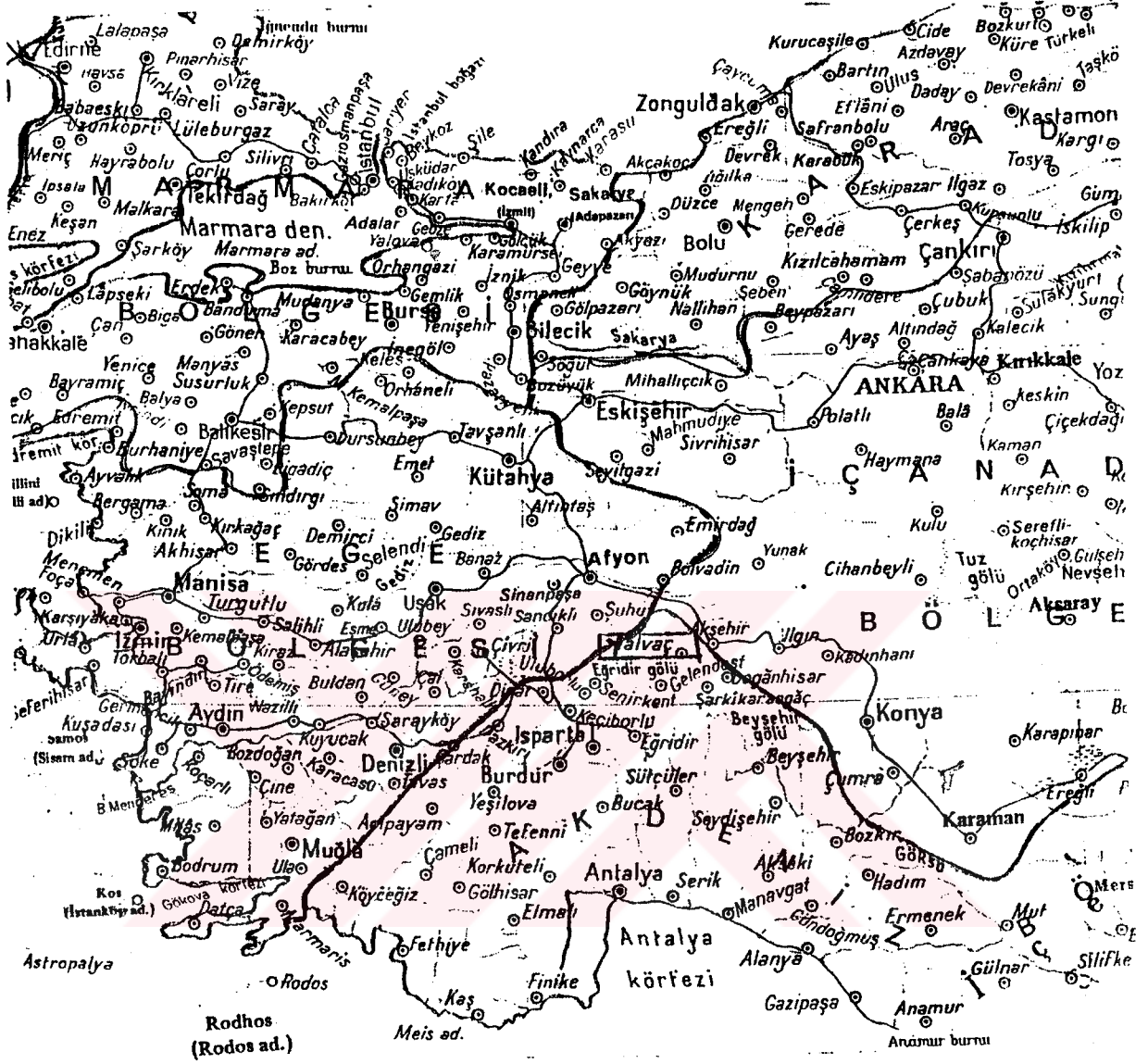
Osmanlı salnamelerini geniş şekilde işleyen Yurt Ansiklopedisi, bölge tarihi araştırmacıları için iyi bir kaynak durumundadır. Salnamelelere göre Yalvaç'a ait bilgileri merkez ilçe ve diğer ilçelerle mukayese ederek Yalvaç'ın durumunu ortaya koymaya çalışırken gördük ki, diğer ilçelerin durumu da Yalvaç'tan farklı değildir. Üstelik bugün Yalvaç'ın nüfus, ekonomi, eğitim yönlerinden Isparta'nın en büyük ilçesi durumundaki konumu, tarihi seyrin bir devamıdır.

Günümüz Yalvaç'ını anlatmaya çalışırken, çeşitli devlet dairelerinin yetkilileriyle bizzat görüşüp, istatistik ve genel bilgileri derlemeye çalıştık. Sosyal adetler ve gelenekler hususunda konuya vakıf

olanlardan faydalandık.

Konu itibariyle özel bir tarih gibi gözüken fakat kapsam itibariyle bir genel tarih olan **Dünden Bugüne Yalvaç Tarihi**'ni kronolojik bir sırada anlatmaya çalıştık. Protohitit döneminden başlayarak Hitit, Frig, Lidya, Pers, İskender, Roma Devri İlkçağ Tarihi, Bizans Emevi, Abbasi, Anadolu Selçukluları Dönemi Ortaçağ Tarihi, Hamitoğulları, Osmanlılar Dönemi, yeni ve yakınçağlar Tarih, Milli Mücadele dönemi ve Cumhuriyetin ilk yıllarını içine alan çoğu yerde kırıntılar halinde bulunan genel tarih kitaplarındaki bilgileri biraraya getirmenin zorluğunu ve hazzını yaşayarak bir noktaya varmaya çalıştık.

Eksiklerimizi son bölümde vermeye çalışacağız.

Harita (1),Yalvaç'ın coğrafi Bölgelere göre konumu

I. BÖLÜM

YALVAÇ ADI VE ANLAMI

Yalvaç adı günümüzde kullanılan sözlüklerde "elçi, resul, peygamber" manalarında gösterilmektedir. Ziya Gökalp kelimenin eski Türkçe'de sihir manasına gelen "yalavı" kelimesinden, "yalavaç" kelimesinin türediğini belirtir(1). Nitekim Yalvaç adı ilçe merkezinde "Yalaveç" bazı köylerinde ve civar ilçelerde "Yalavaç" şeklinde söylenmektedir. Balıkesir civarında büyü ve büyücü anlamlarında halâ "Yalvı" ve "Yalvıcı" kelimeleri kullanılmaktadır(2). Naci Kum da, Ziya Gökalp gibi sihir ve büyü yapanlara "Yalvıcı" dendiğini, dolayısıyla "Yalvaç" kelimesinin halk ile Tanrı arasında elçilik yaptığına inanılan kişileri ifade ettiğini iddia eder(3). Böylece batılı müverrihlerin, eski Türk din adamı olarak tanıttıkları bir nevi kâhin ve tabip olan "Şaman"ın yerine "Yal-

- (1) Ziya Gökalp, *Türk Medeniyet Tarihi, Hazırlayanlar: İsmail Aka, K. Yaşar Koproman, Kültür Bakanlığı Yayınları, İst 1976, s 41.*
- (2) *Türkiye'de Halk Ağzından Söz Derleme Dergisi, TDK, C 3, İst 1947.*
- (3) Naci Kum, *Yalvaç Adının Menşei, Ün Dergisi, Mart, Nisan, Mayıs 1941, C 7, S 84-87, s 1158-1159.*

vaç" ikâme eder. Prof.Dr.Abdülkadir İnan, Kaşgarlı Mahmud'a dayanarak, Ziya Gökalp'in "Yalvı" şeklinde bahsettiği kelimeyi "Yelvi" şeklinde gösterir ve büyücü manasında da "Yelvici" kelimesini kullanırken(4) Naci Kum'un kaynak göstermeden zikrettiği "Yalvıcı" kelimesine ilmi bir boyut kazandırmıştır.

A. TARİHTE YALVAÇ ADI

Yalvaç adına Türk Tarihinin en eski kaynakları olan Orhun Abideleri, Divan-ı Lugat-it Türk ve Kutadgu Bilig'de sıkça rastlamaktayız.

Bunlardan Orhun Abideleri'nde "Yalabaç" şeklinde gösterilen kelimenin karşılığı "elçi,resul"dur(5). Burada ve daha sonra Kutadgu Bilig'de göreceğimiz şekilde Yalvaç yalnız peygamber ve resul anlamında değil, diplomat ve devlet memuru olarak "elçi" manasında da kullanılmaktadır. Bilge Kağan Kitabesi'nin Doğu cephesi 39.satırında:

"Ta(tab),budun tabgaç Kağanka körti
YALABACI edgü sabı ötügi kelmez tiyin
yayın süledim" (6)

bugünkü dille:

"Tatabı milleti Çin Kağanına itaat etti
Elçisi (Yalabacı) iyi sözü niyazı gelmiyor
diye yazın ordu sevk ettim" (7)

Yusuf Has Hacib, Kutadgu Bilig'inde kelimeyi YALAVAÇ şeklinde ve "elçi-peygamber" manasında kullanmıştır(8). Eserin 40 yerinde "Yalavaç,

(4) Abdülkadir İnan, *Eski Türk Dini Tarihi, Kültür Bakanlığı Yayınları, İst 1976, s 133.*

(5) Prof.Dr.Muharrem Ergin, *Orhun Abideleri, İst 1973, s 138.*

(6) M.Ergin, a.g.e., s 85.

(7) M.Ergin, a.g.e., s 43.

(8) M.Reşid Rahmeti Arat, *Kutadgu Bilig III, İndeks, Neşredenler; Kemal Eraslan, Osman F.Sertkaya, Nuri Yüce, TKAE, İst 1979, s 517.*

Yalavacımız, Yalavaçlar, Yalavaçlık kelimeleri kullanılmıştır. Bunun dokuzunda Allah elçisi (Peygamber) manasında olup(9) otuz birinde de devlet memuru, diplomat, elçi anlamındadır(10).

Yalavaç kelimesi peygamber ve elçi manalarında daha sonraki dönemlerde -İslâmi devirlerde- de kullanılmıştır. Mesela XIV.yy eserlerinde:

"Kıyl bin Anz ol Yalavaçların başı ve ulusu idi(11) veya:

Kaçan ilçî YALAVAÇ veribisen
Veribigil sahip-rey ü tedbir
Yalavaç'tan bilinir şah hulku
Eğer eyü eğer yavuz ne kindir"

ile:

"Piruz eyitti: Eğer melik buyurursa beni
YALAVAÇLIK a viribisin ve bir emin kişi
bana koşsun, ta kim ben onda söyleyim
ve işleyim,âna malûm ola"

ve

"Düşmana YALAVAÇLIK a veribimek ve
razıları ana demek maslahattan ırağ idi(12)

-
- (9) "Tanrı'nın kulları arasında en seçkinleri ve insanların en iyileri O'nun Yalavaçları(elçileri)idi" Reşit Rahmeti Arat, *Kutadgu Bilig, Yusuף Has Hacib'den çeviri. TTK, II.Baskı, Ankara 1974, s 193,2598 Beyit.*
- (10) "Eğer sen galebe çalmak için imkân bulamazsan, Yalavaç(elçi) göndererek sulh yapmağa çalış" Arat, a.g.e., s 176,2362 Beyit.
- (11) Tanıkları ile *Tarama Sözlüğü*, "Yalavaç Maddesi, C I, TDK, İst 1943, s 771. XIV.yy'da Aydınoğlu Mehmet Bey adına Arapça'dan tercüme edilen ancak müellifi belli olmayan "Kıyas-ı Enbiya" isimli eserden alınmıştır. Ayrıca Yalavaç'ın sözlükteki manası peygamber, elçi, haberci'dir.
- (12) *Tarama Sözlüğü*, XIV.yy değerli bilgin ve şairlerinden Hoca Mesud Gülşehri'nin Aydınoğlu Umur Bey adına tercüme ettiği ve *Kelile ve Dimne* adlı eserden alınmıştır.

Bu yüzyıl Türkçesine henüz arapça ve farsca kelime ve deyimlerinin sıkca yerleşmediğini dikkate alırsak, elçi ve peygamber kelimelerini günlük hayatta kullandığımız sıklıkta Yalvaç kelimesinin de kullanılmakta olduğuna hükmedebiliriz.

Bu yıllarda Yalvaç adına şahıs ismi olarak da rastlanılmaktadır. Bu konu üzerinde ileride durulacaktır.

Günümüzde zikredilen manalarda pek kullanılmamakta ise de Elbistan ve Maraş'ta rastlanılmıştır(13). Yine günümüzde mevcut sözlük ve ansiklopedilerde kelimenin karşılığı olarak gösterilen "elçi, resul, peygamber haberci" manaları, adlarından daha önce bahsettiğimiz kaynaklara dayanıkları muhakkaktır.

Ancak buraya kadar "Yalvaç"ın lugat manası ve bu manası ile kullanıldığı alanları belirtmeye çalıştık. Esas üzerinde duracağımız nokta kelimenin bir yerleşim birimine nasıl ad olduğudur.

Şunu memnuniyetle belirtmeliyiz ki, yer adları üzerinde çalışmalar kâfi derecede olup, Türk yer adlarının nasıl konulduğu üzerinde bir sonuca varılmıştır. Buna göre şu tesbitleri yapabiliriz:

- a. Kabile veya boyun önde gelen bir siması
- b. Anayurtta yaşadıkları yerin ismi
- c. Mensub oldukları boyun adı.

(13) Türkiye'de Halk Ağzından Söz Derleme Dergisi, TDK, C III, İst 1947, Yalvaç Maddesi, Kelime "şefaathçi, yardımcı manasında gösterilmiştir. Derlenen söz: "Peygamber müslümanların Yalvaç'ıdır". Dergide Denizli, Bodrum, Muğla ve İçel'de "Yalaviç, Yalavuç" gibi kelimelerin kullanıldığını tesbit etmişse de, bu kelimeler değişik manalardadır.

a. Kişi Adı Olarak Yalvaç

Köy isimlerine bakıldığında birçok ismin şahıs isimleri olduğu görülecektir. Buna sebep; soyundan geldiğine inanılan veya "kabileyi bir araya toplayan ve kabilenin riyasetinde mühim rol oynayan şahısların ismi kabileye de alem olmuştur"(14). Bunların yerleştikleri alan veya yerleşim birimi bu şahısları adları ile anılır olmuştur. Özellikle ilk Osmanlı fetihlerini yapan kişilerin fethettikleri bölgelere kendi adlarını verdikleri de bir vakiadır (Kocaeli-Karamürsel-Mihallıçık gibi isimler o bölgeyi fetheden fatihlerin adlarını taşırlar). Nitekim Hüseyin Namık Orkun: "Yalvaç kelimesi sefir, peygamber manasına gelir. Halbuki ben bu şekilde yer adlarının verildiğini bilmiyorum. Benim kanaatime göre bu kelime bir Türk büyüğünün adıdır ve bu suretle sonra yere de alem olmuştur. Tarihte 'Yalvaç' adının şahıs adı olarak kullanıldığını biliyoruz. Mesela Mahmut Yalvaç maruf bir şahsiyettir."(15) diyerek Yalvaç adını şahıstan aldığını söyler.

Ancak tarihin kaydettiği "Yalvaç" isimli şahsiyetlerden tesbit edebildiklerimizin Yalvaç'a adını verecek konumda olmadıklarını itiraf etmeliyiz. Bunların ilki meşhur İzmir Bey'i ÇAKA (MS 1081-1096)'nın kardeşi olan Yalvaç Bey'dir(16). Yalvaç Bey'in Çaka'nın yanında Beyliğin ikinci adamı olarak görev yaptığı anlaşılıyor. Bizans'ın Midilli kuşatması sırasında Çaka Bey adanın savunmasını kardeşi Yalvaç Bey'e bırakarak kendisi donanması ile açıkta Bizans donanmasını karşılamıştır (17).

(14) Hüseyin Namık(Orkun), *Türk Dünyası*, İst 1932,s 61.

(15) Hüseyin Namık Orkun, *Isparta Yer Adlarından Tarihi İstihraçlar*,*Ün Dergisi*,I.Teşrin I.Kanun 1942,C 9,S 103-105,s 1432-1433.

(16) Akdes Nimet Kurat, *Çaka Bey*, *TKAE Yayınları*, Ank 1987,s 45.

(17) AN.Kurat,a.g.e.,s 63.

Yalvaç'a adını verebilecek en yakın tarihi şahsiyet bu kişidir. Ancak onun hayatı hakkında yukarıda zikredilen bilgilerden fazlasına sahip değiliz. Ancak ağabeyi Çaka'nın (1078-1081) yılları arasında Bizans'a esir düştüğünde(18) yanında kardeşi yoktu. Bu süre içinde kardeş Yalvaç Bey neler yapmıştır? Çavuldur Boyu'na mensup asil bir aileden olan Çaka'nın(19) Bizans'ın elinden kurtulduktan sonra bir beyliğe sahip olmasının izahı ancak, O'nun mensup olduğu boyun başına geçmesi ile izah olunabilir. Bu noktadan hareketle kardeşinin esaret yıllarında boy beyi olduğu öne sürülebilir. Ancak böyle bile olsa, kısa bir süre içinde bugünkü Yalvaç'ı ele geçirip, yerleşip adını verdikten sonra da terkedip İzmir'i ele geçirmeleri mümkün görülmemektedir. Gerçi onlar bütün Anadolu'yu harbederek geçmişlerdi(20) ama o yıllarda ilerideki bölümlerde de bahsedileceği gibi bölgede Türk fetihlerinin ve iskanının o tarihlerde olduğuna dair herhangi bir işaret de mevcut değildir. O halde bu şahsiyetin Yalvaç'a adını vermesi hemen hemen imkânsızdır. Kaldı ki Çaka Bey veya kardeşinin orta Anadolu'da fetihler yaptığına dair kaynaklarda herhangi bir bilgi de zikredilmemiştir.

Hüseyin Namık Bey'in bahsettiği **Mahmut Yalvaç** ise Cengiz'in mahiyetinde olup Türk ve müslümandır. Cengiz Han'ın Harizmşah Muhammed'e gönderdiği elçilik heyetinde bulunmuştur(21). Sultan Alaaddin Muhammed müslüman olduğu için Mahmud Yalvaç'a güvenmiş ve C'nu yanında alıkoyarak, diğerlerini Cengiz'e geri göndermek üzere yola çıkarmış ve elçilik heyeti yolda öldürülünce, Cengiz Han'la Harzemşahlar'ın arası açılmış

(18) AN.Kurat, a.g.e., s 39.

(19) AN.Kurat, a.g.e., s 41.

(20) AN.Kurat, a.g.e., s 41, Ayrıca Çaka Bey ve kardeşi Yalvaç'ın faaliyetleri hakkında O.Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, Ali Sevim, Yaşar Yücel, Türkiye Tarihi gibi eserlere miracaat edilebilir.

(21) Dr.Rıza Nur, Türk Tarihi, 2.C, Kutluğ Yayınları, İst 1972, s 71.

ve savaş kaçınılmaz olmuştur. Sultan Alaaddin rakibi Cengiz hakkındaki bilgileri Mahmud Yalvaç'tan alıyordu(22). Ancak Mahmud Yalvaç, Cengiz Han'a sadık kalmıştır. O Harzemşah sarayında bulunduğu sürece, "olan biteni Cengiz Han'a aktarmıştır"(23). Cengiz'in Harzem ülkesini fethetmesinden sonra da Mahmud Yalvaç muteber mevkiini korumuştur. Özellikle Moğolların zaman zaman Türklere yapmak istedikleri katliamlara engel olabilmıştır(24).

Cengiz Han'ın ölümünden sonra ortaya çıkan dini gruplaşmalarda Mahmud Yalvaç müslümanların liderliğini yapmıştır(25). Cengiz'in oğlu Ögeday devletin şark idaresini Mahmut Yalvaç'a bırakmıştır(26). Böylece Mahmut Yalvaç Moğol devletinde Han'dan sonra gelen iki kişiden birisi olmuştur(Diğeri batı valisi). Hatta öyle ki Ögeday'ın ölümünden sonra, karısı Turakino (Türegene) oğlunu tahta çıkarabilmek için Mahmut Yalvaç'a müracaat ederek desteğini kazanmak istedi(27). Saray entrikaları sırasında bir ara görevinden alınan Mahmut Yalavaç tekrar eski görevine geldi(1246)(28). Mönğke Han zamanında da yerini koruyan Mahmut Yalavaç, mali alanda yapılan yeni düzenlemelerde batı valisi Argun'la beraber büyük katkısı olmuştur(29).

Cengiz'in elçisi olarak tarih sahnesine çıkan Mahmut Yalavaç, büyük bir ihtimalle Yalvaç adını yaptığı görevden (elçilik) almıştır. Oğ-

(22) R.Nur,a.g.e.,s 75.

(23) R.Nur,a.g.e.,s 75.

(24) R.Nur,a.g.e.,s 76.

(25) R.Nur,a.g.e.,s 118.

(26) Berthold Spuler, *İran Moğolları*,çev:Cemal Köprülü,Ank 1957,s 307.

(27) B.Spuler,a.g.e.,s 49;Nur,s 118.

(28) B.Spuler,a.g.e.,s 50-51.

(29) B.Spuler,a.g.e.,s 335-336.

lu Mesut'un da elçilik göreviyle, Abaka Han nezdine gönderildiğini biliyoruz(30). Orta Asya Türk Devletlerinde -Karahanlılar dahil- büyük memuriyetlerin babadan oğula geçtiğini hatırlarsak, bu geleneğin Moğollarda da devam ettiğini ve Mahmut Yalvaç ve soyunun da aynı görevi ifa ettikleri anlaşılmaktadır.

Şüphesiz Hüseyin Namık, Yalvaç adının bir tarihi şahsiyetten alabileceğini söylerken, bu kişinin Mahmut Yalavaç olduğunu kesin olarak iddia etmemiştir. Yalvaç adını taşıyan bir örnek olarak göstermiştir. Kaldı ki Mahmut Yalavaç ve oğlunun eldeki bilgilere göre Anadolu'ya ayak basmamıştır.

Buraya kadar ilçeye adını verebilecek tarihi şahsiyetleri belirtmeye çalıştık. Fakat hiç birinin de bu konuda olmadıklarını gördük. Ayrıca bölgede, ilçeyi kuran Yalvaç adında bir kişinin rivayetine de rastlamadık.

b. Yer Adı Olarak Yalvaç

Anadolu yer adları incelendiğinde, anayurttaki köy, kasaba, şehir adları ile nehir, ova, dağ adlarının yeni ülkedeki birçok yerleşim birimine ad olduğu görülür. Ancak Orta Asya veya İran, Afganistan'da Yalvaç adında coğrafi bir bölgenin varlığına şahit olmadık. Fakat Rumeli'de Sofya ile Filibe arasında Yalovaç denilen bir yer olduğu Osmanlı tarihlerinden anlaşılmaktadır(31).

(30) B. Spuler, a.g.e., s 79.

(31) Carl Brockelman, *İslâm Milletleri ve Devletleri Tarihi*, Çev: Neşet Çağatay, Ank. Ün. İlahiyat Fak. Yayını, Ank 1964, s 256. Ayrıca İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi I. C, III. Baskı*, Ank 1972, s 422-425'te "II. Murat zamanında, Segedin Antlaşması yapılmadan önce Osmanlılar ile Haçlılar arasında seri savaşlardan biri, anılan bu yerde geçmiştir. Olay İzladi Derbendi savaşından sonra geçen üçüncü muharebedir. "Yalvaç Muharebeleri" olarak bu savaştan Haçlılar galip gelmesine rağmen yaklaşan kış şartlarından dolayı geri dönmek zorunda kalmışlardır.

Bunun yanında Dr.Mehmet Eröz ileride de bahsedeceğimiz gibi Yalvaç aşiretinin Yalvaç kazasını kurduğunu ve aynı isimde birçok köyün olduğunu yazarsa da(32) "Yalvaç" adında Anadolu'da ikinci bir yerin olmadığını belirtmeliyiz.

c. Topluluk Adı Olarak Yalvaç

Fatih İstanbul'u fethettikten sonra çeşitli İslâm ülke ve hükümdarlarına fetihnameler göndermişti. Bu arada Osmanlıların doğu hududu ötesindeki emirlere, ulemaya ve diğer halklara UYGUR alfabesi ile yazılan bir fetihnamede: "Seyyid, sadat, kadı, müftü, şeyh ve danışmentlerine, bütün vilâyetlerin valilerine toplu ve dağılık oturan Türk, Arap ahali, YALVAÇ, Kalaç Karluk halklarına..." hitap etmektedir(33). Söz konusu belgeye göre anılan Yalvaç topluluğu Anadolu sınırları dışındadır. Bugün İran, Afganistan ve Türkmenistan'da Oğuz boyuna mensup Yalvaç topluluklarını hatırlarsak, fetihnamede adı geçecek kadar mühim bir topluluk olduğu ortaya çıkmaktadır.

H.1005 (M.1596) tarihli bir hükümde de: "Sabıka... beğler beğisi olup hâlâ Halep muhafazasında olan Ali Paşa'ya ve sabıka... beğlerbeğisi olup hâlâ Kilis muhafazasında olan Hüseyin Paşa'ya ve Raka Beğler beğisine ve Halep ve Türkmani Halep kadılarına hüküm ki: validem sultan damet ismetühânın paşmaklık haslarından olan Türkman-Halep reayasından Bozkoyunlu cemaatından şefkat ve tevabii YALUVAÇ (یلوواج) cemaatından Musa şeyh, Kadırlü'den Taşbaş..."(34) şeklinde bir Yalvaç cemaatından

(32) Mehmet Eröz, Afganistan'da Türk Aşiretleri, Türk Kültürü, S 83, C 7, s 849.

(33) İH.Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, C II, 3. Baskı, Ank 1975, s 102.

(34) Ahmet Refik(Altınay), Anadolu'da Türk Aşiretleri, İst 1930, s 59.

bahsedilmektedir. Adı geçen cemaatler göçebe olup, belgeden anlaşıldığı üzere Halep, Kilis, Kadirli, Kadirli civarında yaşamaktadırlar ve Diwan-ı Humayun'dan çıkan bu hükümle, Valde Sultan'ın paşmaklığına tecavüz ettiklerinden adı geçen yerlerin bağlerbeyi, muhafız ve kadılarından tedbir alınmaları istenmektedir.

Faruk Sümer XVI.yy'da Trablus Şam yöresinde, Yalvaç adını zikretmemekle beraber onların mensub olduğu Salur boyunun oldukça kalabalık olduğunu ve bunların Çukurova bölgesine yerleşen Üç-ok Türkmenlerinin bir kalıntısı olabileceğini belirterek, Salurların XVII.yy'da Hama-Humus arasına yerleştiklerini kaydeder(35).

Dr.Mehmet Eröz: "Geçen asırda Anadolu'da bir Yalvaç aşiretinin olduğunu ve bu aşiretin Yalvaç kazasını kurduğunu"(36) belirtirken XIX. asra kadar aşiret geleneklerini muhafaza eden bir Yalvaç topluluğu haberini vermektedir. Ancak yakın tarihimizde Anadolu'da böyle bir aşiretten bahseden başka bir kaynağa rastlayamadığımızı da ifade etmeliyiz. Yörede bu bilgiyi doğrulayacak herhangi bir hatıraya, rivayete de şahit olamadık. Yalnız Naci Kum, Adana'da bulunduğu sırada bölgede yaptığı incelemelerde, Nizip'in Barak köylerinden Akçaköy, Sarılar, Milesli, Hasanoğlu, Miseri, Dipçepni ve Başpınar köyleri halkına YALAVAÇLAR denildiğini tesbit etmiştir(37). Eröz'ün yerini belirtmediği Yalvaç aşireti herhalde bunlar olmalıdır.

(35) Faruk Sümer, Oğuzlar, DİCF Yayınları, II. Baskı, Ank 1972, s 341.

(36) Mehmet Eröz, Afganistan'da Türk Aşiretleri, Türk Kültürü, C 7, s 846-850.

(37) Naci Kum, Yalvaç Adının Menşei, Ün Dergisi, Nisan, Mayıs 1941, C 7, S 84-85, s 1158-1159.

Fakat esas Yalavaç toplulukları bugün Anadolu sınırları dışında özellikle İRAN'da yaşamaktadırlar. Faruk Sümer, Vâmbery(1863)'ye dayanarak, Merv ve Herat arasında 8000 çadır halinde Salur boyunun yaşadığını ve bu boyun aşağıdaki obalardan meydana geldiğini bildirmektedir (38).

1. Yalavaç, 2.Karaman, 3.Ana-Böleği.

Afganistan'daki Yalavaçlar hakkındaki bilgiyi bize Gunnar Jarringden aktaran Dr.Mehmet Eröz olmuştur. Buna göre Afganistan'daki Türkmenler beş gruba ayrılırken Salur boyu tasnifte birinci sırada yer almıştır. Salur boyu; 1.Karaman, 2.Yalovaç (Yalavaç), 3.Kiçi-aga şeklinde üç gruba ayrılmıştır. Bu gruplarında kendi aralarında bölünmeleriyle Salur boyuna bağlı 110 aşiret ismi mevcuttur. Bunlar arasında Sarık, Tek'e, Yomut-Çavdar ve Beiat (Bayat) gibi isimler konumuz açısından önemlidirler(39).

Yine bugünkü Türkistan'da, Türkmen uruklarından Salur uruğunun oymaklarından; 1.Karaman, 2.Yalvaç'ın yanında Ana-Bilgi ve Kıpçak adlarına rastlamaktayız(40).

Bütün bunlara rağmen, Orta Asya Türk Kültürünün değişmez büyük kaynağı olan Divan-ı Lugat-it Türk'te Kaşgarlı Mahmud, bugün adını bilemediğimiz birçok boyun habercisi olmuştur. Bölgedeki Türk urukları hakkında geniş bilgiler aktaran Kaşgarlı eserinde Yalavaç adlı bir boy-

(38) F.Sümer, Oğuzlar, s 344.

(39) M.Eröz, a.g.m., s 846-848.

(40) Z.Velidi Toğan, Bugünkü Türk İli Türkistan ve Yakın Tarihi, Enderun Yayınevi, İstanbul 1981, s 76 ve Abdülkadir İnan, Makaleler ve İncelemeler, Karaman isminin intişar sahasına dair, TTK Yayınları, Ankara 1968, s 11.

dan bahsetmemektedir. Gerek tarihi belgelerin, gerekse günümüz müverrihlerinin bahsettiği Yalavaç topluluklarından Kaşgarlı'nın bahsetmemesi düşündürüktür. Aynı durum **Orhun Yazıtları** için de geçerlidir. Fakat bu durum Yalvaç adının boy adı olarak önemini yitirmez. Bugün Anadolu sınırları dışında dahi olsa bir realite olarak Yalvaç topluluklarının mevcut olması bu görüşümüzü doğrulamaktadır. Adı geçen Yalvaç toplulukları -özellikle **İran, Afganistan, Türkistan**'da- hep Salur boyuna bağlı gösterilmektedir. Değişik ülkelerde, değişik araştırmacılar (Vambery, G.Jarring,A.İnan,Togan) tarafından böyle gösterilmesi şüpheye yer bırakmamaktadır.

Bölgede yalnız Yalvaç değil, çevre ilçeler yer adlarında Salur boy ve oymaklarının isimlerine sıkca rastlamaktayız. Gerçi Isparta ili sınırları içinde 24 Oğuz (Türkmen) boyundan on ikisinin adı mevcuttur. Ama bunların içinde en çok Salur adına rastlamaktayız(41). Yalvaç merkezinde ise "**Salur**" Mahallesi ile bir tarım ve gezinti yeri olan "**Eymir**" yanyanadırlar. İşin enteresan yanı XVI.yy'da Etrek ve Gürgen çayı bölgesinde bulunan Salurlar, burada Eymirler ile birlikte yaşıyorlardı (42). Ayrıca Faruk Sümer'in Oğuz Bey listelerinde (Yazıcıoğlu-Residettin) Salur ve Eymir Boyları Dağhan oğullarından olarak alt alta yazılıdır(43).

XVI.yy Türkiyesi'nde yer adları olarak Oğuz boylarını araştıran Faruk Sümer'in Yalvaç'ta tespit ettiği Oğuz boy adları şunlardır(44):

- (41) H.Namık Orkun, *Isparta Yer Adlarından İstihraçlar, Ün Dergisi. F.Aksu,Isparta İli Yer Adları, İlkadım Basımevi, Isp 1936, Isparta İlinde şu Oğuz Boy adlarına rastlamaktayız: Kayı, Bayat(2), İğdir(Eğridir)(3), Afşar(2), Çavındır(Çavdar-Çavdarlı)(3), Salur, Karkın, Kınık(5), Yüregil, Beçenek, Eymir(2).*
- (42) Sümer, *Oğuzlar, s 343.*
- (43) Sümer, *Oğuzlar, Reşideddin ve Yazıcıoğlu'na Göre Oğuz Boyları.*
- (44) Sümer, *Oğuzlar, s 447, 449, 452, 456, 457.*

Boy Adı	Bağlı Olduğu Yer	Vergi Nüfusu
Salur	Yalvaç	56
Yaka Eymir	Yalvaç Karaağacı	52
Uşak Eymir	Yalvaç Karaağacı	52
Yüregir	Yalvaç	24
Bügdüz	Yalvaç	19
Yıva	Yalvaç	42

Ayrıca bugün ilçe merkezinde "**Karaman**" soyadını taşıyan bir sülale ile, **Bayatlar (Bayatoğlu)** sülale adları mevcuttur. Bunlardan başka **Özbayat**(45) köyü ilçedeki diğer Oğuz boy adıdır. Faruk Sümer, Ebul Gazi'den naklen Er-Sarı adlı Türkmen topluluğunun İç Salurlardan ve **Yamut, Teke Türkmenlerinin de dış Salurlardan olduğunu kaydederken**(46), Z.Velidi Togan, Er-Sarı Uruguna bağlı **SAĞIR** oymağından bahseder(47). Böylece ilçeye bağlı **Sağır köyünün**, Salur boyuna mensup olduğu ortaya çıkar. Yine Salur boyuna bağlı olduğunu belirttiğimiz "**Yamudlar** dört kola ayrılmaktaydılar. Bunlardan birisi olan Caferbay kolunun Yaralı oymağına bağlı **KIZIL** obası mevcuttur(48). **Kızılca mahallesinin** adını buradan almış olduğunu söyleyebiliriz. Yine aynı oymağın **IRI TOKMAC** obasının olduğu ve bu obanın **Tokmacık** köyüne adını verdiği anlaşılmaktadır. Nitekim çevre yörükleri "**Tokmaç**" adlı bir aşiretin bulunduğunu ifade etmişlerdir(49).

Nakletmeye çalıştığım bu bilgiler ışığında, Yalvaç'a ad olan unsurun Salur boyuna mensup Yalvaçlar olduğu anlaşılır. Zira, XIII.yy başlarında fethedilen (Anadolu Selçukluları tarafından) Isparta havalisine

(45) Sümer, Oğuzlar, s 234; Özbayat (Akbat) İran'da Yaşayan Bayatlar'ın üç boyundan birisidir.

(46) Sümer, a.g.e., s 344.

(47) Togan, Türkistan Tarihi, s 76.

(48) Aksu, Yamutlar (Hamitoğulları), Üh, C 2, Temmuz 1935, s 16, s 226-229.

(49) Aksu, a.g.m., s 227.

Teke Türkmenleri yerleştirilmiştir(50). Teke Türkmenleri ile Hamidoğulları'nın mensub olduğu Yamutların Salur boyuna mensubiyetleri(51) meselesinin Salur Boyu etrafında şekillenmesine sebep olmuştur. Ayrıca ileride bahsedeceğimiz şekilde aynı yüzyılda Denizli taraflarında Salur Bey adlı bir uç beyinin bulunması(52) Salur ismini ön plana çıkarmaktadır. Aynı şekilde Yalvaç kaza ve köylerinde Salur boyuna bağlı isimlerin Karaman-Sağır-Tokmacık ile bölgedeki Teke ve Yamut Türkmenleri gibi Yalvaç'ların da bölgeye yerleşerek adını verdikleri anlaşılmaktadır.

B. YALVAÇ'IN BOY ADI OLMASI

Çözülmesi gereken bir başka nokta da Yalvaç kelimesinin bir topluluğa nasıl ad olduğudur. H.Namık Orkun, Türk kabilelerinin adlandırılmasını 9 grupta tasnif etmiştir. Bunlardan bazıları Hayvan adları (Ak-koyunlu-Karakoyunlu), Adet isimleri (On-ok, Dokuz Oğuzlar), Renk isimleri (Sarı ve Kara Türgeşler), insan isimleri (Selçuklu ve Osmanlı), yer isimleri (Yağma,Aral,Horasan)nin yanında ünvan isimleri, cins isimli kabileler ve vasfi isimler(53) gruplar da vardır. Özellikle son üçü Yalvaç adının boy adı olmasında etkili olabilirler.

Bunlardan ünvan isimleri grubuna dahil olmasının sebebi, Yalavaçlık bir meslektir, hem de babadan oğula geçen bir meslek. Bu mesleği icra edenler Yalavaç olarak anıldığına göre, böyle bir mesleği yürüten bir Yalavaç'ın (elçinin) soyuna bu ad kormuş olabilir.

(50) Uzunçarlışı, İA Hamidoğulları Mad.

(51) Aksu, a.g.m., s 228.

(52) Simer, a.g.e., s 340.

(53) Orkun, Türk Dünyası, İst 1932, s 41-72.

İkincisi "**cins isimli kabileler**" sınıflandırmasıdır ki, H.Namık Yalvaç (Elçi-peygamber) adını bu gruba örnek vermiştir(54).

Yalvaç adının boy adı olarak verilmesine sebep olabilecek üçüncü grup **vasfi isimlerdir**. İyi, güzel, gurur verici isimler birçok Türk topluluğunun yanında, özellikle Oğuz Boylarının adlandırılmasında etkili olmuştur. Örnek olarak, Kayı (muhkem), Kınık (Aziz,muhterem), Salur (Nereye varsa kılıç ve çomağı iş görür), Eymür (Son derece iyi ve zengin)(55) gibi örnekleri çoğaltmak mümkündür. Peygamber gibi son derece kutsal ve şerefli bir manası olan Yalavaç pekala bir boya ad olmuş olabilir.

Ancak boy adlandırmalarında kabile ve boyun önde gelen bir siması veya **soyundan geldiğine inanılan** kişilerin etkili olduğunu daha önce belirtmiştik.

Mehmed Neşri, Osmanlıların nesebini verirken, Ertuğrul'un 20.atası olarak YALVAÇ'ı zikretmiştir(56). Bu listeye göre de Yalvaç'ın 29.atası Oğuz, 34.atası ise Nuh AS'dır. Bu durumda Yalvaç, Nuh Peygamber'in 33 göbekten, Oğuz'un da 28.göbekten torunudur.

Listenin ne derece sıhhatli olduğunu bilemeyiz ama Yalvaç adının listede olması düşündürüctür. Oğuzların, bu tür listelerde yer alan Oğuz'dan türediği kabul edilmektedir. O halde Yalavaçlar'da adı geçen listede verilen Yalvaç'tan türemişler ve bir topluluk meydana getirmişlerdir.

(54) Orkun,a.g.e.,s 69. Türkmenlerin Salur kabilesine mensub bir boyun ismi "Yalavaç"tır. Bu isim elçi ve peygamber manasındadır.

(55) Sümer,a.g.e., Reşidüddin Yazıcıoğlu'na göre Oğuz boylarına ait listeler ve HN Orkun,a.g.e.,s 70.

(56) Mehmet Neşri, Kitabı-Cihannümâ(Neşri Tarihi)I.C,Yayınlayanlar:F.Reşit Unat,Prof.Dr. Mehmet A.Köymen,2.Baskı,TTK Yayınları,Ank 1987. Ancak kitabın KTB'nca Prof.Dr.Mehmet Altay Köymen tarafından hazırlanan nüshasında Liste,-baskı,hatasından olsa gerek-karışmıştır(Bkz.M.Neşri,Neşri Tarihi,C I,Hz:Prof.Dr.M.Altay Köymen,KTB Yay,Ank 1983,s 32-35). İki bölüm halinde olan listenin doğrusu sayfa numarasına göre 34, 33 ve 35

II. BÖLÜM

İLKÇAĞ'DA YALVAÇ

A. TARİH ÖNCESİ DÖNEM

Yalvaç, kurulan ve yazılı kaynakların, adından bahsettiği ilk yerleşim merkezi ANTIÖKHEIA adını taşımaktadır. Ancak bu isim ileride bahsedeceğimiz gibi Hellenistik döneme (MÖ.III.yy) aittir. Fakat bu, Yalvaç tarihinin adı geçen dönemle başladığı anlamına gelmez. Zira Yalvaç ve civarında yapılan arkeolojik çalışmalarda, bölgede insan varlığının tarih öncesi dönemlerde yaşadığını göstermektedir.

Bu bölümde Yalvaç tarihini, bugün "Göller Bölgesi" adı verilen ve ilkçağ boyunca "PİSİDİA" adı ile anılan bölge tarihi ile ele almak zorundayız.

Yörede en eski kalıntılara Isparta'nın 15 km kuzeyinde Bozanönü'nde rastlanılmıştır. Kalıntılar Paleolitik döneme (MÖ.35000-12000) ait-

tir. İkinci eski kalıntılar Mezolitik dönem (Yontma Taş Devri MÖ.12000-9000)'e ait olup, **Keçiborlu** yakınlarında ortaya çıkarılmıştır. Neolitik (Çıralı Taş) dönemine (MÖ.9000-3000) ait kalıntılar ise daha sıkça görülmektedir. Buralardan **Ş.Karaağaç** ilçesi sınırları içindeki **Yeniköy Höyüğü** Yalvaç'a en yakın olanıdır.

Yalvaç'taki en eski tarih öncesi döneme ait eserler Tunç Çağına (MÖ.3000-2000) aittir. Bu devrin eserleri Yalvaç ve ona bağlı **Ağap köyünde**(57) ve **Çamharman (Köstük)** köylerinde görülmüştür(58).

B. HELLENİSTİK DÖNEME KADAR YALVAÇ

Tarih öncesi devirlerde Yalvaç ve havalisinin birer yerleşim merkezi olduklarını belirttikten sonra, Tarih devirlerinde, Frig hakimiyetine kadar geçen sürede bugünkü Yalvaç'ın bulunduğu yerde. Anadolu'nun bilinen ilk sakinlerinden olan **Proto-hitit** ve **Hitit** dönemine ait herhangi bir buluntu veya kalıntı mevcut değildir. Ancak bu dönemde Psidya bölgesinde **ARZAVA** adı verilen bir topluluğun yaşamakta olduğunu biliyoruz.

Hititler MÖ.2000'li yıllarda Anadolu'ya gelmişler ve kısa sürede Anadolu'yu hakimiyetleri altına alarak bu ülke tarihinde "siyasi birliği" sağlamak gibi önemli bir işi başarmışlardı. Fakat Anadolu'nun büyük bir kısmına hakim olan Hititler Psidya bölgesinde oturan ve şehir devletleri halinde yaşayan **Arzava** topluluklarını hakimiyetleri altına almak için 500 yıl uğraşmışlarsa da muvaffak olamamışlardır. Kadeş sava-

(57) *Yurt Ans,C 5,Isparta Mad,s 3518.*

(58) *Bu köyden çıkarılan ve pişmiş kopraktan yapılmış vazolar ve testiler Yalvaç Müzesi'nde sergilenmektedir.*

şında ise Arzavalılar Mısırlılara karşı Hititlerin yanında yer almışlardır(59).

MÖ.1200 göçleri sırasında Anadolu'ya giren **FRİGLER** Kayseri'ye kadar olan batı ve iç Anadolu'yu egemenlikleri altına almışlardır. Ancak Pisidya bölgesini ele geçirdiklerine dair bir kayıt yoktur. Yalvaç'taki Men mabedinin Friglere ait olduğu sanılıyorsa da, bu yanlıştır(60).

Frigyalılardan sonra Anadolu'nun batı kesimlerine hakim olan Lidyalıların da herhangi bir hakimiyet izleri yoktur. Ancak Persler Pisidya bölgesini iki satraplık haline getirerek idare etmek istedilerse de, Pisidyalılar sık sık isyan ettiler ve Hititlere karşı uyguladıkları politikayı Perslere karşı da gösterdiler(61). Hatta Perslerin düşmanları olan Mısır'la antlaşma yaptılar(62).

C. HELLENİSTİK DÖNEMDE YALVAÇ

İskender MÖ.334 yılı baharında Çanakkale Boğazı'nı geçerek Anadolu'nun hakimi olan Perslerle Granikos (Biga Çayı)'ta karşılaşmış onları yendikten sonra Ege sahilleri boyunca ilerleyerek, Bodrum'u ele geçirdi. Kışı Antalya'da geçirdikten sonra Isparta'ya yöneldi fakat Ağlasundada durduruldu. Isparta'nın fethini zaman kaybetmemek için komutanlarına bırakarak(63) Dinar'a çekildi. Fethedilen yerlerin satraplığına komutanlarından **ANTİGONOS**'u atadı ve burada tarihi Gordion şehrine, Ankara ve kral yolunu takip ederek Mezopotamya'ya yöneldi.

(59) *Yurt Ans,s 3519.*

(60) Yalvaç, "Yalvaç ilçesi 50.Yıl Kutlama Komitesi"nce hazırlanmış ve "Yalvaç-Çay Yolu Yapıtırma ve İlçeyi Kalkındırma Derneği" tarafından bastırılmıştır. Yer ve tarihsiz s 19'daki Frigyalı Men tapınağı ifadesi kullanılmıştır.

(61) *Yurt Ans,s 3520.*

(62) Doç.Dr.Mehmet Özseit, *Anadolu'da Hellenistik Dönem, Anadolu Uygarlıkları Ans,C 2, 1982.*

(63) *Yurt Ans,s 3620.*

İskender'in aniden ve yerine geçecek bir varis bırakmadan ölümünden sonra **DIADOKHLAR (Halefler)** adıyla tarihe geçen komutanlar, imparatorluğu bir bütün olarak yaşatmak yerine kendi aralarında paylaşmayı uygun gördüler. Kurdukları krallıklar ile çok geçmeden birbirleriyle mücadeleye başladılar.

Komutanlardan Antigonos,⁶⁴ İskender'in sağlığında kendisine satrap olarak yönetimini verdiği Psidya yöresini de içine alan **Büyük Frigya'yı** aldı(64). Kısa sürede Hellenizm krallıklarının en güçlüsü ve toprak bakımından en büyüğüne sahip oldu. Anadolu'nun hemen hemen tamamını ele geçirdi. Doymak bilmeyen hırsı yüzünden diğer Hellenizm krallıkları ile arası açıldı(65). Bu krallar birleşerek MÖ.301 yılında Sultan dağlarının ve Yalvaç'ın kuzeyinde bulunan **İpsos** (Çay ilçesi yakınlarında) ta Antigonos'u büyük bir yenilgiye uğrattılar. Antigonos bu savaşta ölünce topraklarından Psidya bölgesinin yeni sahibi Makedonya kralı **Lizimakhos** oldu(66).

İskender'in ölümünden sonra ortaya çıkan krallıklardan biri olan Selevkoslar Suriye ve Anadolu'da hakimiyet tesis ettiler. Krallığın ilk hükümdarı **Selevkos I.Nikator** (MÖ.312-280) Makedonyalıları MÖ.281 yılında Manisa'da yendi. **Lizimakhos** savaşta öldü ve toprakları Selevkoslar'a geçti(67). Yalvaç'ta muhtemelen bu savaşla Selevkoslar'a katıldı(68).

Şehir kurma ve kurulan şehirlere batıdan Makedonyalı ve Grek nüfusu yerli halkın yanına yerleştirme Hellenizm Devri kültür hareketleri-

(64) Özsait, a.g.m., s 288; YA, s 3620.

(65) Özsait, a.g.m., s 290.

(66) Özsait, a.g.m., s 293.

(67) Özsait, a.g.m., s 294; YA, s 3620.

(68) Ana Britanica, Selevkos I. Mad, C 19.

nin en karakteristik faaliyetlerindendir. Savunmaya elverişli ulaşım ve su imkânları iyi olan yerler seçilerek, bu şehirlere geniş haklar tanınıyordu. Ticaret alanında kalkınmalar için tedbirler alınarak, kısa sürede geliştirilmişlerdir. Bu şehirler birer kültür merkezi olarak varlıklarını uzun yıllar sürdürmüşlerdir.

İskender'le başlayan bir hareketin en iyi uygulayıcısı Selevkoslar olmuştur. **Selevkos I.Nikator** 60 kadar şehir kurdu muştur. Bunlardan 16 tanesi babası Antiokhos'tan dolayı **Antiokheia** adını taşımaktadır. Bu siyaset oğlu **Antiokhos I.Soter** (MÖ.280-261) tarafından da sürdürülmüştür(69). Kurulan bu şehirlerin bir bölümü önce de varolan şehirlerdir. Ancak onlar kolonistler yerleştirmişler ve adlarını değiştirmişlerdir.

Antiokhos tahta çıktıkları iki yıl sonra (MÖ.279) **Galyalıları**'da Yunanistan'a girmişlerdi. Galyalılarından kaçan Yunanlılar Anadolu'ya-Selevkos arazisine giriyorlardı. Bu durum Antiokhos tarafından teşvik edilince, yeni şehirlerin kurulması ihtiyacı doğdu. Ayrıca Antiokhos'un rakipleri Galyalıları Anadolu'ya çağırarak, onlardan ordular meydana getirdiler. MÖ.275 yılında Antiokhos Galyalıları yenilgiye uğrattıysa da Galyalıları yerleştikleri Frigya'dan söküp atamadılar(70). Psidya ile Frigya sınırlarının ortasında yer alan **Yalvaç** herhalde MÖ.275 yılında Frigya'daki Galyalıları karşı, Selevkosların ileri bir karakolu olarak askeri amaçla bu kral (I.Antiokhos Soter) tarafından inşa olunmuştur.

(69) *Özsait, a.g.m., s 322.*

(70) *Ana Britannica, Antiokhos I.C II.*

Ancak bu Yalvaç'ta kurulan ilk şehir değildir. Gemen'deki **Men Mabedi**'nin tarihi MÖ.4.yy'a kadar inmektedir(71). Bu tapınağın kuzeyinde bugün ilçede **hisar** adı ile anılan bir tepenin üzerinde kurulan şehre Manisa'dan göçmenler getirtilerek yerleştirilmiştir(72). Men tapınağın kalıntıları arasında Antiokhos'un karısı olan ve yarı tanrıçalaştırılan **KRONE**'nin heykelinin bulunması(73) mabedin Hellenizm krallıkları tarafından da kullanıldığı ve kutsal sayıldığını, terkedilmediğini ortaya koymaktadır.

Bu yıllardaki idari taksimata göre **Antiokheia Apollonia** (Uluborlu) ile beraber Pisidya sınırlarına dahil olmayıp, Frigya idari taksimatına dahil sayılıyordu(74). Öyle görünüyor ki bu zamanda dikkate alınan en önemli nokta **askeri** durum idi. Birçok yerlerde şehirler etrafı tabî surette uçurum olan veya kolaylıkla bu hale sokulabilecek tepeler üzerinde inşa edilmişlerdir. Böylece fazla tahkime lüzum kalmadan büyük bir savunma imkânı temin edilmiş oluyordu. Ahali ise açık bir ovada yaşıyor, bir düşman istilâsında da, müstahkem şehre giriyorlardı.

Hellenizm döneminde kurulan şehirlerde bu durum hemen göze çarpıyordu. Fakat bu dönemde dikkate alınan bir husus ulaşım ve ticari münasebette kolaylık yanında kurulan şehirleri yeni birer medeniyet ve yeni idarenin merkezi yapmaktı(75). Nitekim Ramsay, "**Apemia(Dinar) Psidiadaki Antiocheia (Yalvaç)** gibi birçok şehirlerin bu amaçla kurulduklarını ve ortak özellikleri olarak da bir ova kenarında yüksek bir noktada in-

(71) Taşlıalan, a.g.e., s 41. Yine de tapınağın kimler tarafından ne zaman kurulduğu kesin değildir. Zira Men Roma dönemi tanrılarında olduğu, Perslerin ay tanrısı olan Mao ile ilişkili olduğu sanılmaktadır (Ana Britannica Men Mad, C 15).

(72) Taşlıalan, a.g.e., s 5.

(73) Yalvaç, s 19.

(74) WM Ramsay, Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası, Terc. Mihri Pektaş, İst 1961, s 163.

(75) Ramsay, a.g.e., s 89.

şa edildiklerini, tepenin etrafına çevrilen duvarlarla da vadi ve ovaya hâkimiyetlerinin sağlamış olduğunu" yazar. Yine ona göre şehirlerin büyüklüğü kuruldukları tepelere bağlı idi(76).

Yalvaç'ı askeri yönden savunmaya elverişli kılan bir başka özellik de ovanın üç tarafının dağlarla çevrili olmasıdır. Bu durum kuzeydeki düşman Galyalıların dağlık alanlardan saldırmasını güçleştiriyordu. Ovanın güneye bakan tarafının açık olması, bölgenin ulaşımına kolaylık sağlaması da ikinci bir tercih sebebidir.

Siyasal tarih yönünden küçük Asya'nın karışık dönemlerinden biri de Selevkosların buraya hâkim olmalarıyla başlamıştır. Hakimiyetlerinin hemen başında Anadolu'da bir takım krallıklar kurulmaya başlamıştır. Bunlardan birisi de **Bergama krallığı**dır.

Bergama krallığı Batı Anadoluda hakimiyet alanını genişletirken, Anadolu'da söz sahibi olmak isteyen Suriye'deki Selevkoslarla sık sık çatışmaya girdiler. MÖ.228 tarihinde **Harpasos çayı (Arapçay)** savaşında yenilen Selevkoslar Torosların gerisine atıldılar. Ancak III.Antiokhos döneminde Psidiae ve Frigya bölgesi yeniden Selevkosların hakimiyeti altına girdi(77). Ancak bu durum uzun sürmedi. Makedonya krallığını ele geçiren Romalılar, Anadolu'da büyük bir fetih hareketine giriştiler. Önce Selevkosların deniz gücünü yok ettiler, sonra Trakya bölgesini ele geçirdiler. Çanakkale boğazını geçerek **MAGNESİA** (Bugünkü **MANİSA**)nın kuzeyinde Selevkosları kesin bir yenilgiye uğrattılar. MÖ.190(78)

(76) Ramsay, a.g.e., s 89.

(77) YA, s 3521.

(78) Özsait, a.g.m., s 300; YA, s 3520.

III.Antiokhos barış istemek zorunda kaldı. Ancak Romalılar MÖ.189 yılında Antiokhos'a yardım eden Galatları cezalandırmak üzere Pamfilya ve Psidia üzerinden Büyük Frigya'ya girdiler. Galatları yenilgiye uğratarak pek çok esir ve ganimetle geri döndüler. Çaresiz durumda kalan Antiokhos ile MÖ.188 tarihinde Apameia (Dinar)da barış yapıldı(79).Antlaşmaya göre III.Antiokos Torosların kuzeyini Roma'ya terk etti ise de Roma bu antlaşmadan Anadolu'da toprak almadı, kazanılan yerleri savaşta kendisine yardım eden Bergamalılara terk etti(80) ve bölgede Bergama krallığının hakimiyeti ikinci defa tesis edildi.

D. ROMA DÖNEMİ

Apameia Barışı'ndan sonra, Küçük Asya'nın batısı ile ilişkileri kesilen Selevkoslar, yüzyıldır hakim oldukları Anadolu topraklarından çekildiler. MÖ.190 yılından itibaren Anadolu'da geniş bir saldırıya geçen Romalılar(81) bu topraklarda hakimiyetlerini sağlamlaştırmak için geleneksel dış politikalarını uygulamaya koyarak Anadolu'da müttefikler edinmeye gayret göstermişlerdir. Anadolu'daki ilk müttefikleri de, Makedonyalılara ve Selevkoslara karşı Bergama krallığı olmuştur. Bergama krallığının hem bağımsızlığını koruması, hem de fetihlerde bulunması takip ettiği iyi politikaya bağlanırsa da(82) bu durum herşeyden önce Roma politikasına uygundu. Nitekim batıda Makedonya hakimiyetini etkisiz hale getiren Roma, Bergama krallığına karşı takip ettiği politikayı değiştirmiş ve bu krallığı zayıflatma çareleri aramış ve kolayca da

(79) Özsait, a.g.m., s 300; YA, s 3520.

(80) Özsait, a.g.m., s 300.

(81) YA, s 3520.

(82) YA, s 3520.

bulmuştur(83). Galatlar ve Bitinyalılar Romalıların Bergama krallıklarına karşı yeni müttefikleri olmuşlar ve Bergama krallığına saldırarak, bu krallığın daha fazla büyüüp kuvvetlenmesine meydan vermiyen Roma politikasına yardımcı olmuşlardır(84).

Roma ise artık tanımaya başladığı ve pek çok problemi olan Anadolu'da doğrudan idari sorumluluk yüklenmeden, dış siyasette kendi istekleri doğrultusunda hareket edecek yeni müttefikleri sayesinde hakem rolü oynamış, anlaşmazlıkları kendine en uygun bir şekilde çözümlemiş ve günden güne artan ağırlığını ortaya koymuştur(85).

Somunda MÖ.133 yılında Bergama kralı III.Atıalos bir vasiyetname ile ülkesinin topraklarını Romalılara bıraktığını belirterek Roma'nın gücüne teslim olmuştur. Ancak sülâleden birisi Roma'ya başkaldırarak, Psidialıların da katıldığı bir ordu ile Roma'ya karşı bazı başarılar elde ettiyse de, MÖ.129 yılında Romalıları yenilerek bölgede kesin bir Roma hakimiyeti başlatmış oldu(86).

a. Yalvaç'ta Koloni Kurulmasına Kadar Meydana Gelen Olaylar

Bu olaydan sonra Roma teşkilatlanarak "Asya Eyaleti"ni kurdu. Fakat bu eyalete yönetimindeki güçlükler ve yoksul olması nedeniyle Yalvaç'ın bulunduğu büyük Frigya ve Psidia bölgesi dahil edilmemiştir. Frigya bölgesi Pontus kralına, Pisidya da Kapadokya kralına kendilerine

(83) Özsait, a.g.m., s 301.

(84) YA, s 3521; Özsait, a.g.m., s 301.

(85) Özsait, a.g.m., s 303.

(86) YA, s 3521; Özsait, a.g.m., s 303.

yardım ettiği için verilmiştir(87). Fakat Pisidya'da Roma egemenliğinin olmaması adı geçen krallıklara da uzak olması sebebiyle, ortaya çıkan otorite boşluğu, Pisidya'da korsan krallıkları kurulmasına sebep olmuştur. Özellikle esir ticareti yapan bu korsanlar, Roma'nın da esir ihtiyacını karşıladıklarından varlıklarını artırarak devam ettirmişler, hatta Roma ticaretini engellemişler, Roma gemilerine el koymaya başlamışlardı. Daha fazla tahammül edemiyen Roma MÖ.2.yy sonları ile 1.yy başlarında korsanların faaliyetine son vererek, Kilikya, Pamfilya, Frigya, Pisidya'yı fethettiler. Bu bölgeleri, yeni kurulan Kilikya Eyaleti'ne (MÖ.102) bağladılar. Roma'nın ünlü diktatörlerinden SULLA MÖ.90'lı yıllarda bu eyaletin valiliğini yapmıştır(88). Böylece Antiokheia'da Roma hakimiyeti fiilen başlamış oldu.

Sulla ve Pompeius dönemlerinde, yapılan düzenlemelerde Yalvaç'ın Kilikya Eyaleti'ne bağlı olduğunu görüyoruz(89). MÖ.56 yılında yapılan bir düzenleme ile Antiokheia ile aynı askeri yol üzerinde bulunan Dinar (Apameia) ile Suhut (Synnado) Asya Eyaletinden alınarak bu eyalete bağlanmıştır(90). Çok geniş bir alana yayılan Kilikya eyaleti Asya eyaletinin önem kazanması ile dağılmaya başladı MÖ.49 yılında yapılan yeni bir düzenleme ile Eskişehir, Dinar, Suhut, Pamfilya ve Batı Pisidya ile beraber Yalvaç da tekrar Asya Eyaletine bağlanmıştır(91).

(87) Özsait, a.g.m., s 304. Yalvaç (Antiokheia)ın bu yılda hangi idari taksimat içinde (Frigya veya Pisidya) yer aldığını tesbit etmek mümkün olmadı ise de, Roma hakimiyeti dışında kalmıştır.

(88) Özsait, a.g.m., s 305.

(89) Özsait, a.g.m., s 309-312.

(90) Özsait, a.g.m., s 312.

(91) Özsait, a.g.m., s 315.

b. Yalvaç'ta Roma Kolonisinin Tesisi

Romalılar iç kısımlara nüfuz etmek, sarp ve çetin mıntıklarına zapt edip kontrol altında tutmak için koloniler tesis etmek ve yol yapmak muntazaman tatbik ettikleri bir usuldür(92).

Romalılar **Caesar (Sezar)** zamanına kadar Anadolu'da koloni kurmamışlardır. Bu bakımdan Anadolu'da ilk Roma kolonisini **Sezar** kurmuştur. Onun kurduğu koloniler genellikle Marmara denizi ve Karadeniz kıyılarında olmakla beraber Apameia (Dinar) da onun kurduğu koloniler arasındadır(93).

Yalvaç'ın koloni yapılmasını hazırlayan sebepler, Romalı Antonius'un, Amyntas'ı Psidia ve çevresinde bir türlü sürekli otorite kuramayan Roma yöneticilerinin yapamadıklarını başarması için MÖ.39 yılında bu bölgeye kral olarak ataması ile başlar(94).

Amyntosin görevi; Dağlık kesimlerde kurulamayan egemenliğin kurulması ile **Antiokheia(Yalvaç)**yı, **Pamfilya(Antalya)**ya bağlayan özellikle o dönemin önemli bir limanı olan **Side**'ye ve **Karalis (Beyşehir Gölü)** kıyısını izleyerek güneye inen yolun güvenlik altında tutulmasıdır (95). Bölgedeki Roma itaatını reddeden ve güvenliği tehdit edenler ise Konya-Manavgat arasında yaşayan **HOMONADLARDI**(96). Çoğu zaman faydalandığı kaynaklardan bahsetmeyen N.Kum, verdiği bilgilerde Ramsay'a dayanmaktadır. O'nun Homanadlar hakkında verdiği bilgiler diğer kaynaklarla çelişmemektedir". Batı istila emellerinin doğuya doğru saldırıp aktığı

(92) Prof.Dr.Ronauld Sayme, *Torosların Muntazam İşgali, III.Türk Tarih Kongresi (Ankara 15-20 Kasım 1943) Tebliğleri, Ank 1948, s 570-576.*

(93) Özsait, a.g.m., s 315.

(94) Özsait, a.g.m., s 318.

(95) Özsait, a.g.m., s 318.

(96) Sayme, a.g.m., s 572.

İskender ve sonraki Yunan-Roma devirlerinde Torosların yalçın kayaları-na dayanarak, Anadolu'ya gelen yabancılara karşı koyan bahadır, çetin bir kavim vardı. Eski tarihlerin belki hiç bahsetmediği bu kavim **Homan** veya **Homanadlar**dı. Bunlar Psidya havalisine saldıranları çetin müdafaa-ları ile püskürtüyor ve kırıyorlardı(97).

Fakat Amyntos, Homanadlarla yaptığı mücadelede yenildi ve hayatını kaybetti. Romalılar O'nun ülkesini eyalet haline getirerek, "Galatya Eyaleti"ni kurdular. Antiokheia da yeni kurulan bu eyalete bağlandı(98) MÖ.25.

Galatya Eyaleti'nin ilk yıllarında iki önemli olay eyalet yöneti-cilerini uzun süre (MÖ.4. yılına kadar 21 yıl) uğraştırmıştır. Bunlar birbirinin sebep ve sonucu durumunda olan kolonilerin kurulması ile **Homanadların** itaat altına alınmasıdır(99).

Eyalete atanan ilk vali **Marcus Lollius** olup görevde MÖ.22 yılına kadar kalmıştır. Bu süre içinde yeni kurulacak kolonilerin yerlerinin seçiminde ve kuruluş hazırlıklarında bulunmasının yanında bölgenin Ro-malılaştırılması için köklü tedbirler almıştır. Bu tedbirlerin başında

(97) Naci Eren Kum(N.Kum), *Isparta Çevresinde Tarihi Eserler, Ün Dergisi,C I,S 10,11,12 Mart 1935,s 160-161.* Homanadlar kendilerinden daha önce Hitit ve Pers dönemlerinde adından bahsettiğimiz Arzova topluluğunun devamı olmalıdır. Yiğitlik ve kahraman-lıkları, hürriyete düşkünlükleri ile kaynaklarda aynı şekilde bahsedilen bu iki topluluktan Arzovalılar hakkında N.Kum'un bilgisinin olmadığı anlaşılmaktadır. Ay-rıca Homanadların ırkı durumları hakkında bilgi vermeyen diğer araştırmacılara rağmen,Kum; devrin tarih anlayışına uygun olarak aynı yazısında; bu kavmin Anado-lu'nun öz kavmi olduğunu, Etiler ve bugünkü Torosluların öz ataları olan **TÜRKLER'**-dir hükmünü vermektedir(DK).

(98) Kurulan eyalet ve bu eyalete dahil olan bölgeler Yalvaç'ta bulunan ve I.yy'a ait bir kitabeden öğrenilmiştir.Belgeye göre Antiokheia her ne kadar Psidya Antiokheia sı olarak zikredilmekte ise de Psidya'dan ayrı ve "Psidya Antiokheia'sı ile bera-ber Frigya'nın doğu kesimi" şeklinde yazılmıştır (Doç.Dr.Mehmet Özsait,*Anadolu Uy-garlıkları Ansiklopedisi,Anadolu'da Roma Egemenliği,C 2,s 328*).

(99) Özsait, *Anadolu'da Roma Egemenliği,AUA,C 2,s 329.*

ise kurulan Roma kolonileri gelmektedir.

Pisidya'daki kolonilerin amaçlarına gelince, öldürülen Amyntos'ın yerine huzuru sağlama görevi Roma lejyonlarına verilecekti. Bunlar askeri tedbirlerin yanında, şiddet kullanılmadan sulh yolunu da deneyeceklerdi. Ayrıca bu koloniler sınır boylarında kurulduğu için aynı zamanda Roma'nın ileri bir karakolu olacaktı. Hellenizm'in giremediği yerlere Roma kültürünü sokmada etkili olacaklardı. Böylece Roma'nın özellikle Partlarla yapacağı mücadelede asker ihtiyacını İtalya'dan karşılayamayacağı için Anadolu yerlilerinden bu ihtiyacı temin etmek istiyorlardı ki, bu amaçlarına yerli lejyonları oluşturmak suretiyle ulaşmışlardır. 52 lejyonla büyük bir güce ulaşan Roma bu askerleri yerleştirmek için ayrıca yeni şehirlere de ihtiyaç vardı. Bu Romalı askerlerin yeni kolonilere yerleştirilmesi ile ayrıca şu faydaları sağlamıştır: Emekliye ayrılan askerlerin yerleşecekleri yer bulunmuş, onlar orada Roma dili ve kültürünü yayacaklar hem de bölgenin güvenliğini sağlamışlardır (100).

Prof.Sayme "Yalvaç (Antiokeia)ta müsadere edilmiş arazide ve daha başka yerlerde kurulan kolonilerin "aynı zamanda eğitim amaçlı olduklarını ve kolonilerde "tecrübeli asker ve muallim askerler yetiştirildiğini"(101) kaydederken Özsait'le kolonilerin kuruluş gayeleri hakkında görüş birliğinde olduklarını görüyoruz.

(100) Özsait, a.g.m., s 329-330.

(101) Sayme, a.g.m., s 572.

Görüldüğü üzere koloniler birçok sebeplerin yanında özellikle askeri amaçlarla kurulmuştur. Roma'nın doğuda kurduğu ilk koloniler kıyı kolonileri idi ya da hiç değilse kıyıya yakındı(102), dolayısıyla ticari amaç ön planda idi. Augustus'u (MÖ.27-MS.24) son zamanlarında kurulan(103) bu kolonilerin, içte olmasından dolayı özel bir yeri vardı (104). Psidya'da kurulan bu kolonilerin merkezi Antiokheia olup, diğer koloniler yollarla buraya bağlanmıştı(105).

Kolonilerin kurulup yollarla takviye edilmesinden sonra Romalılar, Homanadlara karşı harekete geçerek Homanad ülkesi çevrilerek teslim zorlamıştır. Uzun sürdüğü anlaşılan (Kum'a göre 10 yıl) bu sefer sırasında Homanadlar teslim olmamış fakat 44 koloni Romalılarca ele geçirilerek başkentleri Homana'ya, MÖ.4-3 yıllarında girilmiştir(106). Homanadların sonu çok kötü olmuş, eli silah tutanlar katledilmiş, kadınlar esir alınmış, yetişkin çocukları da Roma ordusuna alınmıştır(107).

Roma imparatoru Augustus tarafından MÖ.6.yılında yalnız Psidya'da kurulan ve sayıları sekiz tane (ikisi Psidya dışındadır) olan bu kolonilerin metropoliti olan Antiokheia'nın bu durumunu açıklayan önemli belgeler mevcuttur.

Bunlardan birini Prof.Sterret'in bulduğu bir kitabedir ve Ramsay'ın yayınladığı bu belgede: "Lystro kolonisi Antiokheia kolonisini tazim

(102) Özsait, a.g.m., s 329.

(103) Sayme, a.g.m., s 572.

(104) Özsait, a.g.m., s 329.

(105) Sayme, a.g.m., s 73; Ramsay, a.g.e., s 48.

(106) Özsait, a.g.m., s 330.

(107) Kum, a.g.m., s 161.

eder" ibaresi bulunmaktadır. Yine Ramsay, Pappılar(108) tarafından hediye edilen "Antiokheia'nın Talihi" adlı bir heykelden bahsetmektedir (109). Ayrıca Roma döneminde Antiokheia'nın önemli bir mevkide olduğunu gösteren başka işaretler de vardır. Bunlardan biri, diğer kolonilere "Augusta" ünvanını taşırlarken Antiokheia'ya CAESAREIA ünvanı verilmiştir(110). Ayrıca şehre "Ius Italicum"(serbest şehir) hakkı bağışlanmıştır(111). Hristiyanlığın Roma tarafından takip edildiği bir dönemde Aziz Zosimus, Sozapolis (Apollonia=Uluborlu)te yaşıyordu. Zamanın Antiokheia valisi Domitian'ın emriyle yakalanmış ve Antiokheia'ya gönderilerek burada yargılanmış ve ayaklarına demir çiviler çakılı olduğu halde atlarla beraber koşularak Konana (Gönen)ya sürülmüştür(112). Bu belgeden anlaşıldığı gibi Antiokheia valisi etraftaki koloniler üzerinde yetkisi olan bir amir konumundadır.

Yalvaç'taki Roma koloni döneminden kalma önemli bir belge de imparator Augustus'un vasiyetidir. Augustus'un ölümünden sonra senatoda okunduktan sonra, Vesta tapınağı önüne iki sütun halinde dikilen bu vasiyetnamenin kopyaları eyaletlerdeki birçok tapınağa gönderilmiştir. Ancak vasiyetnameden günümüze ancak üç nüshası gelebilmiştir. Bu üç nüsha ayrı ayrı yerlerde, birincisi Ankara Hacı Bayram Camii bitişindeki Augustus tapınağında, ikincisi Uluborlu (Apollonia)da, üçüncüsü de Yalvaç (Antiokheia)da bulunmuştur. Yalvaç'taki metin latince, Uluborlu'daki ise grekçedir(113). Kanaatimizce bu durum bölgenin etnik yapısını

(108) Ramsay, Prof.Dr.Sterret'e dayanarak, Papp'ın Neopolis(Ş.Karaağaç)in doğusunda olduğunu ve buranın bugünkü Çarıkсарay olduğunu ifade etmektedir(Ramsay,s 445).

(109) Ramsay,a.g.e.,s 444.

(110) Özsait,a.g.m.,s 329-330. Gerçi bu ünvan pek tutulmamıştır. Ramsay,s 444-445.

(111) Meydan Larousse,Antocheia Mad.

(112) Ramsay,a.g.e.,s 447.

(113) Özsait,a.g.m.,s 331.

ortaya koymaktadır. Ayrıca Yalvaç'ta bulunan metin Ankara Augustus tapınağında bulunan metnin eksikliklerini de tamamlamaktadır(114).

Hristiyanlık tarihinde olduğu kadar bilhassa Yalvaç tarihinin belki de en önemli olayı havarilerden **Sen Pol (Pavlus)** ile **Barnabas**'ın Antiocheia'ya gelmeleridir.

Bu önemli olay İncil'de zikredilmesine rağmen, literatürümüze pek geçmemiştir. Şüphesiz hristiyan alemince meçhul olmayan bu hadiseyi **Dağlıoğlu Hikmet Turhan** Ün dergisinin 1934 tarihli 6.sayısında ilk defa bir cümle ile zikretmiştir(115). Olayı, geniş bir şekilde yine Ün sayfalarında bu defa Naci Kum ele almış ve İncil'e dayanarak anlatmıştır (116). Havariler her zaman Hz.İsa'nın yanında yer alan onun eğitiminden yararlanan insanlardır. En az bir defa "**Tanrı'nın Krallığı**"nın yakında olduğunu duyurmak gibi çok özel bir görevle, ikişer ikişer halk arasına gönderilmişlerdir(117). Bu defa da "**Saint Paul (Sen Pol=Pavlus), Barnabas**'la birlikte Kıbrıs adasından **Pamfilya Perga'sına** çıktılar, Perga'dan geçip **Pisidya Antakya'sı'na** geldiler ve sebt günü (cumartesi) havraya girip oturdular. Şeriatın ve peygamberlerin okunmasından sonra havra reisleri onlara konuşmaları için izin verdiler. O zaman Pavlus kalktı ve bir konuşma yaptı. Konuşmadan etkilenen halk gelecek sebt günü de kendilerine konuşma yapılması için yalvardılar ve Pavlus ve Barnabas'ın ardınca giderek onları teşvik ettiler.

(114) *Meydan Larousse, Antiocheia Mad.*

(115) *Dağlıoğlu Hikmet Turhan, "Milattan Evvelki Isparta Tarihi Hakkında", Ün, I.C, 6.S, İkinci Teşrin 1934, s 93-96.*

(116) *Naci Kum, Yalvaç'ta Saint Paul'un vazı, Ün, C 3, S 35-35, Şubat, Mart 1937, s 498-500.*

(117) *Ana Britannica, "Havariler" Mad, C 10.*

Ertesi sebt günü olunca büyük bir kalabalık onları dinlemek için toplanınca, yahudiler kıskançlıkla doldular. Pavlus'un söylediği sözlerle karşı koyarak kifrettiler. Pavlus ve Barnabas cesaretle konuşmalarına devam ettiler. Yahudiler ise dindar ve muteber kadınları ile şehrin ileri gelenlerini teşvik edip Pavlus ve Barnabas'a eziyet ettiler. Onları kendi sınırlarından attılar. "Onlar da Konya'ya gittiler. Konya'da da vaazlarda bulunan bu hristiyan azizleri burada da benzer muameleye tabi tutuldular. Oradan Lystro'ya geçen Pavlus ve Barnabas, Konya ve Antiokheia'dan gelen yahudiler tarafından taşlandılar ve geldikleri yoldan yani Konya ve Antiokheia'ya uğrayarak Pamfilya'ya gittiler. Uğradıkları yerlerde insanlara vaazlar verdiler ve insanların imanlarını tazelediler. Her kilisede inananlarına ihtiyarlar tayin ettiler"(118). İncil'de bahsedilen bu kiliseleri bizzat Pavlus kurmuştur (Yedi kiliseler) ve ilki de Antiokheia'dakidir(119).

c. Roma Döneminde Yalvaç'ın Önemi

Olaylardan anlaşılacağı üzere Yalvaç, Roma döneminde tarihi açıdan önemli bir rol oynamıştır. Yalvaç'ın böyle bir tarihi önem kazanmasında sebep olan amilleri şöyle bir gözden geçirirsek öncelikle gördüğümüz askeri önemidir. Bölgenin dağlık kesimlerinde yaşayan ve Roma'nın itaat altına almakta zorluk çektiği toplulukların emniyeti için Yalvaç tah-

(118) *Kitabı Mukaddes Eski ve Yeni Ahit Tevrat ve İncil, İncil-i Şerif, Yohanna Kitabı, Resullerin İşleri, İst 1974, s 133-137.*

(119) *Mehmet Taşlıalan, Yalvaç Müze Müdürü, Hristiyan aleminin bu ilk kilisesinin kalıntılarını arkeolog olan bu zat tarafından ortaya çıkarılmaktadır. Aynı zamanda doktorun talebesi olan Mehmet Taşlıalan yaptığı çalışmaları yüksek lisans tezi olarak hazırlamıştır. Bölgeye gelen turistler vasıtası ile olayı yurt dışına da aksettirmeye çalışmaktadır. Ortaya çıkarılan eserleri televizyon ekranlarına da çıkararak Yalvaç'ın bir turizm merkezi olmasına gayret etmektedir.*

kim edilmiştir. Yani seçilmiş ve suni olarak gelişmiştir. Devlet eliyle insanlar ve askerler yerleştirilmiştir. İkinci husus ise Roma'nın geleneksel politikası gereği yine askeri gayeler için yapılan **yolların** askeri ve siyasi önemine paralel olarak keşiştiği noktada bulunmasıdır. Üçüncüsü ise yine yol ile alakalı olup bu da ticari öneme haiz iki önemli yol üzerinde bulunmasıdır. Bu yolun ilki kuzey güney istikametinde olup, Frigya, Galatya ve Pisidya eyaletlerini Antalya'ya bağlayan Beyşehir Gölü'nün doğu kıyısı ve S.Karaağaç'tan geçendir. İkincisi ise Roma'nın "**bütün yollar Roma'ya çıkar**" politikası gereği Anadolu'nun Roma'ya en yakın kapısı olan **Efes Limanına** ulaşan doğu-batı istikametindeki yol olup, bu yol Eğridir Gölü'nün hem kuzey ve hem güneyinden geçerek Yalvaç'ta birleşmekte idi.

Yalvaç Roma dönemindeki önemini koruduğu yıllarda Pavlus'un buraya gelmesi ve hristiyanlığın Anadolu'daki ilk kilisesini burada inşa etmesi bu önemine binaendir.

Fakat bu parlak günler uzun sürmemiştir. Yalvaç Roma'nın son zamanlarında askeri önemini yitirmiştir. Buna sebep bölgenin Roma itaatını kabul etmesi ile beraber Anadolu'da Roma için ciddi bir rakibin kalmamasıdır.

Romalılar devrinde "**Asya Pro Konstüllüğü**" namı ile genel valilikle idare olunan Anadolu, Roma'nın ikiye ayrılmasından sonra Bizans İmparatoru Konstantin tarafından dört piskoposluk dairesi ve müteaddit vilayetleri ihtiva ediyordu. Bu taksim **Konstantiniye Por Firvezent** devrine

kadar devam etmiştir. Yalvaç o asırda metropolikti(120). Bizans döneminde askeri ve ticari mevkiini yitirmesine rağmen, dini merkez olma özelliğini bir müddet daha devam ettirmiş ise de önce müslüman Arapların daha sonra da Türk akıncılarının hedeflerine maruz kalmıştır. Birde bunlara Bizans'ın kötü idaresi eklenince birçok Anadolu şehri gibi Antiokheia da zamanla sıradan bir şehir haline gelmiştir.

E. İLKÇAĞDA ANADOLU YOLLARI VE YALVAÇ

Anadolu bilinen tarihinden itibaren iki farklı uygarlığın ortasında yer almıştır. İki farklı medeniyet iki ayrı dünya, yaşayış biçimleri ve kültürleri farklı olduğu kadar, farklı tüketim ve üretim maddeleri ile aynı zamanda ihtiyaçları da farklı iki dünyayı birleştiren Anadolu, jeopolitik önemi kadar toprak⁹ zenginliği ile de daima dikkat çekmiştir. Farklı milletlerin değişik zamanlarda veya aynı zamanda Anadolu'da bulunmaları yüzünden savaşlar da hiç eksik olmamıştır. Bu iki ihtiyaç yani ticaret ve askeri faaliyetler Anadolu'da bir yol ağının daima mevcut olmasına sebep teşkil etmiştir.

Anadolu'da Hititlerden beri bir yol ağının varlığı bilinmektedir. Özellikle yollar engebeli olan arazi şekillerine göre bir yol izlemektedir -ki günümüze kadar Anadolu yollarının geçiş yönlerinde pek büyük değişiklikler olmamıştır. Anadolu'ya hakim olan milletlerden Romalılardan önce Lidyalılar, Persler ve Hellenizm krallıkları zamanında askeri

(120) Naci Kum, *Yalvaç Armağanı (Yalvaç tarihi, Coğrafya ve Kaza hakkında Genel Bilgiler, Osmanlıca'dan çeviren, Mızaffer Tütüncü (Yayımlanmamıştır). Yalvaç 1952, s 61. Metropolitlik; İmparator Konstantin MS 311'de hristiyanlığı serbest bırakmış ve bu dini teşvik için bir kanun yapmıştır. Bu kanuna göre büyük şehirlerde hristiyanların bir METROPOLİTİ vardı (Gözleyici). Bu metropolitler kuvvetli olup, aralarında birleşerek "Konsil" akdedilebilirler ve hristiyanlara lâzım olan ictihadı temin ve neşrederlerdi.*

ve ticaret yolları yapılmıştır(121). Fakat bilhassa askeri amaçla yapılan yollardan bazıları önemini kaybettikten sonra harab olmuş, bir vakitler oynadığı rolü, hem yollar, hem de bu yol üzerindeki şehirler de önemlerini zamanla yitirmişlerdir(122).

Anadolu'da mühim ve kalıcı ilk yolu yapanlar Persler olmuştur ki, onların açtığı bu yol tarihi **KRAL YOLU**'dur. Bu yol askeri amaçla açılmış ve Anadolu'yu İran'a bağlamak gayesini taşıyordu. MÖ.6.yy'da açılan yol, iki yüz yıl kullanılmıştır. Bu yol İran'da **Susa**'dan başlar ve Batı Anadolu'daki **Sard** şehrine kadar 2500 km'lik bir güzergah üzerinde kurulmuştu. Bu güzergah kesin olarak tesbit edilememişse de, Sard-Gordion-Ankara-Kayseri(veya Sivas-Tokat) Meline(Malatya) üzerinden Mezapotamya'ya iniyordu(123). Ramsay bu yolu aynı zamanda **KUZEY YOLU** olarak tanımlar ve bir de bu yola alternatif olarak **GÜNEY YOLU**'ndan bahseder (124). O'na göre bu ikinci yol, merkezi Mezapotamya yahut İran'da bulunan bir imparatorluğun Anadolu'yu bir eyalet yaptığı zamanlar, Adalar denizi sahilinden payitahta giden en tabi yoldu. Yine Ramsay bu yolun önemli olduğunu vurgularken, üzerinde kurulu bulunan şehirlerin (Laodiceia 'Eskihisar', Apamemia 'Dinar', Antiokheia 'Yalvaç') tesis edilmesini gösterir(125) yol güzergahı ise Efes-Dinar-Yalvaç-Konya üzerinden Torosları aşarak Kilikya(Tarsis)ya inmekte idi. Hellenizm kralları Adalar denizine ulaşan bu yolu çok kullanmışlar ve yol üzerindeki şehirler de (Yalvaç gibi) Hellenizm uygarlığının merkezleri olma özelliğini koru-

(121) Özsait, a.g.m., s 355.

(122) Ramsay, a.g.e., s 48.

(123) Ana Britannica, Kral Yolu Mad, C 13, Ramsay, s 26.

(124) Ramsay, a.g.e., s 27(Ramsay bu yolu Kral yolundan ayırdetmek için yolun adını "Yunan Roma Yolu" olarak kullanır.

(125) Ramsay, a.g.e., s 29-36. Ramsay bu şehirlerin Yunan nüfuz merkezi olarak en mühim ve işlek bir hat üzerinde seçilerek kurulduklarını yazmaktadır.

muşlardır(126). Bundan anlaşılıyor ki Yalvaç, Anadolu'da geniş ölçüde yol yapımında bulunan Romalılardan önce de mevcut bulunan önemli yolların üzerinde bulunuyordu.

Tarihi kaynak ve kalıntıların bizlere bıraktığı bilgilere göre Yalvaç özellikle Roma devrinde, Anadolu'daki yol ağından nasibini almıştır. Romalılar egemenlikleri altındaki toprakları tam olarak elde tutabilmek, ticareti düzenli bir hale koyabilmek için mevcut yolların tamirini yaparken, yeni **askeri yolların** inşasına da önem veriyorlardı (127). Yalvaç hem ticari, hem de askeri yolların üzerinde olup, bu dönemde daima önemli bir mevki işgal etmiştir. Ticari yol açısından ele alındığında **Frigya ve Galatya** eyaletlerini **Side**'ye bağlayan güzergah üzerinde olmasından başka, Yalvaç yol bakımından asıl önemini **askeri amaçla** yapılan yollardan kazanmıştır. Antiokeia yalnız **kuzey-güney** istikametinde yapılan yollarla değil, **doğu-batı** istikametindeki Efes'e uzanan yol şebekesine de bağlıdır. Bu yolla aynı zamanda **Konya** ile irtibatı sağlanmıştır. Adı geçen yolun yapılmasına **MÖ.6** yıllarında başlanmış olup, gayesi de daha önce değinilen Homanadlarla mücadelede güç olan ulaşımı düzenli hale sokmak içindir. Bu yolun güzergahı Efes, Aydın, Eskişehir (Laodekeia), Dinar, Yalvaç, Beyşehir'dir. Homanadların hakimiyet altına alınması bu yolla mümkün olduktan sonra Romalıları aynı yolu Aksaray-Kayseri-Malatya istikametine uzatmışlardı. Böylece askeri amaçla açılan yol daha sonralarının ünlü bir ticaret yolu oldu (128).

(126) Ramsay, a.g.e., s 44-45.

(127) Özsait, a.g.m., s 355.

(128) Yalvaç'a kadar olan yolun **MÖ.6** yılında yeniden inşa edildiğini yazarsa da, Ramsay, daha önce belirttiğimiz gibi bu yolun **MÖ III. asırda** bile önemli bir yol olduğunu belirtmektedir (Bkz. s 30). Anlaşıldığına göre Romalılar bu yolu tamir veya tahkim etmiş olabilirler (DK).

Roma devrinde yapılan yolların temel gayesi muhtelif vilayetleri Roma'ya bağlamaktı. Böylece Anadolu ticareti İtalya'ya bağlanıyor ve hudutların muhafazası temin edilmiş oluyordu(129). Romalılar bu gaye için Anadolu'da iki mahreç kullanmışlardır. Side ve Efes. Dolayısıyla bütün yolların Roma'ya çıkması için bütün Anadolu yolları bu iki limana ulaşmakta idi. Ayrıca bu yollar merkezi otoritenin kurulmasında önemli bir görevi yerine getireceklerdi. Antiokheia (Yalvaç), Side'ye ulaşan ve kuzeyden gelen yol ile doğudan gelen ve Efes'e ulaşan önemli askeri ve ticari yolların kavşağında bulunuyordu. Bu yolların yalnız Roma devrinde değil, Hellenistik dönemde de kullanılması hem Antiokheia'nın kurulmasına, hem de Roma kolonisinin kurulmasına sebep teşkil etmiştir.

Roma devrinde Yalvaç'ı yol bakımından zengin kılan bir başka faktör ise Psidya'da kolonilerin MERKEZİ olmasıdır. Roma imparatorluğunun bölgede hakimiyeti sağlama görevini vasal devletlere bırakma politikası başarıya ulaşmayınca, bu işi kendileri sağlama yoluna gitmişler ve bu gaye ile koloni ve kaleler tesis ettiklerinden daha önce bahsetmiştik. Bu koloniler yeni yapılan yollarla birbirlerine bağlanmışlardır(130). Bu yol şebekesi Augustus'un imparatorluğun müdafaası için tertip ettiği planın mühim bir kısmıdır. Bir Roma kolonisinin tesisi, daima bir yolun da yapılması ihtiyacını beraberinde getirmiştir(131). Bütün koloniler yapılan yollarla merkez Antiokheia'ya bağlanmıştır(132). Ramsay Yalvaç'ta yaptığı araştırmalar sırasında bulduğu miltaşlarını bunun is-

(129) Ramsay, a.g.e., s 46-47.

(130) Sayme, a.g.m., s 573; Ramsay, s 48.

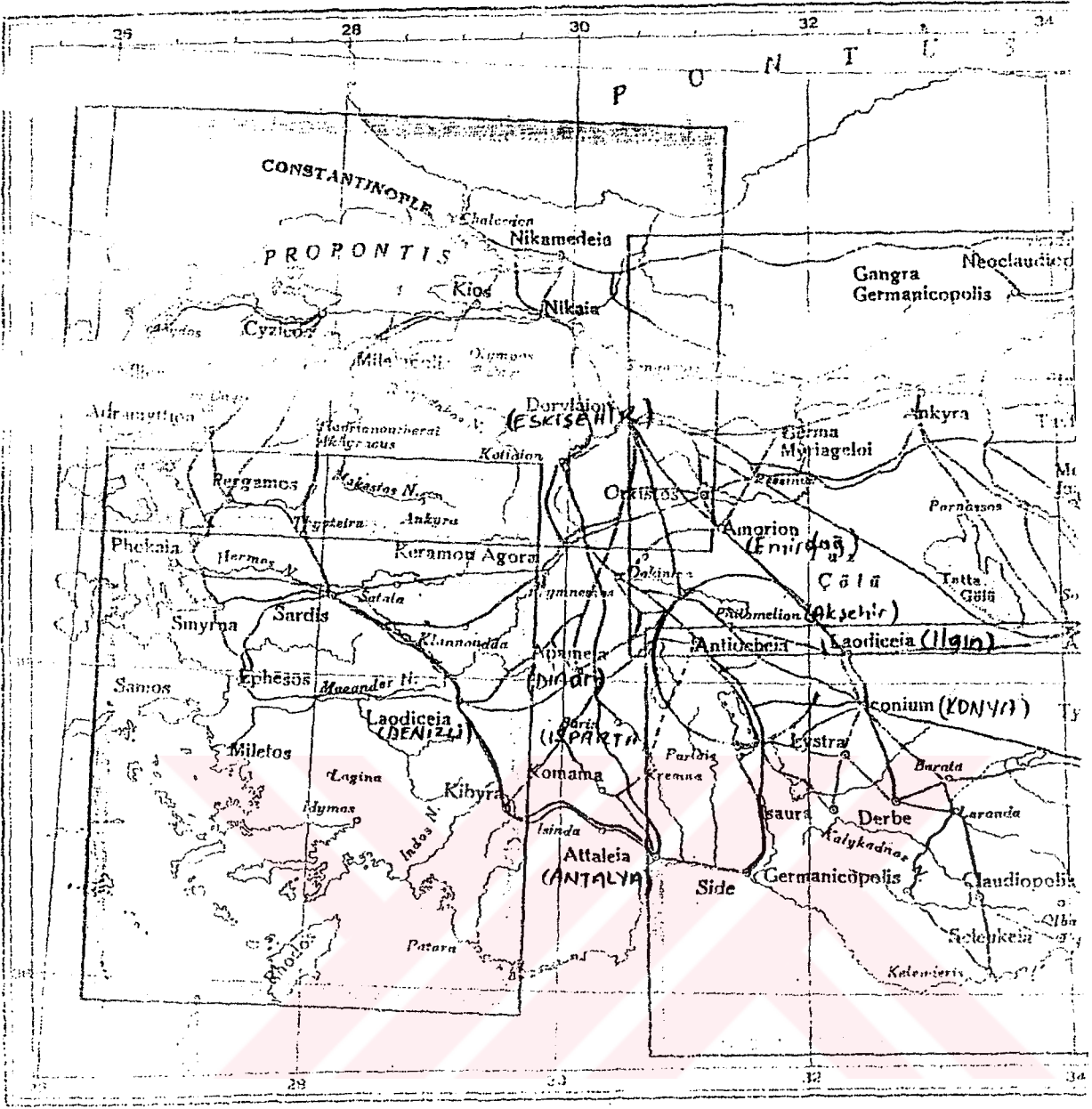
(131) Ramsay, a.g.e., s 48.

(132) Sayme, a.g.m., s 573.

patı olarak gösterir ve bu taşlardaki rakamlar o yerin Antiokheia'ya olan uzaklığını ifade etmektedir(133).

(133) Ramsay, a.g.e., s 48. Ramsay kolonileri birbirine bağlayan yolların bugün mevcut ol-
mamasını iki nedene bağlamaktadır. Birinci yolların İtalya'dakiler kadar sağlam
yapılmaması(s.47), ikincisi Psidyda dağlıları (Homozadlar)nın Romalılarca mağlup
edilmesi ve bir tehlike olmaktan çıkmış olmalarıdır(s 48).

Harita (2): W.M. Ramsay'a göre Batı Anadolu'da Roma-Bizans yolları ve Antiocheia (Yalvaç) şehri

III. BÖLÜM

BİZANS DÖNEMİ

A. DİNİ KONUM

İmparator Konstantin 311 yılında hristiyanlığı serbest bırakmış ve hatta bu dini teşvik için bir de kanun yapmıştı(134). Bu kanuna göre büyük şehirlerde hristiyanların bir **metropolit**(gözleyici)'i vardı. Bu **metropolitler** kuvvetli olup aralarında birleşerek **konsil** akdedebilirlerdi. Böylece hristiyanlara lâzım olan ictihadı temin ve neşrederlerdi. Antiokheia'nın da metropolitlik olarak bu tür konsil veya meclislere katıldığını biliyoruz. Bu amaçla toplanan 325 **İznik Konsili**'ne İsavriya listesinden katılmış(135), daha sonra toplanan meclislere ise Psidya listesinden ve ilk sırada yer alarak iştirak etmiştir(136). Antiokheia meclisinin metropolit olarak katıldığı konsiller şunlardır:

(134) Kum, a.g.e., s 61.

(135) Ramsay, a.g.e., s 400-401 (İsavriya Listesi).

(136) Ramsay, a.g.e., Listenin başında yer alması, metropolit özelliğinden kaynaklandığını söylemektedir, s 439-444.

325 İznik, 381 İstanbul, 451 Kadıköy ile 530-536-553-680-692-787 yıllarında muhtelif yerlerde yapılan konsiller ile 458 yılında imparator Leon'a yazılan mektup(137).

Bu dönemde metropolit olarak Antiokheia'ya Neopolis (Ş.Karaağaç) (138), Sozopolis (Uluborlu)139, Metropolis (Şuhut yakınlarında Tatarlı ile Haydarlı arasında bir yer, diğer adı Nikopolis) bağlı idiler(140).

B. SİYASİ VE ASKERİ KONUM

MS.330 senesinde İstanbul şehrinin kurulması ile bu şehri vilayetlere bağlayan yollar daha çok önem kazanmaya başladı(141). Hele Roma imparatorluğunun MS.395 yılında ikiye ayrılıp, İstanbul, Doğu Roma imparatorluğunun merkezi olması ile "Artık dünyanın merkezi Roma değil, İstanbul'du" ve bütün yolların Roma'ya değil İstanbul'a ulaşmasına önem verilir oldu. Eski yolları ve bu yollar üzerindeki şehirler önemlerini yitirmeye başladılar. Önceleri Anadolu'nun Roma'ya açılan kapıları Efes ve Pamfilya idi. Bu yol üzerindeki şehirler ile buna bağlı olarak güney Anadolu en refah bölge idi. İstanbul'un önem kazanması ile yakınlığından dolayı bu şehirle irtibatı olan yerler ve Anadolu'nun kuzey kesimleri önem kazanmaya başladı. Bizans'ın kuruluşundan sonra geçen iki asır içerisinde önemli ticaret yolu üzerinde bulunan Apameia (Dinar) ile yükselmekte olan hristiyanlığın başlıca merkezlerinden biri olma durumundaki Antiokheia (Yalvaç) gibi şehirler, Roma'nın önemli yollarının önemini kaybetmesiyle alelade birer şehir konumuna girdiler(142).

(137) Ramsay, a.g.e., s 430-431 (Psidyá Listesi)

(138) Ramsay, a.g.e., s 442.

(139) Ramsay, a.g.e., s 447.

(140) Ramsay, a.g.e., s 449.

(141) Ramsay, a.g.e., s 72.

(142) Ramsay, a.g.e., s 78.

Gerçi Ramsay, Anadolu'da yapılan yolların İtalya'dakiler kadar muhkem olmadığını, buna delil olarak enkaz ve köprülerin azlığını gösterir-^{ve}söylerse de(143) Yalvaç'ın önemini yitirmesi yolların yetersiz yapılışından olmamıştır. Zira Roma devrinde yapılan yolların bazıları değişikliğe uğramadan varlıklarını devam ettirmişlerdir.

Bu dönemde Yalvaç'ın önemini yitiren daha başka faktörler vardır. Öncelikle burada koloni kurulmasını gerektiren sebepler ortadan kalkmıştır. Zira Roma kurulan koloni ve yollar sayesinde bölgede hakimiyetini tamamen tesis etmiştir. Gayenin tahakkukundan sonra imparatorluğun mücadele sahası zamanla daha doğuya ve Suriye'ye kaydı. Suriye'de yeni bir düşmanla karşılaşan Bizans, Anadolu'yu elde tutabilmek için uzun bir mücadele dönemine girdi. Bizans'ın bu yeni düşmanı **müslüman Araplar** dı ve bunlar Anadolu'da islamiyeti yaymak ve İstanbul'u ele geçirebilmek için Anadolu'ya sayısız akınlar yapmışlar ve İstanbul'u defalarca kuşatmışlardır. Haliyle Araplar Anadolu'ya güney yollarından girmişler ve eski Roma yollarını kullanmışlardır. Müslüman Arapların akınlarına maruz kalan bu yol üzerindeki şehirler, mücadelenin uzun sürmesi yüzünden, yağma ve akınlar karşısında önemlerini yitirmişler, nüfus azalmış, zamanla ıssızlaşmışlardır.

C. ARAP İSTİLALARI DÖNEMİ

Bilindiği gibi daha Hz.**Muhammed**'in sağlığında müslüman Araplarla Bizans ilişkileri başlamıştı. Bu ilişkiler dört Halife dönemi boyunca da devam etti. Özellikle Hz.**Ömer** zamanında mücadele çok şiddetli olmuş

(143) Ramsay, a.g.e., s 47.

ve Anadolu Suriye sınırında önemli bir arazi ile bu arazi üzerindeki şehirler ıssız kalmıştır. Emeviler zamanında ise Araplar ve terkedilmiş araziye yerleşerek, Rumlar tarafından tahrip edilerek terk olunan, Tarsus, Adana, Ceyhan, Maraş ve Malatya gibi şehirlerde Sugur ve Avasım adını verdikleri askeri bölgeler kurdular(144).

Bu zamanda Arap-Bizans mücadelesi çok çetin olmuş ve çok kan dökmüştür(145). Abbasilerin ilk dönemlerinden itibaren Arapları Anadolu'ya her yıl muntazam akınlar düzenlediler. Ekseriye ganimet amacı güden bu akınlar yüzünden nüfus azaldı, şehir hayatı geriledi. Harap olan şehirler bilhassa İstanbul yolu üzerindeki şehirlerdi. Sugur'un merkezi olan Malatya ile Avasım'ın merkezi olan Antakya'dan hareket eden(146) müslüman akıncıların gayesi her zaman ganimet değildi. İstanbul'u alarak müslümanlar için dini bir vecibeyi yerine getirmek arzusunu da taşıyorlardı. Bu yüzden Anadolu'yu baştan başa çignemek durumunda kalmışlardır. Bu akın ve seferler sırasında Antiokheia da nasibini almıştır (Bkz.Harita). İstila yollarının muntazam bir haritasını yapmanın zorlğundan bahseden Şahin Uçar, Ereğli-Konya güzergahı ile Lycaonia'ya ulaşan akıncıların, Psidya ve Frigya bölgelerine dalarak Ege sahillerine uzandıklarını söylemektedir(147).

Daha Muaviye'nin halifeliğinin ilk yıllarından itibaren müslüman akıncılar Yalvaç'a ulaşmışlar ve fethetmişlerdir. Meşhur islâm komutanlarından Halid b.Veled'in oğlu Abdurrahman 664 yılında Anadolu'ya girerek Kolonia (Aksaray)'ya kadar gelmiş ve kışı orada geçirdikten sonra

(144) Streck Avasım, İA,C 2,s 19-20 ve Şahin Uçar, Anadolu'da İslâm-Bizans Mücadelesi, İşaret Yayınları, İst 1990, s 59.

(145) Streck, a.g.m., Müverrih bu mücadeleler için "her karışı için bu derece kan içen başka bir yer yoktur" ifadesini kullanmıştır.

(146) Streck, a.g.m.

(147) Uçar, a.g.e., s 61.

ertesesi yıl 665 yılında Beyşehir gölündeki Uzun Ada'ya başarısız bir tarruzda bulunmuştur. Fakat Yalvaç(Antiokheia)yı almaya muvaffak olmuştur. 665 kışını Yalvaç'ta geçiren Abdurrahman 666 yılında geri dönmüştür(148). Bundan birkaç yıl sonra yine bir Abdurrahman(b.el Kayni) adlı başka bir komutan Anadolu seferi sırasında Yalvaç'ta kışlamıştır (149). Fakat Yalvaç'a yapılan akınların en şiddetlisi Halife Velid devrinde oğlu Abbas tarafından 713 yılında yapılanıdır. Olay hemen bütün Bizans tarihlerinde yer almış ve Yalvaç'ı zaptederek çok miktarda esirle geri dönmüştür(150).

Bu yıllar İslâm Tarihi'nin popüler isimlerinden **Battal Gazi**'nin Anadolu'da görüldüğü yıllardır. Bilhassa 716-717 İstanbul seferi sırasında adı geçen Battal Gazi(Abdullah el Battal)ın(151) kahramanlıklarına dair destani bir edebiyat Türk halkı arasında meydana gelmiştir. Böcüzade de böyle bir olayı rivayet etmektedir. Olayı kaynak vermeden aktaran Böcüzade H.113(M.732) tarihinde Battal Gazi'nin Isparta'ya geleerek, burada islâmiyeti yaydığı ve Kâtip Çelebi'nin Cihannuma'sına dayanarak da Felekebad(Eğirdir)in bu zat tarafından zaptedildiğini belirtmektedir(152). Ancak **Battal Gazi**'nin Yalvaç'a uğrayıp uğramadığı bildirilmemişse de, o yıllarda müslümanların elinde olan Yalvaç'tan hareketle adı geçen yerlere gittiği ve fetih hareketlerine katıldığı tahmin olunabilir.

(148) Uçar, a.g.e., s 78, dipnot 68.

(149) Uçar, a.g.e., s 81. Müellif, Taberi'ye dayanarak verdiği bu bilgiyle Yakubi'nin belirttiği Abdurrahman el Utbi'nin de Yalvaç'ta kışladığını ancak her iki olayın aynı olduğunu fakat isimlerin farklı olduğunu belirtir, s 81. Bu olayın tarihi verilmemişse de birinci olaydan sonra yine Muaviye dönem ve muhtemelen(668-69) yıllarına aittir. Ebu Eyyub el Ensari'nin şehit düştüğü İstanbul seferinden öncedir.

(150) Charles Dichl, Bizans İmparatorluğu Tarihi, çev.Tevfik Bıyıkoğlu, İst 1937, Başlangıçtan Zamanımıza Kadar Büyük İslâm Tarihi, C 2, Çağ Yayınları, İst 1986, s 390; Uçar, a.g.e., s 105.

(151) Pertev Naili Boratav, Battal Gazi, İA, 2 C, s 344.

(152) Böcüzade Süleyman Sami, Kuruluştan Bugüne Kadar Isparta Tarihi, C 1, 2. Bugünkü dile çevirip yayımlayan Dr.Suat Seren, Serenler yayını, İst 1983, s 16.

Üzerinde durmamız gereken bir nokta, müslüman Arapların, Anadolu akınlarında yollarının sık sık Yalvaç'a (Antiokheia) düşmesidir. Bu bir tesadüf değildir. O halde sebep nedir? Akla gelen birinci nokta bu zamanda Yalvaç'ın askeri konumunu muhafaza ettiği veya artan Arap istila ve akınlarına karşı Bizans tarafından yeniden tahkim edildiğidir. İkinci nokta üzerinde daha önce durduğumuz yol güzergahı üzerinde olmasındandır. Üçüncü ve akla en yakın gelen bir ihtimal de Yalvaç'ın savunmaya elverişli olmasıdır. Özellikle anayurtlarından binlerce kilometre uzakta, tamamen düşman topraklarda akınlarda bulunan Araplar, Anadolu'da kışın kalabilecekleri emin bir yer bulmak isteyeceklerdir. Yalvaç hem tabii olarak, hem de Roma ve Bizans tarafından alınan tedbirlerle tahkim edilmiştir. Böyle bir yer ele geçirildikten sonra ancak Araplar kendilerini emniyette hissedebilirlerdi. Nitekim daha sonraki asırlarda I.Haçlı Orduları da kendilerini Selçuklu saldırılarından koruyabilmek için Yalvaç'a sığınmışlardı.

Özellikle bu dönemde ve bunu takip eden Türk istilaları devrinde tabii savunma imkânları olan şehirler önem kazanmaya başlamıştır. Bilhassa yağmacı Arap akınlarına karşı dayanacak sağlam istihkamlara ihtiyaç duyulmuştur. Uzun süren kuşatmalara dayanabilecek, uçurum, dik kayalar ve tepeler üzerinde kurulmuş şehirlere önem verilmiştir(153). Yalvaç'ın(Antiokheia) da bu özelliklere sahip olduğunu daha önceki bölümde zikretmiştik. Ancak kalelerin savunmaya ne kadar elverişli olduğunu belirtsek bile, kalelerin hemen ucundaki ovalarda kurulmuş olan şehirlerin aynı şansa sahip olmadıklarını da söyleyebiliriz(154).

(153) Ramsay, a.g.e., s 90.

(154) Nitekim 713 Arap istilasası sırasında Arap komutanı Abbas Yalvaç'tan çok miktarda esir götürmüştür. Uçar, s 105.

VIII.yy Arap akınlarının yıkıcı tesirlerinin Anadolu'da en etkili bir şekilde hissedildiği bir devir olmuştur. Anadolu'da nüfus azalmış ve şehirler terkedilmiştir. Bizans devrinin bundan sonraki döneminde Yalvaç'ın önemini hatırlatacak veya belgeleyecek herhangi bir olay bundan böyle vukua gelmemiştir. Bundan, 713'de Arapların Yalvaç'ı zaptı sırasında tahriplerinin büyük olduğu anlaşılmalıdır. Bizans artan bu Arap akınları karşısında savunma stratejisini biraz daha kuzeye ve savunmaya daha elverişli şehirlere kaydırmaya başladı. Bu devirde, Afyon Karahisar ve Sivrihisar gibi şehirler daha çok önem kazandılar(155). Gerçi Yalvaç bundan sonra da önemli tarihi olaylara -Haçlı seferlerine, Myriokefalon savaşı gibi- şahit olmuştur. Bu konulara ileride değinilecektir. Ancak, mesela Türklerin Anadolu'yu fethi sırasında Yalvaç'ın durumu ve Türklerin buraya yerleşmeleri gibi konular karanlıkta kalmıştır.

D. TÜRK İSTİLALARI DÖNEMİ

Daha önce belirttiğimiz gibi Yalvaç'ın 713 Arap istilasından sonra, Hamidoğulları devrine kadar adına rastlamıyoruz. Dolayısıyla Yalvaç'ın Türkler tarafından ne zaman ve ne şekilde fetholunduğu, ne zaman iskan edildiği, birçok il ve ilçemiz gibi karanlıkta kalmıştır. Bu durumda bölge tarihi üzerinde durup, çevre şehir ve kasabalarda meydana gelen olaylardan hareketle bir sonuca varmaya çalışacağız. Özellikle bu dönemde tarihi daha iyi bilinen yerler, Eğirdir Gölü'nün batı yakasında yer alan Uluborlu(Sozopolis) ile biraz daha batıda Denizli, kuzeyde Emirdağ, doğuda Akşehir, güneyde Isparta ve Antalya'dır. Fakat bu yer-

(155) Ramsay, a.g.e., s 90.

lerden bugün Yalvaç'ın bağlı bulunduğu Isparta da dahil olmak üzere -Hamidoğulları Devrine kadar- hiçbirisiyle Yalvaç tarihi tam bir uyum göstermemektedir. Coğrafi yakınlık itibariyle Yalvaç'la hemen hemen aynı tarihi paylaşmış olan tek yer Ş.Karaağaç olup onun da durumu Yalvaçtan farksızdır. Fakat yine de adını zikrettiğimiz yerlerin ortasında yer alan Yalvaç, çevresinde meydana gelen olaylardan elbette etkilenmiştir. Kısmen de olsa ortak bir nokta oluşturduğu muhakkaktır. Bu noktadan hareketle, Türklerin Anadolu'ya girmelerinden başlayarak Anadolu Selçuklu Devleti Tarihi bölümlerine kadar, olayların yorumundan faydalanacağımız gibi, bölgede meydana gelen askeri faaliyetlerin takip ettikleri askeri yollar da bize ip ucu verecektir. Zira daha önceki bölümlerde izah etmeye çalışacağımız gibi bu yolların Türk ve Bizanslılar tarafından kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Ancak bu bilgiler, Yalvaç'ın ne zaman iskân edildiğini ve ne zamandan beri "Yalvaç" adını taşıdığını söylememize kâfi gelmemektedir. Dikkate şayan nokta "Yalvaç" adına ilk defa Hamidoğulları Beyliği zamanında ve beyliğin önemli şehirlerinden biri olarak rastlıyoruz. Fakat bu durum şehrin adigeçen Beylik zamanında kurulduğunu ispatlamamaktadır.

Anadolu'da pek çok yer adı eski Hellenistik-Roma ve Bizans adlarını taşıırken veya o adları Türk diline uydurarak, hatta efsanelerle besleyerek kullanırken, eski adı olan Antiokheia, mesela Antakya gibi neden kullanılmamıştır, neden Yalvaç gibi tamamen Türkçe bir adla anılmıştır? Bu sorunun iki cevabı olabilir. Ya Türkler Anadolu'ya geldiklerinde şehir terk edilmiş, Anadolu'da yüzlercesinde olduğu gibi bir ören yeridir, ya da eski önemli askeri ve stratejik konumunu yitirmiş alela-

de küçük bir kasabadır. Yalvaç'ta hristiyan nüfusun olmaması ve hristiyan adlarına rastlanılmaması birinci görüşü doğrulamaktadır.

Türklerin Anadolu'ya girmeleri Malazgird savaşından önce olmasına rağmen, yerleşmeleri 1071'den sonradır. Malazgird'den önce Türkler genellikle **Azerbaycan yolu** ile Anadolu'ya girerken savaştan sonra, ikinci bir kapı açılmıştır. Bu da **Ahlat** üzerinden **Irak, Suriye(Halep)**'dir. Kafkasya'dan giren Türk akıncılarının Anadolu'da takip ettikleri yol **Yeşilirmak** ve **Kızılırmak** vadilerininin tabii geçitleri olmuştur. Önemli şehirlerde **Erzincan, Divriği, Tokat, Niksar** olup **Ankara**'ya kadar uzanıyordu. Doğu Karadeniz Bölgesinin iç kısımları ile Doğu Anadolu Bölgesinin kuzey kesimleri Anadolu'da ilk Türk varlığını barındıran yerler olurken, **Ahlat**'tan giren Türkmen kitleleri de **Hakkari, Musul, Mardin, Diyarbakır, Halep** taraflarında yurt tutuyorlardı.

Buradan Anadolu'ya giren Türklerin de uğrak yerleri **Antakya, Tarsus, Maraş** ve **Malatya** idi. Anadolu'ya kuzey ve güneyden gelen Türkmenlerin Anadolu'da birleştikleri nokta **Sivas** ve **Kayseri** civarı olmuştur.

Artan Türk göçleri karşısında Türk egemenliği gittikçe batıya kaymış ve bu sırada da **Konya, Ankara, Kütahya, Eskişehir, İznik** gibi şehirler önem kazanmıştır.

Ancak yapılan fetihler iki zümre tarafından gerçekleştirilmekteydi. Bunlardan birisi **düzenli ordular** tarafından yapılan fetihlerdir ki bunlar **irsi Türkmen Beyleri**, Selçuklu komutanları ile prensler tarafından gerçekleştiriliyordu. Bu fetihler sırasında Anadolu'da Türkler ilk siyasi teşekküllerini kurmaya muvaffak oldular. Saltuklular, Mengücek-

ler, Danişmentliler gibi büyük beyliklerin yanında Anadolu Selçuklu Devleti de bu zümredendir. Bir de bağımsız ve yarı bağımsız hareket eden **Türkmen zümrelerinin** fetihleri vardır ki, bunlar da adigeçen devlet ve beylikler tarafından uçlara yerleştirilip, yurt edinmek gayesiyle Bizans hudutlarında yaptırılan fetihlerdir(156).

Anadolu'nun Türkler tarafından fethinin bir elden değil de, birçok unsur marifetiyle gerçekleştirilmesi, Anadolu Türk Tarihi'nin özellikle başlangıç kısmının birçok yerinin karanlık kalmasına sebep olmuştur. Nitekim O.Turan Türkiye Selçuklu Devleti'nin kuruluşunun tam olarak aydınlanamamasından yakınıdır(157).

Malazgird savaşından sonra imzalanan antlaşmanın Bizans tarafından bozulması üzerine Sultan Alp Arslan birtakım Türk Beylerini Anadolu'nun fethine memur etti. Malazgird savaşında Bizans ordusunun mukavemeti kırıldığından Türkmenler her tarafı işgal ve iskana başladılar(158). Öyle ki 1073 yılında **Artuk Bey** İzmit ve Marmara sahillerine ulaşarak Türkleri ilk defa denizle tanıştırdı.

Anadolu Selçuklu Devleti'nin kurucusu **Süleyman Şah** ve kardeşlerinin Anadolu'ya kesin olarak ne zaman geldikleri bilinmemekle beraber, Alp Arslan'ın ölümü ve Melikşah'ın cülusu ile meydana gelen hadiseler arasında fırsat bularak kardeşleri ile beraber Anadolu'ya gelmişlerdir (159). Başlangıçta **Diyarbakır, Urfa, Birecik** havalisine gelen Süleyman

(156) Daha geniş bilgi için bkz.Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*,M.Altay Köymen, *Selçuklu Devri Türk Tarihi*.

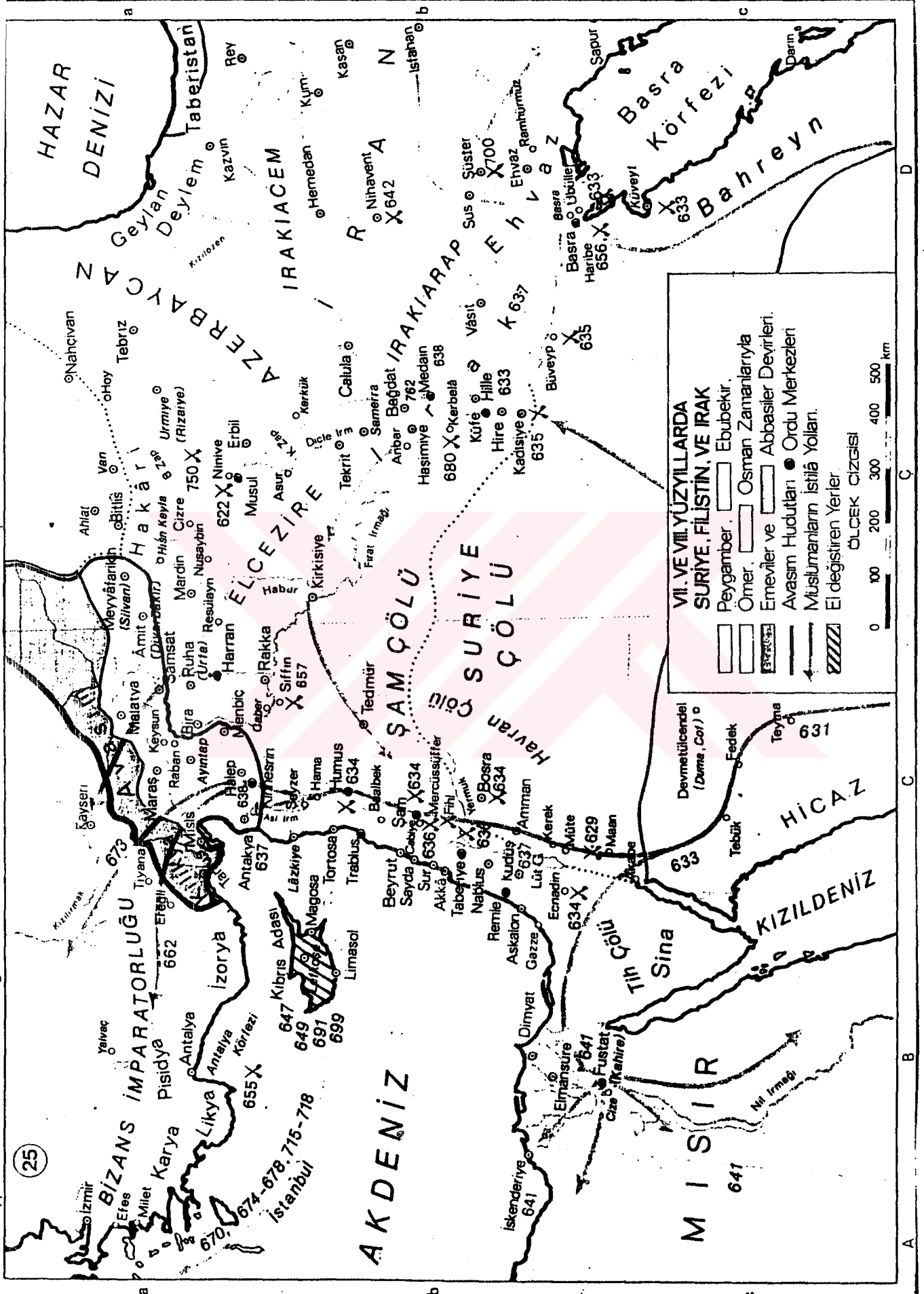
(157) Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Turan Neşriyat Yurdu,İst 1971,s 45.

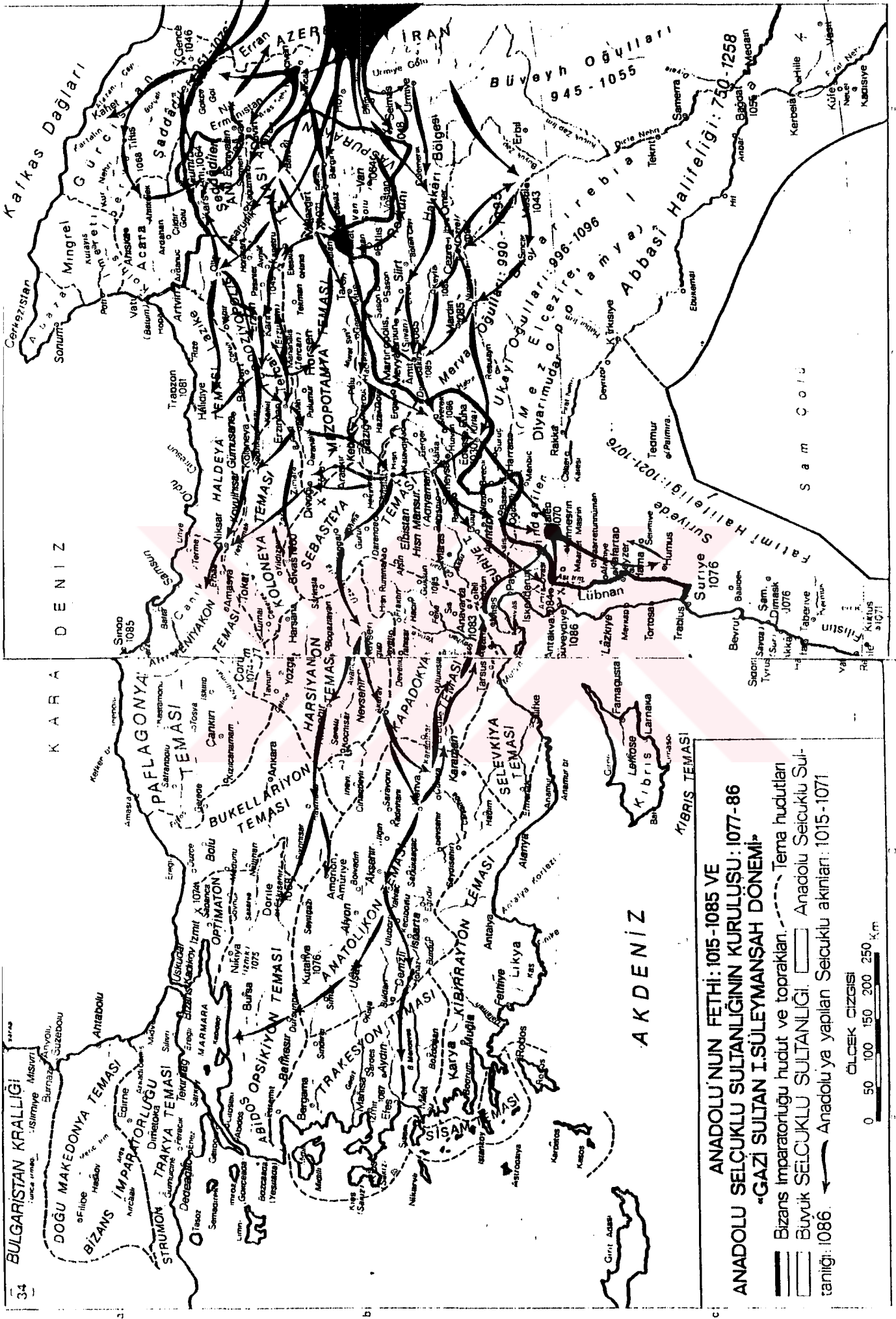
(158) Turan,a.g.e.,s 50.

(159) Turan,a.g.e.,s 47.

ve kardeşleri çok sönük ve sıkıntılı bir hayat sürdürdüler. Anadolu'da başsız vaziyette dolaşan Türkmenler zamanla hareketlerine meşruiyet kazanmak kazandırmak ve Selçuklu ailesinin manevi nüfuzundan faydalanmak için Süleyman etrafında toplanmaya başladılar. Süleyman Şah ve kardeşleri **Mansur**, **Alp İleg** ve **Dolat(Devlet)** maiyetindeki Türkmenlerle Anadolu'yu fethetmeye koyuldular. 1075 yılında da İznik'i fethederek, ilk başkentleri olarak burada Anadolu Selçuklu Devleti'ni kurdular.

ANADOLU'NUN FETHİ: 1015-1085 VE ANADOLU SELÇUKLU SULTANLIĞININ KURULUŞU: 1077-86
“GAZİ SULTAN İSÜLEYMANŞAH DÖNEMİ”

— Bizans İmparatorluğu hudut ve toprakları. — Tema hudutları
 — Büyük SELÇUKLU SULTANLIĞI. □ Anadolu Selçuklu Sul-
 tanlığı: 1086. ← Anadolu'ya yapılan Selçuklu akınları: 1015-1071

ÖLÇEK ÇİZGİSİ
 0 50 100 150 200 250 Km

IV. BÖLÜM

ANADOLU SELÇUKLULARI DÖNEMİ

A. MALAZGİRD SONRASI BATI ANADOLU'DA YAPILAN FETİHLER

Süleyman Şah bir taraftan askeri faaliyetlerini devam ettirip fetihlerde bulunurken diğer taraftan da siyasi yönden varlığını Bizans'a kabul ettirme davasını güdüyordu. Bizans'ın Anadolu valisi Nikephor Botaniates, Kütahya'dan İzmit'e, çevredeki Türkmen baskılarından korktuğu için -ancak geceleri ve sapa yollardan gidebilmişti:1077(160). Özellikle 1080 yılında Azerbaycan'dan Anadolu'ya büyük bir Türk göçü olmuş ve Anadolu Karadeniz, Marmara ve Akdeniz sahillerine kadar Türklerle dolmuştur(161).

Nikephor Botaniates, giriştiği saltanatı mücadelesinde Süleyman Şah'ın yardım ve desteğine ihtiyaç duymuş ve saltanatı sırasında da ay-

(160) Turan, a.g.e., s 55.

(161) Turan, a.g.e., s 56.

nı bağımlılık devam etmiştir. Süleyman Şah bu yardımlarına karşılık Frigya ve Galatya'daki Bizans şehirlerini teslim almıştır(162). **Aleksi Komnenos**(1081-1118) zamanında Bizans ile A.Selçuklu Devleti arasında 1081 yılında yapılan bir antlaşma ile Boğaz'ın doğu yakasından itibaren Anadolu toprakları Selçuklulara terkedildi. Ancak Anadolu'da bazı şehir ve kasabalar Bizans'ın elinde kaldı(163). Ancak yine de Süleyman Şah dönemi yapılan bu antlaşmalara rağmen Anadolu'da Türk sınırlarını tespit etmek mümkün olmamaktadır.

Batı Anadolu'da Süleyman Şah'tan başka ondan bağımsız olarak fetihlerde bulunan kişiler de mevcuttu. Bunlardan ilki Süleyman Şah'ın ölümünden sonra İzmir bölgesinde faaliyette bulunan **ÇAKA BEY**'dir. Çaka Bey'in Bizans esaretinden kurtulduktan sonra Anadolu Türklerinin mühim bir kısmı O'nun etrafında yer aldı, kardeşi **Galabaç(Yalvaç)**'la birlikte İzmir'i fethederek burada bir beylik kurdu.

Aynı bölgede faaliyette bulunan ikinci Türkmen Beyi olan **TANRİBERMİŞ** de merkezi **Efes**'te bulunan beyliğin başında idi. I.Haçlı Ordusu'nun İznik'i aldıktan sonra, Bizanslılar da Anadolu'nun batı sahillerini kurtarmağa başladılar. **Çaka** ve **Tanrıbermiş** Beyler İzmir ve Efes'i boşaltarak geri çekilmeye başladılar. Bizans çekilen Türkleri takip ederek **Sard**, **Alaşehir**, **Denizli** ve **Honas** şehirlerini ele geçirdiler(164). 1098 ilkbaharında **Jean Ducas** Antalya'ya kadar olan yerleri Bizans'a kattıktan sonra kuzeydoğuya yöneldi. Hoyron gölünün kuzeyinden (Yalvaç'tan) geçerek(165) o sırada **Bolvadin**'de toplamaya başlayan Türkmenlerin üze-

(162) *Turan, a.g.e., s 61.*

(163) *Turan, a.g.e., s 61-65.*

(164) *Turan, a.g.e., s 95.*

(165) *Feridun Dirimtekin, Konya ve Düzbel, İst 1944, s 50.*

rine yürüdü. Bizans saldırılarına dayanamayan Türkmenler ağır zayıatlar verdiler ve tüm sahillerden çekilerek İç Anadolu'ya toplandılar(166). Olayların seyrinden de anlaşılacağı gibi bu yıllarda İzmir'e kadar uzanan Türk hakimiyetine rağmen Haçlıların da yardımı ile Bizans içerisinde Yalvaç'ın da bulunduğu Akdeniz ve Ege Bölgesinde hakimiyetini tekrar tesis etmeyi başarmıştır.

B. HAÇLI SEFERLERİ SIRASINDA MEYDANA GELEN OLAYLAR

Öte yandan **Eskişehir** (Dorleon) Meydan Muharebesi'nden sonra Haçlılar **Emir** ve **Sultan** Dağlarını aşarak Konya'ya girmek istiyorlardı(167). Fakat başarısızlığına rağmen **I.Kılıç Arslan** da mücadeleyi bırakmamış ve Haçlıların geçeceği yollardan daha önce geçerek, buralardaki yiyecek ve içecek kaynaklarını faydalanamaz duruma getirdi, ani baskınlarla Haçlı ordularına ağır zayıatlar verdirdi. Fakat Haçlılar da Türklerin bu tür hareketlerine maruz kalmamak için eskiden beri kullanılan ve büyük yollardan geçmemeye dikkat ediyorlardı(168). Muhtemelen takip ettikleri güzergah **Eskişehir-Seyitgazi-Yalvaç-Konya** ve **Ereğli** idi(169). Fakat bu tedbir Türklerin saldırılarından kendilerini kurtarmaya kâfi gelmemiştir. Haçlı ordusu bu kötü durumdan, o sıralarda muhtemelen Türk tahribine maruz kalmamış ve bu yüzden yiyecek ve maddesi bol olan **Psidiada'ki Antiokheia**'a sığınmakla kurtulabilmiştir(170).

(166) Turan, a.g.e., s 95.

(167) Turan, a.g.e., s 103.

(168) Steven Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, Çev.Prof.Dr.Fikret Işıltan, I.C, Ank 1986, s 144.

(169) Dirimtekin, a.g.e., s 50.

(170) S.Runciman, a.g.e., s 144; N.Kum, a.g.e., s 63; *Meydan Larousse, Antiocheia Mad.*

Haçlıların Yalvaç'ta ne kadar kaldıkları ve o zamanki Antiokheia kentinin durumunun ne olduğu hakkında bilgi sahibi değiliz. Fakat Haçlı ordusu için iyi bir sığınak olduğu anlaşılan Antiokheia'da gerekli ihtiyaçlarını karşılamış olan Haçlılar Sultan dağlarını aşarak Akşehir'e ve oradan Konya'ya yönelmişlerdir(171).

1101 Haçlılarının da aynı yolu takip ettiği, tarihçilerin ortak görüşüdür. Bu yıllarda, Türklerin eline geçmediği ve Bizans'ın elinde kalan az sayıda yerlerden biri olduğu anlaşılan Yalvaç ve çevresinde, devam eden Türk-Bizans mücadelesine rağmen, 1176 yılına kadar taraflardan birinin kesin hakimiyeti kurulamamıştır. Buna sebep de Türklerin bu bölge üzerinde hareketlerini yoğunlaştırmamalarıdır. Zira: "Rum(Anadolu) Selçuklularının ilk kuruluş yıllarında maksatları Doğu Roma İmparatorluğunu yok etmek olduğundan Marmara kıyılarına ve İstanbul Boğazına inmeğe çalışmış ve bu maksatla, daima arızasız olan yolları kullanmış olduklarından, Toros dağlarının yüksek kolları ile kaplı olan, derin uçurumları, yüksek yaylaları, yalçın vadileri bulunan Psidia kıtası, Selçuklu saldırılarından masum kalmıştır(172). Fakat bu Anadolu Selçuklu Devleti Akdeniz bölgesi ile ilgilenmediği anlamına gelmemelidir. Anadolu'da kalıcı bir hakimiyet kurmak isteyen Anadolu Selçukluları, her tarafta fırsat buldukça fetihlere devam etmişlerdir. Bilhassa Göller Bölgesi, hem Antalya'ya hem de İzmir'e ulaşım açısından önemli bir coğrafi bölge idi. Daha sonraki yıllarda bu bölgede hakimiyetlerini kurmak için çetin bir mücadeleye başlamışlardır. I. Mesut(1116-1155) zamanında Uluborlu(1118) de olmak üzere Denizli'ye kadar olan yerler Türk

(171) Runciman, a.g.e., s 144.

(172) Mehmet Arif nakleden Böcüzade Süleyman Sami, a.e.g., s 23.

hakimiyetine geçti(173).

Bu göller bölgesinde bilinen ikinci Selçuklu hakimiyetidir(174). Ancak **Sultan Mesud Uluborlu**'ya ne taraftan ulaşmıştır. Bunu tahmin etmek zor olmayacaktır. Zira O Konya'dan Akşehir'e buradan **Yalvaç**'a ve Eğridir gölünün kuzeyini takible Uluborlu'ya ulaşmıştır. Henüz Isparta'da Selçuklu hakimiyeti tesis edilememiştir. Fakat bu hakimiyette kalıcı olamamış ve Bizans imparatoru **Juannis(Aleksis Komnenos'un oğlu 1118-1143)** 1120 ve 1121 yıllarında çıktığı sefer sırasında Uluborlu'yu geri almayı başarmıştır(175). Buradan **Yalvaç-Ş.Karaağaç-Beyşehir** yolu ile **Antalya**'ya gitmiştir(176). İmparatorun daha yakın olan Isparta yolu ile **Antalya**'ya gitmemesinin sebebini, Türk hakimiyetine geçmiş bulunan **Yalvaç** ve **Ş.Karaağaç**'ı geri almak istemisinde aramak lâzımdır. Adeta kördüğüşü haline gelen bu mücadeleyi taraflar inatla sürdürmüşlerdir. Bu defa Sultan Mesud kaybedilen buraları geri alabilmek için harekete geçmiş ve 1132 ve 1142 yıllarında Uluborlu'yu kuşattı ise de alamamıştır (177). İmparator **Yuannis Mesud**'un bu son seferinden sonra Uluborlu'ya gelmiş ve aynı yolu takip ederek -muhtemelen Antalya- İstanbul yolunu emniyete almak için Antalya'ya gitmiştir(178).

(173) Turan, a.g.e., s 161.

(174) Ramsay, bu yıllarda bölgenin önemli bir şehri olan Uluborlu'nun 1074 yılında (s 448) eserinin bir başka bölümünde ise 1076 yılında VIII.Michael'in imzaladığı bir antlaşma ile Türklere geçtiğini yazmaktadır, s 81.

(175) Turan, a.g.e., s 161.

(176) Turan, a.g.e., s 161. Ancak Ramsay böyle bir güzergahı takibin imkansız olduğunu belirtirse de (s 433) Sozapolis (Uluborlu) i Antiokheia (Yalvaç) a bağlayan ve Eğridir Gölü'nün kuzeyini takib eden bir yol olduğunu ve bu yolun Neopolis (S.Karaağaç) i izleyerek Beyşehir Gölü'nü (Karalis) takip edip Side'ye ulaşan tarihi Roma yolunun varlığından kendisi bahsetmektedir (Ekz.s 442).

(177) Ramsay, a.g.e., s 448.

(178) Turan, a.g.e., s 177.

Fakat öyle anlaşılıyor ki imparatorun bu tedbirlerine rağmen Bizans bölgede tam bir üstünlük kuramamıştır. Çekilen Bizans ordusunun ardından Türkmenler derhal bölgeye intikal etmişlerdir. Çünkü yeni imparator **Manuel Komnenos** 1146 yılında av için **Dinar**'a gitmek ihtiyatsızlığında bulununca çevrede bulunan Türkmenlerin saldırısına uğrayarak yaralanmıştı(179).

Anadolu Selçuklu Devleti bulunduğu coğrafi konum dolayısıyla yalnız batıda Bizans'la değil, aynı zamanda doğuda, **Haçlı** ve **Ermenilerin** yanında **Danışmentli**, **Eyyubi**, **Musul Atabeyliği** gibi Türk-İslâm Devletleri ile yoğun bir ilişkide idi. Fakat bu durumda bile uçlarda bulunan Türkmenler bağımsız olarak Bizans aleyhine fetihlere devam etmişlerdir. Bu duruma son vermek isteyen imparator Manuel Komnen aynı yıl büyük bir ordu ile harekete geçti ve Frigya şehirlerini, Menderes vadisini Türklerden temizleyerek Konya'ya yöneldi. Türklerin **Akşehir** geçitlerinde (muhtemelen Yalvaç-Akşehir arasındaki **Akşehir Beli**) Türklerin kurdukları pusuları aşarak Akşehir'de bir Selçuklu ordusunu yendi ve çekilen Selçuklu ordusunu takip ederek Konya'yı kuşattı(180).

Bölgede durumun kritik olduğunu gösteren bir olayda II.Haçlı seferleri sırasında meydana gelmiştir. Fransız kuvvetlerinin başında olduğu halde Anadolu'da Fransız Kralı Louis, Menderes vadisi boyunca ilerlemekte iken Türkler görünerek kendilerini Pisidia Antiokheia (Yalvaç)sı yanında nehrin üzerinde bulunan köprüye ulaşınca kadar rahatsız ettiler.

(179) *Ramsay, a.g.e., s 84.*

(180) *Turan, a.g.e., s 180.*

Burada iki taraf arasında savaş oldu (10 Ocak 1148) ve Fransızlar köprüden geçmiye muvaffak oldular. Türkler ise Antiokheia kalesinin surlar gerisine çekildiler. Türklerin o zaman Bizans'ın elinde bulunan bu müstahkem mevkiye nasıl ulaştıkları (sığındıkları) belli değildir. Ancak Fransızlar, bu olayda hristiyanlığa ihanet sezdilerse de, mahalli garnizon Türklerin üstün kuvvetine dayanamamış olma ihtimalini gözardı etmemek lâzımdır. Bu olaydan sonra Fransız kralı geri dönerek Bizans hakimiyetinde olan Denizli'ye ulaşmış(181) ve bir daha da Bizans sınırından çıkmamaya özen göstermiş ve Antalya'ya bu şekilde ulaşmıştır.

İmparator Manuel ise 1160 yılında bölgede tekrar görünmüş ise de Türkmenleri batıya hareket etmekten men edememiştir. Bu sefer sonunda İstanbul'a dönünce Türkler yeniden Isparta ve Denizli bölgelerine başarılı akınlar yapmışlardır(182).

C. MYRIOKEFALON SAVAŞI'NIN YERİ HAKKINDA İLERİ SÜRÜLEN GÖRÜŞLER

Bizans ile Anadolu Selçuklularının arasının iyi olduğu bir zamanda, Türkmenlerin akınlarının devam etmesi aslında devleti, Bizans karşısında güç durumda bırakıyordu. Fakat Sultan II.Kılıç Arslan buna rağmen memnundu. Bizans imparatoru Manuel bu akınları durdurmak için **Eskeşehir** tahkimatını yaptırdı(183) ise de Sultan bundan memnun olmadı. Bu anlaşmazlık iki devleti savaş ortamına getirdi. Yalvaç tarihinde mühim yeri olan **Myriokefalon** savaşının sebepleri böylece ortaya çıkmaya

(181) Steven Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, Çev.Prof.Dr.Fikret Işıltan, 2.C, Ank 1987, s 225.

(182) Turan, a.g.e., s 200-201.

(183) Turan, a.g.e., s 206.

başlarken, iki devletin sınırı hakkında ileri sürülen görüşler birbirini tutmamaktadır. O.Turan sınırın Yalvaç'ın batısındaki **Sandıklı** civarı olduğunu söylerken(184) A.Çay sınırın tam **Yalvaç** olduğunu (Hoyran-Eğirdir gölü hizasında) iddia eder(185). Ramsay ise 1120'li yıllardan itibaren bölgenin Türklerin elinde olduğunu, Türk göçebelerinin mütemedi akınlarına hedef teşkil ettiğini(186) ifade etmektedir. Ağırbasan görüş Göller Bölgesinin Türk hakimiyetinde olduğudur.

Biz burada savaşın cereyan şekli üzerinde durmayacağız. Ancak tarihçiler savaşın yeri hakkında görüş birliği içinde değillerdir. İki grupta toplayabileceğimiz görüşlerde birisi, savaşın yeri olarak **Denizli** ile **Çivril** ilçesini gösterirken, bir kısmı da **Yalvaç**'ı göstermektedir. Yapacağımız iş bu farklı görüşleri vermeye çalışmak olacaktır.

Bu farklı görüşleri ileri süren tarihçilerden, Anadolu'nun tarihi coğrafyası hakkında geniş bir eserin sahibi olan **Ramsay**, Anadolu Türk Tarihi'nin büyük ustası **Osman Turan**, **Myriokefalon Savaşı** hakkında en geniş araştırmanın sahibi **Abdülhalik Çay**, **Feridun Dirimtekin**, **Bilge Umar**, **İ.Hakkı Uzunçarşılı** ile bazı yabancı müverrihleri sayabiliriz. Bunlardan O.Turan ve A.Çay savaşın **Yalvaç**'ta olduğunu ileri sürerlerken diğerleri **Çivril** civarında olduğunu savunurlar. Ancak bütün tarihçilerin ortak olduğu nokta imparatorun takip ettiği veya etmek istediği güzergahtır. O,Eskişehir yolunu tercih etmeyip, **Denizli** üzerinden **Akşehir** ve **Konya**'ya varmak istiyordu. Böylece hem Türklerin mukavemeti ile karşılaşmayacak,hem de beklenilmeyen yol olmasından dolayı Türkleri ve

(184) Turan,a.g.e.,s 207.

(185) M.Abdülhalik Çay, *Anadolu'nun Türkleşmesinde Dönüm Noktası, Sultan II.Kılıç Arslan ve Karamıkbeli (Myriokefalon) Zaferi,Orkun Yayinevi,İst 1984,s 161.*

(186) Ramsay,a.g.e.,s 84.

Sultanı gafil avlayarak ani baskınla yok etmek amacındaydı. Üzerinde birleşilmeyen nokta bu güzergahı nereye kadar takip ettiğidir. Bütün mesele savaş sırasında harabe halinde bulunan **Myriokefalón Kalesi**'nin yerinin tam olarak tesbit edilememesinden kaynaklanmaktadır. Mühim bir kale olmadığı anlaşılan kalenin herhangi bir kalıntısına bugüne kadar hiç bir araştırmacı tesadüf etmemiş ve bunu delil olarak gösterememiştir. Böyle bir kalenin kalıntılarının bulunması şimdiye kadar savunulan tezleri allak bullak edebilir kanısındayım.

O.Turan, savaşın **Kumdanlı**'da yapıldığını söylerken **Tomaschek**'e dayanmaktadır. O'na göre Myriokefalón, Homa (Denizli ili Çivril ilçesi Gümüşsuyu kasabası)nın doğusundaki Hoyran gölü ile Kumdanlı arasındaki ve Türklere ait topraklar içinde bir geçittir(187).

Dirimtekin, Ramsay'a dayanarak savaşın **Düzbel**(Gümüşsuyu kasabası ile Kızılviran arasındaki vadi Çivril yakınında)de olduğunu savunurken, iddiasına mantıki deliller sunmaktadır. O'na göre Bizans ordusu Homa'dan hareket ettikten ve Myriokefalón'u geçtikten sonra muharebeye başlamıştır. Eğer muharebe Hoyran gölü civarında olsa idi, ordunun 80-90 km yürütmesi gerektiğini, halbuki böyle bir yürüyüşün olmadığından bahisle savaşın **Düzbel**'de olduğunu söylemektedir(188). **Dirimtekin**, **Manuel**'in Konya'ya gitmesi için iki yolu olduğunu, bunlardan birisinin alışılmış **Eskişehir yolu**, diğerinin de **Seyitgazi-Akşehir** olduğunu söylerken **Yalvaç**'ı atlamıştır. Halbuki O, I.Haçlı ordusunun güzergahını

(187) Turan, a.g.e., s 207.

(188) Ramsay, a.g.e., s 147. Miellif savaşın **Düzbel**'de olduğunu ve boğazın **Miryekefalón** kalesi ile muhafaza edildiğini söylerken, **Miryekefalón**'un burası olduğuna dair delili yoktur. **Dirimtekin** de savaşın kendisi gibi **Düzbel**'de olduğunu iddiasını fark etmemiş olacak ki, O'nun savaşın **Hayran Gölü**'nün kuzeydoğu köşesindeki **Gökçeali**'den geçerek göle dökülen vadide cereyan ettiği şeklindeki görüşünü tenkid etmektedir(*Ekz.a.g.e., s 114*).

sayarken Seyitgazi'den sonra Yalvaç'ı zikretmiştir(189). Bilge Umar ise savaş yeri olarak Çivril yakınında Kufi Çayı vadisini gösterir(190). O, O.Turan'ın savaş yeri olarak gösterdiği Kumdanlı'dan birkaç kez geçtiğini, Eğirdir Gölü'nün kuzey kısmını dolaşıp Yalvaç'a uzanan yolun Kumdanlı dahil hiçbir bölümünde uçurum olmadığını, uçurumun dibinden de Eylül ayında dahi akan bir derenin olmadığını, dolayısıyla kaynakların belirttiği tarife uymadığını söylemektedir(191).

Aynı şekilde Umar, Ekkerhard Eickhoff'un savaşın yeri olarak gösterdiği Hoyron-Kumdanlı'nın kuzeydoğu yakınındaki KIRKBAŞ Köyü'nün adına bakarak burasını, Myriokephalon(Binbaş) Kalesi'nin yeri olarak gösterdiğini ve savaşın Kırkbaş ile Terziler Köyleri arasında geçip Sağır köyü üzerinden kuzeye, Akharım'a giden vadide yapıldığı şeklindeki savunmasına da aynı sebepten -uçurumların dibinde akan bir dere olmadığı gerekçesiyle- karşı çıkar(192). Bir başka Bizans Tarihçisi Auguste Bailly de Manuel'in ordusunun Frigya dağları geçitlerinde perişan edildiğini(193) kaydederken Eickhoff ile biraz sonra bahsedeceğimiz A.Çayın görüşleri ile birleşir.

Myriokephalon savaşı hakkında bir tez hazırlayan Abdülhalik Çay, savaşın cereyan ettiği yer üzerinde araştırma yapmak üzere Yalvaç'a gelmiş ve bölgede günlerce süren bir araştırma yapmıştır. Bu araştırmada Sultan dağlarının Yalvaç Ovasına inen bütün vadilerini tetkik etmiş-

(189) Dirimtekin, a.g.e., s 80-81.

(190) Bilge Umar(Prof.Dr.) Myriokephalon Savaşı'nın Yeri, Çivril Yakınında Cufi Çayı Vadisi, Belleten CLIV, s 209, s 99-117.

(191) Umar, a.g.m., Halbuki A.Çay kaynakların tarif ettiği şekilde 4 vadinin varlığını tesbit etmiştir. Sayın Umar yazısında belirttiği gibi bölgeden yalnızca geçmekle yetinmiştir. Arabanın içinde çevreye bakılmakla bu işi tesbit etmek zaten mümkün olmayacaktır.

(192) Umar, a.g.m., s 108.

(193) Auguste Bailly, Bizans Tarihi, Çev. Haluk Saman, C 2, Tercüman 1001 Temel Eser (yersiz ve tarihsiz), s 342.

tir. Sonuçta Sultan dağlarından Yalvaç ve Kumdanlı ovalarına inen dört önemli geçitten birisi olan **Karamıkbeli**'ni savaş için en uygun yer olarak göstermiştir. Savaş yalnız Karamıkla münhasır kalmamış, kuşatma Sağır, Kırkbaş, Mısırlı, Körküler bölgesinde yapılmıştır(194).

Görüldüğü üzere görüş ayrılıkları Denizli'den sonra başlamaktadır. Umar ve Uzunçarşılı, **Çivril**, Ramsay ve Dirimtekin biraz daha doğuda **Düzbel**, O.Turan, E.Eickhoff, A.Bailly, A.Çay ise savaşın doğuda **Sultan dağları eteklerinde Yalvaç ilçesi sınırlarında** olduğunu ileri sürerler. Bilhassa sonuncusu güzergahı teferruatlı bir şekilde verir (Denizli,Homa 'Gümüşsu', Haydarlı,Karadilli,Karamık,Yalvaç)(195).

Bizans imparatoru her ne kadar kendisini gizlemek istediye de buna muvaffak olamamıştır. Zira **Kılıç Arslan** meydan muharebesine girişmeden önce gerekli hazırlıkları yapmış, askerlerinin bir kısmını beş-on bin kişilik birlikler halinde getirerek çete harbine hazırlanmıştır. Bunlar ilerleyen düşman ordusuna baskınlar yapacak ve Bizans ordusunun geçeceği köyleri ve iâşe imkânlarını tahrip edecekti(196).

Sultan II.Kılıç Arslan savaş yerini tayin ve tesbitinde de Bizans imparatoruna şans tanımamış ve savaşın Türk topraklarında ve Bizans'ın yabancı olduğu ve Türklerin kontrolü altında olan saha seçilmiştir(197). A.Çay Selçuklu ordusunun esas kısmının **Yalvaç ovasında** bulunduğunu ve **Karamık Beli**'ne bir kısım kuvvetleri sevkettiğini kaydederken buna sebep olarak geçitte kesin bir darbe vurulamaz ve Bizans ordusu geçiti

(194) Çay,a.g.e.,s 87. Nitekim onun bu gezisine iştirak eden Yalvaç Lisesi Coğrafya Öğretmeni Hasan Uzel, bu araştırmalar sırasında at nalları, ok uçları vs malzemeyi bol miktarda bulduklarını teyid etmiştir.

(195) Çay,a.g.e.,s 102.

(196) Turan,a.g.e.,s 208.

(197) Çay,a.g.e.,s 104. Görüldüğü üzere A.Çay da savaşın Türk topraklarında olduğunu belirtirken O.Turan'la aynı görüştedir.

aşarsa Yalvaç ovasında bir meydan savaşının planlandığını belirtir(198). Nitekim Karamık beli geçitinde Bizans ordusu imha edilirken (17 Eylül 1176) öncü kuvvetlerinin bir kısmı geçidi aşarak Yalvaç ovasına inmeyi başarmışlardır. Burada toplanan Bizans ordusu Türk kuvvetleri tarafından muhasara edilmiş ve antlaşma muhasara altındaki imparatorla Yalvaç'ta yapılmıştır(199).

Görüşler şimdilik iki yer üzerinde toplanmıştır. Birisi Çivril'de (Düzbel veya Küfi çayı vadisi) diğeri Yalvaç'ta(Kumdanlı veya Karamık-beli)dir. İleride daha başka görüşler de ortaya çıkabilir(200). Fakat savaşın Yalvaç'ta yapıldığına dair deliller daha inandırıcıdır. Bunları şöyle sıralayabiliriz:

1. Bir kere Bizans ordusu savaştan önce sıkca saldırılara maruz kalmış ve bu yüzden yorgun, aç ve susuz bir durumdadır(201). Bu durumda savaş Türk topraklarındadır. Halbuki savaş öncesi sınırların en iyimser bir gözle Sandıklı civarındadır. Halbuki Sandıklı'nın daha batısında ve Çivril, Bizans hakimiyetindedir. Bizans topraklarında Bizans ordusunun bu duruma düşmesi beklenemez.

2. Savaşın Konya'ya bir günlük mesafede olduğuna dair bir kaynağın ifadesi(202) de savaşın Konya'ya en yakın olan görüşe ağırlık kazandırmaktadır.

(198) Çay, a.g.e., s 105-106.

(199) Çay, a.g.e., s 113.

(200) Bir kere Myriokefalon kalesinin yeri bulunamamıştır. İkincisi savaştan önceki Bizans ordusunun konaklama yeri olarak gösterilen Homa adlı yerleşim bölgesine Anadolu'nun tek Denizli yöresinde rastlamıyoruz. Üstelik Ramsay, Konya ile Beyşehir arasında(belki de Konya'ya bir günlük mesafede) Türkçe olarak Aşağı ve Yukarı olmak üzere "Khoma" adlı bir yerden bahsetmektedir(bkz.s 83, 1.dipnot).

(201) Turan, a.g.e., s 208; Çay, a.g.e., s 80.

(202) Sıryani Mihail'den nakleden Çay, a.g.e., s 80.

3. Uluborlu (Sozopolis)[¶]nun 1182'de feth olunduğu gerçeği de bize savaşın Uluborlu'nun doğusunda olduğunu göstermektedir. Savaş kazanıldıktan sonra Türk hakimiyeti batıya kaymaya başlamıştır. Eğer savaş Çivril'de yapılmış olsaydı, o zaman buradan 60-70 km içerideki Uluborlu'nun fethini nasıl izah etmiş olacağız? Bizans'ın burayı savaştan sonraki 6 yıl içinde tekrar geri alma kudretini göstermesi mümkün değildir. O zaman Myriokefalon savaşının bilinen sonucunu inkâr etmek lâzım gelmektedir.

4. Savaş sonunda imzalanan antlaşma ile Homa(Sublaion) kalesi Bizans tarafından yıktırılacaktı. Eğer savaş meydanı ileri sürüldüğü kadar Homa(Sublaion) kalesinin burnunun dibinde olmuş olsaydı, zaten Türk hakimiyetinde olacak böyle bir antlaşmada maddeye gerek kalmıyacaktı. Halbuki kalenin yıkılması antlaşmada yer almıştır ve Bizans bu yükümlülüğünü yerine getirmiştir(203).

5. K.Ayiter, B.Umar, F.Dirimtekin daha çok arazinin coğrafi yapısına dayanarak fikirler ileri sürmüşlerdir(204). Halbuki sıradağları bol olan Anadolu'muzda aynı tarife uygun binlerce vadi ve bu vadiden geçen dere ve onların suladığı sayısız ovayı bulmak mümkündür. Böyle bir yerin hepsini de savaşın yeri olarak gösteremeyiz.

6. O.Turan(Kundanlı), E.Eickhoff(Kırkbaş), A.Çay(Karamıkbeli) tezleri arasında esaslı bir fark yoktur. Aşağı yukarı hepsi de 10 km'li bir alan içindedir. Dolayısıyla bu araştırmacılar bir tenakuz halinde değillerdir. Üstelik zaman zaman birbirlerini tamamlamışlardır. Mesela

(203) Turan, a.g.e., s 214.

(204) Çay, a.g.e., s 82 116. dipnot.

O.Turan savaşın Myriokefalon vadisinin Sybrize çıkışında yapıldığını söylerken(205), A.Çay Sybrize'nin Sultandağları olduğunu açıklamaktadır (206). Kanaatimize göre A.Çay da savaşın yerini ararken O.Turan'dan hareketle geçitlerin Yalvaç ve Kumdanlı ovalarına açılanları incelemiştir. Savaşın yeri olarak gösterdiği **Karamıkbeli Kumdanlı ovasına** açılmaktadır(207).

7. Bazı yer adları da savaşın Yalvaç'ta geçtiğini doğrular mahiyettedir. Myriokefalon "**binbaş**" anlamına gelmektedir. Bu durum ister istemez "**Kırkbaş**" köyümüzün adını hatırlatmaktadır. Ayrıca A.Çay'ın tesbit ettiği "**Gâvur Uçtuğu**", "**Şehitler Yaylası**", "**Kanlı Dere**" gibi isimler başka bir savaşa sahne olmamış Yalvaç için düşündürüktür(208).

Araştırmacıları birbirleriyle farklı görüşlere iten büyük ölçüde Ramsay olmuştur. O, bu hususta fikirlerini ilk söyleyen olmakla haliyle diğerlerini etkilemiştir. Araştırmacılar O'nun savaşın yeri olarak hem **Düzbel'i**(209), hem de **Kumdanlı'yı**(210) gösterdiğine inanmaktadırlar. Mesela A.Çay, O.Turan'ın Ramsay'la aynı görüşte olarak savaşın Kumdanlı'da yapıldığına inandığını belirtirken(211), O.Turan, "savaşın Düzbel'de yapıldığını söyleyen Ramsay'ı" eleştirmektedir(212). Araştırmacıları sıkıntıya düşüren Ramsay'ın metodudur. Eserinde yer adlarından ısrarla Hellen-Grek veya latince bahsederken, Türkçe karşılıklarını kesinlikle vermemektedir. Ancak darda kaldığı, adı geçen dillerde karşı-

(205) Turan, a.g.e., s 208.

(206) Çay, a.g.e., s 77 107. dipnot.

(207) Çay, a.g.e., s 16.

(208) Daha geniş bilgi için bkz. Çay, a.g.e., s 90-95.

(209) Ramsay, a.g.e., s 147.

(210) Ramsay'a dayanan Çay, a.g.e., s 76-77 ve Dirimtekin.

(211) Çay, a.g.e., s 76-77.

(212) Turan, a.g.e., s 208 dipnot 31.

lığını bulamadığı zamanlar Türkçe adları kullanmaktadır. Tabiki Hellen, Roma, Grek adları da zamanla terkedilmiş veya değiştirilerek kullanılmakta olduğundan, unutulmuştur. O gün için mühim olan yerleşim yerlerinin bugün tesbit edilebilenlerin çoğu ören yeri durumundadır.

D. MYRIOKEFALON SAVAŞI'NDAN SONRAKİ DURUM

Myriokefalon savaşı Türk Tarihi'nin önemli bir dönüm noktasıdır. Bu savaşla Anadolu Türk hakimiyetine geçmiştir. Savaş sonunda imzalanan ve Bizans için oldukça hafif şartları ihtiva eden antlaşma dahi bu gerçeğin önüne geçememiştir.

Savaş öncesi Türk hakimiyetinde olan Yalvaç'ta bundan böyle kesin-
tisiz bir Türk hakimiyeti sağlanmıştır. Savaştan 6 yıl sonra(1182) böl-
genin önemli bir kalesi olan Uluborlu ile 1204 yılında Isparta fetholu-
narak bu hakimiyet pekiştirilmiştir. Yalnız, Yalvaç'ta 1176'lı yıllarda
şehir ve nüfus yapısı olarak bilgilerimiz yoksa da yerleşmenin henüz
başladığını söyleyebiliriz. Daha önceleri ele geçirilip kaybedilen yer-
lerde dahi, yerleşme askerlerin kalelerde yaşaması şeklinde idi. Fakat
her an yerleşme istidadı gösteren Türkmen toplulukları, ya kendileri
fethederek veya devletin göstermesi ile bölgede her an kendilerini his-
settiriyorlardı. Roma devrinde sağlam savunması ile ünlü Yalvaç'ın bu
dönemde böyle bir özelliğinin en azından kalenin kalmadığı anlaşılma-
ktadır. Aksi halde kaynaklarda fetholunduğu veya elden çıktığı konusunda
birtakım bilgilere rastlanılmış olması gerekirdi. Myriokefalon gibi
önemli bir savaşa tanıklık eden bu yerin adının geçmesi gerekirdi. Sul-
tan'ın Yalvaç'ı savaş yeri olarak seçmesinin sebebi ise stratejik se-
beplerdendir. Sultan dağlarında Bizans ordusu yıpratılacak ve nihayet

bir meydan savaşında yok edilecekti(213).

Savaş sonunda imzalanan antlaşmadan memnun kalmayan Türkmenler Bizans'ı takibe ve fetihlere devam ettiler(214). İmparator da antlaşmaya sadık kalmamış Eskişehir istihkamlarını yıkmamış ancak Sublaion(Homa) tahkimatını yıktırmakla iktifa etmişti. Bunun üzerine bizzat Sultan da Aydın'a kadar olan yerlere akınlar yaptırarak(215) antlaşmayı bozdu.

II.Kılıç Arslan eski Türk geleneğine göre memleketi 11 oğlu arasında taksim ettiğinde Yalvaç, en küçük oğlu Gıyaseddin Keyhüsrev'e düştü(216). Şehzade Uluborlu'da da oturuyor, babalarına tabiliği devam ediyordu. Her biri "Melik" statüsünde olan şehzadeler yarımüstakil idiler. Bağlı bulunduğu eyaletlerde idari, mali, askeri, bütün işleri kendi merkezlerinde kurulan hükümet (divan)lerince yürütülüyor, hatta para bastırıyor, hutbe okutuyor, inşa ettikleri binalara isimlerini yazdırıyorlardı(217). Uçta bulunan Gıyaseddin Bizans'ın içinde bulunduğu durumdan istifade ile yarı müstakil Türkmenlerden asker toplayarak Denizli'ye kadar akınlar yaptırdı. 1186'lı yıllarda yapılan taksimatla oluşturulan bu "Eyalet sistemi" 1192 yılında Gıyaseddin'in Konya tahtına oturması ile son buldu.

Bu dönemin kayda değer olayı III.Haçlı seferlerinin diğer seferler gibi bölgeden geçmesidir. Alman imparatoru F.Barberos Kudüs'e ulaşmak için Alaşehir ve Denizli'yi geçerek Denizli'den Selçuklu sınırlarına

(213) Çay, a.g.e., s 95.

(214) Turan, a.g.e., s 209.

(215) Turan, a.g.e., s 214.

(216) Niketos ve İbnül Esiv'e dayanarak O.Turan, Gıyaseddin Konya Antalya ve Kütahya'ya kadar olan vilayetlerin verildiğini bildirir, s 237, 3. dipnot.

(217) Turan, a.g.e., s 218.

girdi(1190). Uluborlu'ya kadar herhangi bir Türkmen veya Selçuklu saldırısına maruz kalmadılar. Uluborlu'dan sonra dağ ve geçitlerde Türkmenlerin saldırılarına uğradılar. İmparatorun yanında bulunan Selçuklu elçileri bu Türkmenlerin "hiç bir kanuna (devlete) itaat etmediklerini, hatta Sultan'la bile savaşmaktan çekinmediklerini" beyan ettiler(218). Buradan anlaşılmaktadır ki XII.yy'ın sonlarında Yalvaç ve civarında Türkmenlerin olduğunu, henüz yerleşik düzene geçilmediğinden devlet otoritesinin kurulamadığı anlaşılmaktadır. Çünkü henüz Uluborlu Akşehir arasındaki Haçlılara karşı koyma yalnız bu Türkmenler tarafından olmuş, "Uluborlu meliki Gıyaseddin Keyhüsrev'in kendi bölgesinden geçen Alman ordusuna karşı durumu hakkında hiç bir işaret yoktur(219). Gerek Türkmen saldırıları, gerekse Myriokephalon savaşının hatırasını unutmayan F.Barberos geçidini sağına alarak Akşehir'e ulaştı. Takip ettiği yol herhalde Bilge Umar'ın belirttiği çaya ulaşan yol olmalıdır(220).

E. YALVAÇ'IN İSKANINA DAİR BAZI MÜLAHAZALAR

Yalvaç'ın Roma dönemindeki koloni merkezi, konumunu zamanla yitirmesinden sonra tarihle aktif bir görev üstlenmediğini ve bunun sebeplerini daha önceki bölümlerde izah etmeye çalışmıştık. Bunun tabii bir sonucu olarak da Yalvaç Bizans tarihinde kısmen yer alırken, A.Selçukluları literatüründe hiç geçmemektedir. "Yalvaç" adına bu dönemde hiç rastlanılmamaktadır. Halbuki Anadolu'nun fethi ve Türkleşmesini sağlayan A.Selçukluları zamanında, bütün Anadolu şehir ve kasabaları gibi Yalvaç da fethedilmiş ve iskan edildiği hatta yeniden kurulduğu muhak-

(218) Turan, a.g.e., s 222.

(219) Turan, a.g.e., s 223. Fakat bu Türkmenler Gıyaseddin'e tabi idiler. Turan, s 238.

(220) Umar, a.g.m., s 100.

kaktır. Fakat Yalvaç adına ilk defa Hamitoğulları Beyliği Tarihinden bahseden kaynak ve tetkiklerde rastlıyoruz. Bu dönemde Yalvaç, Hamit ilinin önemli şehirlerinden olarak bahsedilmektedir(221). Her ne kadar Beyliklerin kuruluş tarihleri daha sonraki yıllarda mümkün olduysa da, hepsinin de varlığı kuruldukları bölgenin fetih tarihleriyle paralellik arzeder.

Hamitoğullarının merkezi olmuş olan Uluborlu, daha önce de II.Kılıç Arslan'ın son zamanlarında oluşturulan on bir emirlikten birinin merkezi olmuştur. Anadolu Selçukluları zamanında tarihi daha iyi bilinen "Göller yöresi" şehridir. Buranın birkaç defa el değiştirdikten sonra kesin olarak 1182'de Türk hakimiyetine geçmesi ile Eğirdir Gölü'nün güneyi hariç üç tarafının bu tarihten az önce Türk egemenliğini tanımıştır. Buralar doğudan batıya Yalvaç, S.Karaağaç, Gelendost ile Senirkent ve Keçiborlu'dur. Isparta'da ise kesin Türk hakimiyeti 1204 yılından sonra kurulmuştur. Buranın ele geçmesi ile de Atabey, Eğridir, Sütçüler de Türk hakimiyetine geçmiştir.

Bölgedeki A.Selçuklu eserleri de bölgenin fetih tarihleriyle yakınlık gösterir. En eski tarihli eser Atabey'deki 1224 tarihli Er-Tokuş Medresesi'dir. Diğer eserler 1229 tarihli (A.Keykubat zamanı) Uluborlu'da bir cami, Eğridir'de 1237 tarihli han ve 1299 tarihli Isparta Ulu Camii'dir(222). S.Karaağaç'taki merkez Camii Kebir ise 1264 tarihlidir.

(221) Ramsay, a.g.e., s 434-441, 611; Uzunçarşılı, Hamitoğulları, İA, V.C, s 189, K.Göde, a.g.m. s 513.

(222) Turan, a.g.e., s 267.

Yalvaç'taki en eski tarihi eser ise **Devlethan Camii** olup, kim tarafından ve ne zaman yapıldığı kesin belli değildir. Ancak Böcüzade minaresinin diğer Selçuklu minareleri gibi olduğunu ve tuğladan yapıldığını belirtir(223). Diğer camilerde olduğu gibi adını yaptırandan aldığı muhakkaktır. Zira **Devlet(Dolat)**, Devlethan adlarında Selçuklu emir ve komutanları mevcuttur. Bunların ilki Anadolu-Selçuklularının I.Sultan olan Süleyman Şah'ın kardeşi olan **Dolat(Devlet)**(دولت)'tir. İkinci si Anadolu Selçuklularının 4.sultanı **I.Mesut(1116-1155)**'un oğlu **Devlet**'tir. I.Mesut ölmeden kısa bir süre önce memleketi 3 oğlu arasında paylaştırmışsa da(1155)(224), Devlet'in payına nerelerinin düştüğü bilinmemektedir(225). Babasının ölümünden sonra kardeşi **II.Kılıç Arslan'a** biat etmiş ve onunla beraber savaflara katılmıştır(226). **II.Kılıç Arslan** zamanında Yalvaç kesin olarak Türk hakimiyetine geçmiştir. Ancak kardeş Devlet'in ne zamana kadar yaşadığı ve ne gibi görevler aldığını bilmediğimizden, bir hüküm vermek zor olmakla beraber Yalvaç'ta bulunması ihtimal dahilindedir. Diğer bir tarihi şahsiyet de **Devlethan** adını taşımaktadır ve bu da 1345'de ölen Manisa'da bir beylik kurmuş olan **Saruhan Bey'in oğludur**(227). 1410 yılında Saruhan Beyliği'nin Osmanlı Devleti'ne katıldığı sırada Demirci'de bu **Devlethan'ın oğlu Yakub** bulunuyordu(228). "**Devlathan**" adını taşıyan diğer bir şahsiyet de Böcüzade'nin bahsettiği Timur'un emirlerinden olduğunu sandığı kişidir(229). İşin enteresan yanı aynı adı taşıyan ve aynı şekilde tuğla minareli **Ge-men ve Akçaşar köylerinde birer caminin bulunmasıdır**(230). Şüphesiz ki

(223) Böcüzade, a.g.e., s 98. Bugün caminin diğer bölümleri gibi minaresi de değişikliğe uğramıştır. Yıldırım düşmesi neticesi yıkılan minare 1960'lı yıllarda yenilenmiştir.

(224) Turan, a.g.e., s 192.

(225) Turan, a.g.e., s 197.

(226) Turan, a.g.e., s 199 dipnot 5.

(227) Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, C 1, s 77.

(228) Uzunçarşılı, a.g.e., s 76.

(229) Böcüzade, a.g.e., s 98. Böcüzade Kamus'ul alam'da böyle bir isimden (Devlethan) bahsölündüğünü yazar.

(230) " " " " s 98.

bu üç cami de aynı kişi tarafından yaptırılmıştır.

Görüldüğü üzere Yalvaç'ta iskanın ne zaman olduğunu ispata yarayacak herhangi bir belgeyi sunmak mümkün olmamaktadır. Bu hususta bize yardımcı olabilecek Devlethan Camii'nin durumunu izah etmeye çalıştığımız gibi tesbit edebildiğimiz adayların camiyi yaptıklarına dair deliller de yetersiz kalmıştır.

Eğer I.Mesud'un oğlu ve II.Kılıç Arslan'ın kardeşi Devlet adına yapılmış ise, o dönemde Yalvaç'ın iskan edildiğini kabul etmemiz gerekiyor. Bu durum imkansız değildir. Yeni bir isim çıkmadığı takdirde cami adını bu şahsiyetten almıştır(231). Saruhan Bey oğlu Devlethan ise coğrafi farklılık sebebiyle caminin yapımı ile alakası görülmemektedir. Timur'un bölgede cami yapılacak kadar uzun kalmadığı vakasını gözönünde tutarsak, O'nun emirinin camii yaptırması da uzak ihtimaldir. Kaldıkları Timuruların Anadolu'da herhangi bir imar faaliyetlerinde bulduklarını bilmiyoruz.

Yalvaç şehri bir Roma kenti olan Antiocheia kentinin eteğinde ve bu kentin güneyinden geçen çayın suladığı ovada kurulmuştur. Daha önce belirttiğimiz gibi Hellen ve Roma şehirleri kurulurken özellikle düşünülen nokta savunmaya elverişli olması idi. Ticaret ve yol da aranılan vasıflar olmasına rağmen suya yakınlık pek düşünülmezdi. "Romalılar kurulan şehirlerin suyunu pek uzaklardan getirmeye asla üşenmezlerdi" (232). "Antiocheia'nın koloni merkezi olduğu sıralarda nüfusun çok kalabalık olduğu ve tepenin ayak ucunda halkın yaşadığı biliniyorsa da

(231) Bu tür eserlerin yalnız yapımcısının adını taşımadığı, bazen yaptırılanların çocukları veya babasının adını taşıdığı bilinen bir gerçektir(DK).

(232) Ramsay, a.g.e., s 91.

bugün Yalvaç'ın kurulduğu alanda bunu doğrulayan bir kalıntı mevcut değildir." Türklerse bir çok yerlerde eski Roma ve Bizans şehirlerini terk ederek suyun tam olduğu yerlere yerleşmişler ve şehirleri burada kurmuş ve geliştirmişlerdir(233).

Tabii ki bunda başka faktörler vardır. Öncelikle Anadolu'nun yeni sahipleri olan Türklerin savunma anlayışlarındaki farklılıktır. Türkler kurdukları şehirlerde kale yapmazlardı. Ayrıca Türk hakimiyeti uzun ve kalıcı olunca Anadolu kısa bir süre sonra istilalara maruz kalmayacaktır. Artan nüfus (özellikle doğudan gelen göçlerle) yeni yerleşim alanlarına ihtiyaç duyulmuştur. Nihayet Türk unsurunun büyük bir kitlesinin göçebe olduğunu düşünürsek su yalnız insanlar için değil daha önemlisi Türkmenlerin hayvan sürüleri için vazgeçilmez bir hedefti. Dolayısıyla insanlar ve hayvanlar için en tabii ihtiyaçları olan suyun temininde bu tür yerleşim yerleri seçilmiştir.

Yalvaç'ın yerleştiği alan da Anadolu'nun bu yeni sahipleri olan Türklerin ihtiyaçlarına cevap verecek cinstendi. Ancak ihtiyaçları derken yalnız göçebe ihtiyaçlarından bahsetmiyoruz. Zira Anadolu'ya gelen Türk kitleleri yalnız göçebe değildi. Gelenlerin bir kısmı da aydın ve sanat erbabı idi. 1141 **Katvan savaşında Karahıtaylara** yenilen Selçuklular, Orta-Asya Türk Medeniyeti'nin merkezi olan **TÜRKİSTAN'**ı putperest ve ilkel bir kavime terketmek zorunda kaldılar. Bu durum da Türkistan'ın yerleşik ve şehirli halkı ile ilim ve sanat erbabının pek çoğunun Karahıtaylardan kaçarak Anadolu'ya geldiler ki Yalvaç'a Türk nüfusunun ulaştığı yıllar bu zamana rastgelir. Gelenler içinde bulunan Türkmen

(233) Ramsay, a.g.e., s 91.

dervişleri, tekkeler kurarak etraflarında bulunan göçebe Türklere de çeşitli sanatları öğreterek şehir hayatını geliştirdiler(234).

Bu sebepten Yalvaç tipik bir Türk şehrinin tüm özelliklerini gösterir. Şehrin merkezi diğer şehirlerimizde olduğu gibi bir camidir ve bu cami halk arasında "Eski Cami" olarak adlandırılan **Devlethan Camii**dir. Çarşı ve pazar bu caminin etrafında oluşmuş ve mahallelerde çarşığı çevrelemektedir. Ancak mahalleler birbirine bitişik olmayıp ayrı ayrıdır. Aralarındaki mesafe -son yıllar da hariç- gözle gözüktür bir niteliktedir. Her mahalle sosyal, psikolojik ve ekonomik yapıları itibarıyla kısmî olarak farklılık gösterirler. Bu durumu mahalle adlarında da görmek mümkündür. **Tabaklar** (Debbağlar), **Abacılar**, **Leblebiciler**, **Müderri** ve bir mahalle mesafesindeki **Yağcılar** ile **Terziler** köyleri gibi bir meslek zümresinin adını taşıyanlar yanında, **Salur**, **Sofular**, **Kızılcıca** ve yine ilçe merkezine çok yakın olan **Bayat** köyü gibi boy adları ilgi çekmektedir. Ayrıca bir mahalle adı olan **Görgü** ile bir köyün adı **Körkütler** (Görgütler) olması aynı soydan olmaları ihtimalini akla getirmektedir. Bu örnekler Yalvaç'ta yerleşmeyi şehirli unsurlarla beraber göçebe unsurların beraber gerçekleştirdikleri kanaatını uyandırmaktadır.

Çarşı yine geleneksel Türk anlayışı içinde çeşitli arastalara ayrılmıştır. Gerçi onları birarada tutmayı sağlayan **vakıf** veya benzer kurumların yaptırdığı **bedestenler** yoktur ama yine de belli bölümlerde belli esnaf grupları yerleşmiş ve bugün dahi kullanılan Demirciler, Kunduracılar, Semerciler, Keçeciler gibi arastalar veya yalnız adları mevcuttur.

(234) *Nihat Sami Banarlı, Resimli türk Edebiyatı Tarihi, I.C, MEB Devlet Kitapları, İst 1971, s 290.*

Halen kullanılmakta olan yer ve boy adları, göç yollarını izah etmede yardımcı olmaktadır. Bu noktadan hareketle Yalvaç'ı kuran ve buraya yerleşenlerin takip ettikleri yolları bulmak mümkün olacaktır. Üzerinde duracağımız ve inceleyeceğimiz isimler tabii ki en başka YALVAÇ ile SALUR olacaktır. Ancak bunlardan "Salur" ismine Anadolu'nun her yerinde rastlamak mümkündür. Esasen Yalvaç'tan daha geniş bir topluluğu ifade eden "Salur" Anadolu'ya en çok gelen Oğuz boylarındandır. Anadolu'nun çeşitli yerlerinde rastladığımız bu adı taşıyan yerleşim yerlerinin hangisinin daha eski olduğunu kestirmek zor olsa da, eskilik sırasının doğudan batıya olduğunu tahmin etmek zor değildir. Biz burada yalnız Yalvaç'ın bağlı olduğu Salur boyundan değil, genelde mümkün olduğu kadar Yalvaç ve Salur adlarının yanyana bulunduğu yerlerden bahsedeceğiz. Böylece daha sağlıklı bir hükme varabiliriz.

Daha önceki bölümde Yalvaç adını incelerken bu adı taşıyan boy ve oymaklar ile bunların yaşadığı yerleri gözden geçirirsek Yalvaç'ın ne zaman olmasa bile nasıl kurulduğunu açıklayabiliriz.

Yalvaçların Anayurt'ta, Türkistan ve Afganistan'da Salur Boyu teşkilatı dahilinde yaşadıklarını görmüştük. Selçuklularla beraber İran'a yerleşen Türk toplulukları arasında da Salurlar ve ona bağlı Yalavaç topluluklarından bahsettik.

Türkler Anayurttan sonra ikinci durak olan İran'dan büyük ölçüde Anadolu'ya girmeye başladılar. Malazgird Savaşı'ndan önce Azerbaycan Yolu ile Anadolu'ya giren Türkler, Doğu Anadolu ve Kuzey Irak kesimlerine yerleştiler.

Azerbaycan Türklerin Anadolu'ya girmek için kullandıkları ilk kapı olmuştur. Ancak bu zamanda ve bu yörelerde Yalvaç adına rastlamadık. Malazgird Savaşı'ndan sonra ise Türkler güneyde yeni bir kapı açtılar. Ahlat'tan hareket eden Türkmenler, Halep Yolu ile Anadolu'ya girmeye başladılar. Halep, Türkmenlerin Anadolu'ya girmek için kullandıkları ikinci bir kapı olmuştur. Yine I.bölümde bahsettiğimiz gibi, Halep, Hama ve Humus yörelerinde Salurlar'a ve Yalvaçlar'a rastlamaktayız. Demek ki, Salur Boyu ve ona bağlı Yalavaçlar Anadolu'ya girerken bu kapıyı kullanmışlar ve buna göre de Malazgird Savaşı'ndan sonra Anadolu'ya gelmişlerdir. İlk yurt edindikleri yerlerde: buraları olmuştur. XVI.yy da Halep, Hama ve Humus'ta varlıklarından haberdar olduğumuz günümüzde de Nizip'te yaşayan Yalavaç topluluklarından bir kısmı diğer Salur Boyu mensupları ile beraber bugünkü yöreye gelmeleri XIII.yy sonları ile XIV.yy başlarında olmuştur(235). Ancak burada akla bir soru gelmektedir. Acaba Isparta yöresine yerleşip Hamidoğulları Beyliği'ni kuran Salur Boyu ile, Yalvaç'a yerleşen bu insanlar 1141 Katvan Savaşı'ndan sonra Anadolu'ya gelenler arasında mı idiler? Yoksa Malazgird'den hemen sonra (1080) Suriye ve Antep'e yerleşen gruptan mı ayrılmışlardı? Bunu kestirmek bir hayli zor olsa da biz Yalavaç topluluklarının coğrafi mevkiilerine göre karar vermek zorundayız. Bu durumda Halep civarında görülen Yalavaç ve Salur toplulukları daha sonraları gruplara ayrılarak, Anadolu'nun muhtelif yörelerine, bu arada Nizip ve Isparta dolaylarına yerleşmişler veya yerleştirilmişlerdir(236). Tabii ki bu yerleşmeyi sadece

(235) İ.Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi, I.C, s 49. Hamitoğulları, İA, s 189-192; Kemal Göde, Hamitoğulları Tarihte Türk Devletleri, C 2, Ank. Ün. Rekt. Yayınları, Ank 1987, s 513.*

(236) *Gerek Anadolu Selçukluları ve gerekse Osmanlılar göçebe aşiretleri yerleşik hayata geçirmek için zorlayıcı tedbirler alıyorlardı. Boylar ve aşiretler parçalanarak, irsi reislerin idaresi altındaki aşiret dayanışmasını kırıyorlardı. Anadolu aynı adı taşıyan birçok yerleşim yerinin bulunması bu yüzden dir. Ekz. M. Şeker, Fetihlerle Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslâmlaşması, Ötüken Yayınevi, İst 1973, s 111-113.*

Yalvaç'a münhasır saymak doğru değildir. Yerleşmeyi ileride Hamidoğulları Beyliği'ni meydana getirecek olan Teke aşireti ile birlikte mütaalaa etmek gerekir. Çünkü Hamidoğullarını meydana getiren Teke aşireti, Hamidoğullarının mensup olduğu Yomutlar (Yamutlar)da tıptı Yalavaçlar gibi Salur Boyu'na mensupturlar(237).

Bu arada Salur Boyu'nun tarihçesinden kısaca bahsetmek yerinde olacaktır. Dede Korkut kitabında "Salurlar" Oğuz elinin en şerefli mevkiinde idiler. İlin kudretli hakimi Kazan Bey(Han) Salur boyuna mensuptu(238). Selçuklu Devleti kurulmadan önce Hazar'ın ötesinde bulunan Türkmenlerin en kalabalık olanlarından biri de SALURLAR idi ve diğer Türkmenler, Salurları asil unsur olarak görüyorlardı(239).

Selçukluların fetih faaliyetlerine katılan bir kısım Salurlar Batı İran'ın fethinde bulunmuşlar ve burada Fars(İran'ın güney eyaleti) Salgurlu Atabeyliği'ni kurdular(240). Salgurlar (Salurlar), şair ve alimleri himaye ettiler. Türkçe isimleri sonuna kadar korudular(241). Anadolu'nun fethine de katılan Salurlar'ın mühim bir kısmı batıya göç etmemiş olmakla beraber Anadolu'nun fethinde ve iskanında mühim rol oynamıştır(242). Aynı zamanda alim ve şair Sivas ve Kayseri merkez olmak üzere kuvvetli bir devletin sahibi olan Kadı Burhanettin de Salur Boyuna mensuptu. Ayrıca XIII.yy'ın ikinci yarısında Denizli civarında Uç Beyi olan Salur Beğ, belki de bu ismi mensub olduğu boyun beyi olarak

(237) Simer, a.g.e., s 344. Ayrıca Yalvaç'ta Forsakoğlu adlı bir sülale mevcuttur. Oğuz Boylarının önemli bir bölümü olan Varsaklar da Salur Boyu'na mensupturlar.

(238) Muharrem Ergin, Dede Korkut Kitabı, 1000 Temel Eser, İst 1971, s 28-52 ve 216-230.

(239) Simer, a.g.e., s 336. Yamutlar hakkında bkz. I. Aksu, Ün, "Yamutlar (Hamidoğulları), C 2 , Temmuz 1935, s 16, s 226-229.

(240) Moğol Devrine kadar Salur boyu, Solgur şeklinde yazılıyordu (bkz. F. Simer, a.g.e., s 336).

(241) Simer, a.g.e., s 339.

(242) Simer, buna delil olarak Anadolu'da Salur adına çok sık rastlanılmasını gösterir (bkz. F. Simer, a.g.e., s 340).

taşımakta idi(243). Anadolu'ya gelen Salurlar Trablus-şam ve civarına Çukurova'ya, Tarsus'a, Konya, Sivas, Niğde ve Hamit Sancağı'na yerleşmişlerdir.

Netice olarak Yalavaçlar Salur Boyu'na bağlı olarak önce İran'a, buradan da Ahlat kapısından Suriye (Halep) ve Çukurova'dan Anadolu'ya girmişlerdir. Araştırmacıların ittifakla üzerinde durduğu gibi de Devlet tarafından Isparta ve yöresine yerleştirilmişlerdir. Yerleştirilme işinde yalnız göçebe Türkmenler değil, yerleşik sanat erbabı şehirli unsurlar da önemli rol oynamıştır. Özellikle de grubun 1141 savaşı sonrası batıya göç edenler zümresinden olma ihtimali büyüktür. Tekkeler ve zaviyeler etrafında teşkilatlanmış olan bu unsurlar göçebe unsurlara rehberlik etmişler ve onlara yerleşik hayatın icablarını öğretmişler, sahip oldukları zanaatları ile de diğer grupların ihtiyaçlarını sağlamışlardır(244).

F. HAMİDOĞULLARI BEYLİĞİ DÖNEMİ

Hamitoğulları, Anadolu Selçukluları tarafından, Bizans hududuna yerleştirilmiş, Salur Boyu'nun muhtelif kollarını içinde barındıran Türkmenlerden çıkmıştır. 1300'lü yıllarda beyliği kuran Fekküddin Dündar Bey, beyliğe dedesinin adını vermiştir(245). Bu devre ait en eski

(243) *Sümer, a.g.e., s 340. Belki de bu zat Hamitoğulları'na adını veren Hamit Bey'in kendisi idi. 1300'lü yıllarda Hamitoğulları Beyliği'ni kuran Dündar Bey'in büyük babası Hamit de bu bölgede Uç Beyi idi (Bkz. K. Göde, a.g.m., s 513). Kaba bir hesapla iki nesil arasındaki fark 50 yıl olduğunu kabul edersek, Hamit Bey 1250'li yıllarda Salur Bey'le aynı yörede ve aynı yıllarda yaşamıştır. Nitekim F. Sümer'in verdiği bilgilere göre Denizli'de Salur adında yerleşim birimine rastlanılmamaktadır (DK).*

(244) Bu hususta daha geniş bilgi için, F. Köprülü, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu, Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*; M. Şeker, *Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşması*; NS Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Ansiklopedisi*; O. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye gibi eserlere miracaat edilebilir.*

(245) Göde, a.g.m., s 513.

belge **Yalvaç'a bağlı Gençali** köyünde şimdi metruk bulunan "Koyungözlü Baba Zaviyesi"nin H.702(M.1303) tarihli vakfiyesinde Hamit Beyi için **Sultan ül Bahreyn** (İki Deniz Sultanı, Eğridir ve Beyşehir gölleri) denilmektedir(246). Aslında Hamitoğullarının ilk kurulduğu yer Eğridir gölü civarı idi. Beyşehir ve Akşehir Eşrefoğullarından alınarak beylik topraklarına sonradan ilhak olunmuştur(247). Aynı vakfiye Tahir Erdem tarafından *Ün Dergisi*'nde yayımlanmıştır. Vakıfname Uluborlu'da yazıldığından beyliğin merkezi bu yıllarda Uluborlu olmalıdır(248). Fakat Dündar Bey zamanında merkez Eğridir'e taşınmış ve burayı imar ederek şehre kendi adından dolayı "**Feleköbad**" denilmiştir(249). Yalvaç'tan bu dönemde Hamitoğullarının en güzel şehirlerinden birisi olarak bahsedilmektedir(250).

Anadolu beylerinin İhanlılara olan bağlılıklarını devam ettirmek için 1314'de mühim bir kuvvetle Anadolu'ya gelmiş olan beylerbeyi **Emir Çoban**'a itaat edenler arasında Dündar Bey de bulunuyordu. Beyliğin varlığını devam ettirmek isteyen Dündar Bey bu amaçla "**İlhan**" adına sikke kestirmiştir. Fakat **Emir Çobanoğlu Timurtaş** beylikleri yavaş yavaş ortadan kaldırmaya başlaması ve Dündar Bey'i tehdit etmesi yüzünden Dündar Bey Antalya'ya kaçmış ise de yakalanarak katledilmiştir. Timurtaş'a bu işte yardım eden Dündar Bey'in yeğeni **Mahmud**, bu yardıma karşılık olarak Antalya'nın idaresini alırken, Eğridir Kolu dolayısıyla Yalvaç da Timurtaş'ın eline geçmiştir. Ancak Timurtaş isyan ederek

(246) *Böcüzade, a.g.e., s 19.*

(247) *YA.*

(248) *Tahir Erdem, Hamitoğullarına Ait Önemli Bir Belge, Ün, C 2, Temmuz 1935, S 16, s 223-226.*

(249) *Uzunçarşılı, Hamitoğulları, İA, s 190.*

(250) *Göde, a.g.m., s 514-515; Ramsay, a.g.e., s 434-441.*

Mısır'a kaçınca, Hamitoğulları tekrar eski topraklarına sahip oldular (251).

Hamitoğulları Devri Yalvaç tarihinin en önemli ve enteresan olayı meydana gelmiş ve Yalvaç diğer Hamit şehirleri olan Karaağaç, Beyşehir, Seydişehir, Akşehir'le bazı kaynaklara göre Isparta da dahil -beraber Osmanlı Devleti'ne para ile satılmıştır(252).

Tarihte az da olsa görülen bu ilhak şekline sebep: O zaman Hamit Bey'i olan Kemalettin Hüseyin Bey'in Karamanoğullarının tecavüzüne maruz kalmasıdır. Bu yüzden Kemalettin Hüseyin Bey 1375 yılında Osmanlılardan yardım istedi(253). Bu sırada Germiyanolu Süleyman Şah'ın kızı ile Sultan I.Murad'ın oğlu Beyazıt(Yıldırım)'ın düğünleri yapılmakta idi. Sultan I.Murat düğüne çevre Anadolu beylerini de davet etti. Hamitoğlu bu davete elçi ve hediye göndererek icabet etti. Bu elçiyi huzuruna kabul eden Osmanlı padişahı, Hamid oğluna yardım edeceğini ancak hudutdaki bazı kalelerin kendisine satılması lüzumunu belirtti. Hüseyin Bey bu tekliften hoşlanmadı ise de, tepki göstermedi(254). Ancak yine de Kemalettin Hüseyin Bey yurdunu korumak için I.Murad'a elçiler göndermiş ve bu hususta aralarında yazışmalar olmuştur(255). Fakat padişah bu işte kararlıdır ve Hamidoğlu elçisiyle düğünde yapılan bu konuşmayı bir akid olarak kabul etmiştir. "İmdi heman ol ahdün üzerine olup Murad Han Gazi yürüyüp Kütahya'ya çıktı. Hamid oğlu yakinen bildi kim, kendüye gelir. Adem gönderip eyitdi ve ben o ahdin üzerine dururum" de-

(251) Göde, a.g.m., s 514.

(252) Aşıkpaşazade Isparta'yı bu satışa dahil etmemektedir. Uzunçarşılı, Hamitoğulları, İA.

(253) Uzunçarşılı, Kitabeler, Maarif Vekaleti Yayınları, İst 1929, s 246.

(254) Uzunçarşılı, a.g.e., s 246. Osmanlı Sultanı bu düğünden de Germiyanolundan kızının çeyizi olarak Kütahya, Tavşanlı, Emet ve Simav'ı almıştı. Ekz.Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, I.C, s 174.

(255) Feridun Bey münseatına dayanan H.Turhan Dağlıoğlu, Hamitoğulları Hakkında Kaynaklar Ün, Ağustos 1935, S 17, s 237-239.

di. Pes Akşehir'i ve Beğ şehrini ve Seydişehir'ni ve Yalvaç'ı ve Karaağaç'ı ve Isparta'yı bu altı pare şehri şer'i mektupla satıp pazar etdiler. Murat Han Gazi adem gönderüp, ol satun aldığı vilayetleri zapt edüp, hisarlarına kendi kullarını kodu. Ve bu fetih hicretün yidi yüz seksen üçiyle dördü arasında vaki oldu(M.1381-1382)(256). Alınan bu yerlerin sancak beyliğine de Mahmud Bey adında birisini atadı. Böylece Osmanlı Devleti Karamanoğulları ile kuzeyden ve batıdan komşu olmuştu. Bu durumdan endişelenen Karamanoğulları ile Osmanlı Devleti'nin arası açıldı. Karamanoğlu Alaaddin Ali Bey, padişahın Rumeli'nde bulunmasından istifade ile Karaağaç'la beraber Yalvaç'ı Hamitoğlundan kendisinin satın almış olduğunu iddia ederek buraları ve Beyşehir'i işgal etti. Bir rivayete göre de Karamanoğlunu bu işe teşvik eden Hamitoğlu Kemalîttin Hüseyin Bey olmuştur. Hüseyin Bey bu yerlerin kendisinden zorla alındığını ve kurtarılması için Karamanoğlundan yardım istemişti(257).

Haberi duyan Sultan I.Murad çok üzüldü ve devlet azasını ve saltanat erkanını topladı ve: "Şu ahmak zalimin yaptığı işleri görün: Ben Allahu Teâlâ yolunda din gayretiyle çalışarak ülkemi bırakıp, bir aylık yol ve kâfir içine gireyim, gece ve gündüz ömrümü gazaya sarfetmek için niyet edeyim, yiyip içmeyi terk edeyim belâ ve mihneti seçeyim, o gelsin bir bölük mazlum Müslümanların üzerine düşsün, yağma etsin, incitsin.

(256) Mehmet Neşri, *Kitab-ı Cihannüme(Neşri Tarihi)*, I.C, Yayınlayanlar Faik Reşit Unat, Prof.Dr.Mehmet A.Köymen, Ank 1987, s 208-209. Olayın tarihi üzerinde tarihçiler ittifak halinde değillerdir. K.Göde olayı 1374 olarak alırken(s 515), Uzunçarşılı farklı tarihleri doğru olarak kullanmıştır. Mesela O, düğün tarihini Aşıkpaşazade, Hoca Sadettin ve Müneccimbaşı'nın Neşri gibi 1381 olarak verdiklerini, ancak olayın tarihini 1378 olarak gösteren İdris-i Bitlisi'nin doğru olduğunu (Osm.Tarihi, s 174 dipnot 2) söylerken aynı eserin 51.sayfasında 1374 yılından bahsetmektedir. Eserinin diğer bir yerinde ise düğününün 1378 ilhakaında bu tarihten sonra olduğunu (Osm.Tarihi, s 175 dipnot 1) belirten müellif bir başka eserinde(Kitabeler, s 246) düğün tarihini 1381 olarak vermiştir. Gihhanı ise 1377 rakamını vermektedir(Uzunçarşılı, Osm.Tarihi, s 175 dipnot 1).

(257) Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, I.C, s 256 dipnot 1.

Ey Gaziler, bu zalimleri nasıl edeyim? Beni gazadan men ederek, bana müslümanlar üzerine kılıç sallamak kötü işini işletir. Eğer vazgeçip cihad ve gaza ile meşgul olursam, müslümanlar zalim eline düşerler, eğer üzerine varırsam, gaza kılan gazilerin kılıçlarını müminler üzerine döndürmek lâzım gelir."(258) diye bir hayli tereddüitten sonra Hayrettin Paşa'yı Rum eline gazilerin reisi olarak bıraktı. Yalvaç'ı alan Karamanoğlu'na da: "Bre hey bedbaht, müfsid zalim, benim kasdım ve işim gece-gündüz gazaya adanmıştır. Benim gazama mani olur, ben gazada iken müslümanları incitirsin, ahd-ü aman bilir adam değilsin. Senin kökünü kazımayınca ben huzur ile gaza edemem. Nasıl barışmak, zira gazaya mani olan ile gaza etmek en büyük gazadır. Vaktine hazır ol, işte vardım" diye haber gönderdi(259).

Sultan I.Murad'ın bu sözlerinden Karamanoğlu'nun Yalvaç Karaağaç ve Beyşehir'de zulüm yaptığı yağma ve talan ettiği anlaşılmaktadır. Sultan bu yüzden Yalvaç ve diğerlerinin Karamanoğlu'nun eline düşmesini, "bir bölük mazlumun zalim eline düşmesi" olarak nitelemiştir. Bu yerleri tekrar geri almak istemesinin sebebi de Yalvaç ve diğer yerlerin zalim elinden kurtulması içindir. Sultan Murat Konya üzerine hareket ederek "Frenk Yazısı"nda yapılan savaş(260) Karamanoğlu'nu yendi ve kaybedilen yerleri (Yalvaç ve diğerleri) tekrar Osmanlı Devleti'ne bağlandı. 1387(261) Yalvaç'taki Osmanlı hakimiyeti Ankara savaşına kadar devam etmiştir. Bu savaştan sonra Timur, Anadolu beylerinin topraklarını iade ederek beylikleri yeniden ihya etti. İçinde Yalvaç'ın da

(258) Neşri Tarihi, yayınlayan M. Altay Köymen, Kültür Turizm Bakanlığı Yayınları, Ank 1983, s 105.

(259) Neşri Tarihi, s 107 (B Yayını).

(260) Neşri Tarihi, s 109 (KB Yayını).

(261) Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, I. C, s 249.

bulunduğu bazı Hamidoğlu topraklarını ise Karamanoğlu'na bıraktı(262). Eğirdir'i fetheden Timur, yanında Yıldırım olduğu halde Akşehir'e yöneldi(263). Bu yolculuk sırasında tarihimizin acıklı ve esrarlı bir olayı vuku bulmuş ve Yıldırım bu seyahat sırasında Akşehir'e varmadan muhtemelen **Yalvaç civarında** ölmüştür(264).

Merhum Uzunçarşılı "**Kitabeler**" adlı eserinde, Hamidoğullarının Uluborlu, Yalvaç, Eğirdir, Karaağaç kasabaları ile birlikte 15 kalesi, 15 bin süvari ve bir o kadar da piyadesi olduğunu, bu memleketin şehirlerinin az fakat köylerinin çok olduğunu yazmaktadır(265).

Uzunçarşılı bu eserinde Hamidoğullarına ait, Isparta, Eğirdir, Uluborlu, Sarkikaraağaç ve Atabey nahiyelerinde mevcut olan eserlerin kitabelerini yayınlamıştır. Ancak Hamidoğullarının mühim şehirlerinden olarak zikredilen Yalvaç da bir tarihi eserin bulunmaması dolayısıyla haliyle Yalvaç'tan bahsetmek imkânı bulamamıştır. Bu durum dikkat çekicidir(266). Her ne kadar **Devlethan Camii'nin** bir kitabesinin olduğu

(262) Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi, I.C, s 352*. Neşet Çağatay da Timur'un Anadolu'daki faaliyetlerinden olarak; "İzmir dönüşünde Hemideli'nden geçen Timur burada Uluborlu ve daha iki kaleyi fethettikten sonra Eğirdir'i güçlkle fethettiği" hakkında bilgi verir (Bkz. Çağatay, *Temirlenk'in Eğirdir Seferi, Üh, C 10, s 118-120, Haziran 1943, s 1643-1647*). Nizamettin Sami'nin "*Zafername*"sine dayanan Çağatay, Uluborlu'dan sonra kolay fethedilen iki kalenin adını vermemiştir. Timur'un hangi yolu takip ettiği de dolayısıyla meçhul kalmıştır. Eğer tarihi yolu (Eğirdir Gölünün kuzeyini) takib etmişse bu iki şehir veya kale Yalvaç ve Karaağaç olmalıdır (DK).

(263) Çağatay, a.g.m., s 1644.

(264) Tac'üt Fevarih'ten nakle den Çağatay, a.g.m., s 1645.

(265) Uzunçarşılı, *Kitabeler, Maarif Vekaleti Yayınları, İst 1929, s 240* (Uzunçarşılıoğlu İsmail Hakkı).

(266) Yalvaç'ın şimdiki Belediye Başkanı olan Tekin Bayram benim de bulunduğum genel bir toplantıda Yalvaç'ın yatırım yapan ve hizmet götüren kurumların yönetim merkezlerine uzak bulunması ve sapa olması dolayısıyla hizmet dağılımından en az düzeyde yararlandığını ifade etmişti (Yatırım yapan bazı Devlet kurumlarının-bölge müdürlükleri Antalya'dadır ve Yalvaç bu bölgenin en uzağında ve kuzeyindedir). Tarihi gelişim de başkanı haklı çıkarmaktadır. Zira Yalvaç tıpkı bugün olduğu gibi Hamidoğulları Beyliği'nin en ucundadır. Osmanlılara geçtikten ve Karamanoğulları ortadan kaldırıncaya kadar da bu devletler arasında sınır olmuştur. Yani bütün devletlerin ucundadır (sınırlar). Herhalde bundan dolayı devlet adamları ve idareci zümrenin buraya yerleşememişler ve bir tarihi eser veya geniş bir vakıf müessesesi kurulamamıştır. Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerinde de bu durum değişmemiştir. Yalvaç'ın önemli bir yoldan mahrum kalması da bu gelişmeye bir sebep olmuştur.

F.Aksu tarafından zikrediliyor(267)sa da bu kitabe bugün mevcut değildir. Anadolu'nun en mamur ve yatırımların en çok olduğu dönemin beylikler dönemi olduğunu hatırlarsak, Yalvaç'ın bu hususta talihsiz bir konumda olduğunu söyleyebiliriz.

Ankara savaşı ve bu savaşı müteakip Osmanlı Devleti'nde süren Fetret Devri mücadelelerinden galip çıkan Yıldırım'ın oğlu **Çelebi Mehmet**, devlete tek başına sahip olduktan sonra Anadolu'da kaybedilen toprakları almak ve birliği sağlamak yolunda büyük mesafeler katetti. Karşısına çıkan en büyük engel seleflerinde olduğu yine **Karamanoğulları** olmuştur. Yeni padişah Osmanlıların para ile satın aldığı yerlerden olan Yalvaç'ı almak için 1414'de Karamanoğulları üzerine bir sefer tertip ederek Beyşehir ve Seydişehir'i kurtarmıştır. Anlaşma ile sabit kılınan bu durumu Karamanoğulları ertesi sene bozdu. Karamanoğlu Mehmed Bey'in bu taarruzu karşısında Çelebi Mehmet Konya üzerine yürüyüp Karamanoğlunu bir kez daha yendi, öncekinden daha ağır bir antlaşma ile **Yalvaç**'la beraber **Beypazarı**, **Sivrihisar**'ı Osmanlı Devleti'ne bırakmak zorunda kaldı(1415)(268). Bu tarihten sonra Yalvaç'ta kesintisiz Osmanlı hakiyeti kurulmuş oldu. Bu dönemde Anadolu Beylerbeyliğine bağlı olarak kurulan Isparta sancağına dahil bir kaza olan Yalvaç, birara Isparta'dan ayrılarak kısa bir süre Konya'ya bağlanmıştır.

(267) Aksu, *Isparta İli Yer Adları*, s 149.

(268) *Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, I.C, s 352.*

V. BÖLÜM OSMANLI DÖNEMİ

A. BAŞLANGIÇTAN XIX.YÜZYILA KADAR

Yalvaç'ın Osmanlı hakimiyetine nasıl geçtiğini, bundan önceki bölümde gördük. Hamidoğullarının bir şehri iken satın alınmak suretiyle Osmanlı Devleti'ne katılan Yalvaç, kısa bir süre de Karamanoğlu hakimiyeti altında kalmıştır. Ankara savaşından sonra Karamanoğulları'nın topraklarından addedilen Yalvaç, I.Mehmet(Çelebi)'in hükümdarlığı sırasında kesin olarak Osmanlılara katılmıştır.

Osmanlı devrinde sıradan bir kaza konumunda olan Yalvaç, önemli tarihi olaylara sahne ve şahit olmamıştır. Yalnız II.Mehmet İstanbul'u fethetmeden önce kendi aleyhine Venedik ile ittifak kuran Karamanoğlu İbrahim Bey üzerine tertip ettiği sefer sırasında Beyşehir'i almış ve Akşehir yolu ile İbrahim Bey üzerine yürümüştür(269). Bu yürüyüş esna-

(269) Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, s 453.

sında güzergahı olan Karaağaç'tan Örkenez (Bağkonak)'den geçen II.Mehmet'e köylüler tarafından -geçtiği diğer yerlerdeki gibi- köylerine bir cami yapılmasına ve adının da "Sultan Mehmet Cami" denilmesine müsaade almışlardır(270).

H.X.asırda (M.1495-1590) yıllarında Yalvaç'ın sosyo-ekonomik durumu belirten bir belge ÜN Dergisi'nde Hikmet Turhan Dağlıoğlu tarafından defter-i hakani kayıtlarına dayanılarak yayımlanmıştır. Yalvaç tarihini aydınlatan elimizdeki ilk Osmanlı Belgesini aynen aktarıyoruz (271).

X.asırda Yalvaç'ın eski önemini kaybetmiş olduğu o devirden kalma defter-i hakanilerin tetkikinden anlamaktayız. Bugün şehrin nüfusu 8347'dir.

Yalvaç'ta Mahalleler	Ser (baş,nüfus)	Hane
1. Mahalle-i Dabağlar	17	11
2. Mahalle-i Pazar	39	26
3. Hacı Abdi ve Velid Veysel	39	20
4. Müderris ve Akarsuyu	21	14

Yalvaç'ın senelik hasılatı 10 010 akçe bu varidat, şu kaynaklardan elde ediliyordu.

(270) Bözüzade,s 99. Bözüzade bu caminin yapıldığını ve halen mevcut ve mamur olduğunu belirtir. Ş.Karaağaç ilçesinde de halk tarafından Cami-i Kebir olarak bilinen bir Fatih Sultan Mehmet Han Gazi camisi vardır(Bkz.HT Dağlıoğlu, Ş.Karaağaç Kazası,Ün, Nisan Mayıs 1942,C 9,S 97-98,s 1334. Ancak bu cami 1264 tarihlidir. Büyük bir ihtimalle bu sefer sırasında tamir ettirilmiştir(DK).

(271) Hikmet Turhan Dağlıoğlu, H.X.Asırda Hamideli'nde Arazi,Hasılat Nüfus ve Aşiretlerin Vaziyetleri ile Vergi Sistemleri,Ün,Mart,Nisan,Mayıs 1941,C 7,S 84-86,s 1154-1156.

Buğday	Arpa	Bağ	Ceviz	Kovan	Boyahane	Resmi Çift
10 müt 80	9 müt 54	1100	10	16	300	147

Bernak	R.Mücerred	Pazar ve Meyhane maa İhtisab ve Zevaid	Badıkara
78	9	6000	227

(Bu varidatın yekünü 10 010 akçeyi tutmaktadır). Başka bir defterde Yalvaç mahalleleri arasında HİSARARDI, ESKİKÖY adları da vardır.

YALVAÇ KÖYLERİ

	Ser	Hane	Varidatı	
Hisarözü	179	126	6000	
Pir	11	8	779	
Eşref Çiftlik	7	4	947	
Gemen	67	52	9	Tımarı Lutfullah Ağa ser çavuşanı dergahı ali
Kozyaka	90	71	8872	
Altkapı	68	52	4807	Tımarı Pir Ömer Çelebi Veled Lutfullah Ağa çavuşan-ı dergah-ı ali
Üyükülü	54	44	6080	
Örkinaz	81	69	10872	Bu köyde 12 kıt'a değirmen vardır
Sücutülü	65	54	5754	Pir Ali Çelebi'nin Tımarıdır
Akçahisar	51	51	8672	Eğriler(Eğirler) Evrenos veled Hasan-ın tımarıdır
Manarga	40	30	4915	Hasan'ın tımarıdır. Bu köyün bağ, bahçe ve bostan rüsumundan ve oğnam adetinden muafiyetine dair Sultan Beyazıd'ın hükmü vardır
Mezrai Eğrisaray: Mezravi mezbure an kadim-il-eyyam Firuz oğullarının eşkuncu mülkleridir. Haliya Firuz oğullarından Yakub'a tımarlık verilmiştir				
Nüşirevan	14	13	3080	Tımarı Süleyman veled Mehmed Merdam kal'a-i Eğirdir ve Karaca veled Mahmud ve Hamza veled nazar
Şamlıca	30	25	5125	Tımarı Mustafa, Mehmed Veli, Ali
Bağdur	19	15	1900	Tımarı Lutfullah Ağa

Kuyucak	72	57	3003	Defterde bu köy için 50 kayıt vardır. Şimdiki halde dergah-ı muallama hükmi humayun varid olup karye-i mezbur Lutfi'nin kadim-i yurdu olduğu sebepten çiftçilik tariki ile etmiş Haliya eşkuncu vermeğe iltizam ettiği sebepten buyurdum ki ol köye bir eşküncü yazup mezkurun adına kayd edestüz deyu emirler olduğu sebepten deftere sebt olundu. Yılda bir eşkuncu ettire. Bu deftere köhnede nafidine kımkakan seferi humayun vaki oldukça bir eşkuncu ettirmek üzere defteri cedide kaydolundu müsartın ileyh üzerine.
Kaye-i Yarıkka- ya Köprüllü(Kürkü - ler ?)	29	25	1990	
Derziler	49	36	7200	
Yuvalar	11	8	1812	
Sağ(Sağır)	8	5	3000	
Karye-i Yelbengi (Elbengi)	39	25	2622	
Karye-i Bahti- yar	29	25	3702	Bu köyün hasılatı da Eğirdir kalesi muhafızlarının tımarıdır. Seydi veled Paşayığit, Pir Nazar veled Mehmed
Karye-i Köstük	53	40	4512	Tımarı Mehmed veled Hızır ve Bali veled Hızır
Karye-i Göncü	121	90	7566	
Karye-i Kaş	27	18	1439	Bu köyün hasılatı da Eğirdir kalesi muhafızlarının tımarıdır. Seydi veled Paşayığit Pir Nazar Veled
Karye-i (Bulca)	52	46	3924	
Sofular	12	11	1168	Tokmacık da olabilir(DK)
(Görgü)	22	17	810	
	26	13	230	
	7	4	100	
Ayvolu	11	10	2300	
Karye-i Surk	32	22	32	
Karye-i Deper	4	4	3292	
Yalvaç'taki mezzarlar: Timurtaş, Çukurluk, Süptürgelik, Kışlacık, Kızıllı, Fitulluoğlu, Boyalı(?), Ertüklü Çayı				

Bu mezzarlar küçük yerlerdir. Mesela Timurtaş 7 dönüm, Çukurluk, Süptürgelik, Ertüklü Çayı üçer dönümlüktür. X.asırda da bulunan köylerin birçoğu bugün hala mevcuttur. Bazılarının isimleri üzerinde ufak tefek

değişiklikler vardır. Defterde *کرمشکی بلی* diye bir bel adı geçmektedir. Bu bel hakkında şu kayıt bulunmaktadır. Bu bel Karuhisar sancağıyla Hamid sancağı arasındadır. Mezkur Bel Korkulu bel ve Harami durağı olup, Beylerbeyi, Davut Paşa ve belin muhafazına bu karye ahalisinden Hacı Veled Yusuf'a *avarız-1 divani*'den muaf olmak üzere vermiştir.

Aynı defterde Ş.Karaağaç'tan, *Yalvaç Karaağaç*'i diye bahsedilmektedir.

Defterden anlaşıldığı gibi MXVI.asırda Yalvaç'ın mahalleleri olarak bugünkü Tabaklar (Debbağlar), Pazar Mıderris ve Hisarardı görülmektedir. Hisarardı bugün köy konumunda iken, defterde köy olarak gözüken Kaş, Sofular ve Görgü bugün birer mahalledirler. Gemen (Özgüney ve Özbayat, Altıkapı, Üyükülü (Hüyüklü), Örkenez (Bağkonak), Sücüllü, Manarga, Kuyucak, Yarıkaya, Terziler, Sağır, Yelbengi (Elbengi=Bağlarbaşı), Bah-tiyar, Köstük, Ayvalu, Surk köyleri beş asırdır isimlerini muhafaza ederlerken, Hacı Ahdi ve Veled Veysel, Akarsuyu mahalleleri ile, Pir, Eşref Çiftlik, Kozyaka, Eğri Saray, Nuşirevan, Şamlıca, Bağdur, Köprülü Yuvalar, Göncü, Deper ve adı okunamıyan (*کرمشکی بلی*) (Körküler olabilir) köylerine bugün rastlanılmamaktadır. Eğirler'in adı Akçahisar, Masır (Hisarardı'nın mahallesi)ın adı ise Hisarönü olarak geçmektedir. Eğri-saray bugünkü Saray mahallesi, Şamlıca ise Kızılca olabilir.

Listede gösterilen ser(nüfus) sayısı vergi mükellefi olan erkek sayısını göstermektedir. Yalnız Faruk Sümer aynı yüzyılda Yalvaç kazasına bağlı fakat bu listede adı olmayan 56 vergi nüfuslu Salur köyünden bahsetmektedir(272). Sümer Hamid Sancağı'nda 130 vergi nüfuslu ve Yö-

(272) Sümer, Oğuzlar, s 447.

rüklerden olarak Salur oymağının yaşadığını bildirmektedir(273). Bugün Salur adlı bir yörtük grubuna Isparta ve çevresinde rastlamadığımızı göre bu unsurun daha sonraki yıllarda yerleştiği anlaşılmaktadır. Fakat bu yörtük grubunun Isparta ilindeki Salur adını taşıyan yerlerden hangisini teşkil ettiği meçhulümdür.

Diğer taraftan H.981 (M.1573) yılına ait bir vesikadan, birinci vesikanın bahsetmediği Eskinahalle'nin de mevcut olduğu anlaşılmaktadır (274). Yine 1586 tarihli (III.Murat Devri) bir defteri hakani kaydına göre Salur köyü mevcuttur. Bu belgede yine birinci belgede adı zikredilmeyen Şerafettin Çiftliği bu belgede bahsedilmiştir(275). Fakat F. Aksu buranın Bahtiyar köyü olduğunu eskiden Şerefeddin oğullarına ait olduğu için "Şerefettin Çiftliği" olarak anıldığını daha sonra ise ÇAKAL aşiretinin yerleşmesi ile Bahtiyar adını aldığını söylemektedir(276).

Şehir tarihçiliğinin mühim kaynaklarından olan Defter-i Hakani, mühimme defterleri, şeriyeye sicillerinde genellikle hukuki anlaşmazlıklar

(273) Sümer, a.g.e., s 342.

(274) HT.Dağlıoğlu, X.Asırda Hamideli, Üh 2.Kanun 1939, C 5, S 58. Müellifin yayımlandığı mühimme defterindeki bu belgeye göre; Eski mahalleden Hacı isminde bir adamın evini basan eşkiyaların, bazı devlet memurları tarafından himaye edildikleri anlaşılmaktadır

Anadolu Beylerbeyisi'ne hüküm ki;

Halâ Hacı nam kimesne, asitane-i saadetime gelip, Yalvaç kazasında Eskinahalle halından Hızır b.Mehmet ve Turgut ve Şemseddin ve Çingenoğlu ve Kulak Davut ve Çavuş Memi ve Hamdi nam suhte ve Gelendost imamının oğlu ve nefsi Yalvaç'tan ve Afşar'dan ve Gelendost'tan ve Karaağaç'tan ve gayriyeden 30-40 kadar nefer yoldaşları ile geceleyin Yalvaç'ta olan evi basıp cümle mamülkün garet eyleyip zevcesine hakaret edüp envai fesat ve şenaat eylediklerinden zikrolunan ehli fesattan, Hızır nam kimesne Eğridir Yörükleri emini olan Seydi Ahmet yanında olup, birkaç defa teftiş olunmağ için, hüküm-ü hümayunum verilip, henüz bertaraf olunmadığın bildürüp teftiş olmak babında...şeklinde devam etmektedir.

(275) HT.Dağlıoğlu, Eski Çağlarda Hamit Livası, Üh, C 1, S 8, 2.Kanun 1935, s 127-128. Müellif 495 numarada kayıtlı Defter-i Hakani kaydına dayanarak Hamit Livası'nın 16 kazası 7 nahiyesi 277 çiftlik ve savaşa gitmek üzere beslenen 6724 neferi vardır. Yalvaç'a bağlı köy ve çiftlikler şunlardır: Manarga, Hisarönü (Masır), Sücüllü, Salur, Sofular, köyleri ve Şerefeddin Çiftliği.

(276) Aksu, Isparta İli Yer Adları, Isparta 1936, s 17. Yazar adı geçen Şerefeddin'in Yalvaç'ın Hisarardı mahallesinde(?)ki mezar taşlarına göre, babasının ULUGBEY ve kar-

(kişi ile kişi arasında veya kişi ile devlet arasında), isyanlar, göçebe unsurlar ile yerleşik ahali arasındaki sürtüşmeler mühim yer tutmaktadır. Anlaşmazlıkların, isyanların ve benzeri olayların sebepleri o günkü toplumun sosyal, psiko, ekonomik durumlarını açıkladığı gibi zikredilen yer adlarının ayrıca önemi vardır. Devlet otoritesini tesis etme gayretleri yanında vatandaşın şikayet etme hakkı da dikkati çeken başka bir konudur.

Şimdi sunacağımız belgelerden ilki, idare ile halk arasında ilişkiler ile genel tarihimiz açısından da önem taşımaktadır. Neşet Çağatay tarafından yayımlanan 1551 (Kanuni Dönemi) tarihli bu belgede; Hüyükli ve Altıkapı köylülerinin Divan'a müracaat ederek, esasında mukataa (vergilerinin hazineye yatırıldığı topraklar) olan arazilerinden mukataa öşrü alındıktan sonra, bir de subaşılar tarafından "tımamızdır" diyerek ikinci bir vergi alınmaktadır. İkinci bir vergiye karşı köylüler de durumlarının düzeltilmesini isteyen dilekçelerine, Divan'dan verilen cevapta:

"Teke ve Hamid ve Alaiye Sancakları mukataasında nazır olan Karahisar Teke Kadısı Mevlâna Abdülvehhab'a hüküm yazıla ki! Liva-i Hamid'-de Yalvaç kazasında Öyükli (أبو كلور) (Hüyükli) ve Altunkapı (التون قاپو) nam has karyelerin reayası, dergah-ı muâlla'ya arzıhal idüp Sabıka Hamid Sancağı Beyi olan Cafer Bey'in subaşıları zikrolunan karyeler "tımamızdır" deyu altı yıldan beri rüsumumuz almışlardır. Mezbur karyeleri miri canibinden birile mukataaya tutan Yusuf nam amil öşrümüzü zapteylemiştir. Haliyen Hamid Sancağı Beği subaşıları dahi "tımamızsız" deyu bizi rencide ederler, biza hayıf ve zulüm olmuştur deyu bildirdiler.

... deşinin YAKUP olduğunu ve mezar taşlarının kesinti ve süslemelerinden Fatih devrine ait olduğunu ileri sürmektedir. Bu görüşler 7 nolu dipnotta sunulan bilgilerle gelişmektedir(DK).

İmdi zikrolunan Öyüklür ve Altunkapu nam karyeler sene 958 ramazanın 6.gününden (8 Eylül 1551) hassa-i hümayunuma ilhak olunmuştur. Buyurdum ki hükmü hümayunum vardıkta mezkur karyelerin reayasına sancak subaşılarının dahil ettirmiyessin. Şöyle ki dahil edüp tarihi mezburdan beru reayanın rüsumlarını almışlar ise, ba'delyevm hükmedip alıveressin. Tekrar kapıma şikayet gelmeli eylemiesin. Mezkur karyelerin mahsulüne sancak subaşılarını dahil ettirmiyessin. Mezkur karyelerin reayasından biri demi galiz idip, salbe ve siyasete müstehak olsa şer ile hüküm olunduktan sonra, sancak subaşı yeddinde emin marifeti ile siyaset ettiresin. Bedeli siyaset bir akçe ve bir habbe aldirmayasın ve harice ilettirmiyessin. Kanun üzere müteveccih olan cerimeyi miri için aldırarsın, inad edenleri dergah-ı muallama arz eyliyesin, şöyle bilâsun deyu tahriren. Fi 13 cemaziyelevvel 960 (28 Nisan 1553(277)).

Görüldüğü üzere "Mukataa" olan mezkur köy toprakları "Has" topraklar statüsüne alınarak, vergileri padişaha gönderilmesine, haksız yere celbedilen paraların iadesine bu işe karışanların "kanun üzere hükm olunduktan sonra siyaset ettirilmesine (katledilmesine) karar verilmiştir.

Zikredeceğimiz ikinci belge Yalvaç'ta çıkan bir isyanla alakalıdır. Özellikle daha sonraki yıllarda çok sık rastlanan "sohta" isyanlarından olan bu hadisede de Yalvaç'ta bozulan kanun hakimiyetinin İstanbul'daki yankısı ve huzuru iade için alınan tedbirlerin inatla sürdürülmesi dikkate şayandır. 1568 tarihli bu belge:

(277) Neşet Çağatay, *Isparta Tarihi Hakkında Birkaç Tarihi Vesika*, Ün,C 9,S 97-99,Nisan Mayıs 1942,s 1331-1333.

"Hamid İli Beyine hüktüm ki,

Bunda akdem liva-i Hamid'den bazı sahtavat cem olup şekavet üzere olduklarından ele getirülmek için adem gönderilmekte gaybubet eyleyüp hâliya YALVAC kazasından 60 nefer sohta cem olup, fesada mubaşeret eyledüklerinde 50 nefer adem gönderilüp, Yalvaç kazasında mülakat olup meclisi şer-a davet eyledüklerinde itaat etmeyüp mücadele ve muharebe-de meşgul olup içlerinden SİNAN ve SARU nam sohtalar iki nefer sohta ile dahi katlolunduktan sonra sairi gaybet edüp ve dört neferin dahi tutup getürdüklerinde oğlan çeküp refesad eyledükleri bihas belşer-i sabit olmağın nefsi Isparta'da siyaset oluna deyu bildirmişsin. Vusul buldukta sahta adına olup tüfeng ve yerağ kullanıp daveti şer olunduktan itaat etmeyeler ol asıl kimesnelerin haklarından gelesin ol kıtalda katli olunan demi hederdir. Ona göre mukayyet olasın Fi Rebiülevvel sene 976(Kasım 1568)(278).

Belgede özetle isyan eden 60 sohta (medrese öğrencisi)ya karşı 50 asker gönderilmiş, 4'ü öldürülmüş, 4'ü yakalarmış, diğerleri kaçmıştır. Hamid Beyi'nden kaçanların teslim olmamaları halinde icabına bakılması istenmektedir.

XVI. ve XVII.yy'da Yalvaç'ta vuku bulan orjinal bir olay da göçebe unsurlar ile yerleşik ahali arasında meydana gelen sürtüşmelerdir. Bunlardan birincisinden edindiğimiz bir bilgide "Kumdanlı"nın bir yörük taifesi olduğudur. 1573 tarihli bir mühimme defterinde Kumdanlı yörük taifesinin meralarla, tarlaları tahrip etmesi ve koyunlarını geliştigi-

(278) Ahmet Refik'ten nakleden HT.Dağlıoğlu, 16.Asırda Isparta ilinin Tarihi ve Sosyal Durumunu Gösteren Bir Belge, Üh, I. Teşrin 1935, S 19, C 2, s 268.

zel bir şekilde ekinlere salıvermelerine dairdir. Bu durumda zarar görenler İstanbul'a gidip şikayetlerini anlatmışlar ve bu şikayet üzerine Anadolu Beylerbeyi'sine bir hüküm yazılarak tedbir alınması istenmiştir (279).

Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde göçebe unsurlar ile yerleşik kesimler arasında meydana gelen çatışmalar her iki devleti uzun süre meşgul etmiştir. Bunu önlemek için devlet, kolay itaat altına alınamayan, devlet otoritesini kolaylıkla benimsemeyen göçebe unsurları (Yörükler) zorla iskana tabi tutarak tedbir almaya çalışmıştır. Özellikle yeni fethedilen yerlere genellikle bu kesimlerin gönderilmesine dikkat edilmiştir.

Buna benzer bir olay da Yalvaç'ta meydana gelmiştir..Yalvaç civarında bulunan yörüklerden Eski Yörük Cirid ve Saçıkıralı cemaatleri 'kendi hallerinde durmayup vilayet ahalisinin sıbyanlarına taarruz, eşya ve hayvanlarına zarar" verdiklerinden Kıbrıs adasına sürülmüşlerdi. Antalya'da gemilere bindirilip, Kıbrıs'a gönderilen bu kişiler yolda gemi kaptanlarını öldürüp geri dönmüşler (fırar etmişler). Aydın, Saruhan, Menteşe, Kütahya sancaklarında kışlayıp, Yalvaç, Yalvaç Karaağacı, Isparta, Eğridir, Sandıklı, Doğanhisar kazalarında olan dağlara çekilip, ahaliye ait bağ, bahçe ve hayvanlara zarar vermişlerdi. Devlet bu unsurların üstesinden gelmek için yoğun tedbirler almış, hattı adı geçen aşiretlerin ihtiyarlarını devreye sokmuşsa da pek muvaffak olamamış ve nihayet "kendi hallerinde oturmaları, ziraat ve hirasetle meşgul olmaları" şartı ile af olunarak bir kısmı iskani kabul etmiş, bir kısmı da

(279) H.Turhan Dağlıoğlu, X.Asırda Hamideli, Ün,2.Karun 1939,C 5,S 58,s 810-814(Mühimme defteri 23,s 82,H.981-M.1573).

hayvan geliştirmeyi ve dağlarda odun kesip ticaret eylemeyi san'aat it-tihaz etmişlerdir(280).

XVII.yy'da yaşamış olan Kâtip Çelebi, Yalvaç'ı Hamit Livası'nın kazaları arasında saydıktan sonra: "Yalvaç, Eğridir gölünün şarkındadır. Bu kasabanın ab-ı havası hubtur, meyvesi vafiret üzeredir. Meşhur meyvesi armut, elma, kirazdır. Akarsuyu çoktur" şeklinde Yalvaç'ı tanıtmıştır(281).

B. XIX.YÜZYILDA YALVAÇ

Bu yüzyıl Yalvaç tarihi hakkında daha açık ve net bilgilere sahibiz. Buna sebep, Ispartalı olup bu yüzyılın sonlarında devlet idaresinde çalışmış ve belediye başkanlığı yapmış olan **Böcüzade Süleyman Sami'**-nin yazmış olduğu "Isparta Tarihi"nde Yalvaç hakkında geniş sayılabilecek malumat vardır. Yine bu yüzyılda Yalvaç'ta antik Antiocheia şehrinin varlığı tesbit edilmiştir. Hristiyanlık tarihinde önemli bir mevki olan Antiokheia'nın varlığından haberdar olunması ile batı ilim aleminin dikkatini çekmiş ve **Arundell**'in tesbitinden sonra Yalvaç tarihinde olduğu kadar İlkçağ Anadolu Tarihi hakkında bir otorite olan **Ramsay** Yalvaç'ta bu yüzyılın sonlarında ve XX.yy başlarında çalışmalar yaparak İlkçağ Yalvaç Tarihi hakkında geniş bir araştırma yapmıştır.

Yine bu yüzyılda özellikle II.Mahmud döneminde ve onu takip eden "**Tanzimat Devrinde**" ÷lkede yeni düzenlemeler yapılmıştır. Özellikle idari alanda yapılan yenilik ve düzenlemelerden haliyle Yalvaç da nasi-

(280) Ahmet Refik, *Anadolu'da Türk Aşiretleri*, İst 1930, s 9.

(281) Dağlıoğlu, "Eski Çağlarda Hamit Livası"(Kâtip Çelebi'den naklen), *Üğ*, S 8, C 1, II. Ka-
nun 1935, s 127-128.

bini almıştır. Nihayet yine bu yüzyıldan itibaren düzenli olarak meydana getirilen SALNAME'ler özellikle Yalvaç tarihi açısından oldukça ferruatlı bilgilerle doludur. Bu belgelerin Yalvaç'ın nüfus, eğitim ve ekonomisini gün ışığına çıkarmada hizmetleri büyük olmuştur.

İzmir'deki İngiliz kilisesinin başpapazı **TVJ Arundell** İncil'de Sen Paul (Paulos)'un ziyaret ve mücahadeleriyle meşhur olarak zikrettiği, Psidya Antiocheia'sını aramak üzere 1833'te yola çıkmıştır. İlim alemince bilinen fakat yeri bulunamamış olan tarihi Antiocheia'yı bulmak işte bu başpapaza nasib olmuştur.

Akşehir dağ yolundan Yalvaç'a inerken Hisarardı civarında bir tepenin sırtını takipeden muazzam su kemerlerini ve ardından harabeleri buldu. Ancak buranın Antiocheia olduğunu tesbit edebilmesi bölgedeki yazılı taşları okuduktan sonra oldu (1833). Harabeyi tetkik ettikten sonra yazdığı "**Küçük Asya'da Tarihi Keşifler**" adındaki eserini neşretti (282). Eser kısa sürede etkisini gösterdi ve Anadolu'da araştırmalar yapmak üzere kurulmuş olan **Asia Minor Exploration Find**" ve "**Royal Geographic Society**" adlı kuruluşların maddi ve manevi destekleri ile İngiltere Aberdeen Üniversitesi profesörlerinden **WM.Ramsay** Anadolu'ya gönderilmiştir. Ramsay, 1886, 1887 ve 1888 yıllarında Türkiye'de çalışmalarda bulunmuştur(283).

(282) Naci Kum, *Isparta Çevresinde Eski Eserler*, S 8,C 1,2.Kanun 1935,s 132. Arundell bu yılda su kemerlerinden 21 gözün ayakta olduğunu söylerken N.Kum 14 gözün ayakta kaldığını ifade eder(Armağan,s 18 Bugünde,S 14'dür(DK)).

(283) Ramsay,a.g.e.,s 1.

1886 yılında ilk defa Yalvaç'a gelen Ramsay(284)o günkü Antiokheia harabeleri hakkında "Bugüne kadar heybet ve azametini muhafaza eden ve en iyi bilinen" olarak söz eder ve "Arazinin yüksekliğinden istifade eden duvarları(285) Hellenistik ve Roma tarzında çok kuvvetli bir istihkam teşkil eder. Gayet büyük ve çevresi hemen hemen bir mısıf daire teşkil eden bir kaya kesmesi, ihtimal ki "Men Askaenos Mabedi"nin bulunduğu yeri göstermektedir. Antihios nehri (Hisarardı Çayı) Antiokheia arazisinden geçerek Limnai'ye (Eğirdir Gölü) dökülür(286). Bölgenin diğer antik eserlerinin bulunduğu yerlerde de incelemeler yapan Ramsay, Hoyran Gölü'nün kuzeydoğu sahilinde bulunan Gaziri Köyü(287)nde Mer-yem'e mahsus bir kilise olduğunu, fakat asırlardan beri bölgenin yalnız Türklerle meskun olduğunu belirtmektedir. Ramsay'ın Yalvaç'ta araştırdığı üçüncü yer ise Gaziri'nin yakınında bulunan Limenia adası'dır. 1886'da bu adaya gitmek istemişse de, oraya gidecek bir sandal bulamamıştır. Köye ait tek bir sandalın birkaç sene evvel parçalandığını ve yerine yenisinin tedarik edilemediğini, bu yüzden de önceden köylülerin bu adayı ekip biçtikleri halde şimdi bunu yapamadıklarından bahsederek o günkü Türk köyü ve köylüsünün durumunu gösterir(288).

Tanzimatın ilanı ile umutlar artmış ve birtakım olumlu gelişmelere de yol açmıştır. Ferman okunduğunda "Artık bundan sonra valilerin dere-

- (284) Kum, Ramsay'ın ilk defa 1912'de Yalvaç'a geldiğini kaydederse de bu yanlıştır(DK).
 (285) Bugün harabeleri çevreleyen duvarların kalıntıları yeni ortaya çıkarılmaktadır.
 (286) Ramsay, a.g.e., s 441. Şayanı dikkat izimler hep antik çağ isimleridir.
 (287) Aynı şekilde Hoyran Gölünün kuzeydoğu sahilinde bir köyde bulunmamaktadır. Yalnız bölgede Eğridir Gölünün kuzey kesimine (Hoyran Gölü) Gaziri denilmektedir.
 (288) Ramsay, a.g.e., s 463. Gerek Arundell gerek Ramsay Yalvaç'ta yalnız antik şehir kalıntıları ile ilgilenmişlerdir. O günkü Yalvaç'ın ekonomik, sosyal vs yapısı ile adeta ilgilenmemişlerdir. Eserlerinde hiç değinmemişlerdir. Ancak olumsuz yönlerimizi bulduklarında ona değinmektedirler. Mesela bugün yüzlerce sandal olduğu halde adı geçen ada hale ekilmemektedir.

beylerin valinin kapı halkının (deli ve delibaşların) zorbalarının şehirlerde ve köylerde yaptıkları zulüm ve yağma görülmeyecek, sanat erbabından başarı gösterenler ödüllendirilecek ve askere alınmayacaklardı." Bu vaatlerin tam olarak yerine getirildiği söylenememekle beraber İsparta yöresindeki bazı olumlu sonuçlarını Böcüzade şöyle nakletmektedir: "Tanzimatın ilanından Kırım savaşına kadar (1839-1856) geçen 8-10 yıllık süre içinde okullar, medreseler öğrencilerle doldu. Eski medreseler onarılıp düzene sokuldu. Evlenmeler çoğaldı. Nüfus arttı. Kırım savaşına birkaç olay asker gönderildiği halde memlekette hiçbir sıkıntı görülmedi. Velhasıl memlekete yeniden huzur ve refah geldi."(289).

Böcüzade'ye dayanarak, 19.yy'da Yalvaç'ta meydana gelen olayları ve icraatları vermeye çalışalım. Memnuniyetle ifade etmemiz gerekir ki 19.yy'da Yalvaç'ta birtakım yatırımların yapılmaya başladığını,devletin dert dinlediği istekleri dikkate almaya başladığı gözlenmektedir.

İbradı'lı Sadık Bey'in Kaymakamlığı zamanında(1865-1867) Yalvaç'ta Mehmet Ağa ile Çilingirzade'ler arasında diğer kazalarda da benzeri görülen şekilde aralarında rekabet ve idareye yanaşarak gaile çıkartıyorlardı. Kaymakamın yaptığı müdahaleler şikayetlere sebep olmuş ve görevden ayrılmak zorunda bırakılmıştı(290).

Abdulaziz dönemi (1861-1876)nde Mithat Paşa'nın Tuna vilayetinde uyguladığı yönetim şekline uygun olarak 1867 yılında ülkede **Teşkil-i Vilayet (Vilayetlerin Kuruluşu)** usulü uygulanmaya başladı. Bu yeni uy-

(289) Böcüzade,a.g.e.,s 198. 1831'de 7930 olan Yalvaç nüfusu 1882 yılında 24228'e yükselmiştir(Bkz.Tablo 4). Yalnız 1831'deki rakam erkek nüfusu vermektedir. Kadınları da ilave edersek yaklaşık 15 bin civarındadır. 50 yılda nüfus 8-10 bin artmış demektir.

(290) Böcüzade,a.g.e.,s 213.

gulama sonunda Isparta, Konya vilayetinden ayrılarak ayrı bir sancak haline getirilirken, Yalvaç ve Karaağaç kazalarının Konya'ya bağlılığı devam etmiştir. Hoyran'da Yalvaç'a bağlanmıştır(291). Aynı yılda(1867) Yalvaç, telgraf hattına bağlanmıştır. "Konya ile İstanbul arasında yapılan telgraf hattı Akşehir'den Yalvaç'a da bağlanmış ve Ispartalılar telgrafın memleketlerine de gelmesi için aralarında para toplayarak, bir telgrafhane yapmışlar ve telgrafı Yalvaç üzerinden olarak muhabereye başlamışlardır"(292).

Çerkez Necip Paşa 1868 yılında Isparta mutasarrıflığından, Konya mutasarrıflığına atanması Yalvaç için bir şans olmuştur. Konya'ya Yalvaç yolu ile giden yeni Konya mutasarrıfı, o zaman Konya'nın bir kazası olan Yalvaç'la ilgilenmiş ve Yalvaç'ta bir kışla, bir Rüşdiye Mektebi ve bir hükümet konağı yapılmasını kararlaştırmış ve gerekli hazırlıkları yaptırmıştır. Ayrıca kanallar açmış ve setler ve yolların yapımına başlamıştır(293). Bunlardan **Rüşdiye Mektebi** 1872 yılında halkın da yardımları ile yapılmıştır ve Isparta Rüşdiye Mektebinden sonra birinci derecede okul olmuştur(294).

Bu sıralarda Yalvaç'ın ulaşım durumu pek fena bir halde idi. Yalvaç'ın en çok irtibatta olduğu yerlerden olan Akşehir'le olan münasebeti dağdan bir patika yolu olup özellikle kışın zor aşıldığından aylarca buraya gidip gelemiyorlardı. Yalvaç'a diğer bağlantıları olan Konya'ya ve Karaağaç üzerinden, Isparta'ya da Uluborlu üzerinden araba yolu mev-

(291) *Böcüzade, a.g.e., s 213,214. Yalvaç'ta 1773 tarihinde nahiye teşkilatı 1864 yılında da belediye teşkilatı kurulmuştur(Bkz.Akşehir, s 50).*

(292) *Böcüzade, a.g.e., s 215.*

(293) *Böcüzade, a.g.e., s 228.*

(294) *Böcüzade, a.g.e., s 99. Diğer yapılar kışla(şube) ile eski hükümet konağı ve ortaokul 1960'lı yıllarda yıkılmıştır. Dolayısıyla Yalvaç bugün böyle tarihi binalardan mahrum kalmıştır.*

cut ise de şose değildi(295). Fakat Uluborlu üzerinden Isparta'ya gidiş mesafesinin uzak olması yüzünden Yalvaçlılar tarafından pek kullanılmıyordu. Eğirdir Gölü'nün kuzeyden dolaşıp batı kıyısını takip ederek Isparta'ya ulaşmak zaman açısından elverişli değildi. Bu yüzden hayli zahmetli olmasına rağmen bugünkü Sarıidris ve Mahmatlar'a kadar (Eğirim Beli'ne) araba ile ulaşılır. Bundan sonra ya gölden kayıkla Eğirdir'e gelinir veya birçok zahmetlerle karayolu ile Eğirim Beli aşılarak Eğirdir'e ulaşılabirdi(296). Tabii ki bu durum önemli devlet işlerinin de aksamasına sebep oluyordu(297). Nitekim **Balkan Harbi** sırasında **Konya Alayı'nın** bir taburunun mühim bir kısmı gölden nakledilirken kayığın batması ile zayiata uğramıştır(298).

Bu durum 1870'li yıllarda dile getirilmiştir. Bu yılda Konya valiliğine tayin edilmiş olan İngiliz Sait Paşa (Mabeyn Müşiri) teftiş maksadı ile vilayete bağlı yerleri gezmiş ve kendisine en çok okul ve yol konusunda istekler sunulmuştur. Burdur'un Çerçin köyünde yapılan bir toplantıda da vali: "Konya'dan Antalya'ya kadar vilayet içinde dahili ve milli bir demiryolu yapılmasını elzem gördüğünü hatta bu hususta bir kroki çizdirdiğini söylemiştir. Toplantıda bulunan Böcüzade, Isparta, Eğridir ve Eğirim Beli'ni geçerek Yalvaç'a da bir kol verilme suretiyle Şarkikaraağaç Konya'ya bir tren yolunu teklif etmiştir. Vali Paşa bu teklifi beğenmiş, teklif edilen güzergahın bir krokisini çıkartmış hatta keşiflerini yaptırmıştır (750 bin lira). Paranın çıkarılacak his-

(295) Böcüzade, a.g.e., s 55.

(296) Dağlıoğlu, "Şarki Karaağaç Kazası", Üh, S 97-98, Nisan Mayıs 1942, C 9, s 1334-1339. Yazar bu durumun 1940'lı yıllarda da devam ettiğini belirtmektedir. Halk arasında bu bel adını, atıyla birlikte uçurumdan denize uçan bir kişinin içi altınculu heybesinin bulunduğu eğerinin de kaybolmasından dolayı Eğirim diye hayıflanmasından aldığına inanılır(DK).

(297) Dağlıoğlu, a.g.m., s 1337(Böcüzade'den nakil).

(298) Böcüzade, a.g.e., s 242.

se senetleriyle teminine çalışmışsa da, halk hisse senetlerine rağbet etmeyince netice alınamamıştır(298). Böylece Yalvaç'ın ulaşım problemini çözecek, gelişmesini sağlayacak bu projeden istifade edilememiştir. Bir daha da böyle bir düşünce ortaya atılmamıştır.

1880'li yıllarda Yalvaç'ta kaymakamlık yapan Kıbrıslı Tevfik Bey Yalvaç'ın daha önceleri, Kuyucak, Gençali, Senirkent'ten sağladığı üzüm ihtiyacını kendisinin temin etmesi için halka zorla birkaç bin dönüm bağ diktirmiş(299) ve halkın üzüm ihtiyacının temini sağlandığı gibi binlerce dönüm ölü arazi değerlendirilmiştir.

Aynı kaymakam zamanında Yalvaç'ta redif subaylarının sebep olduğu enteresan bir olay meydana gelmiştir. 1886 yılında aylarca maaş ve tayin bedellerini alamayan Yalvaç ilçesi REDİF TABURU subayları, hükümetin Isparta'ya göndermekte olduğu 6000 küstür kuruş Jandarma elbise parasını süvari jandarmanın elinden almış ve ayrıca malmüdürlü ve sandık eminini döverek, sandık odasına hücumla, sandığı açmış ve sandıkta ne buldularsa hepsini aldıktan sonra bir aylık maaşları oranında aralarında bölüşüp senetleri de Kaymakam Tevfik Bey'in suratına atmışlardır.

Kaymakam şaşırılmış ve ne yapılacağını validen sormuş, vali de durumu İstanbul'a yazmıştır.

Seraskerlik makamı bir emirle durumu A.Karahisar fırkası komutanı MirliwaSeyfi Paşa'ya havale etmiştir. Paşa da yanında Sandıklı ilçesi Alay Katibi Tahsin Efendi ile bir de sivil memur alarak (Böcüzade'yi) olarak bir heyet teşkil etmiştir. Yaptığı çalışmalar sonunda heyet:

(299) Böcüzade, a.g.e., s 243.

"Subayların aylıkları hesap edildikten sonra ilk altı aylık maaşları gönderildiği halde merkezdeki yüksek rütbeli subayların bu paraları işleyecek maaşlarına mahsuben aldıklarını tespit etti. Bu subayların fazladan aldıkları maaşlarını, ilk gelecek havalede kesilmesine, alacağı bulunan subaylara hazineden maaş verilmesine karar verilerek, sonuca bağlandı. Daha sonra gelen askeri mahkeme yüksek rütbeli subayların terfi ettirilmemelerine, suçlu görülen Yalvaç'taki Redif subaylarının da Yemen ve Trablusgarb'a gönderilmelerine karar vermiştir. İlçe Kaymakamı Tefvik Bey de bağ dikiminden dolayı "SALİSE NİŞANI" ile mükafatlandırılmıştır(300).

93 harbinden sonra Anadolu'ya gelen Çerkez göçmenlerden birkaç yüz hane Çerkez muhaciri de Isparta'ya gelmişti. Bunlar Konya'ya götürülmek üzere bekletilirken gidinceye kadar kendilerine gündelik verilmesi kararlaştırılmış olmasına rağmen, bu sağlanamayınca parasız olan Çerkez muhacirler isyan etmişlerdi(301). Bu isyan üzerine, mutasarrıf Sadettin Bey görevden alınmıştır, yerine atanan mutasarrıf Babanzade Zihni Paşa (1890-91)(302) zamanında Çerkez muhacirleri için her harmandan birer şinik buğday verilerek, zenginlerden de para yardımı toplamak suretiyle sağlanan yiyecek ve giyecek ve paralar verilerek onları Konya, Ilgın, Akşehir yönlerine gönderdi(303). Bu arada Yalvaç kaymakamı aynı zamanda kendisi de Çerkez olan Rıfat Bey bir kısım Çerkez göçmenlerini Hüyükli köyüne yerleştirmek istedi(304). Köylülerin ifadesine göre kaymakam, köyün tüm topraklarını alıp, buraya göçmenleri yerleştirmek istemişti.

(300) Böcüzade, a.g.e., s 245.

(301) Böcüzade, a.g.e., s 249.

(302) Böcüzade, a.g.e., s 413-414, 249.

(303) Böcüzade, a.g.e., s 251.

(304) Böcüzade, a.g.e., s 250.

Köylüler de buna karşı koyarak tapulu topraklarını vermek istememişlerdir(305). Hatta Kaymakam Rifat Bey'i döverek tahkir etmişlerdir. İş mahkemeye intikal etmiş ve mahkeme: "**Kaymakam buyruğuna karşı geldiler**" suçu ile herbirine bir aydan 3 yıla kadar hapis cezasına çarptırıp, tutuklanmışlardır(306). Hüyükli köylüleri bu duruma itiraz etmişlerse de Böcüzade savcı vekili olduğu istinaf mahkemesinin kararı hakkında bilgi vermemektedir. Ancak "**Köylülerin dilekçesi karşısında dondum kaldım**" (307) ifadesini kullandığına göre Hüyükli köylülerine hak verdiği anlaşılmaktadır.

Aynı kaymakam zamanında Yalvaç'ta türeyen "**Örkenezli Osman Efe**" bir iki yıl Eğridir ve Ş.Karaağaç ilçelerinde eşkiyalık yaptıktan sonra Akşehir'de yakalanarak Konya hapishanesine getirilmiş ve burada ölmüştür. Fakat adı geçenin uğradığı yerlerde kendisine yem ve yiyecek veren birçok biçare köylü cinayet mahkemesine sevk edilerek üçer beşer yıl hüküm yemişlerdir. Aynı mahkeme tarafından suçsuzluğu anlaşılan birçok köylü de salıverilmiştir(308).

II.Meşrutiyet ilanı sırasında mutasarrıf bulunan Mahmut Nazım Paşa, meşrutiyet birgün geç ilan etmiştir. Bu yüzden görevden alınmıştır. Bu sırada yapılan seçimlerde Isparta ve Eğridir'den iki milletvekili seçilerek İstanbul'a gitmişlerdir (Böcüzade ve Burhanzade Hacı Eşref Ağa)(309)

(305) M.koç Boris, Hamit-Hamit Abad Tüm Yönleri İle Isparta, Isp 1983, Türk Köyü Yayınları, s 79.

(306) Koç, a.g.e., s 79; Böcüzade, a.g.e., s 250.

(307) Koç, a.g.e., s 79.

(308) Böcüzade, a.g.e., s 250-251. Müellifin Örkenezli olarak tanıttığı Osman Efe Köstüklü Osman Efe olmalıdır. Örkenezli Derviş Ahmet Köstüklü Osman Efe'nin yanında uzun yıllar eşkiyalık yapmıştır(DK).

(309) Böcüzade, a.g.e., s 259-262-414.

XX.yy başlarında Milli Mücadele dönemine kadar Yalvaç'ta meydana gelen olaylardan olarak; Mutasarrıf Behçet Bey zamanında (1910-12) Hissarardı köyünün setleri yapılmıştır. Mutasarrıf Cemal Bey zamanında ise (1916-1917) Denizli yöresinden gelen çekirge sürülerinden kurtulmak için çalışmalar yapılmışsa da bundan kurtulamamış ve o yılki Isparta'nın ihtiyacı (buğday-arpa,yemlik,tohumluk) Eğridir, Karaağaç ve Yalvaç ilçelerinden temin edilmiştir(310).

Ayrıca bu dönemde yapılan demiryollar vasıtası ile Yalvaç ve Karaağaç Akşehir üzerinden İstanbul'a bağlanırken, Isparta ve diğer ilçelerin demiryolu bağlantısı İzmir'le olmuştur(311).

C. XIX.YÜZYILDA YALVAÇ'IN İDARİ,SOSYAL,EKONOMİK DURUMU (312)

1846'da yapılan düzenlemede Hamid Sancağı, Karaman (Konya) vilayetine bağlı idi. 1867 Vilayet Nizamnamesi'ne göre de bu bağlılık devam etmiştir. Bu dönemde Yalvaç Konya Merkez Sancağı'na bağlı idi. 1877'deki idari taksimatta ise Yalvaç Hamit Sancağı'na bağlanırken, Hamit Sancağı'nın Konya'ya bağlılığı devam etmiştir.

1877 vilayet salnamesine göre Yalvaç hane sayısına göre Isparta ve Eğridir'den sonra üçüncü büyüklüktedir. Eğirdir'in eski başkent olmasının rolü bu yıllara kadar devam etmişse de, daha sonraki salname kayıtlarında Yalvaç, Isparta'dan sonra genel hane sayısı bakımından ikinci sırayı işgal etmiştir.

(310) Böcüzade,a.g.e.,s 324. Anlaşıldığına göre Yalvaç çekirge felaketine maruz kalmıştır.

(311) Böcüzade,a.g.e.,s 298.

(312) Bu bölümdeki bilgiler Yurt Ans,C 5,Isparta Mad.'den alınmıştır.

Tablo 1
(1877 Konya Vilayet Salnamesi)

Kaza Adı	Hane	Köy	Toplam Kadın ve Erkek Nüfus
Isparta Merkez	4274	12	13152
Yalvaç	3674	22	10300
Eğirdir	5245	164	17631
Uluborlu	2881	12	7571
Karaağaç	2157	24	5969

Yalvaç'tan sonra büyüklük sırasına göre Uluborlu ve Karaağaç gelmektedir.

1892 salnamesinde Yalvaç, Isparta'dan sonra büyüklük sırasında ikinci sırada yer almıştır. Bu yılda Yalvaç'ın hane sayısı 3674'den 5161'e yükselmiştir. Köy sayısı ise 22'den 32'ye yükselmiş, mahalle sayısı ise 36'dır.

Tablo 2
(1892 Konya Salnamesi)

Kaza Adı	Hane	Mahalle	Köy
Merkez Kaza	6657	41	27
Yalvaç	5161	36	32
Eğridir	1995	14	38

1892'de eseri yayınlanmış olan Fransız Cuinet'in verdiği bilgilere göre merkez kazanın köy sayısı 46, Eğridir'in 63, Karaağaç'ın 46 ve Yalvaç'ın 33 köyü vardır. Salnamede toplam köy sayısı 197 iken Cuinet'in verdiği rakam 199'dur.

a. Nüfus Durumu

1831 nüfus sayımında Yalvaç bütün Isparta kazalarından (merkez) dahil en fazla nüfusa sahiptir. Yalnız bu sayıma yalnız müslüman ve erkek sayısı dahil edilmiştir. Karaağaç ve Yalvaç'ta hristiyan nüfus mevcut olmadığından bu rakamlar adı geçen kazalar için sabit iken, başta merkez kaza olmak üzere diğer ilçelere hristiyan nüfus ilave edildiğinde Isparta merkez nüfusunun Yalvaç'tan fazla olabileceği dikkate alınmalıdır.

Tablo 3
(1831 nüfus sayımı)

Isparta	6310
Eğridir	4259
Karaağaç	4987
Yalvaç	7930
Uluborlu	4960

1882 sayımları daha teferruatlı olup erkek nüfus yanında kadın nüfusları da verilmiştir. Ayrıca Yalvaç'ta olmamakla beraber gayri müslimlerin sayısı da salnamede yer almıştır.

Bu sayıma göre Yalvaç kadın ve erkek sayısı bakımından Isparta'dan sonra ikinci sırada yer alırken, Eğridir Karaağaç'tan da sonra dördüncü sıraya düşmüştür. Eğridir ve Karaağaç'taki erkek nüfusun çokluğuna karşılık Yalvaç, Uluborlu ve Isparta'da kadın nüfus, erkek nüfustan fazladır. Bu tesbitlere göre Yalvaç'tan başka Karaağaç kazası ile o zaman nahiye olan Senirkent ve Keçiborlu'da hristiyan nüfusun yokluğu dikkati çekmektedir.

Tablo 4
(1882 Konya Vilayet Salnamesi)

Kaza ve Nahiye Adı	MÜSLÜMAN		RUM		ERMENİ		Toplam
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	
Isparta Merkez	13905	14251	2239	2163	346	206	33110
Uluborlu	3409	3472	464	468	-	-	7813
Eğridir	4915	4339	175	178	-	-	9607
Karaağaç	10234	9449	-	-	-	-	19683
Yalvaç	11981	12247	-	-	-	-	24228

1881-82/1893 dönemindeki nüfus rakamlarında pek büyük değişiklik olmamıştır. 1882'de Yalvaç'ın nüfusu 24 228 iken, 1893'te 25 639 olmuştur. Sıralamada Yalvaç Isparta'nın ardından ikincidir. Onu takibeden diğer kazalar ise Eğridir, Karaağaç'ı geçerek üçüncü sırada yer almıştır. Uluborlu son sıradadır.

Tablo 5
1881-82/1893 Dönemi Hamidabat Sancağı Nüfus Dağılımı

Kaza Adı	MÜSLÜMAN		RUM		ERMENİ		Toplam
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	
Isparta	21878	21683	2265	2259	300	319	48704
Yalvaç	12919	12720	-	-	-	-	25639
Eğridir	9803	9884	678	657	-	-	21022
Karaağaç	10203	9774	-	-	-	-	20177
Uluborlu	7636	6597	429	392	-	-	15054

Naci Kum'un verdiği rakamlara dayanarak Yalvaç'ın 1907 senesinde nüfusu 31 bin civarındadır. 1920 senesi nihayetinde ise nüfus 28 313 tür. Bunun 12 520'si erkek, 15 591'i kadındır. Naci Kum aradaki farkı (nüfusun azalmasını) ardı arkası kesilmeyen savaşlara bağlamaktadır(313).

(313) Naci Kum, *Yalvaç Armağanı*, s 67. Rakamlar arasında bir uyumsuzluk vardır. Kadın ve erkek nüfusu toplamı 28 111 tutmakta olup arada 202 fark vardır. s 72'de listelerde ise ilçenin toplam nüfusu 28 402'dir. Aradaki farklar ehemmiyetsiz olup neticeyi değiştirecek mahiyette değildir.

* Tablo 6

1923 Yılındaki Yalvaç Nüfusu(314)

	Kadın	Erkek	Toplam
İlçe merkez	4329	3663	7992
Köyler	11320	8748	20068
Yabancılar	168	174	342
Toplam	15817	12585	28402

Bunlara göre Yalvaç'ın yıllara göre nüfusu şöyledir.

Tablo 7

1831	7930*
1877	10300**
1882	24228
1893	25639
1907	31000
1920	28402

(314) Kum, Yalvaç Amağanı, s 73. Mahalle ve köylerin hane ve nüfus sayılarını gösteren geniş tablo arka sahifededir.

(*) Yalnız erkek nüfus toplamıdır. Kadın nüfus Yalvaç'ta genellikle fazla olduğu için toplam nüfus 17 bin civarında olması lazımdır(DK).

(**) Kadın ve erkek nüfus olarak verilmişse de bunda bir yanlışlık vardır. Ya yalnız erkek nüfustur veya köyler bu rakama dahil değildir(DK).

Tablo 8

Yalvaç Kazası Mahalle ve Köylerinin Nüfus ve Hane Miktarını Gösterir Cetveldir

MERKEZ			
Mahalle İsmi	Hane	Kadın	Erkek
Eski Aşağı	51	96	98
Eski Yukarı	55	118	114
Pazar Aşağı	94	219	204
Pazar Yukarı	86	223	165
Hisar Aşağı	45	95	69
Hisar Yukarı	140	366	316
Debbağlar	38	109	78
Saray	68	156	138
Salur	109	229	196
Sofular	148	345	275
Abacılar	93	249	176
Kaş Aşağı	114	236	157
Kaş Cami	113	196	215
Kaş Hacı Bey	100	248	206
Kaş Yukarı	98	211	199
Kızlıca	78	145	149
Görgü Orta	89	170	145
Görgü Bayram	103	226	222
Görgü Cami	101	283	218
Leblebiciler	93	206	189
Müderriş	73	183	164
Toplam	1889	4329	3663

Tablo 9

Köy	HOYRAN NAHİYESİ		
A.Kaşıkkara	64	165	111
Akçeşar	53	105	83
Eyuplar	75	202	158
Celaptaş	42	129	90
Tırtar	154	422	401
Tokmacık	124	299	291
Gaziri	8	23	15
Kırkbaş	55	157	130
Kurusarı	67	155	132
Kumdanlı	168	405	294
Gençali	86	165	108
Göğnecik	13	31	40
Gökçali	18	53	48
Mısırlı	49	152	101
Yağcılar	72	192	107
Y.Kaşıkkara	100	278	176
Toplam	1143	2933	2285

Tablo 10

KÖYLER			
Köyler İsmi	Hane	Kadın	Erkek
Agap	50	168	126
Ayvalı	52	198	132
Eğirler	86	203	173
Elbengi	123	277	203
Altıkapu	57	157	110
Örkenez	194	587	462
Hüyükli Eski geçit mahallesi	92	205	158
Mescit "	93	225	182
Nalbant "	91	198	135
Yan Arık "	130	260	190
Bahtiyar	66	148	125
Terziler	57	155	115
Ç.Akçeşar	183	393	346
Sücutlü Aşağı	100	282	195
Aşağı Harman "	105	287	194
Cedit Aşağı "	60	146	100
Cedit Yukarı "	157	360	237
Hürşitler "	56	148	121
Kanber "	63	175	138
Yaya Mustafa "	97	248	218
Yukarı "	66	165	135
Toplam	1978	4985	3795
Sağır	55	178	110
Surk	61	151	126
Kuyucak	205	380	328
Gelegermi	220	476	460
Gemen Bayat "	133	341	191
Kuzey "	23	60	60
Güney "	175	430	380
Körkütler	140	446	331
Köstük	77	242	130
Manarga	182	440	360
Yarıkkaya	74	258	192
Genel Toplam	3323	8378	6463

Erkek : 6463

Kadın : 8378

Gn.Top:14841

	Kadın	Erkek	Umumi Yektin
Kasaba mahallatı nüfusu	4329	3663	7992
Kasabaya bağlı köyleri	8387	6463	14850
Hoyran Nahiyesi "	2933	2285	5217
	15649	12411	28060
Yabancılar nüfusu	168	174	342
Genel Toplam	15817	12585	28402

b. Askeri-Sivil-Dini Hizmetler

1892 Konya vilayet salnamesi verilerine göre Yalvaç hane sayısı bakımından en kalabalık ilçedir(3535)(merkez ilçe hariç). Dükkan sayısı bakımından Yalvaç(320) dükkan ile birinci sıradadır (Uluborlu 225,Eğri- dir 211). Ayrıca cami(45), fırın(23), kahvehane(20) sayısı bakımından da birinci sırayı işgal eden yalvaç, çeşme sayısı bakımından(50) Eğri- dir'den sonra, medrese sayısı bakımından(8) Uluborlu'dan, okul sayısı bakımından(14) Karaağaç'tan sonra gelmektedir. Türbe, han, değirmen sa- yısı bakımından diğer ilçelerden daha az sayıya maliktir. Kütüphane ise bütün ilçelerde bir tane iken, Uluborlu'da ise 2 kütüphane vardır.

Tablo 11
1892 Senesine Göre Taşınmaz Mallar
(Merkez ilçe hariç)

	Yalvaç	Eğirdir	Karaağaç	Uluborlu
Cami	45	5	20	6
Türbe	2	16	2	8
Çeşme	50	72	27	-
Hane	3535	864	2736	1107
Han	1	4	2	3
Hamam	2	3	2	2
Dükkan	320	211	152	225
Değirmen	16	1	40	9
Fırın	23	4	8	5
Kahvehane	20	3	9	4
Medrese	8	2	7	11
Okul	14	11	30	4

Tablodan çıkan sonuçlardan biri de en çok nüfusa ve en çok dükkana sahip olan Yalvaç'ta han sayısında görülen azlık ile kahvehane sayısın- daki fazlalıktır. Dükkan sayısına göre bir iş ve ticaret merkezi olması gereken Yalvaç, özellikle marazi hastalığı olan yol ve ulaşım problemi

nedeni ile kapalı bir toplum hüviyetindedir. Han sayısının azlığı ve kahve sayısının çokluğu buna işaret etmektedir. Yine bu duruma göre işsizlik de söz konusudur. Üretilen mal ve hizmet merkez kaza ve köylerine yöneliktir. Dışa açılma ve dış satımın azlığını ortaya koymaktadır.

Ali Cevad 1895 tarihli eserinde yukarıdaki bilgilere ek olarak 10 yağhane, 5 çiftlik, 1 reji, 1 Düyun-u Umumiye binası, 1 telgrafhane, 1 hapishane, 1 depo, 1 hükümet konağı binasını vermektedir.

c. Tarım

Yalvaç'ta geleneksel tarım ürünleri tahılgiller olup, ayrıca afyon ve bugün ekilip dikilmeyen gül, susam hatta pamuğun ekildiği salnamelerden anlaşılmaktadır. Salnamelerde yer almasa da geniş miktarda bahçe ziraatının yapıldığı da muhakkaktır.

1892 salnamesinde Yalvaç'ta üretilen tarım ürünleri miktarları ile verilmiştir (Tablo 12).

Tablo 12
1892 Salnamesi (Tarım Ürünleri)

Ürünün Adı	Miktarı
Buğday	95700 kile
Arpa	43000 "
Yulaf	3000 "
Meler (Aşlık)	1000 "
Darı	1000 "
Mısır Buğdayı	1000 "
Nohut	1000 "
Fasulye	500 "
Mercimek	300 "
Susam	300 "
Fig	250 "
Pamuk	1400 kıyye
Afyon	1600 "

Yalvaç arpa üretiminde ilçeler içerisinde birinci sırayı alırken buğdayda Eğridir'den sonra ikincidir. Diğer ürünlerde de nüfusa oranla büyük bir farklılık yoktur. Bundan halkın geçim kaynağı olarak tarım köylerinde hayvancılıktan sonra, kaza merkezlerinde ise zanaatkârlıktan sonra gelmektedir. Arpa üretiminin çokluğunu da hayvancılığın geniş miktarda yapıl-

masından kaynaklanmaktadır.

Yine Yalvaç'ta bir zamanlar pamuk, susam ve gül tarımının yapıldığını göstermektedir. Bunların üretiminden neden vazgeçildiği ve bugün buna heves edilmemesinin sebebi merak konusudur. Salnamede yer almamış olan urgan ve sicim yapımında kullanılan kenevir ziraatini de ayrıca ilave etmek gerekir.

d. Eğitim

1877 Konya Vilayet Salnamesi'ne göre sıbyan okulu olarak 50 okulla Karaağaç kazası ilk sırada yer alırken, Yalvaç 40 okulla onu takip etmektedir. Bu tarihte Isparta'da ise 20 okul vardır. Bu okullardaki öğrenci sayıları ise Isparta merkez birinci sırada yer alırken, Yalvaç Karaağaç'tan sonra gelmektedir. Aynı salnamede Uluborlu hariç diğerlerinde birer rüşdiye bulunmaktadır. Medrese sayısında ise Yalvaç 8 medrese ile en çok medreseye sahip ilçe olurken, Uluborlu'da 7, Isparta ve Karaağaç'ta 6 medrese bulunmaktaydı. Fakat öğrenci sayısı bakımından Karaağaç'ta 400, Yalvaç'da 300, Isparta'da 146 öğrenci bulunmaktadır.

Tablo 13

(1877 Vilayet Salnamesi'ne Göre Eğitim Durumu)

Kaza Nahiye Adı	Medrese	Öğrenci	Rüşdiye	Öğrenci	Sıbyan Okulu	Öğrenci Erkek	Kız
Yalvaç	8	300	1	20	40	604	474
Isparta	6	146	1	204	20	6080	360
Eğridir	3	47	1	-	27	62	437
Karaağaç	6	400	1	30	50	804	587
Uluborlu	7	102	-	-	35	611	259

Tablo 14
(1882 Salnamesi'ne Göre Eğitim Durumu)

Kaza Adı	Okul Sayısı	Erkek	Kız	Toplam
Yalvaç	46	807	512	1319
Isparta	73	3173	1852	5025
Eğridir	25	1619	470	2089
Karaağaç	53	1864	755	2619
Uluborlu	5	530	290	820

1882 salnamesindeki rakamlara nahiyeler de dahil edilmiştir. Yalvaç'a Hoyran nahiyesi dahildir. Ş.Karaağaç'a ise Afşar dahil edilmiştir. Dolayısıyla rakamlarda bir artış meydana gelmiştir. Sıralamada da değişiklik olmuş ve Isparta 73 okulla birinci, Karaağaç ikinci, Yalvaç üçüncüdür(315). Kız öğrenci yüzdesi bakımından Yalvaç ilk sırayı almaktadır. Yalvaç'ta okuyan öğrencilerin % 38'i kızdır, ilin genel yüzdesi ise % 32'dir. Isparta'da % 36, Uluborlu % 35, Karaağaç % 29, Eğirdir de ise % 23'tür.

Okuyan nüfusun genel nüfusa oranlarında ise 1877 sayımlarında Yalvaç'ta nüfusun % 13.5 öğrencidir. Bu yüzde Isparta (% 51.6)(316) ve Karaağaç (% 30.5)'tan sonra üçüncü sırayı tutturmaktadır. Uluborlu % 12 iken, en düşük yüzde Eğridir'de % 3.09'dur. 1882 rakamlarına köylerde dahil edilince okuma oranlarında bir düşme görülmektedir. Bu düşüşe en çok Yalvaç ilçesinde rastlıyoruz (% 5.44). Eğirdir % 21.7, Isparta merkez ilçe % 15.1, Karaağaç % 13.3 ve Uluborlu % 10.4'tür. Yalnız Eğirdir'de köyler ilave edilince % 3.09'dan % 21.7'ye yükselme görülmektedir.

(315) Karaağaç'ın bu yıllarda Yalvaç'tan bazı hususlarda büyük rakamlara sahibolmasının sebebi Afşarnahiyesinin buraya bağlı olmasındandır. O sıralarda köy olan Gelendost ve ona bağlı diğer köylerde Afşar'a bağlı idiler.

(316) Isparta verilerinde bir yanlışlık olsa gerek. O günkü şartlara göre halkının % 51 inin okullu olması ihtimali azdır. Tablo 11'de görüldüğü üzere 20 sınıyan mektebinde 6400 öğrenci gösterilmektedir. Okul yönünden en az rakamda olmasına rağmen, öğrenci sayısında anormal bir yükseklik göze çarpmaktadır.

1903 Maarif Salnamesi'nde medrese sayılarında büyük artışlar olmuştur. Bu yılda Uluborlu 26 medrese ve 924 öğrenci ile birinci sırada yer alırken, Yalvaç 15 medrese ve 645 öğrenci ile ikinci sıradadır.

Tablo 15
(1903, Maarif Salnamesi)

Kaza Adı	Medrese	Öğrenci	Rüstiye	Öğrenci
Yalvaç	15	645	1	54
Eğirdir	5	273	1	61
Karaağaç	6	436	1	56
Uluborlu	26	924	1	74

Ayrıca Eğirdir ve Uluborlu kazalarında birer tane de Rum ortodoks okulu mevcut olup, Eğirdir'de 60, Uluborlu'da ise 109 hristiyan bu mekteplerde okumaktaydılar. Yine aynı salnamede Isparta sancağındaki kütüphaneler hakkında da bilgi verilmiştir. Buna göre;

Kaza Adı	Kütüphane Sayısı	Kitap Sayısı
Yalvaç	1	450
Isparta Merkez	1	590
Eğirdir	2	220
Karaağaç	1	230
Uluborlu	1	1327

Görüldüğü üzere Eğirdir hariç diğer kazalarda birer kütüphane mevcuttur. Eğirdir'deki 2 kütüphanede 220 kitap mevcutken Uluborlu'da bir kütüphanede 1327 kitap mevcuttur. Yalvaç ise Uluborlu ve Isparta'dan sonra 450 kitapla üçüncü sıradadır.

Yalvaç medreseleri: 1903'te resmi makamlara göre 15 olan medreseden bugün hiçbiri mevcut değildir. Yapı malzemesi olarak kerpiç kulla-

nılması ve mülkiyetlerinin kişilere ait olması yüzünden medreselerin de kapatılmalarından sonra ya sahipleri tarafından başka amaçlarla kullanılmış veya zamanla yıkılmışlardır.

Ancak Turabi Tütüncü'nün tesbitleri(317) ile tarafımızdan yapılan tesbitler sonunda medreselerin adları ve yerlerini vermeye çalışacağız.

a. Kaşyukarı ve Görgü Bayram mahalleleri arasında (şimdiki Musalla'nın ve Görgü Bayram Camii'nin yerinde)ki medrese. Burada Miftü Hacı Ahmet Efendi ve Hacı İbrahim Efendi (ihbar billesi) ile oğlu Hacı Emin Efendi, sonra da Ethem Hoca'nın ders vermişlerdir.

b. Tabuklar mahallesinde Komsuoğlu Medresesi, Hisarardı'ndan gelen yolun Tabaklar mahallelerinde ikiye ayrıldığı, üçgen şeklinde yakın zamanda bahçe iken şimdi evlerin yapıldığı İsmail Komsuoğlu (Cinimam) varisleri ile, Atniye Durvan ve Şevkiye Diker'a ait bahçe ve arsaların bulunduğu yerde.

c. Aynı mahallede Hacı Mevlüt Efendi Medresesi Komsuoğlu Medresesi'nin bitişiği.

ç. Yine Tabaklar mahallelerinde Keskin Hoca Medresesi. Tabaklar mahallesi fabrika caddesinde bugüne kadar kalıntısı kalabilen tek medrese. Caddeye bakan kerpiç duvarı, önündeki bahçenin ihata duvarı olarak ayakta kalmıştır.

d. Pazar Aşağı mahallesinde Hacı Bekir Medresesi.

(317) Turabi Tütüncü, Yalvaç H.Ali Rıza Halk Kütüphanesi Hacı Ali Rıza Efendi ve Yazma Eserleri, AÜ DİCF, Basılmamış Lisans Tezi, Ank 1970, s 17.

e. Pazar Aşağı mahallesinde **Küçük Hacı Hüseyinler Medresesi** (Eski cezaevi).

f. Pazar Yukarı mahallesinde **Ayaz Müftü ve Murtaza Efendi Medresesi**.

g. Pazar Yukarı mahallesinde **Kara Müftü Medresesi**, Milli Mücadele yıllarında müftülük yapmış olan Hüseyin Avni Efendi'ye ait medrese. Bugün aile mezarlıkları ve mirascılarına ait evler bulunmaktadır.

h. Çınaraltı mevkiinde **Emir Ahmet Tekkesi ve Sücüllü Hoca Medresesi**.

i. Hisarardı, Masır'da **Arap Hafız Medresesi**.

j. Ayrıca Salur ve Sofular'da birer medrese ile Gemen, Sücüllü, Çetince ve Hüyük köylerindeki medreseler.

VI. BÖLÜM

MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİ

A. GENEL DURUM

I.Dünya Savaşı bitmeden Osmanlı Devleti'nin karşısında yer alan devletler, Osmanlı Devleti'ni kağıt üzerinde paylaşmışlardı. Gizli anlaşmalarla yapılan taksimatta Yalvaç bölgesi Isparta ile beraber Konya'ya kadar bütün Akdeniz sahilleri İtalya'ya bırakılmıştı.

Mütarekeyi takiben İtilaf Devletleri Anadolu'yu paylaştıkları şekilde işgale başladılar. Artan işgaller karşısında Türk milletinin de Anadolu'nun her tarafında tepkisi ortaya çıkmış, direnişi başlamıştır. Özellikle yerli Rum ve Ermenilerin işgalcilerle işbirliği ettikleri bölgelerde daha hızlı teşkilatlanan Türkler Doğu Karadeniz'de Rumlara, Doğu Anadolu'da Ermenilere, Güneydoğu Anadolu'da Fransız-Ermeni ittifakına ve Batı Anadolu'da Rum-Yunan hareketine karşı silaha sarıldılar. Görüldüğü üzere Anadolu'yu kağıt üzerinde paylaşan devletlerden İtalya-

ya karşı herhangi bir direniş hareketi oluşmamıştır. Bunun nedenleri üzerinde ayrıca durulacaktır.

B. İZMİR'İN İŞGALİNE KARŞI TEPKİLER

İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal edilmesi, Batı Anadolu'da ilk direnişin başlamasına ve daha sonraları tüm direnişin ortak adı olan **KUVAYI MİLLİYE** hareketinin doğmasına sebep olmuştur. Başlangıçta düzenli olmayan ilk direnişler, Kuvayı Milliye adı altında teşkilatlanması ile daha etkili hale gelmeye başlayacaktır. Nitekim Söke, Çine, Ödemiş, Alaşehir, Salihli ve Denizli'de kurulan bu teşkilat mensupları Yörük Ali Efe, Demirci Mehmet* Efe gibi o zaman hazır olan yegane silahlı gruplarını bünyesine alarak Yunanlılara karşı başarılı mücadelelerde bulundular. Bu hareketler halktaki ümitsizliği gidererek, Kuvayı Milliye birliklerine katılımı artırmıştır.

M.Kemal Erzurum Kongresi ile "Yurtta Birliği" sağlamak için çaba sarfederken, bu kongrenin hemen ardından, Batı Anadolu'da **Nazilli'de Milli Mücadele'nin** ikinci kongresi yapıldı(7 Ağustos 1919). Böylece Yunan işgal ve mezalimine karşı koymak, Kuva-yı Milliye'yi kuvvetlendirmek için kurulan Heyet-i Milliye'ler bu kongre sayesinde, bir elden sevk ve idare altına alındı. Kongrede **Nazilli'nin Heyet-i Milliye'nin merkezi olması** ve çevre illerde de Heyet-i Milliye'lerin kurulması kararlaştırıldı. Aynı zamanda milli galeyanı idare, asayişi temin, milli harekâtı birleştirmek, cephelere mücahit ve bunların ihtiyaçlarını gidermede önemli bir adım atılmış oldu(318).

(318) Sıtkı Aydınel, *Güneybatı Anadolu'da Kuva-yı Milliye Harekati*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ank 1990, s 258.

İzmir'in Yunanlılar tarafından işgalini, Isparta'ya duyuran bir Yalvaçlı olmuştur(319). Isparta'da işgale karşı gösterilen ilk tepki, 20 Haziran 1919'da tertip edilen bir mitingte gösterilmiştir(320).

Mitingte "İzmir'in işgalinin ancak Türk'ün kendi kuvvet ve silahının halledeceği" kanısı ile halkın silahlanması kararlaştırıldı. Ertesi günü köy ve ilçelere bir beyanname neşredilerek halk silahlanmaya ve silahlı savunmaya davet edildi(321). Bu bildiri Isparta'nın bütün kaza ve köylerine gönderilmiş olup, eli silah tutanlar vatan görevine çağrıldı ve gönüllü yazımına başlandı(322). Çalışmalar kısa sürede etkisini gösterdi ve daha 24 Haziran'da 1000 kadar gönüllü toplandı(323).

İzmir'in işgaline yalnız Isparta'da değil, belki de bütün Türkiye'de en manalı tepki Yalvaç'tan gelmiştir. Yalvaçlıların sadaret makamına çektikleri telgraf Yalvaç tarihinin en önemli belgesi niteliğini taşır. Bu önemli belgeyi -aynı zamanda bir Yalvaçlı olarak- gururla sunuyorum:

"Toprağın bir zerresi Türk ve İslâm kanı ile yoğrulmuş olan sevgili İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal edildiği haberini aldık. Biz

(319) 1983 Isparta Yıllığı, s 33. Kişinin adı zikredilmemiştir.

(320) Nuri Köstüklü, Milli Mücadele'de Denizli, Isparta, Burdur Sancaklarında Kuvayı Milliye fikri üzerinde ilk çalışmalar, Atatürk Araştırma Merkezi, ADITYK(AAM)C V,S 14, Mart 1989, s 484. Isparta il yıllığında böyle bir mitingün Afşar'da yapıldığı ve o gün oranın pazarı olmasından dolayı toplantının çok kalabalık bir kitle tarafından takip edildiği belirtilmektedir. Ancak mitingün tarihi verilmemiştir. Toplantıdan sonra yayımlanan bildirin tarihini 22 Haziran'dır. Bu tarih Köstüklü ile çelişmemektedir. Böküzade ise, Afşar'da yapılan mitingün ardından Eğirdir'i 22 Eylül'de gidildiğini (Bkz.s 348,349) ifade etmektedir. Kanaatimizce bu tarih geç bir tarihtir ve yanlışlık olmalıdır. Zira 20 Haziran İzmir'in işgalini kinamak için zaten geç bir tarihtir. Kaldı ki Eylül ayına kalması imkansız gibidir(DK). Yer meselesine gelince Yıllık ve Böküzade Afşar toplantısını (mitingi) geniş olarak vermiştir. Köstüklü ise teferruatına girmemiştir ve kanaatimizce "Isparta" demekle yetinmiştir (Afşar bugün Gelendost ile sınırlarında büyük bir kasabadır) (DK).

(321) Isparta Yıllığı, s 33; Köstüklü, s 489.

(322) Isparta Yıllığı, s 33.

(323) Köstüklü, a.g.m., s 484.

Yalvaç kazası ahalisi olarak bu kadar haksız ve feci işgali, tarihlerde duyulmamış cinayetlere göz yuman müsaade eden (güya) medeni insanlık önünde KANIMIZIN SON DAMLASINI akıtarak kanımızla düşmanlarımızı boğmak istiyoruz.

Bütün ahali heyecan ve galeyandadır. Hepimiz ahd ü peyman ettik, biz namusumuz ile yaşayacağız, namusumuz ile öleceğiz. Türk Milleti zilletle yaşamaz, bu kadar hakir bir zillete katlanarak yaşamak isteyen bir Türk ve Müslüman tasavvur edilemez. Biz daha ölmedik, şanlı tarihimizin son kurbanı olacağız, gayret borcumuz, ya İzmir ya ölümdür. Vatan için ölmeye amadeyiz. Ferman cevabı bekliyoruz."

İmzalar

Müftü Hüseyin, Belediye Reisi Abdullah, İdare Meclisi Üyesi İbrahim, Rıza, Hafız Mehmet, Ulemadan Mustafa, Mehmet, Hüsnü, Halil, Eşraftan Rıza, Halil, Tefrik, Yusuf(324).

Telgrafta ismi olan şahıslardan başka Yalvaç'ın Milli Mücadele döneminin önde gelen ismi İsmail Remzi Bey de Kuvayı Milliye tarihinde emeği geçen kişiler arasında olduğunu belirtmeden geçmeyelim.

Isparta'da Kuvayı Milliye'nin tanınması, taraftar toplamasında ve kökleşmesinde etkili olan şahsiyetlerin II.Ordu Müfettişi Mersinli Cemal Paşa, Hafız İbrahim Efendi (Demiralay), ile müftü Hüseyin Hüsnü (Özdamar)'dır. Onların çalışmaları ile Isparta ve çevresi Kuvayı Milliye'nin yanında yer almış ve Isparta'ya gelen şehzade Abdurrahim Efendiye soğuk bakmışlardır(325).

(324) Isparta Yıllığı, s 32.

(325) YA, Isparta Mağ, s 3530. Bunlardan başka Isparta'da milli mücadele hareketinde katkıda bulunan bir şahsiyet daha vardır. O da Ali Fuat (Cebesoy) Paşa'dır ve 27 Haziran 1919'da 20. Kolordu Komutanı olarak yayınladığı emirlerde, komutasındaki 20. Kolordunun sorumluluk bölgesine dahil olan Isparta'da Kuvayı Milliye yanlısı kararlar alınmasından leyhte kamuoyu oluşmasında etkili olmuştur (Aydınel, s 225).

C. YALVAÇ'TA KUVA-YI MİLLİYE HAREKETLERİ

Kuvayı Milliye hareketine pek sıcak bakmadığı anlaşılan Böcüzade Süleyman Sami Yalvaç ve civarında Kuvayı Milliye hareketinin başlamasını şöyle anlatır: "Harp kaçakları ve eski ittihatçılardan muhtelif kim-seler Anadolu'ya yayılarak, kimi çete, kimi gönüllü, kimi subay, kimi er olarak KUVAYI MİLLİYE Teşkilatına girmeye başladılar. Elleri-ne geçirdikleri kırık-dökük silah ve tüfenklerle köylere kadar dağıldılar. İstanbul idaresinden memnun olmayan halkı kendi çevrelerinde topladılar. Efeler ve çeteler arasına girdiler. M.Kemal'in Sivas Kongresi'ni yaptığı sıralarda elde dayanabilecek tek silahlı kuvvet Demirci Mehmet Efe ve benzerlerinden başkası olmadığından, onlar da bu kuvvetlere gilyüz göstermek zorunda kaldılar. Bu düzensiz kuvvetlerde, bundan istifade ile daha kuvvetlenmişler ve bu arada da "Müdafai Hukuk Cemiyeti" kurulmasına önem vermişlerdir.

Bu derme çatma kuvvetler her yerin jandarma ve askerlik şubeleri, subay ve erleri ile birleşerek Konya vilayetinde önce, Beyşehir tarafından -hiç bir engele rastlanmadan- Karaağaç ve Yalvaç kazaları üzerine yürüyüp yerli hristiyan olmayan bu iki kazayı ellerine geçirdikten sonra Afşar nahiyesine ve oradan da Eğridir'e geçtiler(22 Eylül 1919)" (326).

... Isparta'daki miting ve halkın silahlandırılmasından haberi olan 2.Ordu müfettişi Mersinli Cemal Paşa da bu faaliyetleri el altından desteklemiş, hatta A.Karahisar-daki 23.Tümen Komutanı Ömer Lütfi Bey'e gayet acele olarak gönderdiği şifrede "Düş-manın Burdur ve Isparta havalisine ilerlemesine mani olmak istiyorum. Kavi bir Mi-lis teşkilatının yapılmasını lüzumlu görüyorum" demiştir(Köstüklü,s 484).
(326) Böcüzade,a.g.e.,s 348-349.

Böcüzade'nin bu üslûbuna bakarak Yalvaç'ın Kuvayı Milliye hareketinin içine zorla çekildiğini anlamamak gerekir. O günlerde Yalvaç'ta bulunan Naci Kum, Yalvaç'ın Kuva-yı Milliye'ye katılmasını, "İzmir'in işgalini müteakip burada ciddi bir akstülamel tevellüt ederek ileriye gören münevverler irşadâtı ile müdafaa tedarik ve tedbiri almıştır(327).

Gerçi Yalvaç, bütün Kurtuluş Savaşı boyunca işgale uğramamıştır ama, işgal bölgelerine yakın olması dolayısıyla olayların uzağında kalamamış ve ilk andan itibaren Kuva-yı Milliye hareketinin içinde yer almıştır.

Denizli Heyet-i Milliye'si tarafından 18 Temmuz 1919'da Isparta ve kazalarını içine alan bir beyanname yayımlandı. Bu beyannamenin tesiri ile Isparta ve kazalarında Kuvayı Milliye teşkili hızlandı. Milis toplama, iâşe, giyim, silah, cephane gibi hususlarda cepheler maddi bakımdan desteklenmiştir(328). 7 Ağustos 1919'da toplanan Nazilli Kongresi'ne Yalvaç'tan delege katılmamıştır. Isparta, Eğirdir ve Uluborlu'dan katılan bir heyet, Ispartada da Kuva-yı Milliye cemiyetinin kurulması için bir heyet seçmiştir. Bu heyetin Isparta'ya gelmesinden sonra bütün ilçelerde teşkilatlanmaya gidilmiştir(329).

Yalvaç'ta bir "Müdafa-i Milliye" teşkilatı kurularak Nazilli Heyet-i Milliyesi'nin beyannamelerini memlekette gizli vasıtalarla neşrederek(330) icap eden tedarikata başlandı. Diğer taraftan Heyet-i

(327) *Telgraftan bahsetmemekle beraber o günkü havayı telgraftaki kadar güzel aksettirmektedir. N.Kum,s 65.*

(328) *Aydinel,a.g.e.,s 210.*

(329) *Yıllık,s 35.*

(330) *Kum, Yalvaç Armağanı,s 65. Yazar Yalvaç'ta Müdafa-i Milliye Cemiyeti'nin kuruluş tarihini Nisan 1919(1335) bu yanlıştır. Zira bu teşkilatların bütün Anadolu'da kurulması 15 Mayıs'tan sonradır. Yalvaç'ta bundan önce kurulmasını gerektiren bir sebep de yoktur. Köstüklü haklı olarak Isparta'da Kuvayı Milliye teşkilatınının 20 Haziran'dan sonra başladığını söylemektedir(Bkz.Köstüklü,a.g.m.,s 484).*

Merkezi(Nazilli) ile de münasebete geçilerek, 1915 Eylülünde Beyşehir ve Karaağaç kazalarından sonra resmen Kuva-yı Milliye'ye katılmıştır (331). İlçe teşkilatları Isparta'ya, Isparta'da Nazilli'ye bağlanıyordu (332). 23 Eylül 1919'da toplanan II.Nazilli kongresine katılan Yalvaç (333) bundan sonra da İstiklal Savaşı boyunca üzerine düşen görevi yerine getirmiştir. Isparta Kuva-yı Milliye'si ile beraber yapılan işleri şu şekilde özetleyebiliriz:

a. Normal askerlik yükümlülüğüne girenler, Nazilli cephesine gönderilerek, onların masraflarını karşılamak üzere "Okturva Resmi" adı altında nakliyecilerden ve askere gidemeyecek durumda olanlardan ikiyüz lira bedel alınarak, halktan toplanan diğer para, erzak, giyecek gibi eşyalarla her cins ve çaptaki silahlar, mermi, kasatura vb. savaş malzemesi Nazilli(Köşk) cephesine sevk edildi.

b. Yine halkın elindeki at, kısırak, merkep, deve vb. taşıt araçları bir makbuz karşılığında "Tekalifi Milliye" adına toplandı.

c. İlçeden teşkil edilen kuvvetler en kısa sürede "Demir alaylar" emrine gönderiliyordu(334). Batıda olduğu gibi Isparta'da Kuvayı Milliye'nin teşekkülü dağda gezen efelere verildi. Bunlardan Mahmut Efe ve Dereli Hafız milli kuvvetlere katılırken Eğirdir'de 47 eşkiya gönüllü olarak Kuvayı Milliye teşkilatına katıldılar. Bunlar da peyderpey Denizli'ye gönderildi(335).

(331) Aydınel, a.g.e., s 271; Kum, a.g.e., s 65.

(332) Yıllık, s 35.

(333) Kum, a.g.e., s 65.

(334) Yıllık, s 35.

(335) Köstüklü, s 484.

Bilindiği gibi Isparta yöresi gizli antlaşmalarla İtalya'ya bırakılmıştı. Ancak görüldüğü üzere faaliyet alanı ise batı cephesinde, Yunanlılara karşı olmaktadır. İtalyanlar da başlangıçta endişe uyandırdılar.

Denizli'den gelen Ispartalı bir grup Aydın ve Nazilli'den gelen göçmenlere dayanarak, Yunanlıların buralarda yaptığı zulümleri Ispartada anlatmaları, İtalyanların Antalya'dan sonra Isparta'yı da işgal edecekleri endişesini doğurdu ve direniş çalışmaları artırıldı(336). Resmî makamlardan da aynı doğrultuda haberler geliyordu. Burdur Askerlik Şubesi Başkanı Albay İsmail Bey 17 Mayıs 1919'da 57.Tümene çektiği bir telgrafta "İtalyan kuvvetlerinin Antalya'da işgal alanını genişletmekte oldukları, halktan imza toplayarak işgali tasvibe çalıştıkları, bunu önlemek için gizli bir teşkilat kurulmasını teklif etti(337). Yine aynı telgrafta Isparta ve Uluborlu'nun yerli Rumlarının İzmir'e gidip, Rum çetelerine katıldıklarını haber verip Isparta ve Eğirdir'de de aynı tür propaganda faaliyetlerine giriştiklerini haber vermiştir(338).

İtalyanlar 28 Haziran 1919'da Isparta'ya gelmişlerse de, Ispartada kurulan milli teşkilat sayesinde bir haftalık bir işgalden sonra Isparta'yı terkettiler(339). Bundan dolayı Anadolu'yu işgal eden devletlerden yalnız İtalya'ya karşı bütün yurttaki olduğu gibi, silahlı direniş olmamıştır.

(336) *Yıllık*, s 33.

(337) *Aydinel, a.g.e., s 79.*

(338) *Aydinel, a.g.e., s 81.*

(339) *Yıllık*, s 34. Ayrıca daha geniş bilgi için bkz. *YA, Isparta Mad.*

D. TBMM'NİN KURULMASINDAN SONRA GELİŞEN OLAYLAR

Burada Ankara'da toplanacak olan fevkalade selahiyete haiz TBMM'ne Yalvaç'tan Osman Ağazade İsmail Remzi Bey(Berkün) seçilerek Ankara'ya gönderilmiştir(340). Aynı yılda yapılan "İl Genel Meclisi Üyeliği"ni de Yalvaç'tan Ethem Bey seçilerek Ekim ayı içinde Isparta'ya gitmiştir (341). Fakat Ethem Efendi, Yalvaç'ta bulunduğu Maarif Memurluğu görevi dolayısıyla toplantılara katılmamış, yerine mahallinde Yusuf Efendi adında birisi seçilerek toplantılara bu zat katılmıştır(342).

Milli Mücadele dönemi Yalvaç Tarihi'nin önemli bir olayı Konya'da çıkan Delibaş Mehmet İsyanı'nın Yalvaç'a da sirayet etmesidir.

Daha önce iki defa isyan eden Delibaş, üçüncü isyanında 2 Ekim 1920'de Çumra'yı ele geçirip ertesi gün de Konya'yı bastı(343). Haber Isparta'ya A.Koçhisar'dan şu şekilde bildirilmiştir: "Konya'nın Bozkır Kazası cihetinden Delibaş Mehmet adında bir çete reisinin Kuvayı Milliye aleyhine bir, iki bin kişilik bir kuvvetle, Konya hükümetini zabt, bütün memur ve görevlileri azl ve ifna ettiği telgraf hatlarını keserek haberleşmeyi önlediği hatta bunların Yalvaç ve Karaağaç'ı işgal ettikleri haberi verilmiştir(344). Gerçekten de isyancılar Konya'ya sahip oldukları günlerde yalnız Yalvaç ve Karaağaç'a değil, Akşehir, Beyşehir ve Ilgın'a da hakim olmuşlardır(345). 6 Ekim'de(346) Refet Bele komutasındaki birlikler karşısında tutunamayıp çevre ilçelere dağılan

(340) Kum, s 65. Adı geçen İsmail Remzi Bey "Emir Kadılar"dan olup daha sonraları Yalvaç'ta Belediye başkanlıkları yapmış olan Edip Bey(Berkün) ile Mesut Berkün aynı sülaledendir(DK). Isparta'da seçilen diğer mebuslar; belediye başkanı M.Nadir Süldürzade, eski müftü Hacı Hüsnü(Özdamar), Heyet-i Temsiliye Isparta Şubesi Reisi Hafız İbrahim(Demiralay), Uluborlu'dan Tahir Bey'dir(Böcüzade, s 355). Maalesef Yurt Ans. 'de İsmail Remzi Bey'in adı geçmemektedir.

(341) Böcüzade, a.g.e., s 366.

(342) Böcüzade, a.g.e., s 389.

(343) YA, s 3530

(344) Böcüzade, a.g.e., s 367.

(345) Selahattin Tansel, Mondros'tan Mudanya'ya, C III, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı

asiler(347) 9-10 Ekim'de Akseki'yi işgal ederek çevredeki ilçelere bir bildiri yayınladılar, Yalvaç'a da gönderilen(348), bu bildirimlerde asiler: "Halife tarafında olduklarını ve bu yolda yürüteceklerini söylüyorlar ve kendileriyle işbirliği yapılmasını istiyorlardı(349)."

Ayaklanmanın bastırılması için üç ayrı birlik oluşturuldu. Demirci Mehmet Efe maiyetinde, Denizli Kuvayı Milliye birlikleri olduğu halde kendisine(350) Hafız İbrahim Bey maiyetindeki **Demiralay** erlerinden bir kısmı da eşlik ediyorlardı(351). 10 Ekim 1920'de başlayan hareket, Yalvaç, Şarki Karaağaç, Eğridir yönünde ilerleyen Demirci kuvvetleri tarafından başarıya ulaştırılmış ve bölge asilerden temizlenmiştir. İsyanı bastırmakla görevli diğer iki kişiden Refet Bey Çumra'da Yarbay Osman da Beyşehir ve Seydişehir'i kurtararak Delibaş ayaklanması 23 Ekim 1920'de tamamiyle sona erdirilmiştir(352).

Sakarya Savaşı öncesinde Türk milleti bütün varını ortaya koyarak maddi ve manevi hazırlıklarını tamamlamıştı. Türk milleti üstün Yunan kuvvetleri karşısındaki açığı ancak kabiliyeti ve taktik açıdan kapatabilecektir. Yalvaç, cephenin güney kesiminde olduğu için Yunanlıların muhtemel bir -Türk ordusuna güneyden çevirme- hareketinin karşısında jeopolitik yönden büyük bir ehemmiyet taşımakta idi. Bu yüzden Türk Genel Kurmayı Yalvaç'ta mühim bir savunma hattı oluşturdu. "Yunan taarruzu karşısında üç müdafaa mevzi meydana getirilerek yurdun savunmasına girildi. Kuzey güney istikametinde oluşturulan bu üç savunma mevziin

... *Yayınları, Ank 1973, s 128.*

(346) *Tansel, a.g.e., s 129.*

(347) *YA, s 3530.*

(348) *Yalvaç'ın asilerin elinde olduğu anlaşılıyor.*

(349) *Tansel, a.g.e., s 129.*

(350) *YA, s 3530.*

(351) *Böcüzade, a.g.e., s 367.*

(352) *YA, s 3530.*

üçüncüsünü ve en güneyini teşkil etmekte olup, Sakarya nehri ile Porsuk çayının birleştiği noktadan başlayan ve Akdağ, Bolvadin, Çay, Sultan dağları ve Yalvaç'ın batısındaki Karakuş dağlarına kadar uzanıyordu. Yine Batı Cephesi Komutanlığı'nca sık sık, verilen emirlerde tekrarlanan, düşmanın Bolvadin-Çay üzerinden yapacağı taarruzda kuzey hareketini emniyete almak için Akşehir-Yalvaç istikametlerini örtmesi, buradaki kuvvetlerimizden sık sık ve ısrarla istenmekteydi. Akşehir, Yalvaç, Çay, Bolvadin mıntikasının savunulması ile ilgili olarak şu tertibat alınmıştı: " Mürettep Tümen, Bolvadin-Çay hattında düşmanla teması muhafaza edecek, üstün taarruzlar karşısında, adım adım kuvvetinin çokluğu ile Çay-Akşehir, bir kısım kuvvetiyle de Yalvaç istikametinde çekilecek, Karakuş dağını savunacaktı(353).

27-28 Temmuz 1921 saat 16.00'da Batı Cephesi Komutanlığı verdiği emirde: "Mürettep Tümen Bolvadin-Çay hattına ilerleyen Yunan kuvvetinin keşif ve hareketini mümkün olduğu kadar geciktirmesini, 9.Tümen'den de Akşehir Gölü-Sultan dağı hattının Bolvadin ve Çay'dan ilerleyecek düşmana karşı kesin savunma için hazırlanmasını ve mevziin Yalvaç yönünden kuşatılmasına karşı tedbir alınması" istenmektedir(354).8-12 Ağustos tarihlerinde verilen emirlerde de ısrarla Yalvaç-Karakuş dağlarının örtülmesi istenmiştir(355).

Büyük taarruzdan önce alınan genel tedbirler yanında Yalvaç'ta özel tedbirler alınmıştır. Bilindiği üzere taarruz Afyon üzerinden başlayacaktı. Bu durumda cepheye yakın olan Yalvaç Hastahanesi askeri ih-

(353) *Türk İstiklal Harbi, II C, Batı Cephesi 5.Kısım 1. Grup Sakarya Keydan Muharebesinden Önceki Olaylar ve Mevzi İlerisindeki Harekât, 25 Temmuz-22 Ağustos 1921, s 72.*

(354) *T.İst.Harbi, s 97.*

(355) *T.İst.Harbi, s 162.*

tiyaçlar için askeri hastahane haline getirildi(356). Yine bu hazırlıklardan olarak Liva meclisince alınan bir kararla Yalvaç-Karaağaç, Ulu-borlu yollarının eksikliklerinin tamamlanarak askeri ikmal ve nakliyata elverişli hale getirilmesine ve yolların çabucak onarılmasına geçildi (357).

Gerek Sakarya Savaşı'nda gerekse Büyük Taarruz sırasında Yalvaç askeri bir harekate sahne olmamıştır. Ancak ilçenin büyüklerinin o günlerden kalan hatırası Büyük Taarruz sırasında atılan top sesleridir. Bu top sesleri Yalvaç'ta savaşın heyecanını ve endişesini yaşatmıştır. Nihayet Milli Mücadele sırasında düşman silahları ile veya hastalıktan ölen 26 239 erden 138 şehit Yalvaçlıdır(358).

Milli Mücadele yıllarında Yalvaç bir başka cephede, eğitim alanında savaş vermiştir. I.Dünya Savaşı'nın başladığı yıllarda Konya'da, Meclis-i Umumi üyesi olarak Yalvaç'ı temsil eden Muallim Ethem Efendi, özel bütçeden Yalvaç'ta bir mektep için tahsisat koydurmuştur. Bir miktar para alarak, Konya valisi Muzaffer Bey'le birlikte Yalvaç'a gelmiş ve eski rüşdiye binasını yıktırarak, İdadi'nin kurulması için temeli atmıştır(1914). Ancak seferberliğin çıkması ve gelen kaymakamların ihmali yüzünden bina temel halinde kalmıştır. Bu arada binasız kalan rüşdiye öğrencileri de kiralık yerlerde eğitim yapmışlar ve nihayet 1918 yılında okul lağvedilmiştir. 1920 senesinde Yalvaç Kaymakamlığı'na atanan Abdurrahman Bey, İdadi binasının acıklı halini görünce, devrin müf-

(356) Böcüzade, a.g.e., s 394. Isparta Hastahanesi de aynı amaçla hazırlanmış fakat sıva ve badanalarının kurumaması ve binayı ısıtma zorluğu sebebiyle vazgeçilmiştir(Böcüzade'de aynı sayfa).

(357) Böcüzade, a.g.e., s 394.

(358) Sabahattin Selek, Milli Mücadele, Organ Yayınları, İst 1982, s 1238-1239.

tüsü Hüseyin Avni Bey ve okulun müessisi Ethem Efendilerle birlikte gece gündüz, halktan alınan destekle çalışılarak büyük kısmı tamamlandı. Bir yıl içinde resmi küşadı yapılmıştır(1924). İlçe ve köylerin halkının iştiraki ile 1000 liradan fazla para toplandı(359). Galip Keskin bu olayı tarih düşürerek şöyle anlatır:

Bezli himmet ile Kaymakam Abdurrahman
Yadigar etti kazaya bu güzel yurdu bi ayan
Harbin uzun şedaidine iktiham eden
Türkün kanında marifetin nuru yanarken
Sönmez kalırki işte bi bünyani marifet
Olmakta asra karşı o kudretle ru nûma
Tarihine besaret kudsi meal ile
Ferverdi ziyet ve ülü-el-ilm-i kaima(1340)

Bir başka şiirinde aynı olaya değinen Galip Keskin:

Düşman tepeden top atıyorken bile asla
Bir ferdi görülmezdi hirasın Yalvaç'ın
Harbin o hararetli, o buhranlı deminde
Mektep yapıyor halkı huruşan Yalvaç'ın(360).

(359) Kum, a.g.e., s 92.

(360) Kum, a.g.e., s 103.

VII. BÖLÜM

CUMHURİYET DÖNEMİ

Zaferin kazanılmasından sonra yeni devletin kurucuları asıl savaşın bundan sonra başlayacağını söyleyerek Muasır Milletlerin seviyesine kavuşabilmek için her alanda kalkınma savaşı başlattılar. Bunların ilki İzmir İktisat Kongresi olup, bu kongrede mevcut imkanların en iyi şekilde kullanılarak yabancı müdahale ve katkısı olmadan milli imkanların harekete geçirilerek MİLLİ İKTİSAT politikası kabul edilmişti. O günkü ekonominin lokomotifi olarak görülen tarım ve tarıma dayalı sanayiinin yanında diğer alanlarda da önemli yatırımlara girişildi. Hayvancılığa da gereken önem verilerek, hayvan türlerinin islahına çalışıldı.

Cumhuriyetin ilk hükümetleri özellikle eğitim alanında önemli çalışmalar yapmışlardır. Medreselerin de kapatılması ile bu alanda meydana gelen boşluğun doldurulması için bir taraftan okullar açılıyor, bir taraftan da okullarda görev yapmak üzere yeni harfleri bilen öğretmen teminine gidiliyordu.

Kapitülasyon ve bunların Türk toplumunda getireceği zararların telafisi için ticaret ve sanayii artırıcı tedbirler alınmıştır. Bunlardan olarak 1926 yılında çıkarılan "Sanayii Teşvik Kanunu" ile özel müteşebbise büyük kolaylıklar sağlanmıştır. Bu dönemde Yalvaç'ta deri fabrikası kurulmuş ise de, yurdun genelinde var olan sebepler yüzünden bu fabrika (şirket) çalıştırılamamıştır.

Ulaşım alanına da el atılmıştır. Özellikle ülke imkanlarının el verdiği en iyi ulaşım olan demiryolu yapımında büyük mesafeler elde edilmişse de, Yalvaç bundan nasibini alamamıştır. Özellikle kara yolu meselesini çözümlmek için konulan "yol vergisi" ile bu vergiyi ödeyemeyenlerin maddi katılımları ile daha ziyade mevcut yolların iyileştirilmesine çalışılmış ve Yalvaç ihtiyacı olan bir yola kavuşamamıştır.

1950'li yıllara kadar da şehircilik açısından önemli bir gelişme kaydetmeyen Yalvaç, bu yıldan sonra elektrik ve suya kavuşabilmiştir.

A. EĞİTİM

a. Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Eğitim

Eğitim öğretim faaliyetlerinden olarak Yalvaç'ta okullar açılmaya başlandı. İlk açılan ilkokullar Alemdar Gazi Paşa okullarıdır. Elimizdeki ilk istatistiki bilgiler 1938-39 dönemine aittir. Bu dönemde Yalvaç'ta köyler dahil 13 ilkokul bulunmaktadır. Bu okullarda 24'ü erkek, 4'ü kadın olmak üzere 28 öğretmen çalışmakta olup, 1616 öğrenci mevcuttur. Bu rakam okuma çağına gelenlerin % 48'ini oluşturmaktadır. 1882'deki 46 okulu ve 1319 öğrenci sayısı ile mukayese ettiğimizde, Yalvaç'taki eğitimin istenilen düzeyde olmadığı görülmektedir. Okul sayısında

muazzam bir düşüş olmuştur. Öğrenci sayısındaki artış ise 300 civarında olup, artan nüfus da dikkate alındığında bunun reel bir artış olmadığı anlaşılır.

Bu dönemde Isparta ili ve kazalarındaki okullar(361).

Tablo 16

Kaza Adı	Okul Sayısı	Okul sayılarındaki düşüş yalnız Yalvaç'a ait olmayıp, diğer yerlerde de durum aynıdır (Tablo 14). s:111
Isparta Merkez	28	
S.Karaağaç	11	
Eğridir	9	
Uluborlu	7	
Sütçüler	4	

Tablo 17
Öğretmen Sayısı

Kaza Adı	Erkek	Kadın	Toplam
Isparta Merkez	53	22	75
Yalvaç	24	4	28
Uluborlu	21	4	25
S.Karaağaç	22	3	25
Eğridir	18	2	20
Sütçüler	7	-	7

Isparta ilinde görev yapan 180 öğretmenden 19 tanesi ortaokul mezunu "vekil öğretmen" olup, kalan 161 öğretmenden büyük kısmı öğretmen okulu çıkışlı, az bir kısmı da tahsil kısmı , tecrübeleri öğretmenliğe müsait olanlardan öğretmenliğe intihap edenlerden (eğitmen) oluşmaktadır.

Vilayette bulunan okullarda 11 326 çocuk okumaktadır. Tahsil çağındaki çocuk sayısı ise 20 698'dir. Buna göre mevcut okullar ihtiyacın

(361) Şevket Aydın, "Isparta'da 1938-1939 Yılı Kültür Durumu", I.Ün, II.Kanun 1939, S 58, C 5, s 809-810 ve Ün Şubat 1939, C 5, S 59, s 825-826.

% 54'üne cevap vermektedir. Bu oran ise Yalvaç'ta % 48 ile ortalamanın 6 puan altındadır. Diğer kazalara oranla da Isparta merkez, Eğridir, Uluborlu'dan sonra gelmektedir. İl ortalamasında 64 öğrenciye bir öğretmen düşerken, Yalvaç'ta bir öğretmene 57 öğrenci düşmektedir.

Tablo 18
Okullarda Okuyan Çocukların Miktar
ve Nisbetleri

Kazası	ÖĞRENCİ			Okuyanların Okumayanlara Oranı
	Erkek	Kız	Yekûn	
Yalvaç	1485	348	1833	% 48
Isparta	2767	1445	4212	% 63
Eğridir	989	365	1354	% 50
Sütçüler	350	62	412	% 31
Karaağaç	1268	348	1616	% 44
Uluborlu	1387	512	1891	% 82

Okulların giderlerini İl Özel İdareleri karşılamaktadır. Buna göre (Özel İdare tahsisatlarına göre) Isparta'da bir çocuk için özel bütçeden senede 11-12 lira masraf edilmektedir. Diğer illerde ise mesela İstanbul 26, Antalya 22, Ankara 21 lira, komşu illerde Konya ve Burdurda ise 15 liradır.

Tablo 19
Kazaların Nüfus ve Tahsil Çağı Durumu(362)

Kazalar	Nüfus			Tahsil Çağı			Oran %
	E	K	Yekûn	E	K	Yekûn	
Yalvaç	15312	17901	33213	1940	2130	4070	12.1
Isparta Merkez	24717	26306	51023	3023	3463	6666	13
Eğridir	11596	10839	22435	1291	1391	2682	11.5
Sütçüler	4982	6121	11103	592	727	1319	11.1
Karaağaç	14148	16282	30430	1693	1968	3661	12
Uluborlu	8280	9957	18237	1058	1242	2300	12.4

(362) Tablodaki rakamlar 1935 genel sayım rakamlarıdır.

Okuyan nüfusun genel nüfusa oranı il bazında % 12.4'tür. Buna göre Yalvaç il oranının altında olmakla beraber hemen hemen yakındır.

Bu dönemde (1939-1940) döneminde Yalvaç merkez ve köy ilkokullarından mezun olan öğrenci sayısı ise şöyledir(Tablo 20).

Tablo 20
Yalvaç Merkez ve Köy İlkokullarından Mezun
Olan Öğrenci Sayısı

İlkokul	Son Sınıf Mevcudu	Mezun S.			Sınıfta K.		
		E	K	Toplam	E	K	Toplam
Merkez Gazi Paşa	37	28	5	33	3	1	4
Alemdar	62	39	10	49	10	3	13
Sücutlü	17	8	-	8	9	-	9
Gemen	20	18	-	18	2	-	2
Hüyükü	10	5	2	7	3	-	3

1923-1938 döneminde Isparta'da iki orta okul vardı. Birisi Isparta merkezde, diğeri ise Yalvaç'ta bulunuyordu. Bu süre içinde Isparta'da 5041, Yalvaç'ta ise 2035 öğrenci öğrenim görmüştür. Mezun sayıları ise Isparta'da 726, Yalvaç'ta ise 384'dür(363).

Cumhuriyet idaresinin eğitim alanında yaptığı hizmetlerden biri de yatılı okullardır. Bu amaçla Isparta'da açılan ilk yatılı okul Gönen Öğretmen Okulu'dur. 1934-1935 yılında öğretime açılan bu okuldan sonra diğer yörelerde de ilkokula dayalı yatılı okulların açılması yoluna gidilmiştir. Bunlardan Yalvaç'ta açılan okullar Gemen ve Hüyükü'dedir. Ancak, Kumdanlı'da açılması düşünülen yatılı okul nedense açılmamıştır. Buralarda yatılı okul açılması kararından sonra ilkokul binası yapılmasına da geçilmiştir (Bundan önce eğitimin yapıldığı yerler herhalde

ahırdan bozma veya benzeri yerlerde yapılıyordu). Zira 1936 yılında her üç yerde de okul yapımına başlamış ve yıl sonunda üç okulun durumu şöyledir. Kumdanlı nahiyesindeki okulun duvar ve kiremit aksamı bitmiş, marangozluk işleri iki ayda bitirilmek üzere müteahhide verilmiştir. Gemen köyünde 5 dersaneli okul inşasına başlamış, duvar aksamı pencere hizasından bir metre kadar yükseldikten sonra kış aylarının girmesi dolayısıyla tuğla yetiştirilemediğinden iş ertesi yıla kalmıştır. Ancak kereste ihtiyacı temin edilmiştir. Hüyükli köyündeki 5 dersaneli plana göre yapılmasına başlanan inşaat döşeme hizasına kadar yükselmiş ve kış mevsimi yüzünden inşaat duraklamıştır(364).

1938-1939 öğretim yılında Yalvaç'ta açılan bu yatılı okullarda yatılı ve gündüzlü öğrenci sayıları Tablo 21'de görülmektedir(365).

Tablo 21

	Gündüzlü Öğr. Sayısı	Yatılı Öğr. Sayısı	Öğretmen Sayısı	Hademe Sayısı
Gemen	144	40	3	2
Hüyükli	94	21	2	1

Eğitim Öğretim ve Sosyal Faaliyetler

Bu alanda gösterilen faaliyetler öğretmen ve öğrenciler için olmuştur. İlki 1933 yılında oluşturulan "Himaye Heyetleri" vasıtası ile fakir ve öksüz çocuklara yardım faaliyetleridir. İkincisi de 1934 yılında öğretmenleri tasarrufa alıştırmak, iyi ve kötü günlerinde destek olmak amacıyla kurulan "Yardım Sandıkları"dır.

(364) Şevket Aydın, *Ispartada Pansiyonlu Köy Okulları*, Ün, II. Kanun, Şubat, Mart 1936, C 2, S 22, 23, 24, s 316-322.

(365) Şevket Aydın, *Isparta'da 1938-39 Yılı Kültür Durumu*, Ün, Mart 1939, C 5, S 60, s 841-842.

Fakir ve öksüz çocukları korumak maksadı ile Isparta vilayet, kaza ve nahiyelerinde "Himaye Heyetleri" teşkil edilmiştir(1933). Heyet gelirlerini, öğrenci velileri aidatı, teberrular ve hediye ile ölenlerin tereke ve vakıfları, mısamere hasılatları vs. şeklinde temin edilmekte idi. Yardım şekli ise ihtiyaç sahibi çocuklara okul eşyası temini, yedirme, giydirme, gıda yardımı, ilaç ile okullara kütüphane ve eşya temini idi. 1933-34 yıllarında toplanan paralar ve harcama alanları Tablo 22'de görülmektedir(366).

Tablo 22

	Toplanan Para		Giydirilen	Yiyecek Yardımı	Kırtasiye Yardımı
	Lira	Kuruş	Ç.Sayısı	Alan Ç.Sayısı	Alan Ç.Sayısı
Yalvaç	12	48	15	-	60
Isparta	353	57	61	100	343
Uluborlu	141	91	48	125	150
Eğridir	141	8	30	55	122
Karaağaç	85	41	32	-	102

Yiyecek yardımı alan çocuklar bir günden 30 güne kadar bu yardımdan faydalanmışlardır.

Listede görüldüğü üzere Yalvaç'ta toplanan yardım miktarı diğer ilçelerdekenden epeyce azdır. Bu durumun Yalvaç halkının yardımseverliğinin az olmasına bağlanmamak lazımdır. Olsa olsa diğer işlerde olduğu gibi Yalvaç'ın bu işte de geç kalmış olabileceğidir. Nitekim ertesi yıl (1935-36) 144 lira 42 kuruş toplanarak daha çok çocuğu daha çok miktarda yardım sağlamıştır. 2197 kuruş kıymetinde 35 çocuğu giyecek, 836 kuruşla 120 çocuğa 3 günlük yiyecek temin edilmiştir. Diğer yardımlar

(366) Necmi Sarı, Ün, Temmuz 1935, C 2, S 16 "Isparta Vilayetinde Okul Çocuklarını Koruma İşleri", s 217-220.

2133 krs 583 çocuğa kitap, defter, kalem tedarik edilmiştir. 220 krs ilaç, 989 krs tamirat, 626 krs ders araçları, 3739 krs okul malzemesi, 1168 krs kütüphaneye, 250 krs da diğer masraflar olmak üzere 121 lira 98 kuruş miktarında toplam 740 çocuğa yardım yapılmış ve ertesi yıla 22 lira 44 kuruş aktarılmıştır (Bu miktarla Yalvaç, Karaağaç'ı geçmiştir)(367).

Öğretmenleri tasarrufa alıştırmak ve kültür ailesine mensup öğretmen ve işyarların felaket ve dar zamanlarında kendilerini harice muhtaç bırakmadan yardımlaşmaları amacı ile "Öğretmenler ve İşyarlar Tasarruf ve Yardım Sandığı" adıyla 1936 yılı I.Kanununda bir sandık kurulmuştur.

Sandiğa dahil her öğretmen ve işyarın her ay bir liradan 5 liraya kadar verdiği hisseler tasarruf sandığının ve yine sandığa ilk girenin iki ay için vereceği 25 kuruşla, her ay hissedarların verdiği 10 kuruş yardım sandığının sermayesini teşkil etmektedir. Sandığa yatırılan hisselere 100 liraya kadar kâr, fazlasına da % 2 faiz veriliyordu.

Sandiğın ilk kuruluşunda sermayesi 300 lira idi. Üç sene zarfında bu sermaye 900 bin lirayı bulmuştur. Sandık ilk altı ayda 214 lira kâr etmiştir. Hazırlanan talimatnamede sandığın yatırımları ve hangi yollarla kâr ettiği açıklanmıştır.

1939 yılı itibariyle kazalarda sandığa üye olan öğretmenler ve aidatları Tablo 23'de gösterilmektedir(368).

(367) Süleyman Ülli, *Isparta Vilayetinde İlkokulları Koruma Kurulları, Ün, II.Tarih I. Kanun 1936, C 3, S 32-33, s 461-464.*

(368) Şevket Aydın, *Isparta'da 1938-1939 Yılı Kültür Durumu, Ün, Mayıs-Haziran 1939, S 62-63, C 6, s 873-874.*

Tablo 23

Kazası	Üye Sayısı	1 Liralık	2 Liralık	3 Liralık	4 Liralık	5 Liralık
Yalvaç	20	20	-	-	-	-
Isparta	103	64	20	3	2	12
Karaağaç	23	17	6	-	-	-
Eğridir ve Sütçüler	23	14	5	-	1	3
Uluborlu	20	19	-	-	-	1
TOPLAM	189	134	33	3	3	16

Yalvaç Lisesi'nin Açılması

Yalvaç halkı eğitime büyük ilgi gösterdiğini lisenin açılması ile bir kez daha göstermiştir. İdadi'yi kendi imkânlarını açan Yalvaçlılar, memleketlerinde 16.3.1957 tarihinde Yalvaç Lise Açma ve Yaşatma Derneği'ni kurarak faaliyete geçmişlerdir. Aynı yıl MEB'ndan izin alınarak ortaokul binasında 30 Eylül 1957 tarihinde Özel Lise (paralı) olarak eğitim ve öğretim hayatına başlamıştır. Bugüne kadar 2503 öğrenci mezun etmiştir. Bugünkü binasına taşındıktan sonra "Yalvaç Atatürk Lisesi" adını almıştır. Yalvaç eğitim tarihinde önemli bir yeri vardır.

b. Günümüzde Eğitim

Yalvaç'ta eğitim faaliyetleri (köyler dahil) örgün eğitim alanında, anasınıf, ilkokul, ortaokul (ilköğretim okulları) ve lise (meslek liseleri dahil) olarak 75 okulla, yaygın eğitim alanında ise 4 kuruluşla sürdürülmektedir. Bunlardan ana sınıflarının dördü ilçe merkezinde, dördü köylerde. İlkokul bünyesinde olan ana sınıf sayısı dört olup üçü ilçe merkezindedir. İlköğretim bünyesinde ana sınıfı sayısı üç olup üçü de köylerde. Bir tane de uygulamalı ana sınıfı mevcut olup, ilçe

merkezinde faaliyet göstermektedir. Ana sınıflarının hepsi normal eğitim yapmaktadırlar.

	ÖĞRENCİ SAYISI					ÖĞRETMEN SAYISI				
	Toplam	Şehir		Köy		Toplam	Şehir		Köy	
		E	K	E	K		E	K	E	K
İlkok.Bünye.Ana Sınıfı	82	22	40	7	13	4	-	3	-	1
İlköğr.Ok.Büny.Ana Sınıfı	48	-	-	26	22	3	-	-	-	3
Uygulamalı Ana Sınıfı	20	11	9	-	-	2	-	2	-	-
TOPLAM	150	33	49	33	35	9	-	5	-	4

İlkokul sayısı ilçe merkezi ve köylerde 47'dir. Bunun 11 tanesi ilköğretim okulu bünyesinde. Bunlardan 5 ilkokul ile 1 ilköğretim okulu ilçe merkezinde olup, diğerleri köylerde. İlçe merkezindeki iki ilkokul ikili öğretim yapmakta olup, diğer okullar, köylerde de dahil normal eğitimi sürdürmektedirler. Bu okullardaki öğrenci ve öğretmen sayıları ise Tablo 24'de görülmektedir.

Tablo 24

İlkokul	4602	710	714	1597	1581	158	42	14	70	32
İlköğretim Okulu	2659	111	90	1181	1277	91	6	2	58	25
TOPLAM	7261	821	804	2778	2858	249	48	16	128	57

Buna göre ilçe ilkokullarında öğretmen başına, yaklaşık 29 öğrenci düşmektedir. Bu sayı ilçe merkezinde 26, köylerde ise 31'dir. Fakat ilçe merkezinde 39 derslik mevcuttur ve her sınıfa 41 öğrenci düşmektedir. Köylerde ise 142 derslik vardır ve sınıf başına 39 öğrenci düşmektedir. Bu durumda ilçe merkezinde bir öğretmen birikmesinin söz konusu olduğu görülmektedir.

Ortaokul seviyesinde ilçede, 15 okul bulunmaktadır. Bunun iki tanesi bağımsız ortaokul, 11 tanesi ilköğretim okulu bünyesinde bir tanesi kız meslek lisesi ve bir tanesi de imam-hatip lisesi bünyesinde. İlçe merkezinde bağımsız ortaokul bulunmamaktadır. İlköğretim okulu ile beraber adı geçen meslek liseleri bünyesinde toplam üç ortaokul bulunmaktadır. Hiçbir ortaokulda ikili öğretim yoktur.

Tablo 25

Okullar	ÖĞRENCİ SAYISI					ÖĞRETMEN SAYISI				
	Toplam	Şehir		Köy		Toplam	Şehir		Köy	
		E	K	E	K		E	K	E	K
Bağımsız Ortaokul(2)	194	-	-	127	67	12	-	-	9	3
İlköğr.Ok.II.Kademe(11)	1404	526	235	504	139	76	17	8	43	8
Kız Mes.Lis.Bün.Ort.(1)	63	-	63	-	-	-	-	-	-	-
İmam-Hatip L.Bün.Ort.(1)	294	211	83	-	-	-	-	-	-	-
TOPLAM(15)	1955	737	381	631	206	88	17	8	52	11

İlçe merkezinde toplam ilkokul öğrencisi erkek 821 iken, ortaokulda 737'dir. Sayılar arasında bir dengesizlik mevcut değildir. Fakat kız öğrenci sayısında büyük bir düşme kaydedilmiştir(804-381). Aynı düşme kız ve erkek öğrenci sayısında-ilkokuldan ortaokula- köylerde daha fazla gözükmektedir. İlkokulda okuyan erkek öğrenci sayısı 2778 iken köy ortaokulunda okuyan erkek öğrenci sayısı 631'dir. Kız öğrenci sayısında daha büyük farklılık vardır (2858'e karşılık,sadece 206). Ortaokulda okuyan kız ve erkek oranları ise ilçe merkez ilkokullarında 821 erkek 804 kız öğrenciye karşılık, köylerde erkek öğrenci 2778 iken kız öğrenci sayısı 2858'dir. Bu duruma göre köylerde kız öğrenci erkek öğrenciden fazladır (Tablo24). Ortaokul seviyesinde ise ilçe merkezinde 737 erkek öğrenciye karşılık 381 kız öğrenci mevcuttur. Köylerde ise

631 erkek öğrenci ve 206 kız öğrenci vardır. İlçe merkezinde kız öğrenciler erkek öğrencilerin yaklaşık yarısı iken, köylerde bu oran üçte bir civarındadır (Tablo 25). Derslik sayılarına gelince şehirde 20 köylerde ise 115 derslik vardır. Buralarda eğitim gören öğrenci sayısı ilçe merkezinde 1118, köylerde ise 837 öğrenciye 115 derslik hizmet etmektedir. Köydeki bir dersliğe 8 öğrenci düşmektedir (ilçe merkezini, lise ile beraber olan okulların ayrı dersliği ve ayrı öğretmeni olmadığından değerlendirmeye almadık).

İlçede biri köyde olmak üzere 6 lise ve dengi okul bulunmaktadır (Bunlardan Bağkonak Lisesi 1989-1990 döneminde öğretime başlamıştır). İlçe merkezinde 1 resmi genel lise, 1 ticaret lisesi, 1 endüstri meslek lisesi, 1 kız meslek lisesi, 1 imam-hatip lisesi ile Sağlık Bakanlığı'na bağlı 1 sağlık meslek lisesi bulunmaktadır. Bu okulların öğrenci ve öğretmen sayıları ise şöyledir.

Tablo 26

Okullar	ÖĞRENCİ SAYISI					ÖĞRETMEN SAYISI				
	Toplam	Şehir		Köy		Toplam	Şehir		Köy	
		E	K	E	K		E	K	E	K
Genel Liseler(2)	346	189	117	20	20	26	15	5	6	-
End.Mes.L.(Ticaret lisesi ile beraber)(1)	456	363	93	-	-	36	31	5	-	-
Kız Meslek Lisesi(1)	56	-	56	-	-	15	6	9	-	-
İmam-Hatip Lisesi(1)	129	111	18	-	-	24	17	7	-	-
Sağlık Meslek Lisesi(1)	133	133	-	-	-	9	6	3	-	-
TOPLAM(6)	1120	796	284	20	20	110	75	29	6	-

Bunlardan sağlık meslek lisesi 1989-1990 öğretim yılında açılmış ve sadece I. ve II.sınıflar mevcuttur, Belediye'ye ait bir binada faaliyet göstermektedir. Derslik sayısı itibariyle yeterli ise de diğer

konularda eksiklikleri mevcuttur. Kız meslek lisesi yeni binasına taşınmış. İmam-hatip lisesine ek bina yapılarak bu okulların fiziki eksiklikleri tamamlanmıştır.

Lise seviyesinde toplam 1120 öğrenci eğitim görmekte ve bunun 744'ü meslek liselerinde toplanmış bulunmaktadır. Buna göre lise seviyesinde bulunan öğrencilerin % 69'u meslek liselerini tercih etmiştir. Üniversite sınavlarında pek başarılı olunamaması, öğrenci ve velilerin bu alana kaymalarına sebep olmuştur. Verilere göre ortaokuldan liseye geçişte öğrenci sayısında genel bir azalma mevcuttur. Ortaokulda mevcut öğrenci sayısı 1955 iken bu rakam lisede 1120'ye inmiştir. Kız öğrenci sayısı ilçe merkezinde (ortaokulda) erkek öğrencinin yarısı iken, lisede bu oran yaklaşık üçte bire inmiştir(796-384). Köyde bulunan lisede ise kız ve erkek öğrenci sayısı eşittir(Tablo 26).

Açılması kesinleşmiş gözüken meslek yüksek okulu, inşaatı devam etmekte olan Belediye Sarayı'nı beklemektedir. Belediyece bir bölümü bu okula tahsis edilen belediye sarayının inşaatı bittiğinde okulun açılacağı yetkililer tarafından açıklanmıştır.

c. Yaygın Eğitim

Bu alanda faaliyet gösteren dört kurum, ilçe merkezinde bulunmaktadır. Bunlar, başta Halk Eğitim Merkezi olmak üzere, kız meslek lisesine bağlı pratik kız sanat okulu, çıraklık eğitim merkezi ve özel şoför okuludur. Şubat 1991 tespitlerine göre bu kurumlardaki öğrenci ve öğretmen sayıları şöyledir.

Tablo 27

Okul-Merkez Türü	Açılan Kurs Sayısı			Öğrenci Sayısı			Kad.Öğretmen Sayısı			Kad.Usta Öğr. Sayısı		
	T	E	K	T	E	K	T	E	K	T	E	K
Pratik Kız Sanat Okulu	3	50	-	50								
Halk Eğitim Merkezi	133	2500	382	2118	5	2	3	-	-			
Çıraklık Eğitim Merkezi		170	170	-	6	6	-					
Özel Kurslar(Şoför Ok.)	-	203	181	22	1	1	-	3	3	-		
TOPLAM	136	3093	903	2190	18	9	3	3	3	-		

Yaygın eğitim kurumlarından en eskisi olmamakla birlikte, en çok kitleye hitap eden ve eğitim faaliyetlerinin her türüne cevap verme, yeteneğine sahip olan Halk Eğitim Merkezi olmuştur. Bu kurumun yıllara göre açtığı kurs sayısı ve katılan öğrenci miktarı şöyledir.

Tablo 28

Yıllar	Kurs Sayısı	KATILAN ÖĞRENCİ SAYISI		
		K	E	T
1986	26	906	611	1517
1987	27	760	1461	2221
1988	19	601	490	1091
1989	21	808	481	1289
1990	21	822	134	956
1991	35	2330	622	2952
TOPLAM	189	6227	3799	10026

Kurslarda meydana getirilen -özellikle dikiş, nakış, çiçek, trikotaj vs.dallarında- eserler çeşitli sergilerle halka sunulmaktadır. Yalvaç Halk Eğitim Merkezi 1991 yılında 14'ü köy ve kasabalarda 1'i Isparta'da ve 3'ü de Yalvaç'ta olmak üzere toplam 18 sergi ve kermes düzenlemiştir.

Açılan kurslar yukarıda zikredilenlerin dışında, öğrencilere ders tamamlama kursları , enstrüman, daktilo, spor gibi alanlarda da olmak-

tadır.

B. SAĞLIK HİZMETLERİ

İlçe merkezinde 1 sağlık ocağı ve 1 devlet hastahanesi ile kasabalardan, Bağkonak, Tokmacık, Körküler, Sücüllü ve Kumdanlı'da birer sağlık ocağı bulunmaktadır. Merkez sağlık ocağında 6 doktor hizmet verirken, kasabalarda birer doktor bulunmaktadır. Çetince, Kuyucak, Dedecamda sağlık ocağı binaları mevcut olmasına rağmen, henüz doktor atanmamıştır.

Devlet hastahanesi 100 kişilik yatak kapasitesine sahiptir(369). Dahiliye, hariciye, genel cerrahi, kadın-doğum, çocuk, asabiye dallarında mütehassıs doktor mevcuttur. Ayrıca 2 dış tabibi devlet hastahanesinde görev yapmaktadır. Bazı branşlarda mütehassıs hekimlerin bulunmaması ve hastahanesinin teknik donanımının eksik olması yüzünden, bir kısım hastalar Isparta'ya ve Antalya, Konya Tıp Fakülteleri'ne sevk edilmektedirler.

(369) Devlet Hastahanesi 1953 yılında şimdiki merkez hükümet tabipliğinin bulunduğu binada hizmete başlamıştır. Ancak binanın yetersiz olmasından dolayı kısıtlı imkanlarla hizmet vermekte iken, 1963 yılında "Sağlık Hizmetleri Yaptırma ve Yaşatma Derneği" kurularak yeni bir hastahane yapımı için çalışmalara başlamıştır. Yalvaç halkının büyük desteği ile 1968 yılında şimdiki hastahane 50 yatak kapasite ile hizmete açılmıştır.

Tablo 29
Sağlık Ocağı Çalışmaları

Hizmetler	YILLAR						
	1985	1986	1987	1988	1989	1990	
Muayene Edilen Hasta Sayısı	12276	8767	9584	9710	12538	14472	
İzleme Muayene	Gebe	1643	1567	1770	2034	2000	1832
	Bebek(0-12 yaş)	4504	3126	3741	3685	5485	5143
	Çocuk(1-6 yaş)	4876	3248	2879	2791	4634	4530
Gebe Durumu	Düşük yapan	17	20	14	7	12	10
	Ölen	-	-	-	-	-	-
	Doğuran	328	405	383	342	349	323
Bebek Durumu	Canlı doğan	310	395	372	333	347	318
	Ölü doğan	19	14	13	9	10	5
	Ölen	19	37	28	18	22	14
Ölümler	Erkek	78	74	61	66	65	48
	Kadın	61	71	57	47	79	62
	Toplam	139	145	118	113	144	110
Doğum Yaptıranlar	Hekim	-	-	-	-	-	-
	Hemşire	-	-	-	-	-	-
	Ebe	30	59	32	22	39	40
	Hastahane	206	284	306	284	292	276
	SPY olmadan	92	62	45	36	18	7
	Toplam	328	405	383	342	349	323
Çeşitli Hizmetler	Küçük cer.müdahale	-	-	-	-	-	-
	Adli rapor	149	212	117	188	134	157
	Otopsi	19	22	17	26	25	21
	Evlenme müsaadesi	397	461	509	195	47	8
Aile Plan- lama Çalış- maları	Takılan Ria sayısı	98	99	205	211	117	15
	Çıkarılan Ria sayısı	9	23	63	71	80	64
	Hapdağ-kadın sayısı	220	170	91	7	-	-
	Kondom dağıtım sayısı	153	194	145	16	129	75
Sosyal Hastalıklar	Tüberküloz			18	10	12	9
	frengi					1	-
	Lepra						-

C. SANAYİ

Bu alanda yapılan bir teşebbüs Yalvaç Tarihi açısından onurlu ve önemlidir. Bu teşebbüs 80 bin ₺'sı yerli sermayeden ve 50 bin ₺'sı hükümet (Sümerbank) tarafından karşılanarak 130 000 ₺ sermaye ile kurulmuştur(370). Ortakları Yalvaçlı Zanaatkarlar, tasarruf sahipleri ile Sümerbank ve Almanya'dır(371). Beykoz Deri Fabrikası çapında kurulan fabrika 29 Nisan 1929'da faaliyete geçirilmişse de, üretime başlamamıştır(372). Bu fevkalâde teşebbüsün sonuçsuz kalma nedenlerinin başında işletme sermayesinin yetersizliğidir. Buna işletme idaresindeki tecrübesizliği ve yetişmiş insan gücünün azlığını da ekleyebiliriz. 1938 yılında Beykoz Deri Fabrikası'na bağlı olarak tekrar çalışmaya başlanan fabrika 1946 yılında Yalvaç Belediyesi'ne devredildi((373). Ancak Beykoz'a bağlı olarak 1949 yılına kadar faaliyette bulundu. Bu süre içinde 120 kişi üç vardiya halinde fabrikada çalışarak, Yalvaç'ta istihdama bir ölçüde katkıda bulunmuştur. Bir işçiye günde ortalama 70 kuruş yevmiye verilmekte idi (o yıllarda aynı kişi dışarıda haftada 2.5 lira kazanabiliyordu). Fabrikada günde 100 sığır derisi işlenmekte idi. Hergün fabrikaya 100 ham deri İstanbul'dan tren yolu ile Akşehir'e gelirdi. Akşehir'den ise atarabaları veya eşeklerle Yalvaç'a gelen ham deriler, aynı gün işlenmiş olan 100 deri aynı vasıtalarla İstanbul'a gönderilirdi. Bu ilkel taşımanın sonunda başlangıçta senede 40 bin lira kâr eden fabrika, sonraları senelik zararı 50 bin

(370) Kum, Yalvaç Armağanı, s 115.

(371) Kaymakam M.Kavakalanlılar'ın tebliği.

(372) YA, Isparta Mad, s 3555. Şirketin kuruluş tarihi 1924'tür. Kum, eserini 1925'de yazmış ve o yıllarda kurulmuş olan fabrikadan ümitle bahsetmektedir, s 115. Şirketin kurulması İzmir İktisat Kongresi ile alakalı olmalıdır(DK).

(373) Brifing Dosyası. Halbuki 1930 yılı Sanayi Kongresinde bir tebliğ sunan Beykoz Deri Fabrikası İşletme Şefi, Yalvaç ve Denizli'deki birer, İzmir'deki 3 deri fabrikasında günlük 1 ton senelik 30 ton kösele, vakete imal edilebileceklerini söylemektedir(Bkz. Hayrettin Beykoz Fab. İşl. Şefi, Deri Sanayimiz, 1930 Sanayi Kongresi, Raportlar, kararlar, zabıtlar, neşreden Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti Umum Merkezi

lirayı bulunca Beykoz Deri Fabrikası raporlarına dayanılarak kapatılmıştır. Şirketin sıkıntılarından birisi de yakıt idi. O yıllarda Yalvaç'ta elektrik yoktu ve fabrikanın enerji ihtiyacı jeneratörden temin ediliyordu.

Başlangıçta jeneratörde kömür kullanılmış fakat yeterli verim alınamamıştır. Raha sonraları mazotluya çevrilmiş ve sıkıntı kısmen giderilmişti(374). Halk arasında şirketin kapanmasının sebebi ise o zamanlar fabrika müdürü olan Ahmet Bey isimindeki zatın karısının Yalvaç'taki sosyal hayatı benimsememesi, sıkılması ile buradan adeta kurtulmak istemesidir.

1949'da kapanan şirket 1956-1957-1958'li yıllarda yerli esnaf tarafından kapasitesinin çok altında çalıştırılmıştır. Bilinmeyen sebeplerle bu faaliyet de sona erdikten sonra Belediye, fabrikanın taşınabilen ve yerli esnaf tarafından kullanılacak malzemelerin artırıma ile satarak ebediyen suskunluğa terk edilmiştir. Uzun yıllar metruk olan şirket (fabrika) binası, haşhaşın yeniden ekilmeye başladığı 1974 yılında, TMO'nin haşhaşlarının toplandığı bir yer olarak uzun süre depo olarak kullanıldıktan sonra, 1983-1988 yılları arasında Belediye'nin büz, parke taşı imal ettiği imalathaneye dönüştürülmüştür. (Tabii bu arada fabrikanın taşınamayan makinaları hala yerinde duruyordu.) "1990 yılında İstanbullu Osman Güneş adında bir işadamı fabrikayı yeniden çalıştırmak için bir teşebbüste bulunmuşsa da, Belediye ile anlaşamamışlardır. Bugün bir şirkete üç yıldızlı bir otel yapılmak üzere devredilmiştir. Ancak 1991 yılında hükümet aldığı bir kararla turizme ödemekte

... *Ank 1930, s 249. Tebliğden anlaşıldığına göre özel bir şirket olmasına rağmen Devlet, Yalvaç'taki deri fabrikası ile ilgilenmektedir. Kandıktan sonra Simerbank tarafından alınması bunu gösteriyor. Ancak tebliğcinin fabrikanın kapandığından haberi olup olmadığı anlaşılmamaktadır(DK).*

oldukları teşfikleri kaldırıncaya, çatısı kaldırılarak otel inşaatına başlanmış olan fabrika -şimdilik- tarihdeki acı kaderi olan yalnızlığa terkedilmiş görülmektedir. Üstelik bu defa kendisini koruyamayacak durumdadır (çatısız).

Yalvaç'ta sanayileşme çabaları 1950'li yıllarda da devam etti. Bu tarihlerde bu defa halka açık olmayan ve ilçede Sinanlar olarak tanınan aileden iki kardeş Hacı Nuhtu ve Osman Bayhan İstanbullu bir işadamı ile ortak olarak tekstil alanında, Kuşku mevkiinde bir fabrika kurdular. Başlangıçta yalnız tela(tele) üreten fabrika daha sonraları kırızet ve kadın kumaşları da imal etmeye başladı. Kadın işçilerin çalıştığı bu fabrika 10 yıldan fazla çalıştı. Ortaklar arasında çıkan anlaşmazlık sonucu kapandı.

Bu arada Yalvaç'ta sanayi tarihinde bahsetmeden geçemeyeceğimiz bir başka teşebbüsü de bu arada zikrederim. Milli Mücadele döneminden önce Yalvaç'ta küçük çapta bir sabun imalathanesi açılmış, fakat müteşebbislerinin seferberlik dolayısıyla askere gitmelerinden sonra bu müessesese kendiliğinden kapanmış ve bir daha açılmamıştır(375).

Yalvaç'ta sanayi faaliyetlerinden olarak ikinci sırada tuğla fabrikaları yer alır. Abacılar ve Kaşmahalle mevkiilerinde kurulan fabrika-

(374) Kapanıncaya kadar fabrikada 3 yıl çalışmış olan(1949 yılına kadar) 1929 doğumlu Hasan Halıcı'dan alınmıştır.

(375) Kum, a.g.e., s 114.

lar 1970'li yıllara kadar Yalvaç ekonomisine 8-10 yıl katkıda bulundular. Ancak yalnız yaz mevsiminde çalışan bu dört fabrikadan birisi hariç diğerleri teknolojik yönden geri idiler. Ulaşım yetersizliği, mahrukat teminindeki zorluklar, rekabet ve ortakların anlaşamamaları yüzünden bu fabrikalar birer birer kapandılar. Bugün ilçede yalnız bir tanesi az da olsa üretime devam etmektedir. Ayrıca Isparta'da gelişen gül ve gülyağıcılık faaliyeti Yalvaç'ı da etkilemiş ve gül ziraatı ve gülyağı imalatına geçilmiştir. 1960'lı yıllara kadar devam eden(376) gülcülük faaliyetleri, mahrukat azlığı dolayısıyla masrafı kurtarmadığından zamanla terkedilmiştir. Bugün ilçede gül yetiştirilmemektedir.

Yalvaç eskiden beri Kadim Türk el sanatlarının icra edildiği bir yerdir. Geniş bir zanaat erbabı çeşitli mesleklerde üretim faaliyetlerinde bulunuyorlardı. Bunlar demircilik, çilingirlik, keçecilik, semercilik, saraçlık, debbağlık vs. gibi günümüzde de devam eden mesleklerin yanında bugün terkedilmiş olan mescilik, yemenicilik, bezciliği sayabiliriz. İlçe merkezinde imal edilen bu bezlerden gömlek, yatak ve yorgan çarşafı ve köylerde giyilen dış elbiselik kumaşlar yapılmakta idi. Şimdi sunacağım belge, Yalvaç'ta dokumacılığın eski bir sanat dalı olduğunu ortaya koymasından başka, **iktisat tarihimiz** açısından önemlidir. Bu belgede Yalvaç ve çevresinde dokunan mamullerin standartlara uymadığından, standardı bozanlar hakkında ceza verilmesi istenmektedir(377).

(376) Sevim Özsoy, Yalvaç'ın Ekonomik Yapısı, DİFC basılmamış tez, Ank 1965, s 25.

(377) N.Kum, Isparta'da Çulhacılık Hakkında Bir Vesika, Ün, C X, S 116-117, 2. Teşrin I. Kanun 1943, s 1605. Belgede: Niğde, Adana, Larende, Denizli, Burdur, Eğirdir, Barla, Uluborlu ve Yalvaç...Kadılarına:

Dokumaların eni boyu ve evsafı hakkında nizam-ı fermanı: İşbu vilayette vaki, Boğassıca, esnafı süddei saadetime arzuhal edip, Kadim'ül eyyamdan nefsi Isparta, Burdur, Eğridir, Barla, Keçiborlu, Uluborlu ve yalvaç kazalarında işlenüp tüccar yediyle furuht için gelen "Donluk" tabir olunur boğassının tülû 9 zirâ ve arzı 1 zirâ ve 1 rubâ ve arzani tabir olunur astarın tülûlar zira ve arzı 1 zira, reçine dilbendinin tülû 10.5 zira ve arzı 1 zira 1 rubû olup, kadim'ül eyyamdan bu minval üzere işlenüp, nizam verilüp ve bu tarafa geldükte tahtı kazanızda vaki bazı hamdest kimesneler, peyda ve nizam-ı kadime muğayyir noksanları zahir olur ise, kethüda ve yiğitba-

Yalvaç en eski ve ekonomik katkısı en fazla olan meslek grubu şüphesiz debbağlıktır. 1920'li yıllarda Yalvaç'ta üretilen deri ve mamulleri başta kösele olmak üzere Konya, Ankara, Seydişehir, Bozkır, Isparta ve Afyon'a ihraç ediliyordu(378). Bu birikimdir ki Yalvaç'ta büyük bir sanayi müessesesinin kurulmasına etkili olmuştur.

1964 yılındaki tesbitlere göre 175 tabakhane 785 zanaatkâr bu işle meşgul olmakta ve tahmini 3500 nüfus bu işten geçimini sağlamaktadır. Bu yılda 8750 sığır, 4200 manda, 12 175 koyun, 16 332 keçi ve 1011 at derisi işlenmiştir(379). İmal edilen mamullerin ancak % 5'i mahalli ayakkabı imalinde kullanılmaktadır. Gerisi Konya ve İstanbul'da satılır. Manda derilerinden çırçır rulesi de yapılmaktadır (Pamuğın çekirdeğinden ayrılmasında kullanılan malzeme). Bunların büyük bir kısmı Adana'da olmak üzere Mersin, Hatay ve Aydın civarında satılmaktadır(380). Dericilikten 1964 yılında 2 675 897 ₺ irat temin edilmiştir(381).

Bugün 200 civarında işyeri ile bu geleneksel sanat devam etmektedir. İstanbul, Anadolu'nun diğer şehirleri ile yurtdışından getirtilen ham deriler işlenerek aynı şekilde pazarlanmaktadır. Bugünkü haliyle Yalvaç'taki potansiyel Türkiye'de İstanbul Kazlıçeşme'den sonra ikinci merkezi durumdadır. 700 ila 1000 ton arasında manda derisi 1300-2000 tan da diğerleri olmak üzere ham deri işlenmekte olup, bunun piyasa değeri 1.5 milyar (1985 rakamı olarak)'dır. Üretilen tür ise kösele, taban astarı, vardola, vakıta, sahtiyen, post, konfeksiyon derisi ve çırçır.

... şılları marifetiyle ahz ve şer ile cezalar tertip olunmak için emri şerifim rica ve sadr olunmuştur(Adana Seriyeye Sicil Defteri No 9,s 79-80, Yıl H.1126-M.1714).

(378) Kum, a.g.e., s 114.

(379) Özsoy, a.g.e., s 30.

(380) Özsoy, a.g.e., s 31.

(381) Özsoy, a.g.e., s 32.

Bu sektörü daha ileriye götürmek için eğitim ve teknik yönden geliştirme çabaları vardır. Eğitim yönündeki ilk çalışmalar endüstri meslek lisesinde bir "dericilik" bölümünün açılması teklifidir. İkincisi ise Halk Eğitim Merkezi'nce bir "dericilik kursu" açılması düşüncesidir. Uygulama ise MEB Yaygın Eğitim Genel Müdürlüğü'nce ilçeye dört adet usta öğretici kadrosu tahsis edilmiş ve bu usta öğretmenler vasıtasıyla "çıraklık eğitimi"ne geçilmiştir. Bugün ise Yalvaç Belediye Başkanı'nın gayretiyle ilçede bir "Dericilik Meslek Yüksek Okulu" açılmaya teşebbüs edilmiştir. Öğrendiğimize göre bu teklif Akdeniz Üniversitesi Rektörlüğü'nce uygun görülmüş ve YÖK'na teklifi yapılmıştır.

Deri-Konfeksiyon Fabrikası

1976 yatırım programında 76-Co 40150 proje nosu ile yer alan Yalvaç Konfeksiyon tesisi ile yılda 300 bin adet takım elbise, dokuz bin adet palto üretilmesi planlanmıştır. İnşaat 1978 yılına kadar sürdürülmüş ve o yıl müteahhit işin tasfiyesini isteyerek inşaata son verilmiştir. 1981 yatırım programına da alınmayarak o yıldan sonra aynı durumda kalmıştır(382).

Halbuki Sümerbank Genel Müdürlüğü'nün 27.8.1979 gün ve APK/PY-580 sayılı yazısında "İleride Türkiye'nin konfeksiyon tüketimi ile iç ve dış pazarlama durumu gözönüne alınarak burada yeni bir konfeksiyon tesisinin kurulması söz konusudur" denilmektedir. Ayrıca aynı genel müdürlük 28.9.1979 gün ve 682 sayılı yazısında "Alternatif yatırım konu-

(382) Fabrikanın temelini atılması o yılların gündeminde olan "Temel rezaletleri"nden birisi olarak değerlendirilmiş ve Yalvaçlılar da dahil gayri ciddi bulunmuştu. Hammaddesi üretilmemekle beraber Yalvaç'ın istihdam sorununu çözecek ciddi bir kuruluş olarak değerlendirilememiştir. Çünkü bugün başta İstanbul olmak üzere yüzlerce Yalvaç'lı terzi memleketinden uzakta çalışmak zorundadır. Böylece Yalvaç'tan dışa yapılacak göçü de önleyecek bir konumdadır.

ları üzerinde durulmaktadır" denilmiştir. Bugün bundan hareketle Toplu Konut İdaresi bu tesisi tamamlayıp işletmek üzere özel kesimden talip aramışsa da buna muvaffak olunamıyarak inşaat Belediye'ye devredilmiştir(383).

Sanayie dönüşebilecek bir başka zanaat kolu da desti, ibrik, çömlek, küp, kiremit ve tuğla imalatıdır. Testi, çömlek vs. imalatını bir kenara bırakırsak, tuğla ve kiremit üretimi Cumhuriyetin ilk günlerinden itibaren büyütme çabaları mahrukatın azlığı yüzünden ileri gidememiştir(384). Ancak kiremit üretmek üzere 1960-1970'li yıllarda 5 fabrika tesis edilmişse de bugün bunlar da faal halde değildir.

Geçmişte yapılan ancak bugün terkedilmiş olan iki faaliyeti de bu arada zikretmek lâzımdır. Köylerde gelişen bu sanat dalları, sicim ve urgan imalatı ile hasır imalatıdır. Bilhassa Hüyükli ile Yağcılar köyünde üretilen kendirden imal edilen sicim ve urgan, ilçenin ihtiyaçlarını karşılayacak biçimde imal edilmekteydi. Ayrıca Hoyran gölünde yetişen hasır otundan yapılan hasırlar hayat tarzının değişmesi ve ekonomik sebeplerle bugün yapılamamaktadır.

D. HAYVANCILIK

İlçe topraklarının ekilebilen arazisinin az olması dolayısıyla ilçe merkezi dahil olmak üzere köylerinde de hayvancılık en önemli sektördür.

(383) Bilgiler Yalvaç Kaymakamı Metin Kavakalanlılar tarafından vali Utku Acun'a sunulan tebliğden alınmıştır.

Naci Kum 1920'li yıllardaki Yalvaç'taki hayvancılık hakkında şu bilgileri vermektedir. "Her nevi hayvan vardır. Meralarda ördek yetiştirme adet ise de seferberlikten sonra cinsi azalmıştır. İnekçilik ve sığırcılık esaslı bir suretle yapılmamaktadır. Hayvanat bakımsızdır. Gaziri ovası, Akçesar sazlığı, Hüyükü ve Göğnecik çiftliğinde meralar şayanı dikkattir. Dağlık arazi kesimleri ise koyun ve tiftik teçileri için en iyi yaylalardır. Sultan dağı yaylaları Antalya'dan gelen "Sarıkçılı", "Karakoyunlu" ve diğer aşiretlerle Aydın'dan gelen Horzum (Horzem) yörtükleri Haziran-Eylül aylarında Yalvaç yaylalarında ikamet ederler(385). Ayrıca Yalvaç Antalya'da yaşayan diğer aşiretlerin göç yolları üzerinde idi ve onların hayvanlarını da barındırıyordu. Antalya'daki büyük aşiretler, kuzey istikametinde büyük mesafeler üzerinde giderlerken kullandıkları Eğirdir, Yalvaç-Karaağaç, Akşehir istikametindeki yol en büyük aşiret yolu idi. Bu yol Aksu'nun hemen doğusundan Pamukova'ya iner ve Çandır köprüsü üzerinden geçerek muhtelif yollara ayrılır. Yalvaç'a uzanan yol Yılanlı deresine ayrılan yol idi. Yılanlı deresinden Zindan deresi takip edilerek Yalvaç ovasına inilirdi. Buradan bir kısım aşiretler diğer Sultan dağlarındaki yaylalara giderken bir kısmı da Felebelin'den Beyşehir istikametine dağılırdı(386).

Hem yerli unsurlar hem de bu göçebe unsurların ürettikleri hayvani ürünleri Yalvaç ekonomisine katkıları da büyük oluyordu(387).

(384) Kum, a.g.e., s 114. Rahmetli Kum, Yarıkkaya kömürlerinin bu alanda kullanımının sağlanması halinde bu sektörün canlanacağını 1925'li yıllarda teklif etmiştir.

(385) Kum, a.g.e., s 111-112.

(386) Hüseyin Saraçoğlu, Türkiye Coğrafyası Üzerine Etütler, C 3, Akdeniz Bölgesi I. Kısım MEB Yayınları, İst 1968.

(387) Kum, a.g.e., Üretilen yörenin peynirleri yanında Yalvaç'ta bir şirket tarafından "Kaşkaval Peyniri" üretildiğini bildirmektedir, s 68.

1941-1942 yıllarında yapılan "İrat Hayvanları Sayımı" sonuçlarına göre Isparta yöresinde yetiştirilen hayvan miktarları şöyledir(388).

Tablo 30

Kaza Adı	Koyun	Keçi(Kıl)	Tiftik	Manda	Sığır
Yalvaç	57258	6661	14526	1146	10896
Isparta	22424	52941	26	495	9088
S.Karaağaç	24208	15028	269	1524	7491
Uluborlu	36579	6759	1355	2	4659
Sütçüler	3311	17414	-	-	4062
Eğridir	14640	52134	15	350	12260

Listeden anlaşılacağı üzere Yalvaç il içinde en büyük potansiyele sahiptir. En çok hayvan (90487) ile Yalvaç'ta beslenmektedir. Onu(89399) ile Eğridir, 48523 ile S.Karaağaç takip etmektedir. Isparta'nın ise daha çok kıl keçisi yönünden ağırlığı vardır. Yalvaç'ta ise kıl keçisinin azlığına karşılık tiftik keçisi ile il içerisinde üretilen tek merkez durumundadır(389). Ancak koyunculuk Yalvaç hayvancılığında ön plandadır. Küçük baş hayvancılıkta koyun ve tiftik dikkati çekerken, kıl keçisi de azlık yönden dikkati çekmektedir. Bunda önemli faktör Yalvaç dağlarının çıplak olmasıdır. Gene de bu hayvancılık özellikle Tırtar ve Tokmacık köylerinde yaygındır. Özellikle Tokmacık'ın kıl keçilerinin alaca olması (siyah-beyaz) görüntülerine ayrı bir güzellik katmakta idi.

(388) Enver Zeynelgil, Isparta Vilayetinin Zirai Durumu, Ün, Nisan Mayıs Haziran 1943, S 108-110-111, C 9, s 1514. N.Kum, rakam vermemekle beraber milli mücadele yıllarında nakliye vasıtası olarak sarfedildiğinden hayvan miktarının epeyce azaldığını belirtir, s 9.

(389) Tiftik keçisi başta Yarıkaya olmak üzere Sağır, Kaşıkara köylerinde yoğun olmak üzere diğer köylerde de mevcuttur.

Aynı sayım sonuçlarına göre iş hayvanları da şöyledir:

Tablo 31

İlçe Adı	İŞ HAYVANLARI				ÇİFTTE KULLANILANLAR			
	Deve	Merkep	Kısrak	Ester	Manda	Öküz	Beygir	Ester
Yalvaç	77	4477	1755	32	365	4456	965	11
Isparta	50	4511	1309	43	45	3624	933	25
S.Karaağaç	107	2958	1870	-	612	3478	1290	2
Uluborlu	124	3645	689	41	5	1801	473	53
Sütçüler	63	951	235	95	-	1845	301	88
Eğridir	124	3303	1090	70	50	3982	675	32

Bu yıllarda makinalı tarıma henüz geçilmemiştir. Bu yüzden tarım alanında kullanılan hayvan gücü oldukça önem taşımakta idi. Listede görüldüğü üzere tarımın geniş ölçüde sabana dayandığı öküz ve mandanın çokluğundan anlaşılmaktadır. Devlet at ve pulluğu tarım alanına sokabilmek ve özellikle iyi cins atın yetiştirilmesi için hükümet tarafından bazı seneler beylik aygır gönderilmektedir. Aygır depoları oluşturulmuştu. "Vilayet Özel İdaresi" bütçesiyle idare edilen bu depolardan alınan iki at ve bir eşek aygırını 1935 yılında Yalvaç'a gönderilmiştir. İlkbaharda açılan üç aşım durağında ilçenin kısrakları avundurulmuştur. Bunlardan doğan taylor devletçe takip edilmiş ve sahiplerine ŞEHADETNAME'ler verilmiştir(390).

1941'de 78 445 olan küçük baş hayvan 1956'lı yıllarda 76 074'e düşerken, büyükbaş hayvan adedi ise 12 042'den 25 905'e yükselmiştir. 1941'de 90 487 olan toplam hayvan miktarı bu yılda 101 979'a yükselmiş-

(390) Fuat Altınkurt (Baytar Müdürü): Isparta'da Hayvan Bakımı Hakkında Bir Araştırma, Ün C 1, S 10-12, Mart 1935, s 167-169. Yazıda bu üç aygırın bütün Isparta'da kullanıldığı fakat 1869 kısrakın aşılınması gerektiğinden bu sayının yetmediğinden bahsedilmektedir.

tir. Meraların azalması ile küçük baş hayvan sayısı azalmaya başlarken, ahır hayvancılığında büyük artış meydana gelmiştir(391).

1965 rakamlarına göre ise Yalvaç'ta durum şöyledir(Tablo 32).

Tablo 32

Koyun	Kıl Keçisi	Tiftik	Sığır(yerli)	At	Manda	Montuf	Eşek
99181	14388	27991	16795	3587	1325	452	3354

Kazada yetiştirilen koyun türü dağlıçtır. Bu yıllarda(1960) sığır cinsinin ıslahına çalışılmıştır. Köy ve kaza merkezinde kurulan suni tohum aşılama istasyonlarında montufon ırkı inek yetiştirilmesi teşvik edilmiştir ve başarılı netice alınmıştır. Ayrıca iyi cins yerli inekler arasında zaman zaman yarışmalar tertip edilerek en iyi ırk ineği yetiştiren üreticiye ödül verilmesi adeti oluşturulmuştu.

Yine 1965 yılı rakamlarına göre hayvansal ürün olarak 198 ton yağı, 18 ton kıl, 42 ton tiftik, 5460 ton süt elde edilmiştir.

Günümüzde özellikle küçük baş hayvancılığında gözle görülür büyük bir gerileme mevcuttur. Özellik hükümet tarafından ormanların adeta tek düşmanı olarak görülen kıl keçisine karşı savaş açılmıştır.

Halbuki kıl keçisi son derece ekonomik olup kış ve yaz yiyeceğini tabiatın sağlamla, sahibine yem ve saman gibi ağır külfetleri yüklemeydi. Ayrıca eti de pek lezzetli olup sığır ve koyun etine tercih edilirdi. Ucuz et imkânı açısından da bütün halkın yararına idi.

(391) Akşehir, Akşehir Kalkındırma Derneği, İst 1956, s 50.

Bu hususta bir bilim adamımızın görüşlerini aynen aktarıyorum: "Birçok memleketler keçiyi topraklarından çıkardılar. Bizde de keçi düşmanları çoğaldı. Halbuki bu zavallı hayvan sürü halinde yaşayan, Anadolu'da eti seve seve yenilen, kılından çuval, torba, kolan ve çadırbezi yapılan, derisi dabaklarca çok aranan, sütünden istifade edilen bir mahluktur. Kendisine atfedilen kabahat ağaçları dişleyip kurutması, ağaçları bodur bırakmasıdır. Fakat yalnız üç sene korunan bir meşeliğe keçi asla diş geçiremez. Hatta bu surette yetişmiş olan korulara keçinin faydası bile vardır. Keçi ağaçların dibindeki piçleri kemirmek yolu ile ana ağaçlara hizmet eder. Bunun örnekleri vardır. Eğer keçi beslemek işini bu şekilde düzenleyebilirsek, yeni bir elişi ve yeni bir ihracaat malı kazanmış oluruz. Çünkü Arap çölleri dolduran bedeviler yalnız bu kıl çadırlarda otururlar."(392).

Kıl keçilerinin ortadan kaldırılması ile büyük gelir kaybına uğrayan köylüler için "hükümetce 1970'li yılların başında kıl keçisi yerine tiftik keçisi ve dağlıç ırkı koyunun yaygınlaştırılması istenmiş ise de, bir sonuç elde edilememiştir"(393). Çünkü yalnız hazır besinle kapalı alanlarda yetiştirilmesi istenen bu hayvanlar bu defa ekonomik olmadığından tiftik keçisi de üretici tarafından elden çıkarılma yoluna gidilmiştir. Yeni orman alanı haline getirilen meralarla Yalvaç'ta tiftik keçisinin de ortadan kalkmasına sebep olmuştur. Ankara keçisi ile boy ölçüşebilen Yarıkkaya ve diğer köylerdeki keçiciliğin ortadan kalkması ile bu köylerden şehirlere göç de artmıştır(394).

(392) Hasan Reşit Tankut, *Köylerimiz Bugün Nasıldır, Dün Nasıldı, Yarın Nasıl Olmalıdır.* Ank 1939, s 34-36.

(393) YA, s 3520.

(394) Özellikle Yarıkkaya köylüleri Sultan dağı ve Çay ilçelerine büyük ölçüde göç etmişlerdir.

Aynı olumsuz gelişmeler koyunculuk için de geçerlidir. Meralar yalnız orman olarak elden çıkmamakta, traktörün tarım alanına girmesiyle bazı meralar da zirai alan haline getirilmektedir. Böylece sahası daralan koyuncu ile ziraatçiler arasında sürtüşmeler meydana gelmektedir. "Ziraatla uğraşanlar bir koyun bile etmeyen tarlalarını korumak için sürü sürü koyunları kovalıyor, perişan ediyorlardı. Bazen de koyuncular zor kullanarak köylünün ilkbahara çıkmış yeşil tarlalarını sürülerine çığnetiyor ve ekin üzerinde bilerek ve inadına yatak tutuyorlardı"(395). Kaldığı bu koyuncular aynı zamanda ziraatçi idiler, kendilerinin de tarlaları mevcuttur. Fakat hem koyunculuk hem de ziraatle uğraşanlar genellikle geniş ve etraflı ailelerdir. İkisini birarada yürütebilmelerinin en önemli nedeni budur. Yalvaç'ın koyuncular açısından da bir özelliği hububat ekili alanların sulu ziraate çevrilmeleridir. Böylece, önceleri belirli bir zaman -hasatın kaldırılmasından sonra- bu arazilerden faydalanabilen koyuncular, her zaman korunmalı ve ekili olan meyve bahçelerine serbestçe girememekte ve baskın şeklinde bahçelere koyunlarını sokarak büyük zararlara sebebiyet vermektedirler. Bu da toplumda huzursuzluklara sebebiyet vermektedir. Nitekim Yalvaç'ın güvenlik açısından en önemli sorunu budur. Genel olarak asayiş yönünden son derece emniyetli ve sakin olan Yalvaç'ta "zirai asayişsizlik" söz konusudur. Özellikle koyun sürülerinin ekili dikili araziye girme, yasak bölgede otlatma suçu işlenmekte, Çiftçi Mallarını Koruma Teşkilatı buna engel olmakta, cezalandırmakta ve bu sırada da tartışma ve hatta çatışmalar çıkmaktadır"(396).

(395) Tankut, a.g.e., s 70.

(396) Kaymakamlık Tebliği, s 8.

Tabiki bu mücadele dünyanın her yerinde olduğu gibi koyuncular aleyhine neticelenmekte ve sonuçta sürülerini satmak zorunda kalmaktadırlar. Böylece küçük baş hayvancılığı gitgide azalırken köyden kente olan akın da hızlanmaktadır. Bunun da getirdiği problemler ise konumuzun dışındadır.

Bugün koyuncululuğu devam ettirebilenleri şu üç grupta toplayabiliriz:

1. Bütün bunlara rağmen sürücülüğü devam ettirenler geniş ailelerdir ve korkuya dayalı olarak varlıklarını sürdürmektedirler.
2. Sürü koyuncululuğu terk edilmiş ve köylerde oluşturulan ortak sürüye aileler 5 ila 50 koyun katarak devam etmektedirler.
3. Yaylaya çıkma imkânı olan(Sücutülü ile Hisarardı)lar sürülerini Aydın-Nazilli yörelerine götürterek modern göçebe hayatı yaşamaktadırlar. Ancak bunun da kendine has zorlukları ortadadır.

Sığırcılık bugün Yalvaç'ta potansiyel gücünü devam ettiren yegane hayvancılık dalıdır. Gerçi geleneksel yapı devam etmemektedir. 1970'li yıllardan önce hemen hemen her evde bir inek beslenirdi. Klasik evlerde müsait olan bu duruma, her ailenin bahçesinde var olan yonca da katkıda bulunmakta idi. Bahçeden elde edilen ot, yonca ile tarlasından elde ettiği arpa, saman vs. ile kolayca beslenebilen bir veya daha fazla inekler mahallelerce oluşturulan sürüye katılırdı. Yine evlerde beslenen manda (camız)lar ayrı bir sürü teşkil ederdi. Bugün Salır ve Sofular mahallesi dışında bu üstil kalkmıştır. Bunun birçok sebepleri vardır. Bunlar:

- a. Yeni yetişen nesiller, evlerinde beslenen bu hayvanların yükünden ve problemlerinden kaçmaktadırlar.
- b. Eski evlerin terkedilerek apartman hayatına geçilmesi.
- c. Bahçeler ve bahçeciliğin ortadan kalkması.
- d. Tarlaların aileler tarafından ekip biçilmesi yerine kiraya verilmesi veya boş bırakılması.
- e. Ürünlerin değerlendirilememesi(397).

Manda cinsi köyler de dahil olmak üzere gittikçe azalmaktadır. Bunun yerine geliştirilmiş ırklardan olan montofon, Hollanda, Holstein gibi cinsler tercih edilmektedir. Et ve sütü yönünden hayli verimli olan bu ırklar gitgide yerli cins sığırların yerini almaktadır. Fakat aile işletmeciliği statüsünde yapılan bu tür (süt hayvancılığı) geniş biçimde ve modern ahırlarda yapılmamaktadır. Meslek dalı olarak "besicilik" ise yaygındır. Devlet desteği de gören et hayvancılığı ilçe ve köylerinde geniş olarak birçoğu da modern sayılabilecek ahırlarda yapılmaktadır. Bu dalın da en büyük sorunu "pazarlama" alanında olmaktadır. Yetiştiriciler besledikleri hayvanları Adapazarı ve Suhut'ta pazarlamaktadırlar. Ayrıca kurbanlık olarak beslenen büyükbaş hayvanlar özellikle İstanbul'da satılmaktadır. Her sene bu şekilde 300 civarında sığır ihraç olunmaktadır. Fakat bu alanda uğraşanların işletme sermayelerinin noksanlığı yüzünden beklenen verim alınmamaktadır. İşletmeler 15-50 hayvan kapasitesindedir. Yetiştiricilerin en büyük şikayeti, yem fiyatlarının devamlı artmasına karşılık et fiyatlarındaki istikrarsızlıktır.

(397) Bu sebepler ilçe merkezi için geçerlidir. Köylerde geleneksel yapı devam etmektedir. İlçenin yoğurt, süt vs ihtiyaçlarının büyük bir kısmı bu kesim tarafından karşılanmakta ilçede ise az da olsa bu işle uğraşanlar mevcuttur.

Günümüzde Yalvaç'taki hayvan sayıları şöyledir:

Tablo 33

Yıllar	Sığır	Manda	Koyun	Kılkeçi	Tiftik	At	Merkep	Katır
1984	20023	802	155782	12382	11328	1356	4936	1029
1989	16695	241	118634	10794	8229		4970	

1984 yılında toplam 207 638 olan büyük ve küçükbaş hayvan sayısı 1989 yılında 160 563'e düşmüştür. Bu durum Yalvaç'ta hayvancılığın gerilediğinin bir işaretidir. Üstelik hayvancılıktan vazgeçen köylünün yerine koyacağı başka bir şey de yoktur. Ya daha az gelire tahammül edecek ya da şehre göcecektir. Manda veya tektırnaklı hayvanlardaki ek-silmenin sebebini diğerlerinden ayrı değerlendirmek lâzımdır. 5 yılda meydana gelen azalma miktarları şöyledir:

Tablo 34

Sığır	Koyun	Kılkeçisi	Tiftik
3328	37148	1588	3099

İşin enteresan yanı kılkeçisindeki düşme daha az rakamlara balığ iken devletin kılkeçisi yerine önerdiği tiftik keçisinde düşme daha fazladır.

Tabi bu arada şunu da belirtmek lâzımdır ki özellikle yapılan ıslah çalışmaları bilhassa inek cinsinin düzeltilmesi yolunda başarılı neticeler alınmıştır. Adet olarak azalan hayvan sayısı et ve süt verimi bakımından artırıldığını söyleyebiliriz. 1988 yılı rakamlarına göre Yalvaç'ta (ilçe ile 8 köyde) 270 suni tohumlama gerçekleştirilmiştir.

Ayrıca salgın hastalıklara karşı aşı faaliyetleri sürdürülmektedir. 1989 yılında şap hastalığına karşı 14 329, çelerme (zehirlenme)'ye karşı 59 836, şarbon'a karşı 7 200, kuduz'a karşı 460 aşı yapılmıştır. Ayrıca 110'u sığır, 10 000'i küçükbaş hayvan yavruatma hastalığına karşı aşılanmıştır. Son günlerde ülkemize dışarıdan getirilen ithal ineklere karşı Yalvaç'ta pek ilgi uyanmamıştır. İlçe sınırları içerisinde yalnız 3 ithal inek bulunmaktadır.

İlde tüketilen hayvan miktarları 1989 rakamlarına göre şöyledir (Belediye mezbahasında kesilen hayvan miktarı)(398).

Tablo 35

Koyun	Keçi	Manda	İnek	Dana	Öküz
648	641	140	589	807	34

Aynı yılda il dışına sevkolunan hayvan miktarları da şöyledir:

Tablo 36

Koyun	Kuzu	Oğlak	Keçi	Sığır	Merkep	At	Köpek
4924	7842	126	512	301	8	1	11

Bu rakamlar resmi makamlara ulaşan miktarlardır. İlçede canlı bir hayvan ticareti yapılmaktadır. Çevre kazalara götürülen veya çevreden gelen alıcıların götürdükleri hayvanların büyük bir kısmı bu rakamlara dahil değildir.

(398) Zaman içinde Yalvaçlının damak zevkinin değiştiği anlaşılmaktadır. Belki de ekonomik sebeplerle oldu. Zira 1969 rakamlarına göre Yalvaç'ta 687 koyun, 2666 keçi, 578 manda, 321 sığır, Belediye mezbahasında kesilmiştir (Sevim Özsoy, Yalvaç'ın ekonomik yapısı-Basılmamış tez DTCF 29) Değişim keçi ve sığırdan olmuştur. 1963'te 2666 keçiye karşılık 1989'da 641 keçi, 321 sığıra karşılık ise 1430 sığırdır. Manda ise azalan nesline paralel olarak kesimde de azalmıştır (578'den 140'a immiştir).

E. NÜFUS

Cumhuriyet döneminde Yalvaç barındırdığı nüfus bakımından daima merkez ilçe Isparta'dan sonra ikinci sırada yer almıştır. Ancak nüfus yoğunluğu yönünden Türkiye ortalamalarının altında bir seyir takip etmektedir. Mesela 1980 sayımında Türkiye'de nüfus yoğunluğu 58 iken Isparta genelinde 39'dur. Merkez ilçede 130 olan nüfus yoğunluğu Yalvaç'ta 47'dir. Yalvaç'a en yakın rakam 38'dir ve Keçiborlu'ya aittir(399). Bu durumda Yalvaç, Türkiye ortalamasından 11 puan düşük, il ortalamasından 8 puan fazladır.

Yıllara göre Yalvaç ve bağlı köy ve kasabalarda nüfus dağılımı şöyledir(400).

Tablo 37

Yıllar	Merkez	Köy ve Kasabalar	Genel Toplam
1950	8182	28297	36479
1955	9283	31967	41250
1960	10378	38885	46263
1965	10912	38394	49306
1970	13545	43936	57481
1975	18307	48219	66526
1980	19986	47462	67448
1985	19968	49500	69632

(399) YA, s 3514.

(400) M.Koç Boris, Hamit, Hamitabat Tüm Yönleri İle Isparta, 1983, s 353 ve Yalvaç Nüfus Müdürlüğü'nden alınan bilgiler. 1990 sayımı sonuçları yasak olduğu gerekçesi ile verilmemiştir. Ancak Karayolları levhasında Yalvaç'ın son nüfusu 28 500 olarak gösterilmektedir.

Yalvaç'ta ortalama nüfus artışları binde olarak şöyledir.

Tablo 38

Yıllar	Türkiye Ort.	Isparta Ort.	Yalvaç Ort.
1950-55	27	25	26
1955-60	28	26	24
1960-65	24	18	13
1965-70	25	23	33
1970-75	25	14	31
1975-80	20	16	3

Tablodan görüldüğü üzere Yalvaç'ta nüfus artış yönünden bir istikrarsızlık göze çarpmaktadır. 1950-60 döneminde Türkiye ve Isparta ortalamalarına yakın bir düzeyde iken, 1960-65 döneminde büyük bir düşüş gözlenmektedir. 1965-75 döneminde ise Türkiye ortalamasının 8 ve 7 puan üzerine sığıyor. 1975-80 döneminde ise en az artış (Türkiye ortalamasından 17 puan, Isparta ortalamasından 13 puan geride) kaydediliyor.

Nüfus dalgalanmalarında göç hareketlerinin büyük bir rolü olduğu bilinmekte, ancak Yalvaç dışarıdan bir göç hareketine maruz kalmamış, bilakis dışarıya nüfus göndermiştir. İlçe merkezinde olduğu kadar bilhassa köylerden nüfus boşalmaktadır. Aşağıda vereceğimiz tabloda 1980-1985 yılları arasında bırakınız artışı, nüfusu azalan köyler gösterilmektedir.

Tablo 39

Köy ve Kasabalar	1980 Nüfusu	1985 Nüfusu
Dedeçam Kasabası	2260	2213
Çetince "	2537	2466
Y.Kaşıkkara "	2235	2133
Akçasar Köyü	369	350
Altıkapı "	515	498
Ayvalı "	777	755
A.Kaşıkkara "	781	759
A.Tırtar "	629	596
Celeptaş "	532	525
Çamharman "	846	842
Çakırcal "	312	302
Eğirler "	788	760
Gökçeali "	231	195
İleği "	404	328
Koruyaka "	1186	969
Kuyucak "	1253	1228
Özgtiney "	1248	1127
Özbayat "	1486	1485
Sağır "	777	509
Y.Tırtar "	475	442

Kurusarı köyünün her iki sayımda nüfus sayısında bir değişiklik olmamıştır((494).

Yalvaç'ta yıllara göre demografik değerler(401).

Tablo 40

	1985	1986	1987	1988	1989	1990
Kaba Doğum Hızı %0	13.5	16.3	19.3	17.2	20.6	16.7
Doğurganlık Hızı %0	63.3	75	89.1	78.1	93	76
Kaba Ölüm Hızı	6.1	5.9	6.1	5.8	7.4	5.7
Ana Ölüm Hızı	-	-	-	-	-	-
Bebek Ölüm Hızı %0	61.3	93.7	64.5	54	57.5	43.7
Ölü Doğum Hızı %0	57.6	34.2	33.7	26.3	25	12.5
5 Yaştan Aşağı Ölüm hızı %	14.4	24.1	24.5	17.7	15.8	12.8
5 Yaştan Yukarı Ölüm hızı %	85.6	75.9	75.5	82.3	84.2	87.2

(401) Yalvaç Merkez Sağlık Ocağı'ndan alınmıştır.

Yalvaç'ta ölüm olayları yaş gruplarına ve senelere göre miktarları şöyledir.

Tablo 41

Yıllar	YAŞ GRUPLARI														Toplam		
	0		1-4		5-9		10-14		15-24		25-44		45-64			65+	
	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K		E	K
1985	7	12	-	1	1	-	1	-	-	2	1	1	16	9	51	37	139
1986	18	15	1	1	-	2	-	-	-	2	8	4	10	7	37	40	145
1987	17	7	3	2	-	-	1	-	2	-	2	2	11	9	25	37	118
1988	13	5	1	1	2	-	-	-	3	2	3	-	15	4	28	36	113
1989	13	10	-	1	1	2	-	-	2	-	1	4	13	9	34	54	144
1990	7	7	-	-	-	1	-	-	3	2	3	1	12	7	23	44	110

Bir yılda ortalama ölüm mevcudu 128'dir. Ölüm olayının en çok rastlandığı yaş grubu 65 ve yukarısidir. İkinci sıklıktaki ölümler 0 yaş grubu olup, 6 yılda 130 ölüm olmuştur. Üçüncü grup ise 45-64'dür. Bu grupta 6 yıldaki ölüm vakası ise 122'dir.

Yalvaç nüfus yapısı itibariyle yeknesaklık arzeder. Etnik ve mezhep farklılığı yoktur. Bötüzade'nin 1878 Osmanlı-Rus savaşından sonra bölgeye gelen Çerkez göçmenlerden Yalvaç'a da geldiği hakkında verdiği bilgilere dayanılarak, Bağkonak (Örkenez)'da Çerkez muhacirlerin olduğu yolunda, Yurt Ansiklopedisi'nde ve Sevim Özsoy'un tezinde verilen bilgiler yanlıştır. Adı geçen kasabada böyle bir muhacir grubun bulunmadığını belirtmeliyiz. Ancak Çerkez ünvanlı bir kişinin yaşadığı ve Çerkez lisanını konuşmadığı kasabalılar tarafından söylenmiştir.

Ancak mahalle ve köyler arasında şive farklılıkları mevcuttur. Sallur mahallesi sakinlerinin konuşması diğer mahallelilerden farklıdır. Köylerden ise bilhassa Sücüllü ve Kozluçay (Gelegermi)ın kendine has

şiveleri vardır.

F. TARIM

Yalvaç ilçe merkezinin kurulduğu alan tarihi Antiokheia kentinin eteklerinde bulunan düz bir ovadır. Halk arasında bu ovada Türkler gelmeden önce pirinç yetiştirildiğine dair bir inanış vardır. Fakat Türk hakimiyetinde iken Yalvaç'ta pirincin yetiştirildiğine dair bir işaret yoktur.(1892 Salnamesi'nde Yalvaç'ta yetişen ürün ve miktarları daha önceki bölümlerde Tablo 10'da vermiştik.)

Cumhuriyet'in ilk yıllarında Yalvaç'ta tütün yetiştirilmekte idi. Arazinin tütün yetiştirmesine müsait olmasına karşılık halkın henüz tütün yetiştirmede bilgi sahibi olmadığı, bu noksanlığın giderilmesi halinde tütüncülüğün gelişebileceği(402) düşünülmüşse de tütün yetiştiriciliği bugün mevcut değildir.

Geçmişte önemli tarım ürünlerinden olup da, bugün üretimi yapılmayan ürünlerden bahsettikten sonra günümüz Yalvaç'ının tarım durumunu ele alalım.

Bunların başında Göller Yöresi'nin kendine has özel bitkisi olan gül gelir. 1964'lü yıllarda 200 dekar alanda gül üretimi yapılmakta ve buradan 30 kilo gülyacağı elde edilip o günkü raifle 150 000 TL gelir getirmekte idi(403). Urgan ve sicim yapımında kullanılan kenevir 1970'li yıllara kadar ekilmekte iken, bu yıldan sonra önemini yitirmiştir. Yine Osmanlı döneminde ziraatının yapıldığını bildiğimiz ürünler-

(402) Kum, Yalvaç Armağanı, s 8 ve 111.

(403) Özsoy, Aynı tez, s 24-25.

den susam, pamuk, darı, melez (aşlık) buğün üretimi yapılmamaktadır. Şekerpancarı üretimi ise Cumhuriyet döneminden itibaren yapılmaktadır. 1926'da Uşak Şeker Fabrikası'nın açılması ile bölgede pancar üretimi başladı. Ancak Isparta pancar üretimine açılmamıştır. 1950'li yıllarda şeker fabrikalarının artması ile şekerpancarına ihtiyaç duyulmuş ve Isparta'nın kuzey kesimlerinde (Yalvaç) Uşak Şeker Fabrikası'na verilmek üzere şekerpancarı üretimine izin verilmiştir. 1955 yılında Burdur Şeker Fabrikası'nın üretime geçmesi ile Isparta'nın diğer yörelerinde şekerpancarı üretilmeye başlanmıştır(404). Afyon üretimi ise başlangıçtan beri Yalvaç'ta yapılagelmektedir. 1933 yılına kadar 33 ilde üretimi yapılmakta olan afyon bu yılda, ürünün niteliğini artırmak ve kontrolü sağlamak gayesiyle 14 ile indirilmiştir. Isparta üretimin devam ettiği iller arasındadır. 1971 yılında ise afyon üretimi tamamen yasaklanmış ve 1974 yılında afyon üretimine 6 ilde müsaade edilmiş ve Isparta da bu altı ilin içerisinde yer almaktadır. Yalvaç Isparta yöresinde en çok afyon üretiminin yapıldığı yerdir(405). Fakat afyonun Yalvaç ekonomisine katkısı, yasak döneminden sonra azalmıştır. Bu konu üzerinde ileride ayrıca durulacaktır.

Buğün Yalvaç'ta meyva, bağ, sebze, tarla ve gül gibi alanlarda ziraai faaliyetler sürdürülmektedir.

Yalvaç'ta ekilebilir tarım arazisi 48 811 hektar'dır. 1991 rakamlarına göre bu arazinin 1300 hektarı nadastır. Ekilebilen tarım arazisinin 40 736 hektarı tarla, 4053 hektarı meyva, 1924 hektarı bağ, 790 sebze, 8 hektarı güldür. Gül ekimi A.Kaşıkkara, Körküler ve Kumdanlı'da

(404) YA, Isparta Mad.

(405) YA, Isparta Mad.

yapılmakta ise de bugün terkedilmektedir. Ayrıca ilçe merkezinde bağ alanlarının çoğu terkedilmiş ve ekonomik değerini yitirmiştir. Bağcılık daha ziyade Özgüney, Özbayat ve Kuyucak köylerinde sıkça yapılmaktadır. Örkenez yeni adı olan **Bağkonak**'ı kasabadaki bağlardan almıştır.

Tarla tarımında üretilen ürünler, alanları ve miktarları şöyledir (1991 rakamları)(406).

Ürünün Cinsi	Ekilen Alan(hektar)	Üretim(ton)
Buğday	17722	53166
Arpa	3770	13195
Nohut	15946	22324
Fasulye(Kuru)	195	224
Mercimek(Yeşil)	944	1038
Fiğ	475	546
Pancar	343	12005
Haşhaş	38	Kapstül 27 ton, Tohum 29 ton
Ayçiçeği	64	67
Aspir(yağ bitkisi)	13	15
Soğan	60	1170
Sarımsak	5	58
Patates	308	3532
Yonca	650	Yeşil ot:15500 Kuru ot :1000 Tohum :1
Korunga	33	Yeşil ot:400 Kuru ot :20 Tohum :1

Yalvaç, en eski kaynaklarda suyu bol olan yerleşim yeri olarak gösterilir. Bu genelde ilçe merkezi olarak söylenmişse de, bazı köyler için de geçerlidir. Suyun bol olması, haliyle geniş bir miktarda sulu tarımın yapılmasına imkân vermiştir. 1970'li yıllara kadar sulama geleneksel usullerle yapıldı. Bu tarihten sonra barajlar, artezyenler ve (406) *İlçe Tarım İl müdürlüğü'nden alınmıştır.*

modern sulama kanalları ile sulu tarım alanları ve verimleri artırılmıştır. Bu konu üzerinde ileride durulacaktır. Sulu tarım alanından olarak 1990 yılı Yalvaç'ta meyva çeşitleri ve ekilen alan, ağaç sayısı ve üretim miktarları şöyledir.

Ürün Cinsi	Ekilen Alan (hektar)	Ağaç Sayısı	Üretilen Miktar (ton)
Armut	270	34600	1730
Elma	3321	352850	33501
Erik	Dağınık	9500	570
Kızılcık	"	3550	89
Kayısı	"	3550	135
Kiraz	275	16710	834
Şeftali	58	19200	538
Vişne	182	26800	804
Badem	47	8600	258
Ceviz	Dağınık	7950	398
Kestane	"	53	2

1990 yılı Yalvaç'ta üretilen sebzeler ve miktarları:

Ürün Cinsi	Ekilen Arazi (hektar)	Üretim (ton)
Biber(dolma)	20	184
Sivri Biber	15	152
Domates	195	2426
Taze Fasulye	210	2382
Havuç	20	314
Hıyar	65	714
Kabak(sakız)	25	332
Ispanak	75	402
Kavun	10	243
Lahana(beyaz)	20	416
Marul(göbekli)	37	422
Patlıcan	15	140
Pırasa	40	345
Taze Soğan	12	139
Turp(bayır)	11	217
Bamya	20	100

Sulama Durumu

Biraz önce Yalvaç'ta sulama faaliyetlerinin artırılmaya çalışıldığından bahsetmiştik. 1991 rakamlarına göre ekilebilen arazinin 9 939 hektarı sulanabilen arazidir. Halk geleneksel sulama arkları ve açtıkları kuyular vasıtasıyla 1256 hektar araziye sulama imkânına sahipken "Köy Hizmetleri Kurumu" 'nce 3883 hektar ve DSİ'nce 4800 hektar arazi suya kavuşturulmuştur. Bu rakamlara 1991 yılı itibariyle bitirilmiş olan Yalvaç (Hisarardı) Barajı ile Gemen Göleti'nin sulama kanalları yapılamadığı için sulayacağı arazi dahil edilmemiştir. İlçe içerisinde faal olan tek baraj Yalvaç (Sücutlü) Barajı'dır. 1973 yılında su tutulmaya başlanan barajın temelden yüksekliği 45.80 m, kret uzunluğu 1185.5 m'dir. Toplam dolgu hacmi ise 950 000 m³'tür. Baraj gölünün alanı 0.82 km²'dir. Normal su toplama hacmi 8.9 milyon m³'tür(407). Sulama kanalı 431 metrelik klasik kanaldan sonra iki ana kanala ayrılmaktadır. Bunlardan sağ ana kanal tali kanallarla birlikte uzunluğu 46 km, sol ana kanal ise 41 km uzunluktadır. Barajın sulaması gereken alan miktarı 18 000 dekar olup, 1990 yılında bu alanın ancak % 27'si sulanabilmiştir. Bu yüzde şimdiye kadar en çok % 33'e ulaşmıştır. 1991 yılında ise kış yağışının az olması sebebiyle geçmiş yıllara nazaran 2 hm³ daha az su birikmiştir. Ancak havaların yağışlı gitmesi sebebiyle sulama işlemine geç başlanarak (Haziran ayı) kesintili su programı uygulanmamıştır. Bu yıl tahminlerine dayanılarak 6800 dekar alanın sulanabileceği tahmin edilerek 4625 hm³ su kullanılacağı hesaplanmıştır. Planlanan sulama alanı, bitki türleri ve yüzdeleri aşağıda çıkarılmıştır(408).

(407) Ana Biritannica, Yalvaç Barajı Mad.

(408) DSİ İlçe Teşkilatı'ndan alınmıştır.

Planlama Yapılan Bitki	Planlanan Saha	Sulanan Sahanın %'si
Hububat	30	4.4
Bakliye	480	7.1
Haşhaş	80	1.2
Mısır	100	1.5
H.C.Fidan	380	5.6
Meyva Bahçesi	3280	48.2
Sebze	800	11.7
Yem Bitkileri	560	8.2
Kavak	750	11.1
TOPLAM	6800	100.0

Görüldüğü üzere barajdan en çok sulanan saha meyva bahçeleridir. Bu bahçelerin çoğunluğunu elma bahçeleri oluşturmaktadır. İkinci sırada sebze, üçüncü sırada kavak, dördüncü sırada ise yem bitkileri (özellikle yonca) alarak sulamada önemli bir yüzdeyi işgal etmişlerdir. Hububat alanında ise sulamanın azlığı dikkat çekmektedir. Yukarıda tabloda sulanan bitkiler, 2493 parsel (bahçe, tarla adedi) içinde yetiştirilmektedir. Parsellerin sulama alanına dahil yerlere göre dağılımı şöyledir (suyun akışı istikametine göre).

Sütlü	Yalvaç	Yağcılar	Hüyükli	Toplam
1205	1086	72	130	2493

Görüldüğü üzere suyun başında olan, sulamadan daha fazla istifade etmektedir. Yağcılar köyünün Hüyükli kasabasına nazaran arazisi daha azdır.

Planlanan alanın çok az kısmı sulanmasına rağmen çiftçiler yeterli derecede su alamadıklarından yakınmaktadırlar. Sulama yüzünden zaman

zaman adli olmayan da olsa, srtmeler çıkmaktadır.

Su kavgalarının eksik olmadığı diğer bir alan da Sel ayı'nın suladığı yörelerdir. Birçok bahçenin arsa haline getirilmesine rağmen suyun eksikliği giderilememiştir. Bu suyun kaynağından Hisarardı ve Yalvaç'ın içme su ihtiyacı da temin edilmektedir. Son yıllarda içme suyunu ayrılan payın artması, kış yağışının azalması yztnden sulama suyunu da azalmalar meydana getirmiştir. Su anlaşmazlığı Hisarardı köyü ile Yalvaç ilçesi arasında mahkemeye intikal etmiş ve mahkeme tarafların suyu beşer gün münavebeli olarak kullanılmasına karar vermiş ve bu durum halen uygulanmaktadır. Aynı zamanda bu durumun ntine geçmek için bu su üzerinde baraj yapılmasına karar verilmiş ve Yalvaç (Hisarardı) Göleti'nin yapılmasına başlanmıştır . 1991 yılında gövde inşaatı tamamlanan barajın su toplama hacmi 1 milyon m³, yksekligi 20 m, uzunluğ 300 m'dir. Henüz kanaletleri yapılmamış olmakla birlikte su tutulmaya başlanmıştır. Ancak tam kapasite dolduğ sırada 19 Mayıs 1991'da kaçak meydana gelmiş, şehir halkı törende iken bu haber duyurulmuş ve sel heyecanı ile halk korkulu anlar yaşamıştır. Su, tahliye kanallarına boşaltılarak tehlike nlenmiştir. Ş anda su yarı seviyede olup, tamir işlemleri sürdürülmektedir.

Sulama çalışmalarından olarak zgney Göleti Köy Hizmetleri tarafından gövdesi tamamlanmış ancak kanaletler yapılmamıştır. Ayrıca 1985 yılında ihale edilen Hoyran projesi bu yıl neticelenmiş ve Hayran Gölü'nden pompalanan su ile Kumdanlı ovası sulanır hale gelmiştir. DSİ'ne 1985 yılında götürülen bir proje ile Eğridir Gölü'nden pompalanacak su

ile Tokmacık-Akcaşar arazilerinin sulanması teklif edilmiştir(409).

Tarımsal faaliyetlerden olarak özellikle Yalvaç'ta üretilen elmanın saklanması amacıyla Yalvaç Belediyesi'nin % 45'ini, İller Bankası'nın % 55'ini finanse ederek 5 bin ton kapasiteli soğuk hava deposunun yapılmasının son aşamasına gelinmiştir. İlçede daha önce mevcut olan soğuk hava deposu ancak halkın kışlık peynir ihtiyacının depolanabildiği ekonomik katkısı olmayan küçük bir yapıdır. İlçe sınırları içinde Sücüllü kasabasında ise daha önce yapılmış 500 ton kapasiteli bir soğuk hava deposu mevcuttur.

Tarımsal arazi dağılımı ise, çiftçi ailelerden % 65'inin arazi varlığı 50 dekardan daha azdır. % 30'unun ise 50 ile 100 dekar arasında arazisi mevcuttur(410).

İlçe ve iki kasabasında 3 adet Ziraat Bankası şubesi, 7 adet Tarım Kredi Kooperatif tarımsal alanda çiftçimize hizmet vermektedir.

G. KÜLTÜR KURUMLARI

İlçe kültür kurumlarının başında şüphesiz Ali Rıza Efendi Kütüphanesi gelmektedir. Bu kütüphanenin kuruluşu 1891 yılına dayanmaktadır. Bu yılda kütüphanenin kurucusu Ali Rıza Efendi (Kara Kadı) (411) Alanya'da iken Çorum iline tayin olduğunda, yanında bulunan 651 kitabı yanında götüremediğinden, kitapları memleketi olan Yalvaç'a getirerek,

(409) Kaymakamlık Tebliği, s 10.

(410) Kaymakamlık Tebliği, s 9.

(411) Ali Rıza Efendi'nin hayatı hakkında bakınız, Seyfi Yalvaçer. Yalvaçlı Karakadı, Ün, 3. C, 32, 33, 34. Sayılar, II. Kanun 1936 s 465-470 ve 488 ile Turabi Tütüncü, Yalvaç H. Ali Rıza Efendi Halk Kütüphanesi, Hacı Ali Rıza Efendi ve Yazma Eserleri, DİCF Basılmamış Lisans Tezi, Ank 1970.

Devlethan Camii'nin giriş kapısı yanında **Vakithane** denilen küçük bir odada halkın yararına sunmuştur. Kendisi Çorum'da iken kütüphanenin açık kalması için gerekli tedbirleri alan A.Rıza Efendi, 1902 yılında Çorum'da vefat etmiştir(412). Bu tarihten, kütüphanenin 1923 yılında **Maarif Vekaleti**'ne bağlanıncaya kadar geçen süre içinde kütüphanenin giderleri, A.Rıza Efendi'nin oğlu Mehmet Faik Bey tarafından karşılanmıştır. Bu tarihlerde kütüphane ile **Sofu Hoca** ilgilenmiştir. Kitap sayısında eksiklik olmamışsa da artma da olmamıştır. Kütüphane 1935 yılına kadar aynı yerde faaliyet göstermiş, bu tarihte Belediye yanındaki **Kız Mektebi**'ne nakledilmiştir. 1940 yılında ise **Halkevi** (şimdiki Öğretmenevi) binasına taşınmışsa da, 1954 yılında buranın Akşam Kız Sanat Okulu'na dönüşmesi ile yeniden taşınarak Belediye'ye ait küçük bir dükkana sıkıştırılmış ve aynı sene yine Belediye'ye ait, Belediye binasının altında şimdiki kahvehane ve dükkanların bulunduğu yere naklolunmuştur(413).

1970 yılında bugünkü modern binası yapılarak buraya taşınmış olan kütüphane ,30 binden fazla eseri barındırması ile Türkiye'nin sayılı kütüphanelerindedir.

Hizmeti yaygınlaştırmak amacıyla 1963 yılında merkeze bağlı olarak Bağkonak, Sücüllü, Hüyükü, Kumdanlı kasabalarında şubeleri açılmış ve şubeler belirlenen köylere gezici kütüphane hizmeti vermektedirler. 1970'li yıllara kadar gezici kütüphane merkezler vasıtasıyla yürütülmekte idi(414).

(413) *tütüncü, a.g.e., s 42.*

(414) *Yalvaç, s 57.*

XX.yy başlarında tarihi Antiokheia ve Mehn mabedinde W.Ramsay ve DM Robinson tarafından yapılan kazılar ve bu kazılardan çıkan eserlerle Yalvaç'ta müzecilik olayı başlamıştır. Gerçi çıkan eserlerin taşınabilen olanları Konya, Ankara ve İstanbul müzelerine götürülmüş ve ancak taşınamıyacak olan, ilk zamanlarda Yalvaç'ta bırakılmıştır. Bu eserler teşhir amacıyla olmasa bile korunmak amacıyla eski lise binasında depolanıyordu(415). Bu Yalvaç'ta müzeciliğin ilk nüvesi olmuştur. 1953 yılında ilçe kütüphanesinin bir bölümünde ilk defa teşhire açılmıştır. 1959 yılında şimdiki Memurlar Kulübü'nün alt katında dükkanların bulunduğu binaya taşınmış ve şimdiki müze yapılına kadar burada faaliyet göstermiştir. Başlangıçta Hisar (Tarihi Antiokheia şehrinin halk dilindeki adı) mevkiinde yapılması düşünülen(416) müze yeri olarak nedense şimdiki yeri seçilmiş ve inşaatına 1963 yılında başlamıştır. 9 Eylül 1966 yılında halkın hizmetine açılan müzede 2 salon, 2 galeri, revak ve bahçe bulunmakta ve teşhire buralar açıktır. 16 binin üzerinde eser sayısı ile Yalvaç müzesi, kütüphane gibi Türkiye'nin sayılı müzelerindedir.

Müzede arkeolojik eserler, etnografik eserler, el yazmaları eserleri, teşhir salonları bulunmaktadır. Ayrıca daha büyük eserler, revaklı avluda ve bahçede sergilenmektedir.

Sergilenen eserler tarih sıralaması ile Prehistorik, Hitit, Frig, Hellenistik, Roma, Bizans, Selçuklu ve Osmanlı dönemlerine aittir. Selçuklulardan genellikle sikke kalıntıları sergilenmektedir. Osmanlı dönemine ait el yazmaları ile etnografik eserler ağırlıktadır. Müzenin

(415) Kum, Armağan, s 24.

(416) Özsoy, a.g.e., s 16.

dikkati çeken eserlerinin başında **Yalvaç Evi** gelmektedir. Ayrıca varisleri tarafından müzeye bırakılan ilk meclis üyelerinden İsmail Remzi (Berkân) Bey'e ait **İstiklal Madalyası** ile bazı eşyalar yakın tarihimiz açısından önem taşımaktadır. ♣

VIII. BÖLÜM

SOSYAL ADET VE GELENEKLER

Yalvaç Akdeniz Bölgesi'nin kuzeyinde İç Anadolu ve Ege Bölgesi'ne komşudur. Dolayısıyla üç bölgenin de özelliklerini kısmen görmek mümkündür. Ancak Yalvaç günümüze kadar önemli bir yol üzerinde bulunmadığından etkilenme gayet az olmuştur. Anadolumuzun her yöresinde olduğu gibi Yalvaç'ta da kendine has gelenekler oluşmuştur. Kapalı bir toplum hüviyetini koruduğu için de bu adetler ve gelenekler varlıklarını uzun zaman devam ettirmişlerdir. Gelişen hayat şartları, teknoloji ve kitle iletişim araçlarının etkisiyle de bir kısmı kaybolmuş veya kaybolmaya yüz tutmuştur. Biz bu bölümde yazılı kaynaklardan veya çevreden derlediğimiz, özellikle bu kaybolan veya kaybolmaya yüz tutan davranışları vermeye çalışacağız.

A. ODALAR VE ODA YAKMASI

Kaybolan geleneklerin başında gelmekte olan odalar, kahvehaneler pek rağbette değilken, tanınmış kimselerin kahvelere gitmesi ayıp sayıldığı bir zamanda, konu komşunun oturup görüşeceği yerlerdi. Yaşına başına göre grup grup seçilen halk bu odalarda buluşurdu. Bu buluşmaya toplanmaya da ODA YAKMASI denilirdi(417).

Odalar genelde çarşıya uzak olan mahallelerde (Kaşmahalle'de 4, Eskimahallede şimdiki mahalle fırınının üstündeki dikiş kursu olarak kullanılan yer, Salur ve Sofular'da) bulunuyordu. Odalar üç ana amaca yönelik olarak bulunuyordu. Birincisi **sosyal dayanışma**. Odaya katılanlar birbirinin kardeşi addolunuyordu ve menfaatlarını koruyorlardı. Ayrıca buldukları mahallenin problemlerini üstleniyordu. Bu problemler genellikle imece usulü ile çözümleniyordu. Gerekirse resmi makamlara giderek işin hal yoluna gidiliyordu. İkincisi; **eğlence**. Uzun kış gecelerinde hoşca vakit geçirmek temel amaçlardandı. Bu eğlenceler ve oturmalar bahsedilen odalarda olmayıp evlerde yapılırdı. Oda mensupları sırası geldikçe iki gün üstüste diğerlerini evlerine davet ederlerdi. Davetlerin sıraya konması eğlencelerin belli bir disiplin içinde yürütülmesinden **Yarenbaşı** sorumlu idi. Yarenbaşılar tayinle veya oyla seçilirdi. Yarenbaşıda aranan şartlar, hoşsohbet, zengin, saygılı ve esnaflık gibi özelliklerdi. Oldukça yetkili olan yarenbaşının izni olmadıkça kimse ayağını uzatıp oturamazdı. Belli bir süre sonra yarenbaşının izniyle ayak uzatılırdı. Misafir varken ayak uzatılmazdı. Yarenbaşının izniyle uzatılan ayaklar bir süre sonra yine onun emriyle tekrar topla-

(417) Oda Yakması ile ilgili bilgiler 1928 doğumlu Ali Yolalıcı'dan alınmıştır.

nırdı. Buna uymayanlara ceza verilirdi. Ceza olarak da genellikle toz şeker ve et aldırılır veya sıra atlanılarak o kişinin evinde toplanılırdı. Evinde toplanılan kişi misafirlerine eğer gerekli ikramda bulunmazsa başka cezalar verilirdi. Mesela evlerinin önüne leş atmak veya kapılarına katrandan kara çalmak gibi.

Oda yakmalarında sohbetlerin yanında çeşitli eğlenceler yapılırdı. Haftanın bir gününde ziyafet verilir, cezalardan biriken şekerden un helvası yapılırdı. Tatlı olarak kadayıf da sıkca yapılırdı. Haftada bir yapılan bu ziyafetin adına Herfine denirdi. Ziyafetten sonra sazlı sözlü eğlenceye geçilirdi. Bu ziyafette içki içilmezdi. Namaz saatinde hep beraber cemaatle namaz kılınırdı. Cemaatin imam ve müezzini üyelerden olurdu.

Diğer günlerdeki toplantılarda ise çeşitli oyunlar oynanırdı. Bu oyunlardan biri de yüzük oyunudur. Oda yakmasında bulunanlar iki gruba ayrılırlar ve yere on mendil serilirdi. Bir grup bu mendillerden birinin içine yüzüğü saklar diğer grup onu bulmaya çalışırdı. Hemen bulmak bu grubun vazifesi idi. Çünkü daha fazla puan alırdı. İlk açışta bulan 10 puan alırdı. İkinci, üçüncü açışta puanlar birer basamak azalırdı. 101 puana ulaşan ekib oyunu kazanırdı. Kaybeden ise ziyafetin maddi külfetini üstlenirdi. Bu toplantıların bir başka eğlence aracı ise iddialara girişmekti. Akıl almaz iddialara sahne olan toplantıların en heyecanlı tarafı bu idi. Mesela gözleri kapalı olarak çarşmayı bulacağını iddia edenler çıkabiliyordu.

Odaların üçüncü gayesi ise mahalle veya köye gelen misafiri ağırlamaktır. İlçe merkezinde mahalleden herhangi bir kişiye gelen misafir

bu odada o kişi tarafından ağırlanırdı. Kimsesizlere ise tım mahalleli misafiri ağırlamakla gırevli idi. Kıylerde ise odalar belli bir sılale ve kişiye ait olduğu için, gelen misafirler o kişilerce ağırlanırdı. Özellikle kıy odaları hemen hemen misafirsiz kalmazdı. Genellikle yaz aylarında kıye gelen nalbant, semerci, berber, keçeci, kalaycı gibi esnafın yanında çeşitli satıcı ve alıcılar bu odalardan birine misafir olurlar ve çoğu zaman gınlerce ağırlanırlardı.

Oda yakmaları hidrellezele son bulurdu. Üyeler kendi aralarında topladıkları para ve malzemelerle bahçelere giderek kendilerine ziyafet çekerlerdi. Bu ziyafetlerde iki de kullanılırdı.

Zamanla oda yakma adeti, particiliğin de Tırk toplumuna girmesiyle ortadan kalkmaya başladı. Bir mıddet Demokrat ve Halk partisi odaları oluştu ysa da zamanla tamamen kalktı. Gıntımdede ilçe merkezinde ve kıylerde devam eden odalar, kahvehanelerin sigara dumanından ve oyun şakırtısından rahatsız olan ihtiyarların uğrak yeridir.

B. DÜĞÜNLER

Eski düğünlerde cirit oynamak, kılınç kalkan oyunları, at yarışları, pehlivan gıreşleri adettendi. Gıntımdede zellikle Salur mahallesinde pehlivan gıreşleri, kıkpek dıvışları yapmak adet haline gelmektedir.

Evlenmelerin çoğu gıntımdede de gırtıcı usulı ile olmaktadır. Beşik kertmesi eskiden de az gırtılan, gıntımdede de olmayan bir adettir. Erkekler genellikle asker dınuştı evlenirler. Kızların erken yaşta evlenmeleri çok az gırtılan bir olaydır. Kız istemelerde kızevinin nazlanması onlara verilmiş bir hak gibi gırtılır. Evlenmelerde ilk tıren sız kesir-

minden hemen sonra **şerbet içmesi**'dir. 8-10 yıl öncesine kadar **nişan** töreni ayrı yapılırdı. Bu nişan törenlerinde oğlanevi takılarını herkesin gözü önünde yüksekçe bir yere çıkan bir kadın tarafından yüksek sesle ilan edilerek takılırdı(Saçı). Ayrıca nişana davet edilen eş dost ve yakınlar da altın ve para ikramiyelerini aynı şekilde sunarlardı. Zamanla bu adetin bir yarış ve itibar meselesi haline gelmesi yüzünden nişanın bu adeti kalkmıştır. Zaten Yalvaç halkı da bu olayı ince bir mizahla eleştiriyordu (Karnını doyur,nişana buyur). Nişan merasimi masraflı üstelikte, yemek verilmediği için bu söz söylenmiştir.

Günümüzde bu nişan merasimi şerbet içmesi ile kısmen birleştirilmiştir. Davetlilerin hediyelerinin yüksek sesle ilanı adeti kalkmıştır. Şerbet içmesine oğlanevi sigara, şeker, lokum ve bisküvi götürürken kız tarafı da buna karşılık ve içinde güllaç, baklava, hamırsız tavuk gibi yiyeceklerin yanında birtakım giyim eşyaları olan Boğu gönderir. Düğün oğlanevinin gönderdiği Yuka adı verilen bir bohçanın kızevine ulaşması ile başlar. O gece yapılan düğünün adı Yuka Gecesi'dir. İkinci akşam kızevinde Kına gecesi yapılır ve geline kına yakılır. Ertesi gün ise Kına Hamamı yapılır. İlçe merkezi ve Hisarardı köyü yakın zamana kadar kına hamamını şatafatlı bir biçimde yaparlardı. Kadınlar topluca ellerinde defleri olduğu halde türküler söyleyerek hamama giderler. Hamamda türkü ve maniler söylerlerdi. Çıkışta da aynı şekilde davranılırdı. Günümüzde topluca gitme ve dolayısıyla türkü söyleme adeti kalkmıştır. Kına hamamı akşamı üçüncü ve son düğün gecesidir. Okşama Gecesi diye bilinen bu gece oğlanevinde de yapılır. Gelin ve damat bu gece türkülerle okşanır. Gelin ağlatılınca kadar okşama devam eder. Damat da arkadaşları tarafından aynı şekilde okşanır. Bu sırada

damat iğnelenir. Damat hamama ertesi günü gider, sonra damat traşını olur.

O gün **Gelin Alma** töreni gerçekleştirilir. Gelin alayı (konvoy) çarşı camilerini özellikle Eski Cami (Devlethan Camii)'i dolaşması adettendir. Gelin alma Perşembe veya Pazar günleri yapılır. 1980'den önce Pazartesi veya Cuma günleri **Gelin Ertesi** adı ile yalnız kadınların katıldığı yemekli düğün adeti 1980'li yıllarda mahalli idarece yasaklanmış ve bir daha da görülmemiştir.

C. DİNİ GÜNLER VE BAYRAMLAR

Dini bayramlar yaz aylarına rastladığı zamanlarda bayram namazı yalnız MUSALLA'da kılınır. O günlerde artan Yalvaç nüfusu bayram namazında ve dağılışında görkemli bir topluluk oluşturur. Bayram namazından sonra her mahalle genellikle mezarda toplanarak topluca bayramlaşır. Kabir ziyaretleri arefe günü yapılır. Bayramlaşmalar genellikle küçüklerin büyükleri ziyareti şeklinde yapılır. İade-i bayramlaşma yoktur. Bayramlaşmaya gelen çocuklara para verilir ve ceviz baklavası ikram edilir.

Yalvaç'ın önemli adetlerinden birisi de bişi (yağda kızartılmış mayalı ekme) ile aşure'dir. Yakın zamana kadar bişi gününde her mahallede çocuk ve gençler tarafından belirli bir yerde ateş yakılırdı. Çocuklar ev ev dolaşarak eskimiş hasır, sele, sepet ve oto lastiği isterlerdi. Toplanan bu yakacaklar, bahçelerden birinden kesilen bir ağaca asılarak ateşe verilirdi. Ateşin etrafında çocuk ve gençler naralar atar ve büyük bir zevk duyarlardı.

Bir başka dini gün de Hıdırellez'dir. 6 Mayıs'ta kutlanan şenlikler büyük bir coşku ile kutlanır. Yine yakın zamana kadar mahallenin gençleri ve kadınları kendi aralarında toplanırlar çeşitli eğlenceler tertip ederlerdi. Bilhassa kadınlar kendi arasında GÖLLE denilen bir yiyecek yaparlardı. Bu yiyecek aşurenin şekersiz olanıdır. Yiyecek ve eğlenceler bahçelerde yapılırdı. Günümüzde ise Hıdırlıkta hıdırellez şenlikleri yapılmaktadır. Özellikle gençlerin birbirlerini görme, mistakbel eş ve gelinlerin seçildiği bir yer konumundadır.

İlçenin yakın zamanlarda oluşturduğu dini bir adet de Pazar duasıdır. İlçe pazarının kurulduğu Pazartesi günü belediyenin ilan araçları ile pazarın kurulmaya başladığı saatlerde bir hoca tarafından pazar duası yapılır. Çok kalabalık olan Yalvaç pazarında bu dua sırasında alışveriş durur, konuşmalar kesilir, hareket azalır ve herkes ellerini kaldırarak duaya iştirak eder. Dua da pazarın hareketli olması dileğinden başka, alıcı ve satıcılara alışverişlerinde hile ve aldatmaca yapmamaları için mesaj verilir.

D. İNANIŞLAR

Hüyükklü köyündeki Işıklı Dede türbesi her türlü hastalığın geçtiğine inanılan bir yerdir. İnanişe göre buraya gelen halk türbenin toprağını biraz su ile karıştırıp ağrıyan yerlerine sürerler. Ayrıca Adeş (Aydaş) çocuklar için de şifalı olduğuna inanılan bu yerde inanişe göre, türbede bulunan uzunca bir taş üzerine yatırılan çocuk, ağlarsa yaşar ağlamazsa ölür.

Yalvaç'ta oldukça sık rastlanan adeş (Aydaş) hastalığının inanışa göre birkaç sebebi vardır. Birincisinde elti ve komşular arasında üst-üste doğum halinde (40 gün içinde) önceki çocuk adeş hastalığına tutulur. Hastalığın belirtisi zayıf ve dermansızdır. Hastalığa yakalanan çocuklar Hüyükülü'ye götürülürler. Bu yüzden lohusalar 40 gün evden çıkmazlar ve kendilerine kırklı denir.

İkincisi Uyur (Gelin) Adeşi, yeni bir gelin, lohuse anneyi görünce çocuğun adeş olacağına inanılır. Bu tür adeşte çocuklar devamlı uyurlar hatta bu süre 48 saati bile bulabilir.

Üçüncüsü Göz adeşi, nazar değen çocukların hastalığıdır. Çocuk çok ağlar ve zayıflar. Bunun için de Sücüllü'ye götürülür ve burada iki yaş çubuktan bir çember haline getirilmiş ve **kasnak** tabir edilen daireden üç defa geçirilir.

Yalvaç'ta hastalıklara derman olduğuna inanılan iki ağaç yakın zamanlara kadar misyonunu sürdürmekte idi. Bunlardan birisi Kızılca mahallesindeki Şam (Çam) ağacıdır. Üzerine çivi çakılarak, toprağından hastalık yerlerine sürülerek hastalığın geçeceğine inanılırdı. İkinci ağaç da Kaşmahalledeki pelit ağacıdır. Ortası delik olan bu ağaç, öksürüklü çocuklar için kullanılırdı. Çocuk bu delikten birkaç defa geçirilirdi. Bu ağaçlardan Kızılca'daki kesilip, elde edilen gelikle aynı mahallenin camiinin giderleri karşılanmıştı. Kaşmahalle harmanındaki de 1948 yılında kesilerek bu adetler ortadan kalkmıştır.

Yürütmesi geciken veya sık sık düşen çocuklar için köstek kesme adeti vardır. Bu durumdaki çocukların iki ayağı sembolik bir bağla bağ-

lanır. Mahallenin çocukları belli bir mesafede yarıştırlarak en erken gelen çocuk bağı keser. Yarışan çocuklara para ve hediyeler verilir. Ayrıca yatan, uyuyan bir çocuğun üzerinden atlanırsa, çocuğun boyunun büyümeceğine inanılır. Nazarlara karşı kurşun dökme adeti vardır. Gözde çıkan itdirseği'ne karşı köpeklerin işemesi kullanılır. Allerjiden mütevellit olduğu sanılan derideki kızarmalar Yalvaç'ta demriye olarak adlandırılır. Bunun için ocak⁶ olan bazı evlere gidilerek tükürtülür.

Bir eve iki gelin gelirse, gelinlerin kapı eşiğinden aynı anda girmesi aksi halde geç girenin çocuğunun olmayacağına inanılır.

E. YALVAÇ'TA SÖYLENEN BAZI MANİLER VE TÜRKÜLER

Yeşil yaprak sarması
İçindedir kıyması
Herkeze nasib olmaz
Sevdiğine varması

Bisiklete binersin
Bizim orda inersin
Eğer amen sorarsa
Teker patladı dersin

Kayınnan kazan karası
Oğlu da çilbir tavası
Kayınnamı Allah alası
Oğlu da bana kalası

Kayınnamı netmeli
Kaynar kazana atmalı
Kayınnam yandım dedikçe
İnada kütük atmalı

Koca kapının kanadı
Üstüne bülbül dünedi
Ben İbrem'e gocaya varınca
Herkez beni kınadı

Harmana koydum yabayı
Dolaştım yadı yabanı
Ahirimde olamadım
Yavruların çobanı

Evimizin öntü erik
Kimi olgun kimi koruk
Beni kocam ölüverdi
Onun için boynum buruk

Yabanı aldım sırtıma
Sicimi soktum belime
Anam babam ölmüş
Giremem evime

Pazarmale dibegi
Kör Fadenin göbeği
Eminemi de sorasan
Hamza Bey'in böbeği

Pencerede uç oğlan
Cigaranı iç oğlan
Benden sana fayda yok
Bu sevdadan geç oğlan

Pencerede alım va
Boğazımda şalım va
Ben neniye dul nerifi
Benim gonca gültüm va

Düz ovaya kum çeker
...
Emine'yi sorarsan
Yalavaç'a ah çeker

Enterisi alaca
Ben varmam Yalavaç'a
Yalavaç'ın kızları
Bir sahan bulamaca

Tren gelir ötme mi?
Kömürünü dökme mi?
Yarın öptüğü yerden
Çifte güller bitme mi?

Atlı geliyor atlı
Altında halı katlı
Oğlanların mektubu
Kızlara gelir saklı

Yeşil karyola isterim
Yatağı dar isterim
Dar yatağın içine
Cilveli oğlan isterim

Bir Türktü

Penceresi perdeli
Çiçek açtı zerdali
Kadıoğlu'nun kızı Şayeste
Sevdalandı onbeşinde
Sandığımı açamadım *
Çeyizimi seçemedim
Büyük yerden kız alması
Bahasını biçemedim

Arıklar otlanıyor
Şayeste adın paklanıyor
Kerimoğlu'nun eve
Nikahsızlar toplanıyor

Ağılın ötünde durdum
Kepeneği yere koydum
Onsekiz kızın içinde
Şayesteme vuruldum

Gelin Okşaması

Dambaşında delik testi
Deliğinden yeller esti
Senin anan sana küstü
Oda gelin oluyor
Yarın allar geyiyor
Kahır evine varıyor

Kestine gömdüm ocağa
Patladı çıktı bucağa
Gel dedim gelmez kucağa
Yarın allar geyiyor
Oda gelin oluyor
Kahır evine varıyor

Dut ağacı buğum buğum
İçerinme oldu düğüm
Oda gelin oluyor
Yarın allar geyiyor
Kahır evine varıyor

Baba bostanın bitti mi?
Dalları köken attı mı?
Yakan yerine yattı mı?
Oda gelin oluyor
Yarın allar geyiyor
Kahır evine varıyor

Atladım çıktım eşiği
Sufrada kaldı kaşığı
Ay evlerin yakışığı
Oda gelin oluyor
Yarın allar geyiyor
Kahır evine varıyor

Ak güvercin kayar gelir
Yavruların sayar gelir
Senin anan duyar gelir
Oda gelin oluyor
Yarın allar geyiyor
Kahır evine varıyor

Kızın anası hanım anası Kızın babası paşa babası
 Kızınız sizde misafirlik Kızınız sizde misafirlik
 Bugün aşamlık yarın ölenlik Bugün aşamlık yarın ölenlik

Askere gidince karısı Emine'yi başkası alan gencin türküsü:

Eminem'in şalvarı al ile yeşil
 Sığa beyaz kollarını boynumdan aşır
 Al beni Eminem sar beni Eminem
 Ah ölüyorum senin için ben

Eminemin şalvarı al değil beyaz
 Sığa beyaz kollarını Eminem ah geceler ayaz
 Albeni Eminem sar beni Eminem
 Ah ölüyorum senin için ben

Bir düğün sırasında gelin alayı, gelin almaya giderken, güvey damatlık elbisesi ile evdeki camızı yemlemeye girer. Fakat camız alışık olmadığı bir elbiseyle gördüğü, sahibine saldırır ve onu öldürür (Yalvaç'ta damatlar gelin almaya gitmezler).

Koca camız boynuzu yağlı
 Garip anamın ciğeri dağlı
 Alduvaklı gelinin elleri bağlı
 Yaktın karacamız yaraladın beni
 Sağ böğrümde vuruldum, sol böğrümde yaram var

Karacamız yemini yerken
 Gelin alıcılar geliyor erken
 Karacamıza yem verem derken
 Yaktın karacamız yaraladın beni
 Sağ böğrümde vuruldum, sol böğrümde yaram var

Karacamız boynuzu yelken
 Gelinalıcılar geldimi erken
 Yaktın karacamız yakmamalıydın
 Sağ böğrümde vuruldum, sol böğrümde yaram var

Bir mahkumun hâkime yalvarışını dile getiren türkü:

Şakir Efendi deyince boyuma baktı
 Olanca tüylerim ayağa kalktı
 Yağladı urganı boynuma taktı
 Efendim efendim Şakir Efendim
 İfadede yardım eyle efendim

Şakir Efendi çağırıldı geldim yanına
 İdam etmek düşer mi senin şanına
 Nasıl kıyacan tatlı canıma
 Efendim efendim Şakir Efendim
 İfadede yardım eyle efendim

F. YEMEKLER

Yalvaç'ın mahalli yemeklerinin en orjinali şüphesizki **keşkek**'tir. Keşkek bir kış yemeği olup, yemeğin malzemeleri; kurutulmuş et (pastırma) ile kepeği alınmış (döğme) buğday sonbahardan hazırlanır. Çömlükler içinde ve mahalle fırınlarında pişer. Cumartesi akşamı fırına verilir ve pazar sabahı alınarak yenir. Kış günlerinin diğer yemeği **bulamaç** çorbasıdır. Malzemesi; yine pastırma, un, bulgurdur. Büyükçe ve yayvan bir kaba konulduktan sonra üzerine lokmalar halinde bölünmüş mahalle ekmeği konulur, karabiber dökülerek yenir.

Mahalli tatlıların başında baklavalalar gelir. Baklavalardan **ceviz baklavası** dini bayramlarda yapılır. Sütün kestirilmesi ile yapılan **kesmik** ve tuzsuz **peynir baklavaları** sıcak olarak yenirse daha lezizdir. **Kesmik** ayrıca kadayıf ve güllaç tatlılarının arasına da konur. **Höşmerim** diğer mahalli tatlı olup undan yapılır.

Sebze yemeklerinden **boranılar** meşhur olup, ıspanak, börtülce (fasulye) ve kabaktan yapılır. Sarımsaklı yoğurt ve kızartılmış kaymak yağı bu yemeğin özelliğidir.

Düğün yemekleri olarak da döğa çorbası yoğurt ve piringten yapılır. İçinenohut ve etsuyu konur. Mevsimine göre kışın nohut yemeği (**yahni**), yazın patlıcan (göveç) yemeği ikinci yemek olarak verilir. Günümüzde ise taskebabı da verilmektedir. İrmik helvası ve bulgur pilavı hoşafı (üzüm) beraber verilir.

Davetlerde ise (Ramazan, Mevlit, düğün vs.) yemekler daha farklıdır. Döğa çorbası yine birinci yemek olurken, ikinci yemek muhakkak bütün et (bulgur veya piring pilavı üzerine, önceleri davar etinin kaburgasından haşlanmış ve bütünce konularak, şimdilerde ise siyah etin haşlanarak ve kızartılarak konulması ile yapılır) tir. Arkasından su böreği (kıymalı) ve baklava gelir. Son yemekler taze veya kurutulmuş yaprak sarması, kelem sıkması (lahana sarması), biber dolması bazen de sulu yemeklerdir.

Evlerde yapılmamakla birlikte yakın zamanlara kadar lokantaların vazgeçilmez yemeklerinden olan tandır kebabı leziz erkeç ve kuzu etlerinden yapılmakta iken bugün ekonomik sebeplerle çok az yapılmaktadır.

Yaz günleri, genellikle bahçelerde sıyırma yenilir. Sıyırma içli fasulyenin haşlanması ile yapılır üzerine tuz ekilerek elle yenilir.

G. EL SANATLARI VE TİCARET

Yalvaç her şeyden önce bir sanat memleketidir. Kadim Türk el sanatlarının yapıldığı ve yaşatıldığı bir beldedir. Günümüzde pek çok sanat dalının ortadan kalktığını üzümlere görmekle birlikte, sönmeye yüz tutan sanat dallarının yaşadığını görmek de memnuniyet vericidir. Ancak onların da sonlarının gelmekte olduğunu belirtmemiz gerekir.

Yalvaç'ta olan el sanatlarından bugün mevcut olmayanların başında bez dokumacılığı gelmektedir. 1720 tarihli bir divan-ı humayun hükmünde Yalvaç'ta astar boğası, kuşak, boyalı bez, iplik alacası ve pembe bezinin dokunduğu anlaşılmaktadır(418). 1925'li yıllarda da varlığını devam ettiren bu sanat dalı ürünleri olarak gömlek, don, yatak ve yorgan çarşafaları, bir kısım köylülerin dış elbiseleri Yalvaç'ta dokunan bezlerden temin edilmekte idi(419). Naci Kum'un verdiği bilgilere dayanarak, Cumhuriyetin ilk yıllarında varlığını sürdüren sanat dalı olan sabun imalatının bugün adı bile geçmemektedir. Yakın zamana kadar varlığını sürdüren, kunduracılık, yemenicilik, demirciliğin kolları olan kahve tavaları ve değirmenleri, boynuz sapından gayet zarif olarak yapılan bıçaklar, Hıyıklı ve Yağcılar'da imal edilen kendirden yapılan sicim ve urganlar ile Kumdanlı ve Kaşığara köylerinde imal edilen hasırcılık bugün yok olmuştur. Bugün devam etmekte olan marangozluğa rağmen, eski ahşap süsleme sanatları oyma ve nakışçılık da kaybolan diğer sanat kollarıdır.

Yine kadınların uğraştığı el sanatlarından yün ve kıldan imal edilen çuval, heybe, haba (aba), çadır örtüsü (kıldan mamul) zamanın gelişen ihtiyaçlarına ayak uyduramıyarak ortadan çekilmişlerdir.

Bugün devam etmekte olan semercilik, nalbantlık, keçecilik, kalaycılık, mescilik, kadayıfcılık son temsilcilerinin elinde yürütülmektedir. Bu sanat kollarını devam ettirecek çırak da yoktur. Sobacılık ve leblebicilik yakın zamanda ortalıktan çekilirken 1971 yasağı ile haş-

(418) Fehmi Aksu, *Isparta'nın Ekonomik Hayatı İle İlgili Vesikalar*, Üh, Nisan 1937, C 4, S 40, s 566-570.

(419) Kum, *Yalvaç Armağanı*, s 114.

haştan yağ ve kûsbe elde eden yağcılar da başka işlere çekilmişlerdir. Eskinin yağcı arastası bugün aynı görevi sürdürmemektedir.

Varlığını devam ettiren en eski sanat dallarından olan demircilik hem dışa açılmayı başarmış hem de makinalaşmayı bünyelerinde uygulayarak Yalvaç ekonomisine katkıları büyük olmaktadır. Aynı şekilde tabaklık (debbâğlık) da Yalvaç'ta ticaret hayatını canlı tutan kolların başında gelmektedir. Ancak bu sanat dalının modern dükkanlara ve aletlere ihtiyacı vardır. Gerekli tedbirler alınmazsa artan rekabet ortamında geleceğini tehlikeye koyabilir. Zira N.Kum 1925'li yıllarda debbâğhane-nin eski tarzdaki mevcudiyetinden bahsetmektedir. O günden bugüne bir çok yeniliklerin yapıldığı muhakkak ama, mesela bugün günümüzde pek revaçta olan konfeksiyon derisi imal edilememektedir.

Halıcılık son yıllarda revaç bulmuş, 1960-1980 arasında en verimli dönemini yaşamıştır. Özellikle ülke çapında fabrika halısı karşısında rekabet edemiyerek yalnız Yalvaç'da değil Isparta ve çevresinde bu geleneksel sanat sönmeye yüz tutmuştur.

Sönmeye yüz tutan sanat dalları yanında çağın ihtiyaçlarına paralel olarak yeni sanat dalları ortaya çıkmıştır. Özellikle önce yapılan 150 dükkanlık eski sanayie ilave olarak, daha geniş imkanlara sahip 250 dükkanlık yeni sanayi dükkanları ile Yalvaç ekonomisi dışa açılmayı beklemektedir. Özellikle son yapılan bu sanayi dükkanları, aynı zamanda Ş.Karaağaç, Gelendost hatta Senirkent ilçelerinin ihtiyaçlarına cevap vermeye çalışılmaktadır. Sağlık hizmetleri ile beraber Yalvaç adı geçen ilçelerin hinterlandı olma yolundadır.

Yeni yapılan sanayi dükkanları ile beraber Yalvaç'taki dükkan sayısı 1000'e yaklaşmıştır. Bu dükkanların 195 tanesi belediyeye aittir. 1990 yılı itibariyle Yalvaç'ta çarşı içinde 682 esnaf tesbit edilmiştir. Bir kısım meslek kolları terziilik (konfeksiyon), keçecilik az da olsa yorgancılık evlerde icra edilmektedir. Sayılarını tesbit edemediğimiz ama yüzlerle ifade edilebilecek bir pazarcı esnafını da ihmal etmemek gerekir.

İlçe ekonomisine etkili olabilecek bir alan da madencilik'tir. Ancak modern işletmeciliği oldukça yetersizdir. Sultan dağları eteklerinde kömür yatakları vardır. Bunlardan Y.Kaşıkara'daki yatak özel sektör tarafından işletilmektedir. Yarikkaya kömürleri daha önce işletilmiş olmasına rağmen, arama ruhsatları ile kapatılmıştır(420). İşletilen maden ocaklarından Hisarardı'nda çıkarılan barit madeni öğütülüp, ambalajlanmak üzere Ş.Karaağaç ve Antalya'daki özel sektör tesislerine götürülmektedir. İlçede işletilen bir başka maden ise A.Tırtar köyündeki manyezit'tir.

İlçede 9 adet banka şubesi faaliyet göstermektedir. 1990 yılı rakamlarına göre 70 milyar liranın üzerinde(421) mevduat biriktiren bankalar kredi piyasasına da girmişlerdir(422).

1990 yılı rakamlarına göre Yalvaç'ta 7030 vergi mükellefi vardır. Bunlardan 700'ü gerçek usülde vergi mükellefi, 1200'ü götürü usülde vergi mükellefi, 30 kişi kurumlar vergisi mükellefi, 100'ü gayrimenkul

(420) Kaymakamlık Tebliği, s 12.

(421) Belediye Brifing Raporu .

(422) Kaymakamlık Tebliği, s 12.

sermaye iradı mükellefi (dükkan, ev vs. kiradan dolayı) 5000 kişi de motorlu taşıtlar vergi mükellefidir. 1990 yılında bunlardan tahakkuk ettirilen vergi miktarı yaklaşık 8 milyar 100 milyon liradır. Mayıs 1991 tarihine göre tahsil edilen yaklaşık 7 milyar 900 milyon ₺'dir.

Yalvaç Malmüdürlüğü hesaplarına göre Devlet Yalvaç'tan 7 785 170 826 bütçe geliri alırken, Yalvaç'a harcanan bütçe giderleri 17 400 004 858 liradır. Devlet topladığından 9 614 834 028 ₺ fazlasını Yalvaç'a harcamıştır. Bu rakamlara Özel İdare, Belediye ve Yalvaç'ta temsilciliği bulunmayan İl müdürlükleri veya bölge müdürlükleri (Köy Hizmetleri, DSİ, İller Bankası) yatırımları dahil değildir. Bütçe giderleri, yatırım harcamaları (Hisar kazı çalışmaları, kadastro, ziraatçıların ve veterinerliğin arazi ve hayvan bakımı çalışmaları gibi) Transfer harcamaları ve cari harcamalar kaleminden çıkmaktadır.

Ticaret büyük ölçüde perakende yapılmaktadır. Toptan ticaret meyvacılık, sebzeçilik, işlenmiş ve ham deri, yünçülük, demircilik mamulleri, canlı hayvan alanlarında olmaktadır. Bunları dışarıya satan Yalvaç, dışarıdan turfanda sebze, sanayi mamulleri, yumurta almaktadır.

Ticari ilişkiler de eski Ahi-Lonca sisteminin izleri zaman zaman görülmektedir. 1942'li yıllarda Lonca teşkilatının işlemekte olduğu anlaşılmaktadır(423). Günümüzde görülen usta-çırak ilişkileri, ustaya gösterilen saygı ile peştemal kuşanmak, esnaflığa yakışmak, esnaf olacaksın gibi tabirler ve çeşitli dükkanlarda görülen "Müşteri velinime-

(423) Naci Kum bir yazısında: "Leblebiciler mahallesinden Derviş Ahmet oğlu Mehmet Said'in evinde iken -eski DEBBAĞLAR ŞEYHİ olan- Hoca Said..." diye bahsetmektedir (Bkz. Ün, Hisarardı-Yalvaçlı Alim ve Şair Şeyh Hasan ve Tuhfet'ül Ebrar Ölümü 1094(1630), C 9, S 106-108, 2. Kanun, Şubat-Mart 1943, s 1475-1478.

"timizdir" gibi aynı mealdeki çeşitli yazılar bu tarihi geleneğin izleri olsa gerek.

1990 yılında Yalvaç'ta faaliyet gösteren esnaflar ve miktarları şöyledir: Keçeci 8, demirci 15, nalbant 2, kasap 12, terzi-konfeksiyoncu 43, berber 18, lokanta 17, sobacı 2, ekmek fabrikası 4, saraç 4, dondurmacı 3, mesci 2, tabelacı 2, tuzcu 2, kadayıfçı 2, fotoğrafçı 7, kuaför 1, leblebici 1, semerci 5, kalaycı 2, marangoz 22, debbağ(tabak) 77, çilengir 5, değirmenci 2, banyo kazanı imalatı 1, demir doğrama 10, yağcı 5, lehimci 4, yorgancı 1, mobilyacı 12, kahvehane, çayocağı,blardo salonu 31, bakkal,market,tekel bayi 62, tuhafiyeye 21, sarraf 12, TV tamircisi 7, züccaciye 9, ayakkabı satıcısı 14, ayakkabı tamircisi 10, eczacı 9, serbest meslek (avukat,muhasebeci) 17, pastahane 4, manifaturacı 15, elektrikçi 8, orloncu 6, kurutemizleme 1, halıcı 6, nalbur 6, saatçi ve saat tamircisi 7, balıkçı 1, inşaat mühendisi,müteahhit 7, tıp bayi 3, hırdavatçı 3, derici 6, akaryakıt bayi 4, su tesisatçısı 6, yem bayi 6, camcı 4, beyaz eşya satıcısı 9, matbaa 2, gözlükçi 1, oto bayi 1, yüncü 5, hurdacı 4, inşaat malzemesi satıcısı 7, oto tamir,yedek parça lastikçi vs 57, zirai aletler 4, diğer meslekler 41.

H. GİYİM

Yalvaç'ta geleneksel giyim kendine has özellikler gösterse bile yurdun birçok yerleri ile benzerlik gösterir.

a. Kadın Giysileri (424)**Sırtta Giyilenler**

Hırka: Yünden örülerek çeşitli modellerden yapılır. Değişik yaka çeşitleri uygulanarak örülür. Dört veya beş düğme dikilir. Normal ceket bolluğundadır.

Fermene (Femile): İpek ve kadifeden olup, üzeri sırma ile işlenir. İçlerine kendi renginde veya kendi renginden olmayan kumaşlar astar olarak içe dikilir ve beli kavrayacak şekildedir. Fermenelerin üzeri genellikle parlak sarı simlerle işlidir ve uzun kolludur.

Üçetek: Çeşitli çizgili ve modellenmiş kumaşlardan yapılır. Parlak simlerle üzerine nakış yapılırdı. Kenarlarına simli harç dikilir. Kolları uzundur ve kollarının yırtmacı 15-20 cm'dir. Yakası hakim yaka olup, aşağıya V şeklinde inmektedir.

Kemer ve Kuşaklar

Madeni Kemerler: Gümüş, altın ve altın suyuna batırılmış düz ya da boncuk desenli çeşitleri vardır.

Şal ve Kuşaklar: İpekli ve keten gibi kuşaklardan yapılır, değişik renklerde ve desenlerde olur.

(424) Kadın giyimine ait bilgiler, Yalvaç Kız Meslek Lisesi, Giyim Öğretmeni Fatime M. Berkaya'dan alınmıştır.

Baş Bağlama Şekilleri

Saç ve Başa Takılan Süsler: Saçları örtüp, aralarından kurdelalarla bağlanıp, tutturulur ve değişik saç modelleri uygulanır.

Kâkül ve Zülüfler: Kâkülleri kesip alınlarına ve yan şakaklarına getirirler. 3-4 toka ile tutturulur.

Saç Örgüleri: Saç örgüleri genellikle ortadan toplanıp, örgü örülerek tutturulur. Değişik saç modelleri uygulanır.

Baş Giyilenler

Tepelik: Başlarına örttükleri pullu grep ve ipek poşuların altında zevk ve zerafeti okşayan inci ve altın süslemeli fesleri kullanırlar.

Örtüler ve Bağlama Şekilleri: Yazma (Baş örtüsü) ve şaldır. Kenarları çeşitli iğne oyası ve boncuklarla dikilidir. Şekilleri ise saçlarını tam kapayacak şekildedir.

Ayağa Giyilenler

Çoraplar: Örgüden olup, yünden yapılırlar. Değişik kilim desenleri uygulanır.

Ayakkabılar: Naylon ayakkabı, mes lastik ve kundura.

Takılar: En çok altın liralara, beşibiryerdelere takılırlar. Bilezik, kipe ve yüzükler altın ve gümüşten yapılır.

Sokak Kıyafetleri

Yaz günlerinde başlarına çar denilen beyaz bir örtü, kışın ise atkı adı verilen yünden yapılmış, kenarları püsküllü bir örtü kullanırlar. Önlerinde bele bağlanmış, etek görünümünde, kareli yünlü kumaştan yapılmış önlük giyilir.

b. Erkek Giysileri

Geleneksel erkek kıyafetleri ise yünden dokunmuş kısa dizlik, cepken ve fermenedir. İçe patiskadan yapılmış göynek giyilir. Başa ise fes giyilir. Fesin etrafı kahverengi ipek poçu ile sarıldıktan sonra ibrişim püsküller omuzlara salınır. Bazı yerlerde de siyah şalvar giyilirdi.

Cumhuriyetin ilanından sonra elbiseler çeşitlenmiştir. Şalvar üstüne ceket, fermene altına pantolon giyilmiştir(425). İlk pantolonlar dize kadar bol, dizden aşağısı ise iyice dar ve düğmelidir. Bu kısmın üzerine bazan uzunca bir yün çorap giyilir. Ayakta çarık varsa, çarığın ipleri dize kadar çapraz olarak bağlanır. Ayağa çarık, yemeni, kundura ve lastik ayakkabılar, kışın ise mes lastik giyilir. Ceketlerin altına delme (yelek), onun altına mintan (gömlek,yakaları hakim yaka) yakın zamanların erkek kıyafetlerindedir. Yelekleri saatlerin gümüş köstekleri süsler. İlçe erkeklerinin bir kısmı yakın zamanlara kadar fötr şapka giyerlerdi. Kasket yaygın bir başlıktır.

(425) Kum, a.g.e., s 69.

İ. MESKEN TİPİ

Yalvaç'ın eski meskenlerinin temelleri taştan, çatıya kadarki kısım ise kerpiçten, dikmeler ve hatıllar ile çatı ahşaptan yapılırdı. En eski ev tiplerinin çatıları toprak damlıdır. Çatısı kiremitli evlere geçildikten sonra da toprak damlar devam etmiştir. Bu defa da evlerin oturma odaları hizasından avluya uzanan toprak damların altları ahır veya odadır. Damlar özellikle yıkanan buğdayların kurutulmalarında, bulgurların serilmesinde, kışlık sebzelerin kurutulmasında, salça (bestel) yapımında bugünkü balkonların işini görmektedir. **Ayak damı** tabir edilen bu yerlerde evin tuvaleti de bulunurdu. Yağışlı havalarda akmasın diye **yuğu taşı** ile yuğu lurdu. **Karların kürtünmesi** ile sokaklardan pencere- lere kadar kar birikintileri olurdu .

Eski evlerin kapıları iki kanatlıdır. Kapıların çoğunda ahşap oymacılığın güzel örnekleri görülür. Bugün sayıları azalmakla birlikte demir veya bronzdan yapılmış birer sanat eseri olan kapı tokmakları bu güzelliğin tamamlayıcısıdır. Sokak kapısından genellikle avluya geçilir. Avludan ahşap merdivenle üst kata, **hanaya** çıkılır. Hanaylar geniş tahtalardan meydana getirilmiştir. Hanayların bir tarafı açıktır (Genellikle güneşe bakan tarafları) ve bir köşesinde, tahtadan yapılmış ve kuyu şeklinde aşağıya sarkan, buğday konulmak için yapılmış **serpin- ler** mevcuttur.

Hanaya oda kapıları açılır. Çoğu evlerde oda kapıları iki tanedir. Soğuğa karşı çift camın faydalarını sağlar.

Pencerelerin boyu uzun, eni dardır. Genellikle demir parmaklıklar ile muhafaza edilmiştir. Bu evlerin taban ve tavanları samanla karıştırılmış çamurla örtülüdür. Örtü malzemesi olarak hasır, üstünde de keçe, kilim, haba (aba) bulunur. Tabanlar şimdilerde tahtadır. Üstünde de halı vardır. Tavanların odaya bakan kısımları ahşap süslemeler ile kaplıdır. Odadaki **yüklükler**, yatak ve yorganın konulduğu yerlerdir. Yüklüklerin bir kısmını, **döner** denilen gusulhaneler teşkil eder. Odaların bir bölümünde ocak (şömine) bulunur. Ocağın üstünde yine ahşap süslemeli **pacabaşı** bulunur. Tavanın hemen altında iki ve üç duvarı çevreleyen **raflar** vardır ve buraya bakır kaplar konulur. Bunlar tabak çeşitleridir ve bugünün büfeleri gibi teşhir ve süsleme amacıyla da konulmaktadır. Rafların altında duvarlara gömülü dolaplar vardır. Hanayın altı yani zemin kata **hayat** denir. Bu bölümde ahır ve çeşitli amaçlar için kullanılan ambarlar mevcuttur.

Evlerin iç ve dış sıvaları samanla karıştırılmış çamurdan idi. Sıva için, özellikle Abacılar mahallesinde bulunan kırmızı toprak tercih edilirdi. Çamur sıvanın üzerine, Terziler ve Akçaşar köylerinden çıkarılan **ak topraktan** badana yapılırdı.

IX. BÖLÜM

MİMARİ ESERLER

A. CAMİLER

Yalvaç'ta sanat tarihi yönünden kıymete haiz bir eser bulunmamakla beraber daha önceki bölümlerde adından zikrettiğimiz Devlethan (Eski) Cami'nin Selçuklulara ait olduğu kanaati yaygındır. Böcüzade ve Naci Kum ilçe merkezindeki Devlethan Cami'nin adını taşıyan Gemen ve Akçaşar köylerinde birer caminin bulunduğunu kaydederler(426). Böcüzade cami minaresinin diğer Selçuklu minareleri gibi olduğunu kaydederken, 1562 tarihinde vakıfların yazımı sırasında mevcut olduğunu dolayısıyla caminin bu tarihten önce yapıldığını ifade etmektedir(427). Devlethan cami hakkında en eski belge budur. Ün Mecmuası'nda çıkan bir yazıda da Topkapı Sarayı Arşivi, Hazine-i Evrak'ta maarif kısmında 3238 numaralı H. 1101/M.1681 tarihli ve hatt'ı humayunu havi bir belgenin bulunduğu ya-

(426) Böcüzade, a.g.e., s 99; Kum, Armağan, s 88-89.

(427) Böcüzade, a.g.e., s 98.

zılıdır(428). Yine Böcüzade Süleyman Sami, mütevellî elinde gördüğü M. 1757 tarihli bir tapu kaydına göre, caminin bazı hamamlardan, dükkan ve bahçelerden vakıf geliri olduğunu bildirmektedir(429). Naci Kum ise H.1293/M.1876 tarihli II.Abdulhamit devrine ait ve şadırvan karşısındaki kapı üzerinde bulunan bir kitabeden bahsetmektedir. Kitabede caminin tavan kubbeleri ile bütün tezyinatının yapıldığı ve tamir edildiği bildirilmektedir(430).

Devlethan cami tarihi hakkında F.Aksu da bilgi vermektedir. Vakıf kayıtlarına dayanarak, şimdi örenleşmiş olan Bahtiyar köyündeki Şenitli arazisinin bu camiye vakfedildiğini kaydeden F.Aksu H.1301/M.1883 tarihli 0.60x0.85 ebadında tamir yapıldığını gösteren bir kitabenin daha varlığından haber vermektedir(431).

Cami yaklaşık 500 m²'lik bir alana yapılmıştır. Yapı taşları tarihi Antiokheia şehrinden getirilmiştir. Kubbeli olmasına rağmen kubbenin üzeri çatı ile örtülüdür. İç süslemeleri Osmanlı camilerindeki gibidir. 1000 cemaat kapasiteli olan caminin bir de şadırvanı vardır. Şimdiki şadırvan yeni yapılmış olup, eski şadırvan yıkılarak yapılmıştır. Eski şadırvan H.1340/M.1921'li yıllarda Yalvaç'ta kaymakamlık yapan lisenin yapılmasında da emeği geçen Abdurrahman Bey'in himayesinde yapıldığı sanılmaktadır. Hisarardılı şair Osman Hoca bu olayla ilgili olarak:

(428) Yaptırdığımız araştırmada böyle bir belge bulunamamıştır.

(429) Böcüzade, a.g.e., s 98.

(430) Kum, a.g.e., s 8. Merhum Kum uzunca olan bu kitabenin sözlerini aynen aktarmaktadır.

(431) Aksu, Isparta İli Yer Adları, Isp 1936, s 149 dipnot 5.

Klirt kaymakam geldi yaptı şadırvan
 Düzme taştan kubbe yapıldı heman
 Hacı Kuyucu'dan kesildi kurban
 Yoldaş et Ya Rab bir huri gilmane(432)

demektedir. Naci Kum Eski camide bulunan bir Kur'an için nakış ve tez-yinatı için şayanı dikkattir, demektedir(433). Böcüzade de böyle bir kitaptan bahsetmekte ve 600 yıl kadar önce Kırım'da yazıldığını bildirmektedir(434).

Fatih Sultan Mehmed'in 1451 tarihindeki Konya seferi sırasında Örkenez (Bağkonak)ta bir cami yaptırdığına dair daha önceki bölümlerde bahis konusu etmiştik. Bugün köyde aynı adla hala anılmaktadır(435).

İlçede çarşıdaki ikinci cami Yeni Cami'dir ve 1908 yılında yapılmıştır(436). Eski cami gibi tek minareli ve tek şerefelidir. Kubbe yine çatının altındadır. Eski camide olduğu gibi yarım kubbeler yoktur. Tek kubbelidir. 400 m²'lik bir alana oturmuş 600 cemaat kapasitelidir.

İlçedeki camilerden Kaş Cami H.1185/M.1771 tarihlidir(437). İlçede bulunan diğer camilerden yapılış tarihi bilinenler, Kaşşağı Cami 1816, Leblebiciler Cami 1910, Saray Mahalle Cami 1892, Eskimahalle Cami 1880, Görgü Cami 1961, Görgü Bayram Cami 1972, Kızılca Cami 1911, Sofular Şeyh Hasan Efendi Cami 1905 tarihlidirler. Hacı Mustafa Cami (Sofular),

(432) Kum, a.g.e., s 108.

(433) Kum, a.g.e., s 88.

(434) Böcüzade, a.g.e., s 100.

(435) Cami imamı Ali Derici'den edinilen bilgiye göre köyün öteki camisi olan Ulucami'den daha eski olan Fatih Camii'nin geliri iki akçe iken Ulu Caminin bir akçe imiş. Rivayete göre Fatih Manisa'da şehzade iken at arabası ile oradan geçmiş ve camilerin olup olmadığını sormuş ve temelini bizzat atmıştır. Sayın Ali Derici, köy ahalisinden Hatipoğullarından(Hatip) camiye ait bir beratın varlığını duymuş, ancak bu sülaleden M.Necatî Eren veya Ali Rıza Eren böyle bir belgenin varlığından haberdar olmadığını söylemiştir.

(436) Isparta Yıllığı 1983.

(437) Isparta Yıllığı 1983.

Sofular Camii, Debbağlar Mescidi, Görgü Orta Camii, Kaş' Hacı Camii, ^{Bey} Fındık Camii (Kaşyukarı mahallesi)lerinin ise yapılış tarihleri bilinmemektedir(438). Esasen bu camilerin çoğu kerpiç ve ahşaptırlar. Sanat değerleri yoktur.

B. MEDRESELER

Medrese binalarından bugün ayakta kalan yoktur. Yalnız Böcüzade, Yalvaç'taki en eski medrese olarak tanıttığı Çınaraltı mevkiinde, Emir Ahmet Türbesi yanındaki **Eski Medrese** hakkında bilgi vermektedir. Biz de Yalvaç'taki medreselere örnek olması bakımından bu bilgileri aktaralım. Medrese iki katlı olup zemin katta 20, üst katta ise 11 hücre ile bir dershanesi mevcut imiş(439). Diğer medreseler hakkında daha önce malumat vermiştik.

C. TÜRBELER

Yalvaç'ta sanat değeri haiz ümera, ulema vs. unsurlara ait türbe yoktur. Türbeler genellikle **yatır** veya **dede** adları ile anılmakta olup bir kısmı evlerin içinde bir kısmı da bahçe veya yol kenarlarında basit mezarlar halindedir. Evlerdekilerin üzerinde genellikle yeşil bir örtü bulunur. Halk mezardakilerin zaman zaman gördüğüne inanır. Mum yakmak adetse de halk genellikle şifa ummamakla birlikte adak adarlar.

Bunların içinde en tanınmış **Çınaraltı**'nda bulunan **Emir Ahmet Türbesi**'dir. Bugün türbe yerinde bulunmamaktadır. N.Kum türbe hakkında tafsilatlı bilgi vermektedir. Bunlardan olarak 0.30x0.53 ebadında gra-

(438) Haşmet Çavuş(Yalvaç Kız Meslek Lisesi Tarih Öğretmeni)'tan alınmıştır.

(439) Böcüzade, a.g.e., s 99.

nit siyah taş üzerine yazılmış bir kitabe de bulunmaktadır. Kitabede (440):

Ziyaretgâh için Sultan emrin türbesin alî
Halilullah olup nazır yapıp dur hayrın Osmanın
Emir Ahmet Sultan Seyt
Bir artukla tutun tarihin eksikli dedim
Mağrur kemal ile düzülen metfenidir kutbu devranın.
Tarih: 1013 sene

Naci Kum, **Katran Baba** adı ile maruf, Kaşmahallede eski hamamın bitişiğinde bir türbeden bahsederken, adlarını verdiği **Doğan Baba**, **Mehmet Celalettin** ve **Aşık Sultan** türbelerinin yerlerini vermemiştir (Bugün tesbit edebildiğimiz yatır (türbeler) arasında da adlarına rastlamadık) Yalnız Hüyükli kasabasında, bugün var olan **Aşık Baba** veya **Kendirli Baba** ile, Sağır köyündeki korunun manevi koruyucusu olarak inanılan **Çomaklı Baba**, **Selman Baba** ve **Sağır Aşık** türbelerini de zikretmiştir(441).

Bugün Yalvaç'ta tesbit edebildiğimiz türbeler şunlardır: Görgü Bayram mahallesinde **İbrahim Ethem** türbesi. Türbede ceset bulunmamakla birlikte ruhunun bulunduğu inanılmaktadır. Tabaklar mahallesinde **Yusuf Yunus** türbesi, Kaşyukarı mahallesinde eski şirketin civarında **Nuhtu Dede**, **Aydınlı Dede**, **Köse Ahmet Dede** türbeleri. Üç kardeş olduğuna inanılan bu türbelerden Nuhtu türbesi yol yapımı sırasında kaldırılmak istenmiş, dozeri kullanan kişinin evine giderken kazaya uğramasının sebebi Yalvaç halkınca bu olaya bağlanmıştır (Aynı söylenti **Emir Ahmet** türbesinin kaldırılmasına sebep olanlar için de söylenmektedir).

(440) Kum, a.g.e., s 93.

(441) Kum, a.g.e., s 93.

Al Işık türbesi, medfunu bilinmemektedir. Hisarardı yolu üzerinde eski şirketin karşısında çay kenarındadır. Etrafı betonla çevrili olduğu halde üzerine taş atılması adettir. Bu yüzden betonun üzeri taşla doludur. Yağmur duaları önceleri burada yapılırmış. Bu türbenin karşısındaki tepelerde **Nohutlu Baba** türbesi, Kaş mahalle fırınının bitişiğinde **Ali Baba** türbesi (burada yatan kişinin Arap olduğuna inanılır), Saray mahallesinde bir apartmanın bitişiğinde **Şeyh Hacı Hasan** türbesi ile Sofular mahallesinde eski adı Kavaklı Medrese olan şimdi kendi adı ile anılan caminin mezarlık bölümünde yatmaktadır. Caminin yapıldığı tarihlerde(1905) yaşamış olduğu tahmin edilebilir. Aynı yerde medfun bir başka türbe daha vardır (**Hacı Osman Dede** türbesi). Bilhassa bu son üçü yakın zamanlarda yaşadığı halkın saygı gösterdiği, hatıralarını yattığı kişilere aittir. Bu tür bir şahsiyetin mezarı da Hisarardı köyünde bulunmaktadır. Gerçi bu şahsiyetin mezarı bir evliya mezarı gibi görülmemektedir. **İhbar Billezi** olarak tanınan ve Osmanlı ulemasından olan **Hacı İbrahim Efendi** 1293(1876) tarihinde vefat etmiştir. Mezar kitabesi N.Kum tarafından okunmuştur(442).

(442) Adı geçen **ihbar Billezi Hacı İbrahim Efendi**, **Abdülaziz**'in huzurunda bulunmuş, hemşehrisi **Hüseyin Avni Paşa** ile arası açılmış olduğundan, **Harem-i Şerif**'in tamire muhtaç mahallerini imar bahanesi ile oraya gönderilmiştir. Burada bulunduğu süre içinde kesilen kurbanların açıkta kalıp, bozulmalarından çevreyi rahatsız etmemeleri için kuyular kazdırmıştır. *N.Kum, a.g.e., s 94. İhbar Billezi Bursalı M.Tahir'-in Osmanlı Müellifleri adlı eserinde de yer almıştır(Bkz.Bursalı Mehmet Tahir Efendi, Osmanlı Müellifleri, C 2, Sadeleştirenler: A.Fikri Yavuz, İsmail Özen, Meral Yayınları, İst tarihsiz, s 363.*

SONUÇ

Buraya kadar verdiğimiz bilgilerle Yalvaç'ı tanıtmaya çalıştık. Yalvaç - başlangıcından zamanımıza kadar- değişik kültür ve medeniyetlere sahne olmuştur. Değerlendirmelerimizde, her tarihi yaşadığı devre göre özellikleri olduğu gerçeğini göz önünde tuttuk. Devirlere göre Yalvaç'ın durumu aşığı yukarı ortaya çıkmıştır. Elde ettiğimiz sonuçları şöyle sıralayabiliriz:

1. Yerleşim Durumu Bakımından

Tarih içinde ilçede, iki ayrı yerde yerleşme olmuştur. Birincisi bugün harabe halinde ve doğusu evlerle çevrilmekte olan Hisar denilen tepede gerçekleştirilmiştir. Yalvaç Tarihi'nin birinci dönemi burada yaşanmıştır. Yalvaç tarihinden çok Antiokeia Tarihi, burada, Antiokeia şehrinin kurulması ile başlamıştır. Şehri kuranların düşündükleri ilk gaye, askeri amaçlardır. Dolayısıyla Anadolu'da birçok örneğini gördüğümüz kale şehir özelliklerini taşır.

İkinci yerleşme yeri ise bu tepenin eteklerinde -Romalılarca pirinç ekildiği rivayet edilen- ovada kurulmuştur. Bu konumu ile birincisinin askeri özelliklerini taşımaz. Şehrin kurulması sırasında herhangi bir gayenin tahakkuku düşünüldüğü kanaatında değiliz. Anadolu'nun ikinci vatan olarak seçilmesinden sonra, buraya gelen Türkler kendileri için uygun şartlar taşıyan bir vatan olarak düşünmüşlerdir.

2. Ulaşım Bakımından

Yalnız şehir tarihlerinde değil ülke tarihlerinde de ulaşım durumunun, insanlara leyhte ve aleyhte sonuçlar hazırladığı bir gerçektir. Bu gerçekten hareketle Yalvaç tarihine baktığımızda ikbal devirlerinde, işlek bir yol ağının faaliyette olduğunu görmekteyiz. Böyle bir dönemde Antiokheia bölgenin metropoliti ve merkezidir. Bu konumunu, doğu-batı, kuzey-güney istikametindeki yolların kavşak noktası olmasına borçludur. Yolların öneminin kaybolması, ikbal devirlerinin de sona ermesine sebep olmuştur.

3. Mimari Yönden

Yalvaç'ta mimari eserlerin olmadığından, bilakis harabelerin varlığından bahsettik. Kimin mimari eseri yok, kimin harabesi var? Tarihimizden çıkarılacak en büyük sonuç bence bir sorunun altında yalmaktadır.

4. Nüfus Yönünden

Hellenizm uygarlığının en karakteristik vasfı, kurulan şehirlere göçmen getirilmesi ile etnik yapıdaki çeşitlenmedir. Roma devrinde Antiokheia kolonisinde 7500 ile 40 bin arasında bir nüfusun yaşadığı, res-

mi dilin Latince, halkın Grekçe konuştuğu bilinmektedir(443). Hem Latinler, hem de Grekler göçmen unsurlardı. Hellenizm devrindeki yerli halkın etnik yapısını bilmemekle beraber Latin ve Grek olmadıkları muhakkaktır.

Yalvaç'ta ise bu durum yoktur. Bilinen tarihinden itibaren hristiyan unsur olmamıştır. Bugün de bu hususta çeşitlilik arzetmez.

5. Tarih Yönünden

Buraya kadar yaptığımız değerlendirmeden de anlaşılmaktadır ki Yalvaç Tarihi ikiye ayrılmaktadır. Türklerden Önceki Dönem ve Türk Devri. Birinci bölümüne kendi tarihimiz olarak bakmasak bile, ibret alacağımız yönleri vardır. Ortak yönümüz, aynı coğrafya üzerinde yaşadığımızdır. Bu bakımdan incelemeye çalıştığımız Yalvaç Tarihi, aynı coğrafyanın tarihi olmuştur. Ancak bu çalışma ile Yalvaç Tarihi'nin tamamlandığını abesle iştigal olur. Daha detay isteyen konular vardır. İncele^{söyleyerek}cek belgeler vardır. Ancak herbirisi ayrı bir çalışma konusu olabilecek ve kısıtlı süremizin yetmediği konular vardır. Bu konuları, bizden sonrakilere havale ederek arz ediyorum.

Birincisi ekonomi ile alâkalı olan Yalvaç'ta kurulan deri ve tekstil fabrika ve şirketlerdir. Büyük fedakarlıklarla kurulan bu kurumların kuruluş ve sönmelerinin sosyal, psikolojik, ekonomik sebepleri.

İkincisi her ölenle beraber, yok olan adetlerimiz, geleneklerimiz, türkülerimiz. Çalışmamız sırasında bunların yaşayanlar arasında bile unutulmakta olduğunu, üzülerek gördük.

Üçüncüsü fabrikasını, hastahanesini, okulunu, kütüphanesini kendisi yapan, sosyal huzursuzluk, anarşi, görülmeyen itaatkar, kanaatkar Yalvaç insanının sosyolojik ve psikolojik tahlili.

Dördüncüsü dil ile alâkalıdır. Özellikle Sücutlü ve Kozluçay katabalarımızda konuşulan Türkçe, dil araştırmacılarımız için iyi bir çalışma olabilir.

Beşincisi ise Yalvaç'tan yetişen alim, şair, devlet adamı, siyasetçilerin hayatları ve eserleri.

Örnekler çoğaltılabilir.

Bugün Yalvaç'ı idare edenlerde memnuniyetle gördüğüm bir hususu da ifade etmek isterim. O da Yalvaç'ı bölgenin olmasa bile, çevre ilçelerin hinterlandı yapma gayretleridir. Ancak bir başka hususu da belirtmeden geçemeyeceğim. Bürokratlar, amirlerine, siyasetçiler halka yaptıkları işi hoş gösterme gayretiyle, meselelere hep olumlu yönden bakma, yani başardıklarını abartarak, başaramadıklarına hiç eğilmemek gibi tutum içinde olduklarıdır. Sadece Yalvaç'ta görülen bir husus değildir ama, üzerinde durulacak bir konudur.

Yalvaç'ta bugün, mevcut problemlerini halledecek sihirli bir değnek gibi görülen il olma gayretleri vardır. Yöneticiler ve halk heyecanla böyle bir arzunun gerçekleşmesini beklemektedirler. Ancak unutulmuş bir nokta vardır. O da pek çok yerleşim yerinin il olmadan da geliştiği ve kalkındığı veya tersi, pek çok yerin il olduğu halde kalkınmayı gerçekleştiremediğidir. O halde yapılması gereken şey altyapıyı hazırlamaktır. Bugün Yalvaç'ın problemlerini -il olmaktan başka- şöyle

sıralandırabiliriz.

Yalvaç kendisini geliştirecek, istihdam yaratacak bir faktörün devreye girmesini beklemektedir. Bu kapanan fabrikaların açılması ile olabileceği gibi, herhangi bir kamu yatırımı olabilir.

Böyle bir durumun gerçekleşmesi halinde, şehirden geçen ve ekonomik boyutu fazla olan bir yolun varlığı şarttır.

Doğal kaynak yaratılamaz ama, mevcut doğal kaynaklar -mesela Yarıkkaya kömürleri gibi- harekete geçirilebilir.

Bugün kendi yağıyla kavrulmakta olan Yalvaç'ın kendine has sektörlerin sebze, meyva, hayvancılık ürünlerinin en iyi şekilde değerlendirildiği söylenemez. Bunu sağlamanın yolları bulunmalıdır.

Sonuç olarak, tarihten günümüze, Yalvaç'ın genel hatlarını ortaya çıkarmaya muvaffak olabildimse kendimi bahtiyar sayacağım.

BİBLİYOGRAFYA

- Aksu Fehmi, "Isparta'nın Ekonomik Hayatı İle İlgili Vesikalar", *ÜN Mecmuası*, Isparta Halkevi, C IC, S 40, Nisan 1937.
- *Isparta İli Yer Adları*, İlkadım Basımevi, Isparta 1936.
- "Yomutlar (Hamitoğulları)", *ÜN Mecmuası*, Isparta Halkevi, C II, S 16, Temmuz 1935.
- Akşehir, Akşehir Kalkındırma Derneği, İst 1956.
- Altınay Ahmet Refik. *Anadolu'da Türk Aşiretleri*, İst 1930.
- Altinkurt Fuat, "Isparta'da Hayvan Bakımı Hakkında Bir Araştırma", *ÜN Dergisi*, Isparta Halkevi, C 2, S 10-12, Mart 1935.
- Ana Britannica, Antiokhos I. Maddesi, C II, s 166.
- *Havariler Maddesi*, C X, s 480.
- *Kral Yolu Maddesi*, C XIII, s 607.
- *Selevkos I. Maddesi*, C XIX, s 219.
- *Yalvaç Barajı Maddesi*, C XXII, s 174.
- Arat, Reşit Rahmeti, *Kutadgu Bilig III (İndel)*, Neşredenler, Kemal Eraslan, Osman F. Sertkaya, Nuri Yüce, TKAE, İst 1979.
- Aydın Şevket, "Isparta'da 1938-1939 Yılı Kültür Durumu", *ÜN Mecmuası*, C V-VI, S 58-60, 62, 63 (1939).

Aydın Şevket, "Isparta'da Pansiyonlu Köy Okulları", *ÜN Mecmuası*, C II, S 22-24 (II.Kanun, Şubat, Mart 1936).

Aydınel Sıtkı, *Güneybatı Anadolu'da Kuvay-ı Milliye Harekâtı*, KB Yayınları, Ank 1990.

Bailly Auguste, *Bizans Tarihi*, C II, Çev.Haluk Şaman, Tercüman 1001 Temel Eser (tarihsiz).

Banarlı Nihat Sami, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, C I, MEB Devlet Kıtapları, İst 1971.

Doğuştan Günümüze Kadar Büyük İslâm Tarihi, C 2, Çağ Yayınları, İst 1986.

Boratav Pertev Naili, "Battal", *İA*, C II, s 344-351.

Böcüzade Süleyman Sami, *Kuruluştan Bugüne Kadar Isparta Tarihi*, C I-II, Sadeleştirip Yayımlayan Dr.Suat Seren, Serenler Yayını, İst 1983.

Brockelman Carl, *İslâm Milletleri ve Devletleri Tarihi*, Çev.Neşet Çağatay, Ank.ÜN.İF Yayını, Ank 1964.

Bursalı M.Tahir, *Osmanlı Müverrihleri*, Sadeleştirilenler: A.Fikri Yavuz, İsmail Özen, Meral Yayınları, İst tarihsiz.

Çağatay Neşet, "Isparta Tarihi Hakkında Birkaç Tarihi Vesika", *ÜN Mecmuası*, C IX, S 97-99, Nisan Mayıs 1942.

————— "Timurlenk'in Eğirdir Seferi", *ÜN Mecmuası*, C X, S 118-120, 1943.

Çay M.Abdülhalik, *Anadolu'nun Türkleşmesinde Dönüm Noktası Sultan II. Kılıç Arslan ve Karamıkbeli (Myriokefalos) Zaferi*, Orkun Yayınevi, İst 1984.

Dağlıoğlu Hikmet Turhan, "Hamitoğulları Hakkında Kaynaklar", *ÜN Mecmuası*, C II, S 17, Ağustos 1935.

————— "H.X.Asırda Hamiteli'nde Arazi Hasılatı Nüfus ve Aşiretlerin Vaziyetleri İle, Vergi Sistemleri", *ÜN Mecmuası*, C VII, S 84-86, Mart Nisan Mayıs 1941.

————— "X.Asırda Hamiteli", *ÜN Mecmuası*, C V, S 58, II.Kanun 1939.

————— "16.Asırda Isparta İlinin Tarihi ve Sosyal Durumunu Gösteren Bir Belge", *ÜN Mecmuası*, C II, S 19, I.Teşrin 1935.

————— "Milattan Evvelki Isparta Tarihi Hakkında", *ÜN Mecmuası*, C I, S 6, II.Teşrin 1934.

- "Eski Çağlarda Hamit Livası", *ÜN Mecmuası*, C I, S 8, II. Kanun 1935.
- "Şarkikaraağaç Kazası", *ÜN Mecmuası*, C IX, S 100-101, Nisan Mayıs 1942.
- Diehl Charles, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, Çev. Tefik Bıyıkoğlu, İst 1937.
- Dirimtekin Feridun, *Konya ve Düzbel*, İst 1944.
- Erdem Tahir, "Hamitoğulları'na Ait Önemli Bir Belge", *ÜN Mecmuası*, C II, S 16, Temmuz 1935.
- Ergin Muharrem, *Dede Korkut Kitabı*, 1000 Temel Eser, İst 1971.
- *Orhun Abideleri*, Boğaziçi Yayınları, İst 1973.
- Eröz Mehmet, "Afganistan'da Türk Aşiretleri", *TK Dergisi*, C VII, S 83, Eylül 1969.
- Göde Kemal, "Hamitoğulları", *Tarihte Türk Devletleri*, C II, Ank. Ün. Rektörlük Yayınları, s 513-518, Ank 1987.
- Gökalp Ziya, "Türk Medeniyeti Tarihi", *Hazırlayanlar: İsmail Aka, K. Yaşar Koproman*, KB Yayınları, İst 1976.
- Hayrettin (Beykoz Deri Fabrikası İşletme Şefi), "Deri Sanayimiz", 1930 *Sanayi Kongresi Raporlar Kararlar Zabıtlar*, Neşreden, Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti Umum Merkezi Ank 1930.
- Isparta İl Yıllığı 1983.
- İnan Abdülkadir, *Eski Türk Dini*, KB yayınları, İst 1976.
- "Karaman İsminin İntişar Sahasına Dair", *Makaleler ve İncelemeler*, TTK Yayını, Ank 1968.
- Kitabı Mukaddes Eski ve Yeni Ahit (Tevrat ve İncili Şerif), *Yohonna Kitabı*, İst 1974.
- Koç Mustafa, *Baris-Hamil-Hamitabad-Tüm Yönleri İle Isparta*, Türk Köyü Yayınları, Isp 1983.
- Köstüklü Nuri, "Milli Kücadele'de Denizli-Isparta-Burdur Sancaklarında Kuva-yı Milliye Fikri Üzerine İlk Çalışmalar", *ADTYK, Atatürk Araştırma Merkezi dergisi*, C V, S 14, Mart 1989.

Köymen M. Altay, **Selçuklu Devri Türk Tarihi**, Ayyıldız Matbaası, Ank 1963.

Kum Naci, "Hisarardı-Yalvaç'lı Alim ve Şair Şeyh Hasan ve Tuhfet ül Eb-rar", **ÜN Mecmuası**, C IX, S 106-108, II. Kanun Şubat Mart 1943.

————— "Isparta Çevresinde Tarihi Eserler", **ÜN Mecmuası**, C I, S 10-12, Mart 1935.

————— "Yalvaç Adının Menşei", **ÜN Mecmuası**, C VII, S 84-86, Mart Nisan Mayıs 1941.

————— **Yalvaç Armağan** (Yalvaç tarih coğrafya ve kaza hakkında genel bilgiler-1925, Osmanlıca'dan çeviren. Mu-zaffer Tütüncü-Yalvaç 1952 (Yayımlanmamıştır)).

————— "Yalvaç'ta Sain paul'un Vaazı", **ÜN Mecmuası**, C III, S 35-36, Şubat Mart 1937.

————— "Isparta'da Çulhacılık Hakkında Bir Vesika", **ÜN Mecmuası**, C X, S 116-117, 2. Teşrin I. Kanun 1943.

Kurat Akdes Nimet, Çaka Bey, TKAE Yayını, Ank 1987.

Mehmet Neşri, **Kitab-ı Cihan-nüma (Neşri Tarihi)**, C I, Yayımlayanlar, Faik Reşit Unat, Mehmet A. Köymen, II. Baskı, TTK Yayını, Ank 1987.

————— **Neşri Tarihi**, C I, Hazırlayan. M. Altay Köymen, KTB Yayını, Ank 1983.

Meydan Larousse, "Antiocheia" Maddesi.

Orkun H. Namık, "Isparta Yer Adlarından tarihi İstihraçları", **ÜN Mecmuası**, C IX, S 103-105, I. Teşrin I. Kanun 1942.

————— **Türk Dünyası**, İst 1932.

Özsait Mehmet, "Anadolu'da Hellenistik Dönem", **AUA**, C 2, s 280-324, 1982.

————— "Anadolu'da Roma Egemenliği", **AUA**, C 2, s 325-361, 1982.

Özsoy Sevim, **Yalvaç'ın Ekonomik Yapısı**, Ank. Ün. DTCF Basılmamış Lisans Tezi, 1965.

Ramsay WM, **Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası**, Terc. Mihri Pektaş, İst 1961.

Runcıman Steven, **Haçlı Seferleri Tarihi**, Çev. Fikret Işıltan, TTK Yayını, C I, Ank 1986; C II, Ank 1987.

- Saraçoğlu Hüseyin, **Türkiye Coğrafyası Üzerine Etütler (Akdeniz Bölgesi)** C III, I. Kısım, **MEB** Yayını, İst 1968.
- Sarı Necmi, "Isparta Vilayetinde Okul Çocuklarını Koruma İşleri", **ÜN Mecmuası**, C II, S 16, Temmuz 1935.
- Sayme Ronald, "Torosların Muntazam İşgali", **III. Türk Tarih Kongresi (Ankara 15-20 Kasım 1943) Tebliğleri**, Ank 1948.
- Selek Sebahattin, **Milli Mücadele**, C I-II, Örgün yayınları, İst 1982.
- Sevin Veli, "Frigler", **AUA**, C II.
- Spuler Berthold, **İran Moğolları**, Çev. Cemal Köprülü, **TTK** Yayınları, Ank 1957.
- Streck "Avasım", **İA**, C II, s 19-20.
- Sümer Faruk, **Oğuzlar (Türkmenler)**, **DTCF** Yayını, 2. Baskı, Ank 1972.
- Şeker Mehmet, **Fetihlerle Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşması**, Ötüken Yayınevi, İst 1973.
- Tanıkları ile Tarama Sözlüğü**, "Yalavaç" Mad, C I, **TDK** Yayını, İst 1943.
- Tankut Hasan Reşit, **Köylerimiz Bugün Nasıldır. Dün Nasıldı. Yarın Nasıl Olmalıdır**, Ank 1939.
- Tansel Selahattin, **Mondros'tan Mudanya'ya**, C III, **Başbakanlık Kült. Müst. Yay.**, Ank 1973.
- Taşlıalan Mehmet, **Yalvaç Pisidia Antiocheia**, İst 1991.
- Telli Süleyman, "Isparta Vilayetinde İlkokulları Koruma Kurulları", **ÜN Mecmuası**, C III, S 32-33, 2. Teşrin I. Kanun 1936.
- Toğan Zeki Velidi, **Bugünkü Türkili Türkistan ve Yakın Tarihi**, Enderun yayınevi, İst 1981.
-
- Umumi Türk Tarihine Giriş**, Enderun Kitabevi, İst 1981.
- Turan Osman, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, Turan Neşriyat Yurdu, İst 1971.
- Türk İstiklal Harbi**, "Sakarya Meydan Muharebesinden Önceki Olaylar ve Mevzi İlerisindeki Harekat", C II, **Batı Cephesi**, V. Kısım, I. Kitap, Genelkurmay Yayınları, Ank 1972.

Türkiye'de Halk Ağzından Söz Derleme Dergisi, "Yalvı", "Yalvıcı", "Yalvaç" Maddeleri, C III, TDK, İst 1947.

Tütenk Ahmet Akif, **Milli Mücadelede Denizli**, İzm 1949.

Tütüncü Turabi, **Yalvaç Hacı Ali Rıza Efendi Halk Kütüphanesi Hacı Ali Rıza Efendi ve Yazma Eserleri**, AÜDTCF Basılmamış Lisans Tezi, Ank 1970.

Uçar Şahin, **Anadolu'da İslam-Bizans Mücadelesi**, İşaret Yayınları, İst 1990.

Umar Bilge, "Myriocephalon Savaşının Yeri", Çivril Yakınında Küfi Çayı Vadisi", **Belleten**, C LIV, S 209.

Unat Faik Reşit, **Hicri Tarihleri Miladi Tarihlere Çevirme Kılavuzu**, IV. Baskı, TTK yayını, Ank 1974.

Uzunçarşılı İsmail Hakkı, "Hamidoğulları", **İA**, C V-I, s 189-192.

————— **Kitabeler**, Maarif Vekaleti Yayını, İst 1929.

————— **Osmanlı Tarihi**, C I, 3. Baskı, TTK Yayını, Ank 1972.

————— **Osmanlı Tarihi**, C II, 3. Baskı, TTK Yayını, Ank 1975.

Yalvaç (Yalvaç İlçesi 50. Yıl Kutlama Komitesi'nce hazırlanmış ve "Yalvaç-Çay Yolu Yaptırma ve İlçeyi Kalkındırma Derneği" tarafından bastırılmış) tarihsiz.

Yalvaçer Seyfi, "Yalvaçlı Kara Kadı", **ÜN Mecmuası**, C III, S 32-34, 2. Kanun 1936.

Yurt Ansiklopedisi, "Isparta" Maddesi, C V.

Yusuf Has Hacib, **Kutadgu Bilig**, Çev. Reşit Rahmeti Arat, TTK Yayını, II. baskı, Ank 1974.

Zeynelgil Enver, "Isparta Vilayetinin Zirai Durumu", **ÜN Mecmuası**, C IX, S 109-111, Nisan Mayıs Haziran 1943.

BRİFİNG DOSYALARI

- Belediye Brifing Dosyası 1990.
- Yalvaç-Bilgiler-Sorunlar-Öneriler (25.12.1984 günü Isparta valisi Sayın Utku ACUN başkanlığında yapılan Yalvaç ilçesi Denetleme, Değerlendirme toplantısında Yalvaç Kaymakamı Metin KALKAVANLILAR tarafından sunulmuştur).
- Yalvaç Halk Eğitim Müdürlüğü, Brifing Dosyası 1991.
- Yalvaç DSİ İşletmesi Brifing Dosyası 1991.
- İlçe Milli eğitim ve Tarım ve Nüfus Müdürlükleri İstatistikleri.

EKLER

YALVAÇ METHİYESİ

Güller gibi bülbülleri handân Yalvaç'ın
 Bülbül gibi de gülleri nâlân Yalvaç'ın
 Zevk ehline bir köşesi bir baş-ı İrem'dir
 Etrafı çimen zar u gü listan Yalvaç'ın

Çağlar, sular akmakta bütün bahçelerinde
 Eltafinahayret eder insan Yalvaç'ın
 Dilhastelere neş'e gelir her tarafından
 Şadlıkla kurulmuş yerasan Yalvaç'ın

Yalvaç deyerek geçmeyiniz öyle umursuz
 Tarihi de olmuş hele pürşan Yalvaç'ın
 Gezsen yedi iklimi ne gördüm diyeceksin
 Bir misli acep var mı bu şâdan Yalvaç'ın

Dehşet verir enzara Hisar'ındaki san'at
 Gökler olur etbâkına hayran Yalvaç'ın
 Men Mabet'i var Mescit-i Akşa'ya mümesil
 Fevkinde imiş taht-ı Süleyman Yalvaç'ın

Olmuştu havarilere bir merkez-i tedris
 İslâm'a da var hizmeti çendan Yalvaç'ın
 Meydan aramaz mestliğin zevkini artak
 Hûbanını kim görse hırâman Yalvaç'ın

Düşman tepeden top atıyorken bile asla
 Bir ferdi görülmezdi herasan Yalvaç'ın
 Harbin o hararetli, o buhranlı deminde
 Mektep yapıyor halkı huruşan Yalvaç'ın

Dünyada bugün böyle maarifçi şehir yok
 Olmuş adı hep dillere destan Yalvaç'ın
 Zira ki çıkan gençleri hep âkil ve münis
 Kâhilin edî şanına bühtan Yalvaç'ın

Eğlenceye dalmak ne demek hiç bilmezler
Eşhası bütün kar ile puyan Yalvaç'ın
El minneti-Lillah ki bir mefsedet olmaz
Eşrafı da, eçlafı da insan Yalvaç'ın

Tok gözlü, güler yüzlü, şeker sözlü fakirler
İnsanı bugün cana can katar Yalvaç'ın
Yanlış demedim bir de bakın başka bilada
Yer cennetidir vafına şayan Yalvaç'ın

Ahkâmına dinin, ediyor hepsi riayet
Bilcümle ahelisi müslüman Yalvaç'ın
Hiç kimsenin ahvaline yok duhl ü taarruz
Zahidleri ile rindleri yeksan Yalvaç'ın

Der zahidi:"Meynuş edene afiyet olsun"
Halkında kadimdir bu hoş erkan Yalvaç'ın
Rindanı da zahitlerinin geçmez önünden
Dânâsı bütün hürmeté şayan Yalvaç'ın

Rindan mı dedin? Fısk ı fücur ehli değiller
Rehberdir ahalisine vicdan, Yalvaç'ın
Hep halkı halûk, sulh ve selâh ehl-i serapa
Üstünde meğer ravza-i ridvan Yalvaç'ın

Adetten emin eylesin Allah ü Tealâ
Kılsın türesi başre kadar can Yalvaç'ın
GALİP dağınık söz dese de fark eder ehli
Şanına ne hoş düştü bu destan Yalvaç'ın.

KESKİNOĞLU GALİP

Millî Mücadele günlerini anlatan Hisarardı'lı halk şairi
Osman Hoca'nın bir şiiri

Sene binüçyüzkırkı gözettik
Döşedik konaklar,için bezettik
Eytam,natüvan,yetim demedik
Vaz'ı yed,tevzilat yazdık çobana

Baktık birdenbire teller kesildi
Çeteler yığıldı,konak basıldı
Darağacı dikildi,beyler asıldı
Millet başladı hep ah ü figana

Şükür ki askerler geldi yetisti
Milletin bağı yandı tutustu
Atıldı toplar,gülleler düştü
Cellatlar bulandı al kızıl kana

Akşehir,Karaağaç dağlara kaçtı
İlgin'la Kasaba,saza karıştı
Kadınhan,Ciğil büsbütün şaştı
Kelleler asıldı bütün ormana

Konya,Karaman askerle doldu
Bozkır ahalişi muharip oldu
Beyşehir,Seydişehir amanı buldu
Alâiye,Akseki düştü yabana

Karahisar,Bolvadin düşman elinde
Aziziye,Sivrihisar gülbenk çölünde
Cihanbeyli,Haymana kendi halinde
El kaldırıp dua etti Süphan'a

Koçhisar, Tuzgözü kimseve kalmaz
 Alsan da, doldursan gemiler almaz
 Su i kastedenler feyizvab olmaz
 Ziyafet-i İbrahim oldu cihana

Sene binüçvüzkırkbire dayandı
 Yollar acılarak döndü ummane
 Ervahı evliya şimdi uyandı
 Neler oldu bilsen kâfir Yunan'a

Ervah-ı şüheda bayrağı açtı :
 Münafık, mirabut bu harpten kaçtı
 Melekler semadan indi karıştı
 İngiliz, Fransız oldu divane

Şimdi yurt bize Hak'tan inayet
 Hak'kın inayetieder kifayet
 Bütün cepheleden oldu siyanet
 Müjdelâr olsun kamu sabi siyane

Alçak Yunan bize etti hakaret
 Baştan avağa dek doldu habaset
 Alçak, murdar Yunan böyle hiyanet
 Gelmemiştir asla bunca cihane

Kalkar inşaallah Yunan'ın ismi
 Yazılır etrafa ilan-ı resmi
 Döküldü etrafa o murdar cismi
 O alçak şimdi düstü figane

Etraftan hücum etti yiğitler
 Yeyemez atların iâşesin itler
 Talihimiz döndü,geldi vakitler
 Attık kellesini anın vabane

Gelelim şimdi Yunan askeri
 Gerive kaçarak,kaldı siperi
 Mecali kalmadı dönmeve geri
 Dereler,tepeler oldu salhane

Türk'ün orduları peşinden kostu
 Kesildi kelleler toprağa düştü
 Erenler ervahı bile eristi
 Yakın bir zamanda geldi amane

Karahisar içinde düştü velvele
 Top,tüfenk,ganimet aldılar hele
 Tavvare,vapur bir de iskele
 Mitralvöz,gülle çokça cephane

Mahlasım ESRARÎ ismim de OSMAN
 İmam-ı Azam mezhebim,abna-i numan
 Refikim Kur'an'dır,voldasım iman
 Arzê helâl evledim ulu Yazdan'e

ESRARÎ (Osman Hoca) nin Yalvaç hakkında başka bir şiiri

Gelelim Yalvaç bir küçük kaza
Mısır, Şam-ı şerif demeye seza
Hiç bir taraftan görmedi eza
Çok şükürler olsun ulu Yezdan'a

Elbette vardır içinde erenler
Hakikat, bunları vardır görenler
Uçler, yediler, kırklar, yarenler
Emir Ahmet Türbesi oldu nişane

Evliya merkadi çoktur burada
Almadı ziyet, yoktur bir yerde
Çekilmiş kenara, kalmış bir yerde
Asla arada yoktur bahane

İçinde berhayat müftü, kaymakam
Düşmandan almak ister intikam
Yaptırdı içinde, bir hoşça makam
Büyük bir isvan oldu sübyane

Mekteb-i İdadi'dir şöyle bir mektep
Çok para sarf oldu, yoktur irtikap
İçinde açılır otuziki bap
Görenler ol demde düşer havrane

Wahri çalışarak, sıdk ı sadakat
Gördükçe ahali, buldu halâvet
Müftü, Ethem ile etti delâlet
Böyle olmaz ise gelmez imkâne

Çalıştı üstadlar şöyle, lailac
 Hitamı üç-beş seneve muhtaç
 Yapısı vekpare taş ile kireç
 Yaz, kış bir senede geldi mevdane

Binasına sebep, Ethem Efendi
 Yaşı küçük amma, çok bilir fendi
 Kaymakam Bev'in vaktur menendi
 Yekvücut emsali bir nevcivane

Müfti rıfk evledi, himmet
 Fukaraya etti her dem merhamet
 İlimle aldı, verdi meserret
 Çekinmeden asla durdu mevdane

Böyle kaymakam, küçüktür vası
 Bir demde doladı, dağ ile taşı
 Ağlıvan gözlerin sildi vası
 Şekl-i Ali gibi benzer arslana

İbrahim Ethem Akûl ü dana
 İkinin doğurmuş sanki bir ana
 "İhbarbillezi"nin hafid i cana
 Suretti sirette benzer şahana

Kazamız şimdicek bir ufak kaza
 Böyle bir mektebe olmuşuz seza
 Asla uğramadan kimseve eza
 Şükür bir senede geldi mevdane

Fakirim kimseler sözüme kanmaz
 Bir vilda hitamına kimse inanmaz
 Yontma taş üzre bir dahi konmaz
 Hakikatta muhtaç birçok zamana

Köfeki taşı geldi vişildi şövla
 Hikmet-i Hüda'dır, kimse yok bile
 Ne zaman vontuldu, aldılar ele
 Üstadlar dolandı, misli nevane

Bövla kaymakam akîlü dana
 Cefalar görmesin doğuran ana
 Bövla bir eser, bövla bir bina
 Uhrada delil olsun cenane

Bövla kaymakam emsali vaktur
 Methe lâvıktır, vazacağım çoktur
 Esir i firaşım mecalim vaktur
 Muanninle, doktor baktılar kana

Bir kaymakam geldi, izzet etti bağ
 Bağ etti, bir demde ovavı, dağ
 Kademler göründü, bastı avağı
 YENİ CAMİ berzer misli canane

Kürt kaymakam geldi yaptı sadırvan
 Düzme taştan kubbe yapıldı heman
 Hacı Kuvucu'dan kesildi kurban
 Yoldaş et va Rab, bir huri gilmane

Bir kaymakam geldi benzer çınare
 Bir cami vantırdı, bir de minare
 Mazul oldu kendi çekti kenare
 Hayr ile vadolur ismi hemane

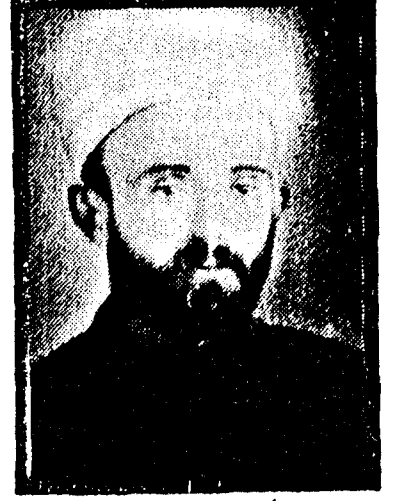
Bövla eserleri bırakan insan
 Hayr ile vadolur ismi her zaman
 Musibet bırakan elbette cevtañ
 Ahirette dücer kaynar kazgane

CEMAL PAŞA
(Mersinli)
İSPARTA

HACI TAHİR BEY
(Kucur)
İSPARTA

HAFIZ İBRAHİM EFENDİ
(Demiralay)
İSPARTA

İlk TBMM.ne katılan Isparta milletvekilleri ve
İsmail Remzi(BERKÜN) Bey

HÜSEYİN HÜSNÜ EFENDİ
(Özdamar)
İSPARTA

İSMAİL REMZİ BEY
(Berkün)
İSPARTA

MEHMET NADİR EFENDİ
(Süldür)
İSPARTA

İsmail Kemâl Bey'e ait nüfus cüzdanı ile İstiklâl Savaşı Zafer Hatırası olarak verilen, silah ve İstiklâl Madalyası (Yalvaç Müzesi)

XIX. Yüzyılda Su Kemerleri (Deliktaş)

Eski Hükümet Konağı (yıkılmıştır)

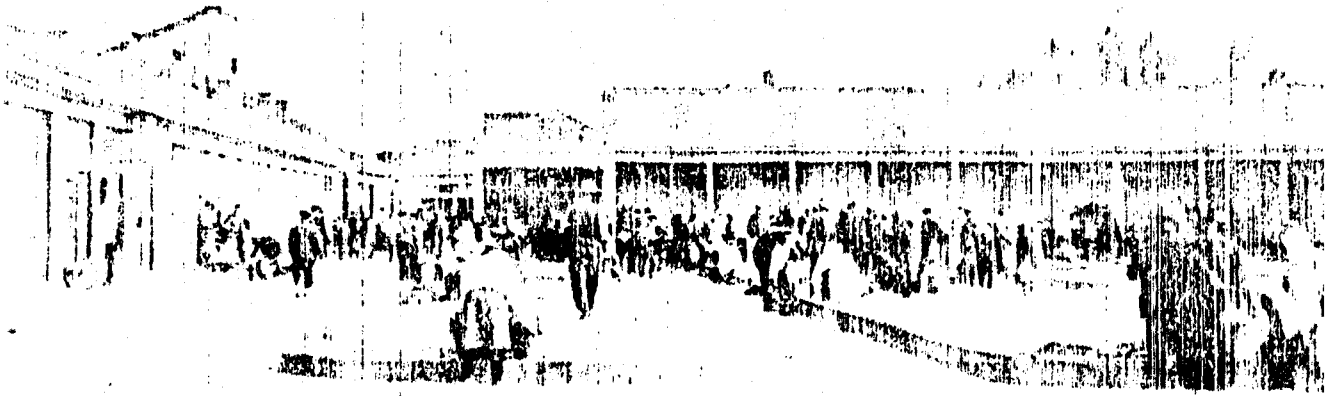

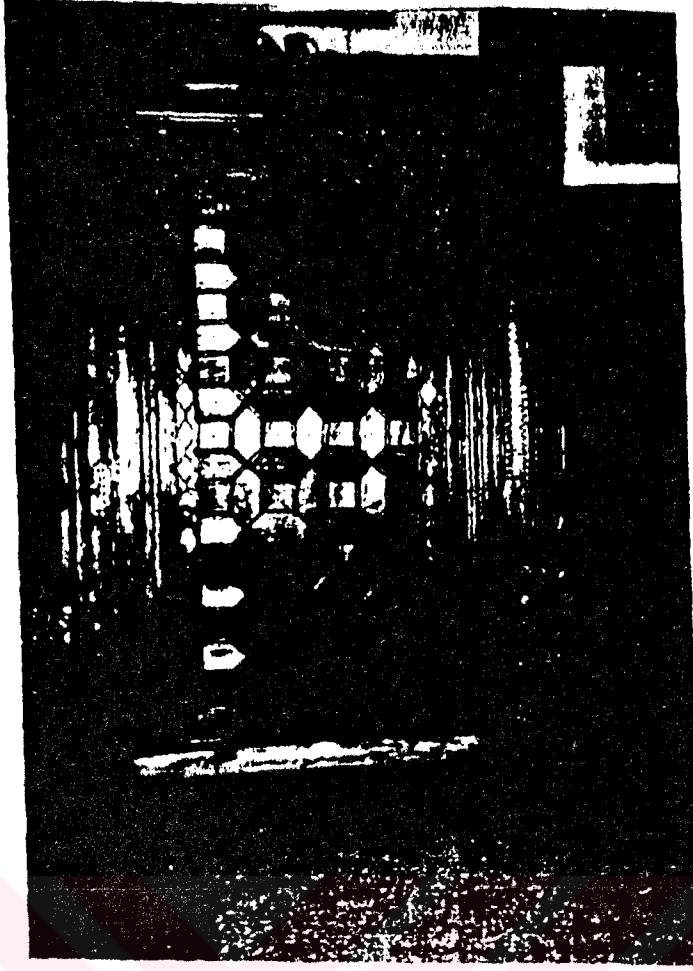

1950 li yıllarda Yalvaç'tan iki görünüm

Üstte:Hükümet caddesi(karşıda görülen Eski cami)

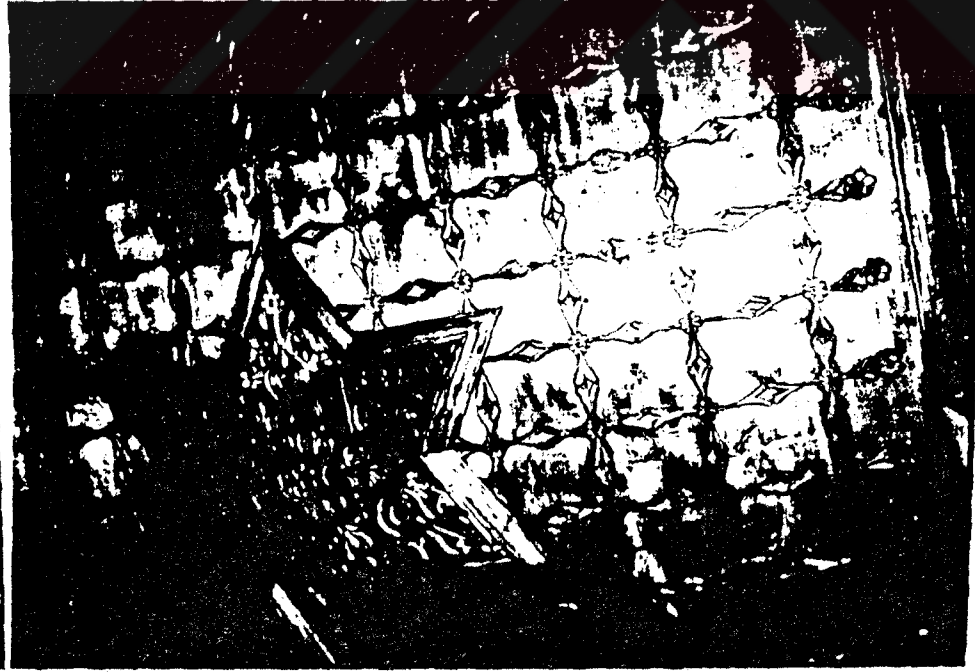
Altta:Sebze Hal'i (karşıda şimdiki kasap dükkânları)

Ahşap bir oda kapısı

Ahşap süsleme sanatından örnekler(Tavan süslemesi)

Millî kıyafetleri-
mizden UÇ ETEKlere
iki örnek

İki BİHDALLI
örneği

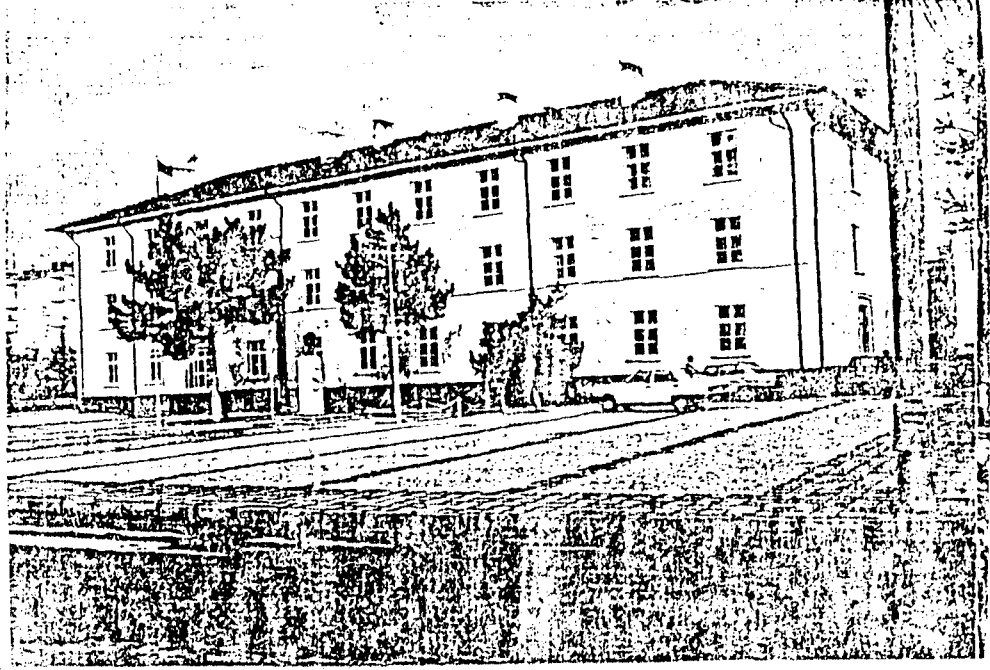

Yalvaç'ta dokunan heybe ve Çorap örnekleri

Yalvaç'ta giyilen diğer
kadın giysileri ve
çeşitli TERFENELER

Yalvaç Hükümet Konağı

Su Kemerleri(Deliktaş)nin bugünkü durumu

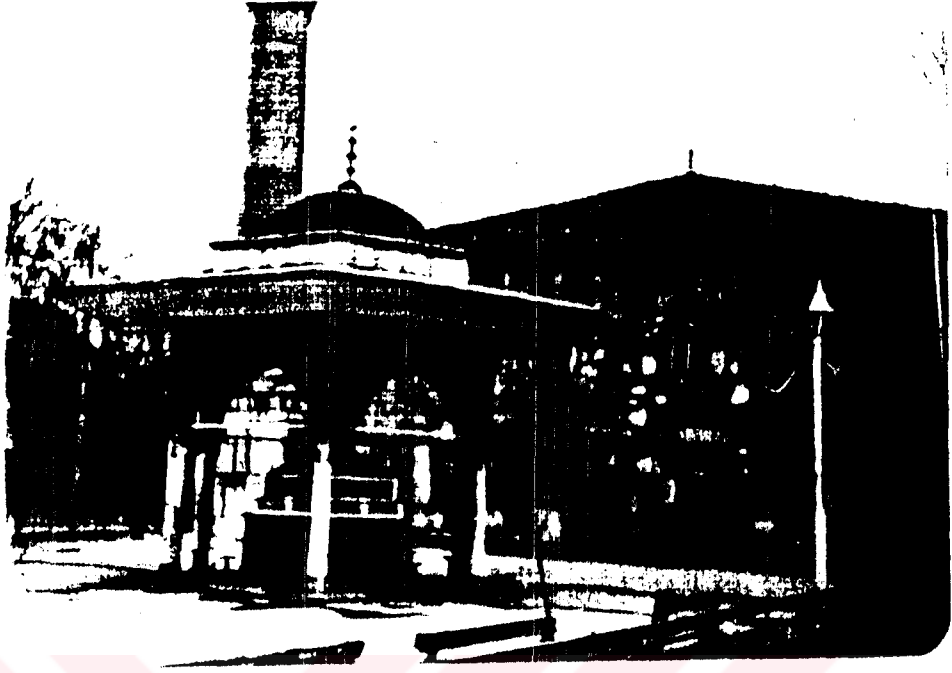

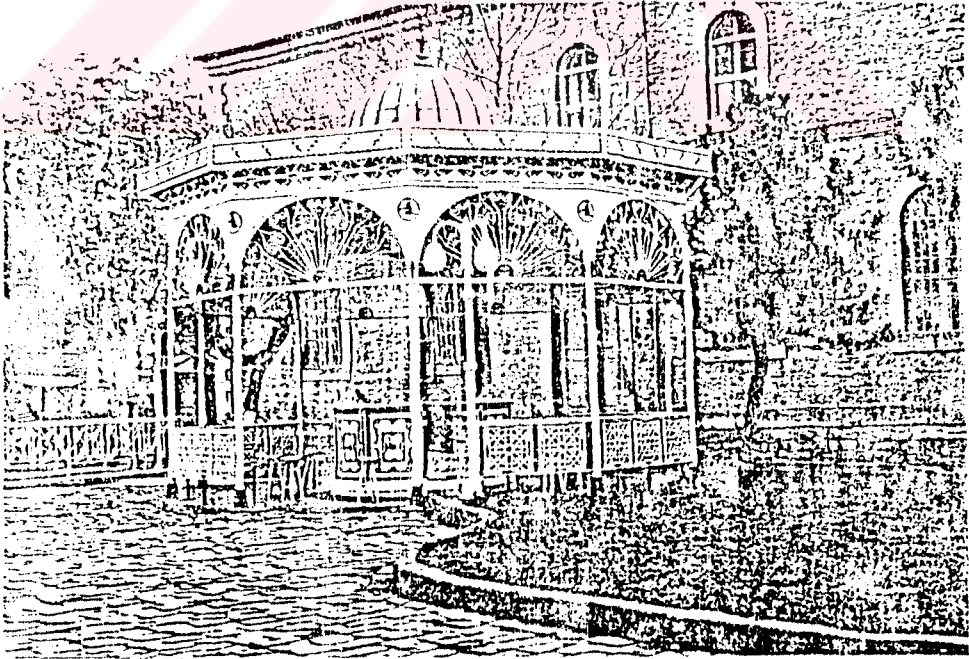
Eski Yalvaç evlerinin bulunduğu bir cadde

Modern mimari tarzda yapılmakta olan Belediye Sarayı

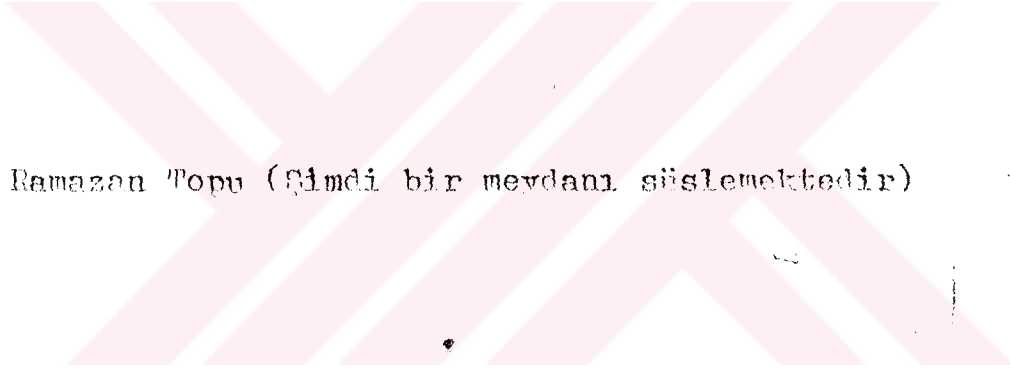

ŞADIRVANLAR:Üstte Eski Cami (Devlethan), altta Yenicami şadırvanı

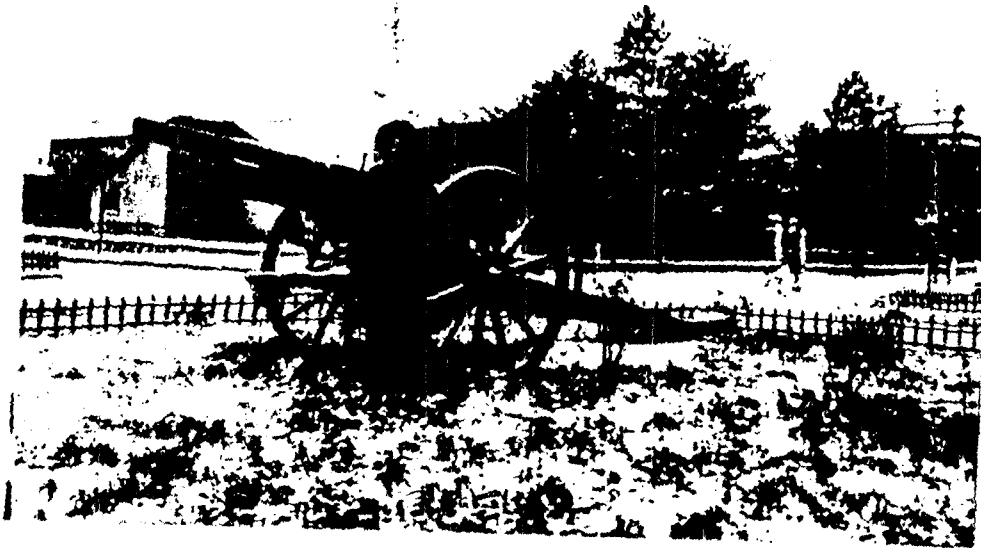

Yeni düzenlenmiş bir cadde ve kavşak

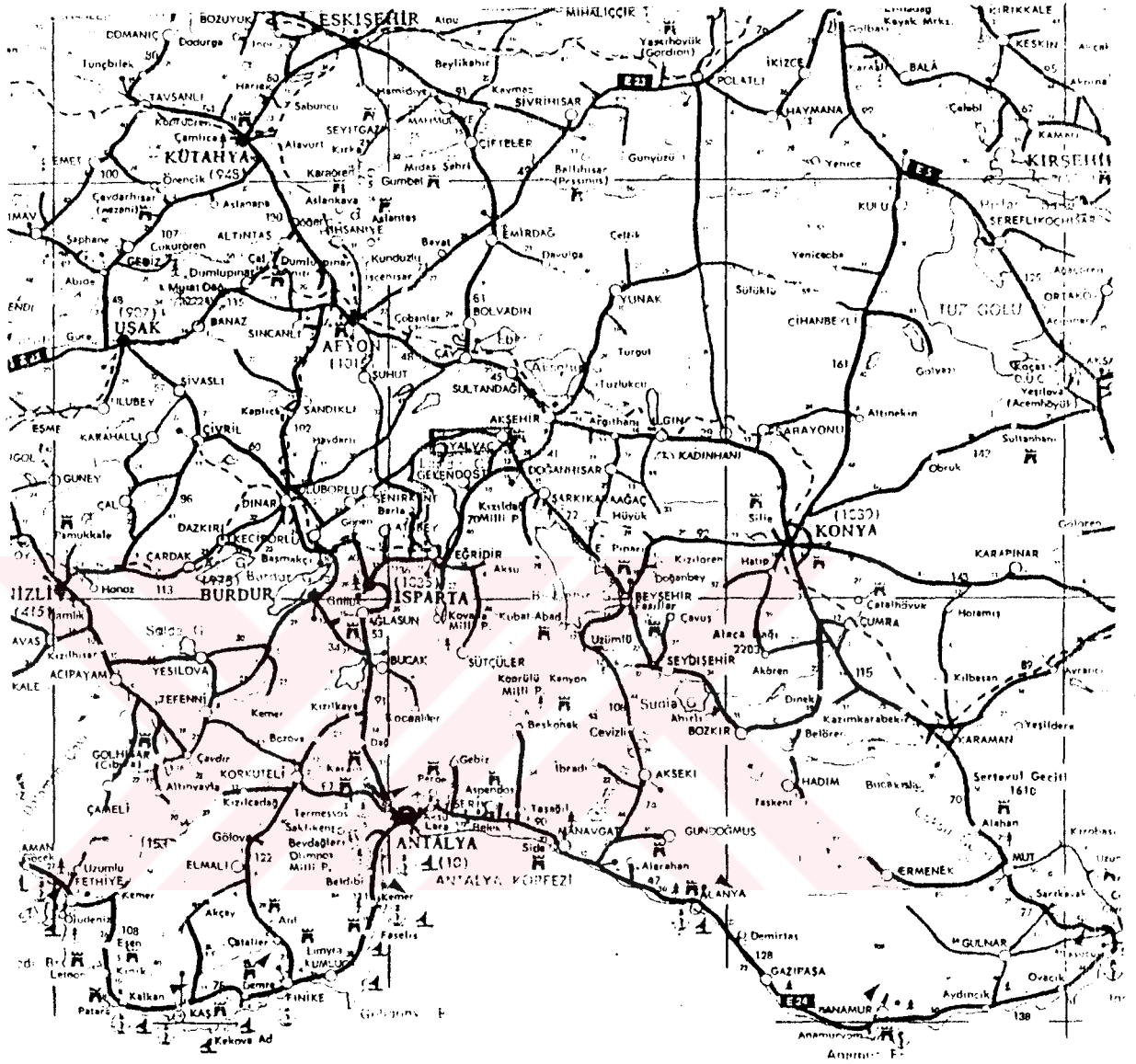

Ramazan Topu (şimdi bir meydanı süslemektedir)

Yalvaç'lı Milletvekilleri

23 Nisan 1920	İsmail Remzi (BERKİN)
5 Mayıs 1946	Şevki YALVAÇ
14 Mayıs 1950	İrfan AKSU
2 Mayıs 1954	İrfan AKSU
27 Ekim 1957	Ali LATİFAOĞLU
15 Ekim 1961	Lokman BAŞARAN
10 Ekim 1965	İrfan AKSU
12 Ekim 1969	Yusuf UYSAL
14 Ekim 1973	Yusuf UYSAL
5 Haziran 1977	Yusuf UYSAL
15 Ekim 1981	Hilmi SABUNCU (Danışma Meclisi-Adana Üyesi)
7 Kasım 1983	Muzaffer YILDIZ (Kayseri milletvekili)
29 Kasım 1987	Ertekin DURUTURK

Harita (6) : Karayolları ağı ve Yalvaç